

ÁLLAMFÉRFIAK
ÉS
SZÓNOKOK KÖNYVE

SZALAY LÁSZLÓ

ÁLTAL.

MÁSODIK JAVÍTOTT, BŐVÍTETT KIADÁS.

II. KÖTET.

CHATAM. — THIERS. — O'CONNELL. — GUIZOT.

PEST,
KIADJA OSTERLAMM KÁROLY
1 8 6 5.

CHATAM.

CHATAM.

Pitt William, Foxnak nagynevű versenytársa, „ifjabb Pittnek“ mondatik rendszerint, hogy megkülönböztessék szintén William nevet viselt atyjától, ki pályájának második szakában mint earl of Chatam a felsőházba került, s kit hol „lord Chatamnak“, hol „idősb Pittnek“ nevez az irodalom. Nagyszerű egyéniség, méltó, hogy az államférfiak és szónokok csarnokában kitűnő helyet foglaljon.

A Pitt család nem tartozott Anglia dynastiái közé, de hogy az aristocratiai Angliában még is a gazdagabbak és tisztesebbek közé számíthatott, azt lord Chatam, nagyatyjának Pitt Tamásnak köszönheté, ki mint Madras kormányzója hiíszeezer font sterlingen vásárolta volt azon gyémántot, melyet Európába visszatértekor Franciaország regense, Orléans herczeg, három millió livren vett meg tőle, s mely — mondják — még ma is a francia korona legbecsesebb drágakövének tartatik. Ellenei azt liiresztették ki Angliában, hogy Tamás kormányzó orzás által jutott a gyémánt birtokába, s Pope gúnyverset írt ellene, mire a madrasi kormányzó azzal válaszolt, hogy urodalmakat és rottenboroughokat vett; hogy

magát mint Old-Sarumnak (a parlamentreform alkalmával annyiszor említett minta-rottenborough) képviselőjét kiildeté az alsóházba; s hogy leányát Stanhope tábornoknak adván nőül, növekedő politikai befolyásra tett szert. Fiának Róbertnek két fia volt: Róbert az elsőszülött, ki atyja jószágait öröklé, s kiről a história semmit sem tud; és William (Vilmos), kinek özsves öröksége száz font évenkiutijövedelemben állapítatott meg, s ki a család nevével beöltötte a világot.

Született 1708. november 15-kén Westminsterben. Első neveltetését az etoni collegiumban vévé, hol tanítói vele a classikai régiség íróiban nem a „notas variorum,” hanem a közszellemet bámultatták,— s honnan tizenyolcz éves korában az oxfordi egyetembe került. Anyai nagybátyja, Stanhope, korán fényes jövendőt jósold neki, de pályájának gyilkos kísérője, a családi köszvény, szintén már kora ifjúságában jelentkezett. Midőn I. Gyrnrgy, az angol thronuson őse a hannoveri háznak, 17 27-ben meghálálózott, s fia II. György kezdett országolni, Oxford itjai nem mulasztották el az eseményt collegiumi szokás szerint versekbe foglalni, s Pitt költeménykéjében e sorokat találjuk:

Anglicae vos o praesentia numina gentis: Libertás, atque alma Themis, Neptune, britanni Tu pater Óceáni!“ — Szabadság, jog, brit óceán, — az olvasó látja, mik voltak az ifjúnak eszményei.

Húsz éves korában egészségének helyreállítására beutazta Francia- s Olaszországokat; midőn

hazájába visszakerült, anyját özvegyen találá, s magát oly állapotban, hogy szükségesnek látá hivatal után nézni. Csalácla alhadnagyságot vett neki a lovasságnál, s mint zászlótartó alhadnagy foglalá el 1735-ben Old-Sarum képviselői székét a parlamentben.

Walpole Róbert ekkor már tizenöt év óta mindenható minisztere volt a koronának, de az új parlamentben tetemesen növekedett az ellenzék száma. Ezen ellenzék két egymástól igen különböző' elemből állott: a Wyndham vezérlete alatt küzdő' torykból, mint a whig minisztérium természetes elleneiből; s az elégedetlen wbigékből, kik Walpolenak és társainak whigismusában veszedelmes herodoxiát láttak. Ez utóbbiak között Pulteney és Carteret voltak a vezérek. Amaz a miniszternek legszenvedelmesebb ellenévé vált, mert miniszteri tárcza helyett peerséggel kínáltatott meg Walpole által, ki minden úton módon arra törekedett, hogy veszedelmes tisztársak ne üljenek mellette az alsóházban; Carteret az ellenzék soraiba lépett, nem mert a miniszteri tárczát el nem érhette, hanem mert Walpolenak féltékenysége azt meg' kicsikarta kezéből. György nem tudott angolul, s Walpole kénytelen volt, vele törni a diák szót, hogy megértessék általa; Carteret úgy tudott németül mint angolul, s minisztertársai — írja Macaulay — csaknem elájultak ijedtökben, midőn őt rémséges pörgőséggel hallották ő felségével németül értekezni. Az irigység s a félelem megszállották Őket e gutturalis hangoknak hallatára, melyeknek segédével az övéik-

kel ellenkező tanácsok is adathattak volna a korónának, s Walpole nem nyugodott, míg Carteretet szerencsésen ki nem szorította a minisztériumból.

Az elégedetlen whigeknek ezen csapatához, melyet a walesi herceg, a koronaörökös is legyeztetett, — régi dogma kivált Angliában, hogy a koronaörökösnek, mint ilyesnek, némileg az ellenzékkel kell tartania, — ehhez szövetkezett Pitt, midőn 1735-ben helyet foglalt a parlamentben. Huszonhét éves volt, de azért nem sietett a felszólalással, s csak fél évvel utóbb, 1736. április 29-én mondá első beszédét a walesi herceg érdekében, kinek, midőn egy szászgothai hercegnővel házasságra lépett, az ellenzék háladatból tetemes adományt ügyekezett ki-
eszközölni. A beszéd figyelmet gerjesztett, nem annyira tartalmánál mint azon modornál fogva, melylyel előadatott. Pár nappal utóbb Pitt hivatalától megfosztatott. Felekezetének ifjabb része már ekkor úgy nézé őt mint vezérét. Azon költeményben, melyet ez alkalommal egyik barátja hozzá intézett, e sorokat találjuk: „the standard from thy freeborn hand he (Walpole) took, and bad thee lead the patriot band.“*) Nehány beszéde után már az első szónokok közé számíthatott, kit Pulteney és Wyndham befolyás és tapasztalás, de nem talentum által múlnak felül. Külseje, mint Angliának egyik jelesebb történetírójánál, lord Mahonnál olvassuk, akkor — harmincz évvel mielőtt lord Chatammá lett, — meglepőleg kellemes

*) O (Walpole) kivette a zászlót szabad férfiúi kezedből, eszközölvén ezáltal, hogy vezérévé válj a hazafi dandárnak.

volt és parancsoló, arczvonásai nemesek, szemei tűzzel telvék. Szava, ha mindjárt sűgássá vált is, a legtávolabb padokig hallatszott; s ha egész erejével emelkedett, olyassá vált mint az orgona, minden egyéb hang fölébe emelkedő. Mimikája szónoki pályájának első kezdetétől fogva, Walpole Horác megjegyzése szerint, olyas, mely Garrickéval is felért; arczvonásainak játéka bámulatraméltó volt, az ellenszónokot néha a harag vagy a megvetésnek egy pillanatával is lefegyverző. Minden hang, a szenvedelem mennydörgésétől a szónak csendes elhalásáig tökéletesen volt birtokában. S mint mimikájára ügyelettel volt öszves külsejére.,Magunk tartása, írja egyik levelében, noha külső dolog, mely inkább a testhez, mint a lélekhez látszik tartozni, valóságos erényeken alapszik kétségtelenül/

Midőn a minisztérium azon indítványa ellen, mely szerint a spanyol háború idejében nemcsak a kereskedési hajók legénysége, hanem még a Tliemzének s egyéb folyamoknak hajósai is szolgálatra kényszerítettek az angol marinában, — midőn ezen indítvány ellen szokott modorában szólott, a mindenható miniszter testvére Walpole Horátz gúnyosan megjegyzé: „hogy indulatos szóár és dühös megtámadás, merész állítások és szép periódusok csak fiatal és tapasztalatlan emberekre hatnak; hogy a tisztelt úr, úgy látszik, nem tanult és komoly férfiakkal társalkodásközben, hanem egykorú közt tett szert szónoklatának modorára, s hogy mimika és színházi fogások még nem elégségesek fellépésre a parlamentben.

Erre Pitt felállott, s a kérdésnek újabb megvitatása után, következő', Johnson által feljegyzett beszédben válaszolt Walpolenak:

„Mi azon szemrehányást illeti, hogy még fiatal vagyok, melylyel az igen tisztelt úr oly tüzzel, oly jóízléssel vádolt engem, annak tagadását vagy gyengítését nem fogom megkísérteni. Elég azon óhajásra szorítkoznom: hogy legyen bár egyike azoknak, kiknek bolondságaik megszűnnek az ifjúsággal; s hogy ne tartozzam azokhoz, kiket tapasztalásaik sem voltak képesek józanakká tenni. Ha vájjon hiba gyánánt róhatni-e fel valakinek ifjúságát, azt nem akarom elhatározni; de annyit tudok, hogy az öregség megvetésre méltó, ha az erkölcsöket egyáltalában nem javította, s ha a bűn még akkor is jelenkezik, midőn a szenvedelmek már lecsillapúltak. A nyomoréi, ki ezer és ezer hibáinak következményeit látva, folyvást azon van, hogy szemét behunyhassa a tapasztalás előtt, s ki eszelősséget kapcsol a makacssághoz, az minden bizonynyal gyűlölésre vagy megvetésre méltó; az nem érdemli, hogy ősz feje őt a gyalázat elől védje. De az még nagyobb undorodásra méltó, kit évei mindig távolabb ejtenek az erénytől. kinek bűnössége öregbűi a kísérletek fogyatkozásával, ki magát meggyalázza pénzért, melyet már nem élvezhet, s ki életének végnapjait hazájának tönkri jutására fordítja.

Nekem azonban az ifjúságon kívül még más vétkem is van, — színészi fogásokról vádoltattam. Ezen vád vagy azt akarja mondani, hogy sajtászerű mi-

mikával élek; vagy azt, hogy saját érzelmeimet elpalástolom, s hogy mások nézeteivel és előadásával czifrálkodom. Az első értelemben a vád jóval parányiabb, mintsem hogy czáfólatot érdemelne; ily értelemben véve, reá csak megvetés lehet a válasz. Nekem szintúgy áll szabadságomban, mint bárki másnak, a magam modorában szólanom. Talán nem vagyok közönös ez vagy amaz úrnak helyeslése iránt; de hogy ezen helyeslésre szert tegyek, soha sem fogom magamat erőszakolni, nyelvét, módját aggodalmasan utánozni, bár mennyire érlelte meg legyen azokat a kor, bár mennyire tökéletesítettek legyen a tapasztalás által. De ha engem oly értelemben vádolna valaki színházi fogásokról, hogy olyan érzelmeket színiek, melyek iránt a valóságban nem viseltetem rokonszenvvel: akkor őt rágalmazónak, gazembernek nyilatkoztatom, s nincs oly hatalom, mely engem gátolhatna, vele úgy bánni, mint érdemli. Ily alkalommal habozás nélkül lábbal fogok taposni minden szertartást, mely mögé rang és gazdagság vonódnak, s boszúmnak teljes kielégítését csak ellenemnek vénsége fogja akadályozhatni. Az öreg kornagyfontosságú szabaditékkal bír, azzal: hogy a góg, melylyel az ifjabbakra tekint, megtorlás nélkül szokott maradni. De én úgy vélekedem, uram, hogy azon esetre, ha álszerepben akarok fellépni, könnyen kikerülhettem volna azoknak roszállását, kiket beszédem által sértettem; őket lelkesedésem sérté, a meggyőződés tüze, a hazának szolgálata iránti buzgalom. Sem remény, sem félelem nem fognak rábírní, hogy

ezt valaha elnyomjam. Én nem fogok nyugton ülve maradni, ha szabadságomat megtámadják; én nem'fogom némán, Epicurus istenségeinek közönösségével nézni, ha az állómat kifosztják. Bánni veszedelem érjen, mégis minden erőmet fogom összeszedni, hogy megvívjak a hydrával, hogy a megtámadókat visszakergessem, hogy az orvot, a vampyrt az igazság oltárához hurcoljam, bár kik legyenek védői és czimborái...“

Ekkor közbenszólott az elnök, a speaker, s Pitt-ét rendre-utasította. Pitt még egy pillanatot vetett Walpolera, és leült. — Ilyetén volt az ifjú lovag, kit a koronaörökös, hogy rokonszenvét iránta tanúsítsa, s kárpótlásul vesztett tisztségéért, 1737. szeptemberben kamarásának nevezett ki. Lord Granville (Carteret), kinek bő alkalmá volt a braunschweig-hannoveri háznak tagjait közelebből kiismerni, azt mondá egy ízben néhány pohár burgundi után a titkos tanácsban: „ezen család mindig veszekedett egymás között, és mindig fog veszekedni, nemzedékről nemzedékre.“ S II. György csakugyan fiát a walesi herceget, ki rókavadászatokra és lóversenyekre járt, s ki magát inkább angolnak mint hannoverinak érzé, még a saint-jamesi palotából is kiizzé, minek az volt következése, hogy Fridrik herceg mindig szorosabban szövetkezett az ellenzékkel a kormány ellen. De Walpolera nézve abban rejlett a főveszedelem, hogy a spanyol háború, melyet oly sokáig s oly makacsul ellenzett, s melyért nevezetesen Pittnek annyi invectiváit kellett kiállania, hogy ezen háború, mondom,

midőn Walpole végre engedett a közakaratnak, szerencsétlenül ütött ki. A miniszter, a megvesztegetési rendszernek státora az angol parlamentben, könynyelmű volt a szemtelenségig közerkölcsiség dolgában, de a kormány ügyeiben éles tapintattal bírt, mint kevesen előtte s utána. Midőn a háború kihirdettetett, s midőn a nép valamennyi harangot megkondíta örömeiben: „Csak harangozzatok, mormogá Walpole, rövid idő múlva újaitokat össze fogja kulcsolni a bánat.“ Úgy történt; s midőn híre érkezett, hogy Vernon admirál Carthagená alatt, és Cuba elleni hadviselésében tetemes veszteséget szenvedett, a nép Walpole fejét kíváná. 1741-ben megújulván a parlament, a választások is ellenséges irányban történtek, s Walpole, ki még néhány hónappal azelőtt, nűdön az ellenzék felírást indítványozott a minisztérium elmozdítására, oly erősen állott, hogy az ellenzékkel az alsóházban csak száznolcz tag szavazott kétszázkilenczven ellen, s a felsőházban csak ötvenkilencz száznolcz ellen, — Walpole, midőn 1742. januárius 21-én csak három szavazattal győzött az alsóházban, s hét nappal később egy szavazattal kisebbségben maradván, lemondott hivataláról. Értesítenem kell kegyedet — írá herczeg Devonshirenek, — hogy a feneketlen félelem az én, — miknek is nevezem, — az én barátaim között oly nagy volt, miszerint megannyian úgy vélekedtek, hogy visszavonulásom elkerülhetlenül szükséges, mint egyetlenny módja a közkormányzásnak. Mondják, miszerint Pitt s az ellenzéknek fiatalabb része ez alkalommal Wal-

polet biztossá tették, hogy nem fognak ellene biinvádat indítványozni közigazgatási csinjaiért, ha okét miniszterekül ajánlja a koronának; de az öreg róka tudta, hogy a gyerekeknek, — így nevezé Pittet és kortársait az ellenzék padjain, — nem sok hasznát fogja vehetni, ha Carteret és Pulteney ellene lesznek, s megtagadá a kívánságot. Lett legyen ez így vagy amúgy, — Walpole életírói szeretik emlegetni e körülményt. Pittéi meg hallgatnak róla. — Annyi bizonyos, hogy Pitt most mindent elkövetett Walpolenak pörbevonatására megjegyezvén Walpole Horácznak, a miniszter fiának védbeszédére: miszerint a tisztelt gentlemanhez igenis illik megemlékeznie, hogy ő a vádlottnak fia, de hozzá, Pitthez, s a házhoz illik megemlékezniük arról, hogy 6'k fiai a hazának, s midőn az első indítvány, hogy a büntető vizsgálat húsz évre, azaz: a minisztériumnak öszves idejére terjedjen ki, kétszáznegyvennégy szavazattal kétszáznegyvenkettő ellen elvetetett: Pitt és társai a vádat a minisztérium tíz végévére indítványozák szorítatni, s többséget nyertek. Vizsgálatközben kisült ugyan, hogy a pénzügyek példátlan lelkiismeretlenséggel kezeltettek, hogy tizenhat millió forintnál több fordított titkos költségekre sat., de a pörbefogatás végre még is elmaradt, s a lord Oxforddá vált exminiszter jószágába vonult, hol néhány év múlva (1745-ben) meghalálozott.

Most Newcastle herczeg mellett Carteret vezérlé a közügyeket, Pulteney peerségre emeltetett. A vezérszónokok közt csak az egy Pitt maradt még az

ellenzék soraiban, s midőn Carteret, hogy II. Györgynek kedvét keresse, a királynak hannoveri ügyeire „a gyönyörűséges Hannoverre“ s Németországban! befolyására tömérdek kincseket fordított: Pitt oly tüzzel támadá meg Carteretet, mint nemrégiben még Walpolet, s oly ügyességgel és annyi ismereteket tanusítólag nyilatkozott a wormsi szerződés, a Szászországnak és Sardinianak fizetett összegek s a hannoveri katonáknak, kiket 1744. januárius 12-én „Europa legrosszabb katonáinak“ monda, angol pénzen tartása ellen, hogy barát és ellenség által az alsóház első szónokának ismertetett.

Az 1744-ben meghalálozott Marlborough herczegnő Pittnek tízezer font sterlinget hagyományozott, tekintetbe vévén — így szól a végintézet — „hogy nemesen küzd Anglia tői vényeinek fenntartásáért, s hazájának a végveszedelemtől megmentéséért.“ S húsz évvel utóbb, ugyan ez oknál fogva sír William Pymet mindenét mivel bírt, — 2000 font st. évenkinti jövedelmet s 30,000 f. st. tőkét szállított reá végintézetileg. Az olvasó látja, hogy Pittnek nem volt oka, félreismerés és háladatlanság ellen panaszt emelnie. — 1744-nek végén a Pelhamok — Newcastle herczeg és testvére — végre kiszorították Carteretet a minisztériumból, s most kilátás nyílt, hogy Pittnek is hely jusson a cabinetben, — Anglia első aristocratái között néki a homo novusnak, mihelyest a Pelhamok őt rákényszeríthetik az ellene még mindig nagy mértékben boszús királyra. Pitt most kilépett a walesi herczeg szolgálatából, s a par-

liamentben támogatta a kormányt. Ekkor történt, hogy Károly Edvard, a praetendensnek fia, midőn II. György kedves hannoveránusai között mulatoznék, s az angol sereg a continensen működnek, Skóciában megjelent. 1745. szeptemberben III. Jakab Nagybritannia királyának, és helyettesének Károly Edvard kiáltatott ki Edinburgban; October elsején Preston Pansnál a honmaradott angol sereg megvertett, s Károly Edvard Angliába nyomult, hol szintén még számos hívei voltak a Stuartháznak. De rövid idő múlva tanácsosabbnak tartá, ismét Skóciába visszavonulni, hol 1746. januárius 17-én Falkirknél hegyi skótjaival másodízben is megverte az angolokat. Ekkor, midőn a Hannoverból visszaérkezett király nem csekély aggodalomban volt, a Pelhamok rögtön leköszöntek a minisztériumból, s mintán Carteret — most már Granville lord — nem vala képes újat szerkeszteni, egyedül azon feltétel alatt vállalták fel újra hivatalaikat, hogy Pitt, — kihez ők azért éreztek vonzalmat, mert Carteretnek ellensége volt, — a miniszterumba léphessen. A király csak annyit követelt, hogy a hivatal olyas legyen, mely őt ne hozza közelebbi érintkezésbe vele. S így Pitt Irland altárnokának s rövid idő lefolyása után, 1746. májusban a hadsereg pénztárnokának neveztetett ki.

Az ifjabb Pittnek, közpályáján nem csekély erkölcsi erőt kölcsönzött azon önzéstelenség, melylyel a birodalom kincsforrásait kezelte, mely őt, a ki száz milliókat osztogatott párthíveinek otthonn s fejedelmeknek és kormányoknak a continensen, úgy szól-

ván, szegénységben hagyá meghalni. Atyja szintoly tisztakezű volt, mint ő. A hadisereg pénztárnokának kezei között körülbelől 100,000 font sterling volt rendszerint. Pitt elődei és utódai, még a becsületes-bek is, amaz öszevet állam papirosokba fektették, és négy ezer font évi kamatait, minden palástolgtás nélkül magoknak tulajdonították, s azon felül az Anglia zsoldjában álló kormányoktól még fél száztólit is húztak az általuk kifizetett segédpénzek után. — Pitt ily gyakorlatról semmit sem akart tudni, s a felébb említett öszevet a bankba küldé, mint közletémenyt. Ügyfelei titokban gyűlölték és kaczagták őt ez eljárásáért, de a nép minden alkalommal zajosan nyilatkozó tisztelettel telt el iránta.

1746-tól 1754-ig úgy szólván ellenzéket sem ismert a kormány; a hét éves parliament lefolyt s új alakúit helyébe, a nélkül hogy a minisztérium megszínylette volna. Károly Edvard még szerencsésnek tartá magát, hogy a continensre szökhetett ismét, hívei az akkori angol törvények barbárságához képest végeztettek ki, névszerinti London szomszédságában tizenhét, Carlisleben kilencz, Bromptonban hat, Yorkban tizenegy, s a t., három pair, Kilmarnock és Balmerino grófok s a nyolczvan éves lord Lovat is kivégeztettek. Delia szemünket elfordítjuk ezen szomorú jelenetekről, a közjó növekedését látjuk mindenszerte. II. György azon volt, hogy az ő kedves Hannoverjének befolyás jusson a római király választásánál, a miniszterek angol pénzzel tartogatták a bajor, pfalzi, mainzi és kölni választó fejedelmeket, hogy

György kívánságához képest szavazzanak, s a király megismerésül nem sokat bajlakodott Anglia közügyeinek elintézésével.

A kormány 1747. October 8-kán békét kötött Franciaországgal és Spanyolországgal; (az aacheni békekötés) még Pitt sem ellenzé a Spanyolországgal kötött szerződést, mindamellett hogy ennek ugyanazon viszonyok szolgáltak alapú, melyeket Walpoleal szemközt annyira ellenzett volt; sőt midőn egyvalaki a szerződés feltételeit, Spanyolországra nézve szerfelett kedvezőknek mondá, megjegyzé: „Hajdanában magam is ügyvédkedtem ilyen követelések mellett. Akkor fiatal voltam. Most tíz évvel idősb vagyok, hidegebb vérrel nézem a közügyeket, s meggyőződtem róla, hogy ilyesmit csak akkor követelhetni Spanyolországtól, ha már véginségre jutott, — oly állapotra, melyben a legyőzött elfogadja mindazon feltételeket, melyeket az önkény sugall a győzőnek.“ Más alkalommal bevallá, hogy Walpole Spanyolország irányában nem volt oly fonák, oly nem angol, minőnek akkor az ellenzék hívé. íme a jelenségek, hogy a tribunus érintkezésbe jött a kormányval! — néha ugyan felfelszíkrazott még mintegy hajdani indulatoságának emlékeid, de Pelham tudta, mily veszedelmessé válható szövetséges társat bír benne, jobbnak látá elnézni a szeszély fellobbanását, s a minisztérium békén kormányzott 1754-ig, midőn Pelham meghalózott.

Most mindenek előtt oly miniszter után kellett nézni, ki a kormánypártnak vezérül szolgálhasson az

alsóházban. Pitt a bathi fürdőben volt, mert gyenge korától fogva haláláig csaknem folytonosan szenvedett köszvényben; de II-dik György s a minisztérium élén állott Newcastle herczeg egyiránt vonakodtak, öt e végre kiszemelni, s így Fox Henrikhez a hadi miniszterhez, a nagyFox Károly atyjához folyamodtak. Az értekezodés, melyben Newcastle és Fox ez ügyet egymás között elintézték volna, Macaulaynek ítélete szerint (Thackeray: history of the earl of Chatam czimü munkájának bírálatában) egyike a legsajátságosabbaknak az öszves angol históriában. Az olvasó minden esetre igen tanuságosnak fogja találni, s így jó lesz azt ideiktatnunk. „Az én testvérem, mondá Newcastle, midőn a minisztériumnak élén állott, soha sem mondta volt senkinek, hogy mire fordította a titkos szolgálat-pénzt; én követni fogom példáját.“ (Tudnivaló, hogy Pelham a kormánypártnak vezértagja volt egyszersmind, s így igen természetesen nem volt közvetítőre szüksége.) „De hogymint fogom vezérelhetni az alsóházat — válaszolá Fox, — ha nem tudom, melyik gentleman kapott pénzt, melyik nem? S vájjon ki fog a hivatalok osztozkodása iránt intézkedni?“ — „Természetesen, hogy én,“ — mondá a herczeg. — „De így hát mi módon fogok erőt venni az alsóházon?“ — „Küldje csak hozzám a tagokat,“ volt a válasz. Fox most említe, hogy a választások ideje már közelget, s kérdé, kik által fognak a kormány rottenboroughjai képviseltetni. — „Sohse törje azon a fejét, már az el van intézve.“ — Ily viszonyok közt Fox Henrik sem vállalható fel az

államtitoknokságot, melytől a korona az alsóház vezérlését várja, — s a minisztérium Robinson Tamásra bízta e tisztet. „Sir Thomas Robinson vezéreljen bennünket! — mondá Pitt Foxnak, midőn Londonba visszaérkezett, — az épen annyi, mintha Newcastle csizmáimzőjét küldené, hogy az minket vezéreljen!“ Ketten összeszövetkeztek most, hogy erejüket éreztessék, s hogy siker esetében új irányt adjanak a kormánynak. Fox Robinsont támadá meg, de Pitt kivált Newcastle ellen irányzá a csapásokat, s egy nap mennydörögve kérdé: „vájjon csak arra való-e a parlament, hogy egy túlságos hatalommal felruházott jobbagynak parancsait béla jstromozza?“ — A parlament nagy többsége híven Newcastle embereivel szavazott, de a herczeg végre még is attól tartott, hogy kettőjüknek már nem lesz képes sokáig ellentállhatni, s ismervén Fox Henriknek politikai jellemtelenségét, — Newcastle, mondom, belsőbb cabineti helylyel kínálá meg Foxot, s ez odahagyván Pittet, Robinson oldalánál küzdött az ülés végéig.

Minden arra mutatott, hogy Anglia és Franciaország között rövid idő múlva meg ki fog ütni a háború. Az angol kormány, régi szokás szerint az apró német kormányoktól: Gotha, Hasszia, s ez úttal még Bajorországtól is katonákat vásárlóit a hadviseléshez; s mert mind e mellett is II-dik Györgynek kedves Hannoverje nagy Fridriktől csorbulást szenvedhetett volna, szerződésre lépett Oroszországgal, hogy ez angol segédpénzért Poroszországnak vágyát a hannoveri választófejedelemség után féken

tartsa. Történt azonban, hogy Oroszország módnélkül sietvén a pénz felvételével: még mielőtt a parlament megnyitott volna, s így a szerződéseknek helybenhagyása előtt, küldé be váltóit, melyek a kincstár kancellárja, Legge által elutasítottak. A szerződések ellen rendkívül feligerlett közvélemény helyeslé az eljárást, s most Newcastle örömet enged belső helyet a cabinetben Pittnek, ha ezt új szövetségeseitől, a walesi herceg anyjától és lord Butetól, az úgynevezett leicesteri párttól, a szerződések és segédpénzek védőinek táborába csalogathatta volna. De Pitt nem engedett ez úttal; s midőn a parlament összegyűlt: azon szövetség szemléletére, mely Newcastle és az alsóházban a kormánypárt élén álló Fox között alakult vala, felkiáltott: „Mintha Lyonban volnék ismét, hol a Rhone és a Saone egymásba ömlését bámultatják az útassal, — az egyik folyam szelíd, gyenge, bányadt, s ámbár bányadt, még is minden mélység nélküli; a másik gonosz és szikrázó egy zuhatag, — de mind e különbség daczára mégis együvéválalkoztak elvégre.“ S most a segédpénzrendszert támadván meg, kinyilatkoztató: „miszerint fájjalja, hogy nem bír elegendő erővel azon bilincseknek összezúzására, melyek Angliát a hanoveri választófejedelemséghez csatolják, az új Prometheust a terméketlen kősziklához!“ — Newcastle egyezernél többször hasznára fordította azon körülményt, hogy nem azonegy házban ült Pittel, s olyformán viselé magát, mintha a hadi főpénztárnok diatribéiről semmit sem tudna; de ennek hangulata napról napra élesebbé válván, s a kor-

mánypárt más részről tetemes többséggel bírván az alsóházban, mely a további kímélést feleslegesnek látatá, — Pitt végre még is hivatalából elbocsátott.

Fox szokott eszélyességével kezelé az ügyeket az alsóházban, s a kormány valamennyi kérdésnél többségben maradt, de Pitt az ellenzék soraiban mind inkább kedveltjévé vált a népnek, s már közel volt a nap, mely őt a minisztérium élén látja.

A francziák készüléket tettek, mintha szándékuk volna Angliában kiszállani s magának Nagybritanniának kebelébe vinni a háborút, mi a minisztériumot annyira elremíté, hogy a parlamenttől felhatalmazást kért, miszerint a hannoveri katonaságot s a hassziai zsoldosokat Angliába szállíthassa. Fox, az indítványozó kinyilatkoztatá: hogy ezen rendszabály az angol egyház s az angol szabadság fenntartására elkerülhetlenül szükséges, s hogy csak a praetendus hívei szavazhatnak ellene. De Pitt nem gondolt azokkal, kik őt csak annyiban méltóztattak hazafinak tartani, mennyiben terveikhez járult, s ámbár a hannoveri katonaság után esengett most Ó-Angliában minden ember, ki egyszer-másszor pénzért küldött a bankba, vagy ki bér nőkéit néha kivetette jószágából: Pitt mégis azon állítása mellett maradt, hogy az angol, külsegéd nélkül is fogja magát hazájában diadalmasan megvédni.

A francziák készülétei az éjszaki parton csak arra voltak számítva, hogy az angol kormányt tévedésbe hozzák, mert kéz alatt nagyszerű készülétek téttek a Provenceban, s 1750. április 12-én herczeg Richelieunek vezérlete alatt, tizenkét lineahajóból és

kilenczvennyolcz szállítási naszádból álló hadi erő Minorca felé indult s Port Mahont bevette. Blackeney angol tábornagy a san-phelipei erősségbe vonult, s az angol kormány Byng admirált küldé segédére, de ez Richelieu flottáját erősbnek találá, mintsem hogy vele megmérkőzhetnék, s ámbár egyik alparancsnoka már megtámadá a francziákat, Gibraltárba visszavonúlt, mi a san-phelipei erősségnek vesztét voná maga után. — Canadában szintén rövidséget szenvedtek az angolok, s még a keletindiai birodalom is legnagyobb veszedelemben forgott, sőt Calcutta már is azon mahomedán fejdelmek egyikének (Szuradzsa-Dolila) birtokába esett, kiknek lenyűgözésén alapú az angol dictatura; a fortwilliami foglyokon pedig oly kegyetlenségek követtettek el, melyeknek említésére összeborzad az angol még ma is. — Ennyi csapás dühbe hozta a népet. London példájára egész Anglia szoros vizsgálatot kívánt: kik okozták legyen e szerencsétlenségeket, a közügyeknek balról balabbra fordulását; a sajtó érczorokkal szólalt fel, s e liangvegyületre „Newcastle herczeget remegés szállá meg, nem hivataláért, hanem azon egyetlenegy dologért, melyet jobb szeretett hivatalánál, — nyakáért.“ Fox látván, hogy a kormány hajója süllyed, ott hagyta minisztériumát, melyet a herczeg ármánykodásai különben is mód felett tövisessé tettek, — és szerencsésen partra ugrott. Newcastle most ajánlatokat tett Pittnek, de ez visszaüzené, hogy társaságában nem akarja szolgálni a koronát. S Newcastle — lemondott. Most Fox hívá fel Pittet, de ez visszaüzené, hogy vele

sem akar ülni a cabinetben. Vége a Devonsherei herceg bízott meg a minisztérium alakításával, s most— 1756. decemberben — Pitt elfogadá az egyik államtitoknokságot s az alsóházak vezetését. Sógora, lord Temple (Pitt 1754-ben házasságra lépett Grenville Eszterrel, Temple testvérével) a marínával bízott meg, s Legge, Pittnek hív társa a segédpénzrendszer elleni tusában, a pénztár kancellárjává lön ismét.

Mindkét aristocratia — értem a whig s a tory aristocratákat egyiráfít — oly annyira nehezelt Pittre, az új emberre, kinek büszkesége mindnyájuknak gög-jén túltett, hogy a nagy férfiú, miután miniszteri helyét elfoglalá, csak nagynehezen választathatott meg újra a parlamentbe, s a király naponkint érezteté vele, hogy leküzdhetlen ellenszenvvel viseltetik iránta. Mindennapi dolog, látni, mint tolják vissza az emberek a kezét, mely segédet nyújtva közeledik feléjük.

A közügyek napról napra komolyabb alakot vettek magokra. Látnivaló volt, hogy a tengeri háborúhoz még continentális is fog csatlakozni. Franciaország Austriával szövetkezett, s ezen szövetséghez Németország fejdelveinek nagyobb része, s utóbb még Orosz- és Svédország is járulván, Hannover veszedelemben forgott, hogy a francziáktól elfoglaltatik. A hét évi háború peripetiái ismeretesek lesznek az olvasó előtt. Ily viszonyok közt, midőn egy oldalról csaknem az 'öszves európai continens II-dik Fridrik ellen fordult, s mikor a másikról Anglia szövetséges nélkül maradott a continensen, mi lehetett természetesebb, mint hogy Anglia és Poroszország,

dynastiáik közbenjött házasságok útján különben is rokonságba hozatván, frigyre lépjenek egymással?

Midőn a parlament megnyíttatott, Pitt minde-
nek előtt kétszázezer font sterling segédpénzt kért Poroszország számára. Fox gúnyosan megjegyzé:
hogy a miniszter, úgy látszik kibékült Hannoverrel, melyet „Anglia nyakára aggatott malom-kőnek“
mondott, s hogy kiengesztelődött a segédpénzrend-
szerrel is; de Pitt joggal válaszolhatá: hogy a jelen
conjuncturák között nem dynastiai rokonszenvek ki-
elégítésére, hanem Angliának legszentebb érdekeire,
arra, hogy Nagybritannia elhatározó befolyással bír-
jon az európai kormányok senatusában, fordítatik a
segédpénz. Angliát bérohanás ellen biztosítandó,
polgári örhadat alakított, s a fekvő birtok érdekei-
nek nyugtatására tiszteklül a vidéki nemesség tagjait
nevezé ki, mind a mellett, hogy épen ennek soraiban,
mondhatni fölös számmal találtattak a praetendus
hívei. Pitt az 1748-diki események után ez irányban
már nem félté a szabadságot, s úgy vélekedett, hogy
a bizodalomnak ezen jele által módot nyújt nekik,
felmenteniük önmagukat a közeledésre, s a forrada-
lom által a thrónusra jutott dynastiávali kibékülésre.
Hasonló nézetből mdült ki Pitt, midőn a hegyi skó-
tokból, a Stuartház legszenvedelmesebb híveiből két
katonaezredet alakítván, ezeket Canadába küldötte,
hol megbecsülhetlen szolgálatokat tettek a hannoveri
dynastiának. — Ez időbe esik Byngnek kivégezte-
tése. A nép halálát akarta, s a parlament nem mert
annak védelmére kelni, kinél merészebb admiráljai

is voltak már Angliának, de kit árulásról nem lehetett vádolni, kit árulásról nem vádolt senki. Pitt igazságtalanul vádoltatott, hogy népszerűségét féltvén, késett a szerencsétlen mellett fellépni; mert Ő védelmére kelt a parliameutben s a fejdelem tanácsában; de II-ik György nem engedett, s midőn Pitt őt arra figyelmeztette, hogy az alsóház nem venné rász névén a megkegyelmezést, a király csípősen válaszolá: „Őn engem arra oktatott, hogy az alsóházon kívül is nyomozzam népemnek óhajtságát.“

A király folyvást éles ellenszenvvel viseltetett Pitt és társai iránt, s mindössze is csak öt hónapig türe őket a kormányon. 1757. április 6-án Pitt kimozdítatott hivatalából, s Newcastle új minisztérium szerkesztésével bízott meg, de a közvélemény hatalmasan szólalt fel Pitt mellett, London városának példájára az ország legjelesebb községei polgári oklevéllel tisztelék meg őt, a köz-tőkék ingadoztak, s az alsóház vizsgálatot rendelt Newcastle s a kormány eljárása ellen. Pitt most tapasztalásból tudta, hogy a whig aristocratia csak azon minisztériumot fogja a koronának szeszélyei ellen támogatni, melyben ezen aristocratia képviselve van, s így nem igen támogató a vádat az ellen, kivel tudta hogy szövethetnie keilend, ha állandó befolyással kíván lenni a közügyekre. A vádlók kevesebbseben maradtak, s majdnem három hónapig tartott minisztérium-alakítási kísérletek után II-dik György végre, zokogva bár, megbízá Newcastlet. lépjen egyességre Pittel azon feltételek alatt, melyeket a „nagy commoner“ szabni fog. Pitt

most azon volt, hogy a néki imént veszélyesekké vált elemek bennfoglaltassanak a kormányban, hol reá nézve már ezentúl annál fogva sem válhattak veszedelmesekké egyhamarjába, mert ha megmutatták, hogy öt képesek megbuktatni, ő meg azt érezette velők, hogy nélküle nem képesek új kabinetet alakítani. Newcastle a kincstár első lordjává lön ismét, lord Granville (Carteret) a titkos tanács vezértagja maradott; az admirális igazgatása lord Ansonra bízott, előde a felbontott minisztériumban, lord Temple, a titkos pecsét őrvévé neveztetett ki; Fittnek más két sógora Grenville György és Jakab, az első mint a marinának főpénztárnoka, a másik mint a kincstár egyik biztosa, szinte részeltettek a minisztériumban; Fox, imént még Fittnek versenytársa, másodt endbeli tiszttel, a hadi erő pénztárnokságával talán annál fogva is elégedett meg, mert háború idejében e tisz, ügyes ember kezében pompásan kamatozott; — s végre Pitt államtitoknokká lön ismét az alsóház, a külügyek s a háború korlátlan vezetésjogával, azaz: ötven éves korában végre kezében tartá egy nagy, egy szabad nemzet jövődjét. „Én tudom, mondá egy nap a Devonsherei herczegnek, hogy képes vagyok megmenteni a birodalmat, s hogy kívülem más arra nem képes.“ Szavát fényesen váltotta be, sazon négy év lefolyása alatt, midőn őt a kormány élén látjuk, Angliának lobogója diadalmasan magaslott minden tengereken; Canada, Louisiana brit kezekbe kerültek, a franczia és spanyol hajóseregek Amerikában és Európában tönkre tétettek, Havanna elfog-

laltatott, Keletindiában egy új brit birodalom emelkedett, s Franciaország itt öszves gyarmatait elvesztette, valamint S. Domingonak kivételével öszves nyugotindiai birtokaitól s valamennyi afrikai szállásaitól és erősségeitől is megfosztatott, s nagy Fridiik végre képeessé tétetett az európai szárazföldön Angliának elleneivel diadalmasan megívni. A parlament mindegyre köszönetét és jutalmakat szavazott, a király megfélekedett arról, mivel eddig neheztelését okadatolta, s a diadalmas miniszter, úgy szólván, határtalan úr volt a parlamentben is. Szónoklata, szerencséje, büszke és bátor magaviseleté által — így ír egy angol államférfiú — oda emelkedett, honnan zsarnoki befolyást gyakorolhatott az alsóházra. Nincs rá példa, hogy valaki előtte vagy utána úgy mert volna bánni a házzal, mint ő. Midőn egy ízben beszédét e szavakkal kezdené: „Czukur, elnök úr ...” találkozott, kik nevettek. Erre egy pillanatig hallgatott, kevélyen nézett maga körül, s aztán mindig hatalmasabb hangon még három ízben ismétlé: „Czukur“, a nevetők elnémultak, ő pedig megfordult sarkán, s megvető hangon kérdé: „kinek van most kedve nevetni a czukron?“ — Egy boldogtalan commonernek eszébe jött őt következetlenséggel vádolni, s Pitt oly megvetéssel nézett reá, oly mimikához fogott, hogy a jámbor képviselő akadozni kezdett, hebegéshez folyamodott s végre leült. A whig s a torypárt egyiránt hódolt neki, s csak neki, mert társait mégcsak nem is említették. Azon körülmény, hogy lord Anson s az Admiralitás többi lordjai kénytelenek

voltak a Pitt által kibocsátott tengerészeti rendeleteket aláírni a nélkül hogy tudomásuk lett volna tartalmukról, mutatja példátlan felsőbbségét a cabinetben. Pittnek méltó oka volt pályájának ezen időszakára mindig büszkeséggel visszatekinteni.

„Meg kell vallani, mondá nagy Fridrik, hogy Anglia sokáig vajúdott, s hogy sokat szenvedett, míg Pitt urat megszüld; de a sokáig várt magzat egy hatalmas férfiú volt.“ Anglia, melynek hadi tisztei a szárazon, Pittnek erélyes kifejezése szerint, még imént nem voltak képesek a legparányiabb vállalatnak végrehajtására, ha az a legcsekélyebb veszedelemmel volt összekapcsolva, s melynek tengeri ereje jónak látá egy Richelieu maréchal előtt is megfutamodni, visszanyerte önérzetét, s ezzel mindennek birtokába jutott ismét, mi néki az első helyet jeleli ki a népek congressusában.

1760. October 25-kén II-dik György meghalálozott. Rövid idő múlva lord Bute, a fiatal királynak s a fiatal király anyjának kegyencze Holdernesset kitolá a minisztériumból, s ennek néhány tagjaival, kik Pittnek mindenhatóságát már jó idő óta csak kénytelenségből túrték, szövetkezvén, Spanyolország irányában a béke politikáját ajánlá, holott Pitt folyvást háborút sürgetett a cabinetben, s oly rendszabályokat, melyek a Bourbon-család tökéletes lenyűgözésére ezéltottak. Itt van a pillanat, mondá Pitt, földig alázunk a Bourbonházat, s én egy pillanattig sem ülhetek továbbá a tanácsban, ha indítványomat elvetik. De lord Templen kívül ez úttal egy lélek sem szavazott

Fittel, s ez megköszönvén minisztertársainak a támaszt, melyet bennök talált, kinyilatkoztató: „hogy őt a nép szava hívta volt a minisztériumba, s hogy ő számadással tartozik a népnek, eljárásáért; de hogy olyatén rendszabályokért nem vállalhatja el a felelősséget, melyek nem tőle indulnak ki.“ — 1761. October 5-én lemondott hivataláról, és miután kinyilatkoztatta, hogy semmiféle tisztet sem vállal el, nem még Canada kormányát sem, melylyel őt a király megkínálta, szolgálataért háromezer font sterlingnyi nyugpénzt, mely peeressé emelt hitvesére és elsőszülöttére volt szállandó, nyert jutalmul a koronától.

Ezen jutalomnak elfogadása kissé megingadoztató ugyan népszerűségét, de midőn a „nagy commoner“ ismét helyet foglalt az ellenzék között, midőn szokott büszkeséggel visszautasított minden vádat, mely igazgatása ellen emeltetett, midőn a sajtószabadság legparányiabb korlátozása ellen is tiltakozott, s midőn Nagybritannia dicsőítésére czélzó minden indítvány benne buzgó pártolóra talált, mint hajdanában, meg népszerűvé is lett mint hajdanta, s London városa és az ország egyéb főfő községei ismét köszönetét szavaztak neki, mint ki „Angliát kiragadta a gyengeség és nyomorúság állapotából, hová mások ejtették volt, felébresztvén a népben az erélyességet, s visszahozván sőt fényben és dicsőségben felülmúlván Albionnak legszebb napjait“; egyszersmind fájdalomukat fejezik ki, hogy ily férfiú visszavonult a kormánytól. Pitt nem maga lépett ki a minisztériumból, lord Temple és Grenville Jakab szinte bényújtot-

ták lemondásukat, de harmadik sógora, Grenville György jobbnak látá az új hatalommal szövetkezni.

1762. május 29-én Newcastle herceg is kilépett hivatalából, s most lord Bute vált a cabinetnek vezértagjává. Az alsóházi többség vezéréül már előbb Fox Henrik szemeltetett ki. Decemberben Anglia, Francia- és Spanyolország között végre megkötötték a béke. A francziák Új-Skócziát és Canadát s csaknem egész Louisianát engedték oda az angoloknak; Nyugotindióban Dominicát, Tabagot, St. Vincentet, Grenadát s a Grenadinákat elvesztették, de Martinique s a többi szigetek visszaadattak nekik. Minorca angol hatóság alá került ismét. Afrikában Senegal, s minden mit a francziák 1749. óta elfoglaltak volt, szintén angol kézre jutott. Spanyolország Havannát vissanyerte, de Floridát s Louisianának spanyol részét kénytelen volt cseréül adni helyébe s a t.

Pitt mind ezt nem eléglé, s midőn a békekötés 1762. december 9-én az alsóház elébe terjesztetett, három óráig szónokolt ellene. Franciaországna, mondá, ezen békekötés által alkalom nyujtatik, egy nap tengeri erejét ismét helyreállítani, „Franciaországtól különösen mint tengeri s mint kereskedési hatalomtól kell tartanunk.“ Azt, hogy a porosz király érdekeiről nem igen gondoskodott a minisztérium, szinte szemére lobbantotta neki, s most általtérvén a continentalis szövetségek rendszerének védelmére, azon vádra, hogy e szövetségek bére rendkívül növeszté a közadósságot, öszves védelmét e mondásban központosítá:

„Amerikát, (értsd: Canadát és Louisianát) uraim, Németországban szereztük meg magunknak.“

A parlament helyeslé a kormány eljárását, s Pitt rövid idő múlva ismét kevesebbségben maradt, midőn a vámoknak mindig több-több tárgyakrai fektetése ellen nyilatkozott. Ez alkalommal mondá Pitt a híressé vált szavakat:

„Mindenik angolnak lakliáza: erősség. Kunyhójában a legszegényebb ember erősebb a koronának özves hatalmánál. Bármilyen gyenge legyen a ház, bár mint ingadozzék, — a szél keresztül fáhat rajta, a vész betörhet, az eső betörhet, — de Angliának királya be nem törhet! Minden erejével sem merészkedik egy nyomorú kunyhónak küszöbén bérontani.“

Ezen Aeolus elől, mint lord Chesterfield Pittet nevezé, ki most a legfeketébb népszerűtlenség fellegeit hajítá a miniszterek feje fölébe, lord Bute 1763. áprilisban visszavonid, s Grenville lépett a minisztérium élére. 111-dik György most azon volt, hogy Pittet kibékítse sógorával. „Vegye át ismét a cabinet vezérlését, mondá neki, s bízzuk meg Grenvillet a hadi erők pénztárnokságával. Szegény Grenville önnek közel rokona, s volt'idő, mikor ön őt szerette.“ Pittnek hideg s néma bókolása azt mondá, hogy neki nem kell Grenville. A király most lord Templet ajánlá neki vezértársul, mire Pitt válaszolá: „hogy neki a nagy whig érdekek képviselőinek szövetségére (értsd lord Newcastlet, ki most az ellenzékkel szavazott) van szüksége. Látni való volt, hogy Pitt egészen új minisztériumot akart alakítani, a király meg úgy

vélekedett, hogy híveit a minisztériumban becsülettel el nem hagyhatja, s így a szándéklott vegyes minisztérium füstbe ment.

Ekkortájt kezdé Wilkes demagogusi pályáját. Ő már 1757-ben, mint Ailesburynek képviselője, székelt fogott a parlamentben, de hatása más téren nyilvánult, a pamphletírás mezején, a néptömegek élén, a demagógiának zászlajával kezében. 1763-ban a „North Briton“ című lap negyvenötödik számában megfuvá a kürtöt a békekötés, lord Bute s ennek hazája Skócia és az öszves minisztérium ellen. Az író a király személyét is, még pedig a legaljasabb módon támadván meg, ha a szokott eljárás alkalmaztatik ellene, talán elmarasztatott volna; de a minisztérium annyira felháborodott, hogy a szükséges formákról megfeledkezett, oly lépéseket tevén ügyetlenségében, melyek a jellemtelen pamphletíró ügyét a szabadsággal azonították, s fittől fától kérvén segédet, hogy Wilkest a towerbe czipeltethesse. A fogolynak barátjai őt habeas corpus-parancs erejénél fogva a court of common pleasféle törvényszék elébe állították, hogy ez az ellene kiadott elzárási parancs érvényességét megvizsgálja; s a törvényszék hibásnak látván az eljárást, Wilkest szabadon bocsáttatta, és az utóbb lord Camdenné lett elnök kinyilatkozta, hogy parliament! tag gúnyirat miatt el nem zárathatik. A szabad lábra állított Wilkesnek még ezer font sterling kárpótlást is ítelt oda a bíróság, s az ailesburyi rottenboroughnak eddig inkább az angol oligarchia kártyaasztalainál s egyéb nemes multságainak szín-

helyén, mint a senatusban honos képviselőjét bálványául fogadá a nép.

Az angol kormány most a parlamenthez folyamodott segédért. November 14-én a thronbeszédben felhívatott a parlament: „azon szabadossága szellem fékezésére, mely a boldog angol alkotmány elveivel ellenkezik,“ s huszonnégy órával utóbb a király névszeriut vádoltatá be Wilkest, és a parlament tetemes szavazat-többséggel kinyilatkozatá: hogy a North-Briton 45-dik száma valóságos gunyirat, melynek célja: a nép hajlandóságát elidegeníteni a fejedelemtől s lázadást idézni elő, és mely ennél fogva a hóhér által elégetendő. November 24-én határozat költ a felebb érintett törvényszéki végzéssel ellenkezőleg, hogy a pasquillírásról vádolt parlamenti tag nem áll a ház előjogának védelme alatt. Pittnem osztozkodott e véleményben; nem, mintha Wilkes személyének védelmére kelt volna, — „az írónak eljárása — így szólott, — illiberalis, férfiatlan, gyalázatos. Távol legyen tőlem minden nemzetiségi fejtegetés (Wilkes még lapjának címét is a skótok ellen irányzá); a király ősz vés jobbágyai csak egy népet tesznek, a ki szakadást idéz elő közöttök, az áruló. A North-Briton Írója nem érdemes az ember névre, ő a ki blasphemákat irt Istene ellen, pasquillust királya ellen“; de — folytatá — e vita alján egy nagy alkotmányos kérdés rejlik: a parlament előjogának kérdése, azon szabadítékok ügye, melyekkel századok folyama ruházta fel a parlamentet, s melyekről a háznak nem szabad lemondania. A ház máskép vélekedett, s Wil-

kes, ki ellen a felsőház előtt „essay on women“ című munkája miatt, melyben a vallást s a közerkölcsiséget megtámadá, s melyhez még azonfelül az armaghi érsek és a glocesteri püspök neve alatt piszkos jegyzeteket írt, új pör indítatott, kit az alsóház (1764. januárus 19-én) tagjainak sorából kitörlött, s kit hitelézői most elzárással fenyegettek, Wilkes Franciaországba szökött.

A minisztérium, mint láttuk, győzött a parlamentben, de a nép előtt napról napra népszerűletlenebbé lett. A király több ízben kínálá meg Pittet a miniszterséggel, s herczeg Cumberlandot 1765. májusban hozzá küldé Hayesbe „kezében — mint Walpole írja — charte blanche, blanchissime az alkotmány ügyébeni kikötések beiktatására, “ de Pitt, ki napról napra több-több ügyfeleivel veszett össze, közelebbről lord Temple-t is, — megfoghatlan makacs-ságból, vagy oly okoknál fogva, melyek e napig megfejteknek maradtak, talán annál fogva is, mert minden ígélet daczára attól tartott, hogy a király titokban magát Bute által fogja vezéreltetni, „azon valami által mi a thronus megett áll, s mi magasabb a thronusnál,“ — minden cabineti tervet eltolt magától. A whigeknek egyik osztálya, a Rockingham-féle felekezet, kik édes-örömet körülötte sereglettek volna, s kik őt élökön s a kormány élén szerették volna látni, napról napra kereserűbb panaszokra fakadtak ellene. Burke, akkoriban főszónokuk s legjelesebb írójuk, 1764. májusban egyik levelezőjének ezeket írja: „Maholnap megválik, vájjon büszkeség e vagy haza-

fiság Pittnek fő jellemvonása; mert ön bizonyos lehet benne: hogy most hatalmában áll, oly irányú, oly politikájú minisztériumot alakítani, minőhöz kedve van, olyast, mely őt és valamennyi barátjait kielégítheti, oly hatalmast, mely csak a király s az ország feletti tökéletes zsarnokoskodást zárja ki a magából. Kevés nap alatt kiviláglik: ha cselekvőleg akar e fellépni, vagy pedig Hayesben ezentúl is hanyatfejtinni. és dagályos beszédekben ömledezni.“ A whigek most ismételve panaszt emeltek ellene, hogy ő makacssága által kormányi konsolidációjukat akadályozza; s a büszke férfiú válaszó: hogy ő magától akar gondolkozni, hogy minden pártbilincs nélkül akar a parlamentbe lépni, hogy az ország barátjait szövetségeseinek nézi, s hogy ellenei csak azok, kik a hazának, a szabadságnak ellenségei. — Pitt tehát nem engedett a kérelmeknek, s ily viszonyok között, napról napra növekedvén az éjszakamerikai gyarmatokban a Grenville — vagy mint mások nevezik, a Bedford-miniszteriumi intézkedések által felköltött el lenszenv, végre a Rockinghamféle minisztérium alakult, melyben az öreg Newcastle herczegnek is volt része, de melynek főtagjai valónak Rockinghamou kiviil, Grafton herczeg, Conway tábornok és lord Northington. (1765. jul.) Az lij minisztérium Éjszakamerika irányában békítő rendszabályokat ígért, s midőn az 1766. januárius 14-dikei thrónbeszéd az éjszakamerikai gyarmatok ügyére hívá fel a parlament figyelmét; Pitt ekkép nyilatkozott e tárgyban:

„ . . . Én csak ma érkeztem Londonba; én semmit sem tudtam ő felsége beszédének tartalmáról, semmit sem a tervezett válaszfelírásról, míg nem itt felolvastatni hallám. Több körülmény ismeretlen előttem, nincsenek összeköttetéscsim, s tanácsot sem kérnek tőlem. Attól tartok, hogy valamit félreértettem, s hogy ennél fogva olyas mit mondhatnék, mi nincsen helyén. Méltóztassanak, kérem, még egyszer felolvastatni a válaszfelírás tervét. (A ház felolvastatja.)

Minden pártosság nélkül fogok szólni. Én elszigetelve állok itt, összeköttetés nélkül. A volt minisztériumnak mindenik lényegesebb rendszabálya egész tartalommal egy-egy hibát foglalt magában. A mostani miniszter urak ellen nincsen kifogásom, én egyiköknek sem áldoztattam fel; ők őszinte jellemmel bírnak, s én mindig örvendek, ha őszinte jellemű férfiak állanak ő felsége szolgálatában. Közülök néhányan anynyira megtiszteltek, hogy csekély tanácsomat kérték, mielőtt helyeiket elfoglalták. Ok igazságosak lesznek megvallani, hogy tanácsommal vállalták fel tisztüket. És még is, kimondom őszintén, a mit gondolok, én nem viseltethetem bizodalommal irántok. Bocsánatot, urak, a bizodalom oly növény, mely csak lassan tenyészik az öreg ember kebelében. A hiszelékenységnek kora az ifjúság. Ha az eseményeket egymással összehasonlítom, ha az okozatoktól visszamegyek az okokra, akkor úgy rémlik előttem, mintha egy túlságos befolyás világos nyomait látnám. — Az új dynastiát alapító oklevélben van egy záradék, mely a minisztert arra kötelezi, hogy nevét írja a királynak adott tanács alá. Bár megtartának e törvényt! Nekem szerencsém volt a koronát szolgálni, s talán még most is szolgálnék neki, ha ama befolyás előtt (a skót lord Buteot érti) meg akartam volna hajolni. Én sem egyik, sem másik nemzethez nem ragaszkodom kizárólag; reám nézve közönös, ha a Tweeden innen vagy túnan ringatták valakinek bölcsőjét. Én az érdemet ott kutattam, a hol fellelhettem. Büszkeséget helyezek benne, hogy először is én kerestem és találtam azt amaz éjszaki hegyek között. Azon bátor és rendíthetlen em-

berfajt én hívtam fel először, hogy szolgálatotokba lépjen; azok, kik midőn ti bizalmatlansággal viseltettetek irántuk, álnok elleneiteknek eszközül szolgáltak, s kik az utolsó előtti háborúban csaknem felforgatták az államot, azok a minapi hadviselések alkalmával értetek harczoltak; híven szolgáltak benne-tek, vitézül küzdöttek ügyetekben, s minden világrészben diadalt arattak számotokra. Azon vádaktól, melyeket nemzeti előítéletből ellenök felfelhordogatnak, undorral kellene elfordulnunk! Ilyes előítéletek igazságtalanok és alaptalanok, se liberalismus, se férfiaság nincsen bennök. Arra, hogy megszűnjek ő felségének, mint miniszter szolgálni, arra nem amaz embernek hazája szolgál okul, hanem az: hogy ő megfogvatkozott bölcseségben, s hogy olyas elvei voltak, melyek meg nem férnek a szabadsággal.

Jó ideje már, uram, hogy meg nem jelentem a parlamentbeu. Midőn Amerikának megadóztatása iránt végzés hozatott e házban, betegen feküdtem otthon. Ha betegségem megengedő vala, hogy az ágyban fekvőt idehozzák, — oly aggodalom szállá meg lelkemet a következmények miatt, — megkértem volna egy kegyes kezét, fektetne le engem ide a földre, hogy a szavazatomat adhassam ama rendszabály elleu. Már most a korona által is helybenhagyatott. Szívesen szólnék tisztelettel e háznak mindenik végzéséről; de ma kegyes engedelemért kell könyörögnöm, e végzésről szabadon kell szólanom.

Remélem, rövid idő múlva felvirrad a nap, melyen a nemzet viszonyai Amerikához vizsgálat alá foguak vétetni. Remélem, a ház teljes nyugalommal s azon pártatlansággal fogja tárgyalni ez ügyet, melyet ő felsége nekünk ajánl, s melyet a tárgy fontossága követel tőlünk; s e tárgy valóban nagyobb fontosságú mind azoknál, melyek e házat valaha foglalkodtatták, amaz egynek kivételével, midőn száz évvel ezelőtt arról volt szó: ha rabszolgák vagytok-e, vagy szabad emberek. Minthogy azonban egészségi állapotomnál fogva nem vagyok bizonyos, részt vehetni ezentúl is az ülésekben,

engedelmet kérek, hogy már jelenleg mondhassak egy pár szót. Ha igazságos, méltányos, bölcs, hasznos-e ama törvény? annak megvitatását akkorra halaszthatjuk. Most csak egyetlen pontot akarok érinteni, azt, melyet számosan fonákul látszanak felfogni, értem a jogpontot. Némely urak, úgy látszik, becsületünkben járónak nézik e kérdést. Ha ők ilyes nézpontról indulnak ki, akkor tekintet nélkül jogra vagy jogtalanságra, gonosz lidérez után indulnak, mely bennünket meg fog buktatni. Nézetem szerint ezen országnak, ha mindjárt a gyarmatok irányában a főhatalom s a legfőbb törvényhozás jogával bír valamennyi egyéb tekintetben, nincsen joga, adókkal terhelni a gyarmatokat. Ok ezen országnak alatti- valói igen, de őket szintűgy illetik valamennyi természeti emberjogok s az angoloknak külön szabadtékai mint benne- teket; a törvény úgy parancsol nekik mint nektek', ők épen úgy részesei ezen szabad ország szabad alkotmányának mint ti. Az amerikaiak Angliának fiai, nem porontyai. Az adóztatás joga nem tartozik sem a végrehajtó sem a tői vényhozó hatalomjogai közé. Az adók csak az alsóház, a commonerek önkéntes adakozásán alapulnak. A törvényhozásban egyenlő része van mind a három államnak; de a peereknek s a koronának hozzájárulása valamely adóhoz, nem egyéb, törvényes formalitásnál. Ez ország földjeit hajdanta a korona, a bárók s a papság bírták. Akkor a bárók s a papság azt adták, azt ajánlották fel a koronának, a mit neki adni akartak, s ajánlották és adták a magokéból. Jelenleg, Amerikának felfedezése óta és egyéb körülményeknél fogva a commonerek váltak az ország birtokosaivá. Még a korona is túladott legnagyobb uradalmain; az egyház, Isten áldja meg őt, csak adományokat bír. A lordok tulajdona, összehasonlítva a commonerek tulajdonával, annyi mint egy csepp az öczeánban. Ezen ház a commonereket, a földbirtokosokat képviseli, s ezen földbirtokosok képviselik a többi lakosokat. Ha mi tehát ezen házból felajánlunk s adunk valamit, akkor azt a magunkéból ajánljuk és adjuk. De ha Amerikát adóztatjuk, mit tevők

vagyunk akkor? — Mi, ő felségének nagybritaniai commonerjei, felajánlunk és adunk ő felségének — mit? minden tulajdonukat? — nem. Felajánljuk és adjuk ő felségének ő felsége amerikai községeinek, commonerjeinek tulajdonát! Valóságos absurdum in terminis!

A megadóztatási jog s a törvényhozás közötti különbség lényegesen szükséges a szabadsághoz. A korona, a peerek, mint törvényhozó hatalomtársak, tökéletesen egyenlők a commonerekkel. Ha a megadóztatási jog nem volna egyéb, mint a törvényhozásnak egy része, akkor a koronát s a peereket úgy illetné a jog, adókat kivetni, mint benneteket, s ők követelni, gyakorolni fogják e jogot, mihelyest az elvet erőhatalommal támogathatják.

Vannak kik úgy vélekednek, hogy a gyarmatok, „virtualiter“ képviseltetnek ezen házban. Szeretném tudni, ki képvisel itt egyetlenegy amerikai? Talán a grófsági követek? Adná Isten, hogy képviselőink ezen tisztességes osztályának száma nagyobb lenne! Vagy önök talán azt fogják mondani az amerikaiaknak, hogy őket, itt valamely tönkrement város követe, oly városé mely talán követét soha sem látta, — képviseli? — Alkotmányunknak ezen rothadt része ismeretes előttünk, de ez már egy század lefolyásaiglan sem maradhat így; ha nem hull le önmagától, le kell vágni e részt. Azon gondolat, hogy Amerika „virtualiter“ képviselve van e házban, a legnyomorúbb gondolat, mely valaha embernek agyában megfogamzott, még csak komoly czáfolatra sem méltó.

Az éjszakamerikai commonerek különféle gyülekezeteikben képviselve, mindig birtokában voltak e jognak, mindig gyakorlották alkotmányos jogukat, azt felajánlani és megadni, a mi az övék. Hiszen ők rabszolgák lettek volna, ha nem bírnak e joggal. Ezen ország, mint kormányzó és törvényhozó főhatalom, a gyarmatokat törvények, szabályozások és korlátok által mindig megkötötte kereskedés, hajózás, gyárak szempontjából, de arra soha sem volt joga, hogy pénzüket zsebeikből, megegyezésök nélkül vehesse ki. Itt kell a határ-

vonalt húzni, „sunt certi denique fines, quos ultra citraque nequit consistere rectum.“

Grenville azzal védé a bélyegadót, hogy ennek kivetése elvileg minden ellenmondás nélkül fogadtattott el a ház által, „s hogy a gyarmatok lázadása eredetét az alsóház pártoskodásainak köszönheti.“

Pitt felállott másod ízben, s hogy a ház szabálya ellen ne vétsen, mely szerint tilos ugyanazon tárgyhoz kétszer szólani: engedelmet kért azon beszédrész elmondására, melyet még fenntartott magának előadásából.

„Arról vádoltatom, hogy lázadást gerjesztettem Amerikában. Az amerikaiak szabadon nyilatkoztak ezen boldogtalan törvény ellen, ez őszinteségek vétkökké vált. Fájdalmamra esik, hallanom: hogy a szabadszólás vétek e házban. De ráfogások engem el nem ijesztenek. Én élni fogok e szabadsággal. E háznak egy tagja se óvakodjék tőle üres félelemből. E szabadságnak nagy hasznát vehette volna azon ur, ki most oly rosszallólag szól felőle. Minél több hasznát kellett volna vennie, elállania tervének végrehajtásától.

Azt mondja: Amerika macacsul ellentáll, s csaknem lázadásban van ellenünk. Én örvendek, hogy Amerika ellenállott. Három millió ember, ha belőlök annyira kiholt a szabadság érzelme, hogy önkénytelen rabszolgákká szegődnek, igen hasznavehető eszközökké váltak volna a többieknek is rabszolgákká alakítására.

Én nem fegyverkeztem fel egy sereg törvénnyel és parlament! végzéssel, nem a kutyabőrbe kötött statutumkönyvvel, hogy a szabadság ügyét védelmezsem. Hajdani, részletes intézkedések iránt nem akarok amaz úrral vitába ere szkedni. Én ismerem ügyességét. De egyetemi s alkotmányos elvek nyomán megvívok vele, s meg bárkivel. Amaz úr többféle osztályokról tett szót, kik adó alá vettek a nél-

kiül, hogy képviselve volnának, p. o. a keletindiai társaság, a státuskötelezvények birtokosai, kereskedők, gyárosok. Közülök néhányan minden bizonynyal képviselve vannak, de más tulajdonságban, mint földbirtokosok, vagy mint valamely város vagy mezőváros polgárai. S bizony szerencsétlenség, hogy nincsenek még többen képviselve: de ökök mindnyájan lakosai az országnak, s mint ilyesek virtualiter képviseltetvék, nemde?

Vilmos király trónusralépése óta számos, nagyobb, kisebb tehetségekkel felruházott miniszterek vitték a kormányt. Közülök egy sem volt azon . de még álmában sem, hogy a gyarmatokat alkotmányos jogaiktól megfoszsza. Ezen új időszak megnyitása a minapi minisztériumnak jutott osztályrészül. Midőn szerencsém volt ő felségét szolgálnom, némelyek nekem is ajánlgatták, hogy újaimat az amerikai bélyegadóval megégessem. Akkor talán megadták volna magokat az amerikaiak, a nyomorúság napjaiban, midőn hátukon volt az ellenség, s mi meg szuronyainkat mellöknek szegezhetük. De ezen körülményeket hasznunkra fordítani nemtelenség lett volna és igazságtalanság.

Amaz ur dicsekedve említi a díjakat, melyekkel megörvendeztette az amerikaiakat. S vájjon nem a birodalom haszna-e ama díjknál a végczél? Ha nem, — ügy rosszul alkalmazta a nemzet pénzét. Én nem hízelkedem az amerikaiaknak. Én azért állok itt, hogy Angliáért szóljak. Én azt állítom, hogy a parlamentnek joga van Amerikát törvények által megkötni, korlátozni. Angliát illeti a törvényhozó főhatalom Amerika felett. Ha Anglia megszűnnék ezen törvényhozó főhatalommal bírnival, akkor azt tanácsolnám uraságtalantoknak külön egyenkint, adják el földjeiket ha lehetséges, s hajózzanak át Amerikába. Ha két ország oly szoros kapcsolatban áll egymással, mint Anglia és Éjszakamerika, a nélkül hogy egymást kiegészítő egészet tennének, akkor az egyiknek szükségképpen kormányozni kell; az erősebbnek uralkodnia kell a gyengébb felett, de olyformául, hogy a mindkettőjökkel közös alapelvekkel ellenkezésbe ne jöjjen.

Ha amaz úr a külső és belső alap között létező különbséget által nem látja, akkor nem segíthetek rajta. De a különbség világos. A belső adónemek kivettetnek, hogy jövedelmet nyerjünk, a külsők, hogy a kereskedést szabályozhassuk. Történetből az utóbbiak is jövedelmezhetnek.

Amaz úr kérdést tett, hogy mikor emancipáltattak a gyarmatok? — Én meg azt szeretném tudni, hogy mikor váltak rabszolgákká? De nem akarok szavakhoz tapadni. Midőn szerencsém volt, ő felségét szolgálni, azon voltam, hogy magamnak a rendelkezésemre álló összes kútforrásokból a szükséges adatokat megszerezsem. A tárgy, melyről szólok, ismeretes előttem. Hasznavehető anyagok szolgáltatnak kezemhez, szorgalommal gyűjtöttem, rendeztem, elmélkedtem felettök, s így bátran merem állítani, hogy a haszon, melyet Nagybritannia a gyarmatokkal kereskedésnek köszönhet, évenként két millióra megy összes ágaiban. Ez a töke, melynek segédével önök diadalmasan viselték az utolsó háborút! Azon jóságok, melyek hatvan évvel ezelőtt évenként két ezer fontot jövedelmeztek, most három ezer fontot jövedelmeznek. ... Ez a díj, melyet Amerika oltalmatokért kincstáratokba fizet. S most előáll egy nyomora pénztözsér, s dicsekedik vele, hogy egy borsszemet nyer a pénztár számára, holott egyúttal milliók veszte éri az összes nemzetet!

Nem merem mondani, mennyire emelkedhetnek még ezen előnyeink. Az északamerikai gyarmatoknak igen természetes okokból határtalanul növekedő népességét, s az összes Európából kivándorlásokat számba tévén, meg vagyok győződve: hogy az egész amerikai kereskedési rendszer még hasznunkra változtathatnék meg. Önök ott tilalommal léptek fel, a hol buzdítaniok kellett volna; önök ott buzdítottak, a hol tiltaniok kellett volna. Hogy a szigeteknek kedvezhessenek, kártékonyán megszorították a szárazföldet. ..

Amaz úrnak nem kellene azon csodálkoznia, hogy nem talált ellenmondásra, midőn a parlament jogát Amerika megadóztatásához kétségtelennek tartá,— ő akkor miniszter volt.

Nem tudom, mi oknál fogva, de annyi bizonyos, hogy e házat némi szerénység jellemzi, mely nem szeret ellentmondani a minisztereknek. Még önnek széke is, (az elnökre tekintni uram, kelletlenül többször fordul st. James-felé Szeretném, ha uraságtaitok erőt vennének ezen szerénységen. Ha különben cselekesznek: meglehet, rövid idő múlva nem áll többé tiszteletben a képviselő testület a képviselt előtt. Baeo kancellár azt mondád hogy minden nagy és fontos kérdés valamikor szóba hozatik. Én kész voltam ama kérdést szóba hozni annak idejében; a német háborút az én német háborúnak nevezgették. Minden ülésben hangosan kérdeztem: ha van-e valakinek kifogása a német háború ellen? Egy lélek sem szólt fel ellene. Csak egy úr, ki azóta, mert egy régi baronia szállott reá örökségképen, a felsőházba került, csak ő mondá: én nem vagyok barátja a német háborúnak. S én ez oknál fogva tisztelettel viseltettem iránta, s fájltam, midőn kénytelen volt helyét idehagyni.

E házon kívül sok a szó Amerikának hatalmáról és erejéről. Ezen pont körül óvatosoknak kellene lennünk. Jó ügyben, helyes alapon elég ereje van ez országnak, Amerikát összetiporni. Én ismerem katonáitoknak bátorságát, tiszteiteknek ügyességét. De ez alapon, a bélyegadó miatt, — mi-
ben annyian kiáltó igazságtalanságot látnak, —itt kénytelen vagyok minden ilyes lépés ellen tiltakozni.

Ilyetén ügyben a süker igen kétségesnek fogna mutatkozni. S ha Amerika megbuknék, mint erős férfiú fogna megbukni, körülkarolná az állam oszlopait, s magával rántaná az alkotmányt. — S ez a béke, melylyel dicsekedtek? nem hogy hüvelyébe eresztenétek a kardot, polgártársaitok szivébe szúrjátok! Harcolni akartok magok magatokkal, most midőn Franciaország newfoundlandi halászataitokat megtámadja, afrikai kereskedéstöket akadályozza, és canadai alattvalóitokat megfosztja a nekik szerződés által biztosított tulajdonuktól! — most midőn Spanyolország vonakodik Marilláért lefizetni tartozását, s midőn a győztes vezért mar-

talócnak rágalmazza, őt, kinek nemes és fennkölt szelleme Spanyolország legbüszkébb grand-jának is becsületére válnék!

Az amerikaiak nem jártak el mindenben eszélyességgel és mérséklettel; ők igazságtalanságot szenvedtek, ez igazságtalanság felbőszíté őket. Vagy azon bősziilttségért akarjátok őket büntetni, melyet tinmagatok okoztatok? Hadd induljon ki tőlünk az eszélyesség és mérséklet. Amerika — kezeskedem érlette — követni fogja példátokat. Priornak egyik balladá-jában két vers áll a férjnek hitvese iránti magaviseletéről; ezen versek oly annyira alkalmazhatók reátok és gyarmataitokra, hogy lehetetlen őket idézetlenül hagynom: „be to her faults a little blind, be to her virtues very kind“ (hibái iránt légy kissé vak, erényei iránt viseltessél meleg hajlammal)...“

Ezen beszéd, mely annál fogva is nevezetes, mert a parlamenti reform elkerülhetlen szükségét hirdeté, elhatározó befolyással volt a bélyegtvörvénynek megszüntetésére. E pillanat óta népszerűtlenné vált a kormány. Pitt már négy nappal utóbb felhívatott lord Rockingham s herczeg Grafton által, értekezni velők a minisztérium módosításáról, de ezen értekeződés eredmény nélkül maradt, mert „Rockingham — így panaszkodott Pitt — olyformán szólott, mintha az udvar s a nép bizo dalmát birná, s mintha én keresném a miniszterséget.“ Rockinghamnek társai, hogy Pitt neheztelését kikerülhessék, s hogy a minisztériumban maradhassanak, most Pitthez állottak, s Grafton sietett lemondani, és a felsőházban kinyilatkoztatni: hogy vezérlete alatt ásót és kapát is szívesen vészén kezébe. A király is személyesen hívta fel Pittet új minisztériumnak szerkesztésére, kinyilatkoztatván: hogy ügyét feltétlenül kezébe adja

Pitt azon oknál fogva, mert változó egészsége, mint mondá, nem engedi meg neki az alsóházban folytonos működést, a titkos pecsétőrséget választó magának tisztül, minek szükséges következménye volt, hogy a felsőházban fogjon székét. Ezen lépése barátjait s a közönséget egyiránt meglepé. „Az egész világ — így ír lord Chesterfield 1766. aug. 1-jén — elliült ennek hallatára. Erejének teljében, s épen akkor, midőn nagyravágyása tökéletesen kielégítetik, visszavonúl az alsóházból, melynek hatalmát köszöni, s mely egymaga képes azt neki megtartani, és belép a gyógyíthatlanok kórházába, a felsőházba!“ Még hét esztendő fia, az utóbb atyjánál is híresebbé vált ifjabb Pitt sem gyönyörködött e metamorphosisban, s nagykomolyan mondá tanítójának: „hogy neki elégséges a Pitt név, s hogy nem szeretne elsőszülött lenni, mert akkor nem szolgálhatná hazáját, mint atyja, a connonerek között.“—A király következő levélben adá Pittnek tudtára gróf Chatammá emeltetését: „Pitt úr, én ma (julus 29-én) neveztem ki önt grófnak, s örömmel fogom holnap mint ilyest fogadni s a titkos pecsétőrséggel felruházni, tudván: hogy gróf Chatam mindig buzgón arra fog törekedni, miszerint minden pártkülönbség eltöröltetvén, a kormány meg számot tarthasson azon engedelmességre, mely egymaga képes a szabadságot, ezen megbecsülhetlen áldást a szabadossággá fajulástól megóvni. György k.“ — Pitt, úgy látszik, nagyon is „au pied de la lettre“ vette a pártkülönbség eltörlése iránti tanácsot, mert lord Templenek és Temple

barátjainak, épen azoknak, kik húsz éven keresztül hívei s nagyságának napjaiban segédei voltak, a minisztériumi helyeket olyas feltételek alatt ajánlá, melyeket ezek el nem fogadhattak; s végre is oly minisztérium alakult, melyben mindenkinek jutott hely, csak Temple és Newcastle embereinek nem. Grafton herczeg ki imént mondá, hogy kilép a Rockingham-féle minisztériumból, mert ásóval és kapával akar működni Pitt alatt, — csodálatra méltóképen, ennyi szerénység daczára a kincstár első lordjává kénytelenítettettt válni, az államtitoknokság lord Shelburne és Conway tábornok közt osztatott fel, lord Camden kancellárrá, Northington a titkos tanács elnökévé és Townshend Károly a kincstár kancellárjává lett.

Lord Chatam—mert így kell ezentúl neveznünk Mr. Pittet, — most ismét a hatalomnak birtokában volt két álló évig, — s ezen idő alatt ő, kinek második minisztériuma szakadatlan láncza volt a legnagyobb szerűebb műveknek, úgyszólván semmit sem tett. A részletekkel ő soha sem bíbelődött, ez volt árnyékoldala első és második minisztériumának is; de mily makacssággal láttuk őt a vezérelveket megállapítani, mily erélyességgel nézett alkalmazásuk után, s mily féltékenységgel őrzé a büszke előjogot: hogy a fejdelem cabinetjében ő legyen az irányadó! — S most csak azon volt, hogy mások őt a közügyek kezelésébe valahogy bé ne elegyítsék. A felsőház üléseiben nem vett részt, a minisztérium tanácsában nem jelent meg, s mikor a miniszterek őt meglátogatni készültek vagy tanácsát írásban kérték, az

volt a válasz, hogy ne jöjjenek, ne várjanak tőle tanácsot, mert ő beteg. — Lord Chatam első ifjúsága óta sokat szenvedett köszvényben, de a figyelmesebb vizsgálók előtt régóta úgy rémlett, mintha ezen köszvény néha akaratjához képest nagyobb vagy kisebb mértékben gyötrötte volna a beteget, a szerint a mint jónak látá, miatta vagy kimaradni valamely nagyfontosságú ülésből, vagy rendkívüli érdekét azáltal is tanúsítani, s beszédének hatását azáltal is öregbíteni, hogy flannellel és mankóval, a köszvénynek egész pompájában jelent meg a parlamentben. S így igen természetes, hogy ügyfelei és ellenei kissé gyanús szemmel nézték azon köszvényt. mely épen most oly makacssággal uyilatkozott, minővel nem még soha. Találkoztak, kik úgy vélekedtek, - nevezetesen lord Chesterfield volt e véleményben,— hogy a köszvény talán agy velejére hatott, s hogy ő ekkortáiban némi örültségben szenvedhetett. De ezen állítás támogatására semmi positiv bizonysgot nem lehet felhozni, s hitelét az is csökkenti, hogy a beteg, mihelyest a minisztériumból kilépett, mind erélyességgel, mind ügyességgel látott a közdolgok után, hogy lord Temple-1, Grenville-1, Rockinghammel stb. kibékült, s hogy öszves eljárása olyas volt, mely az államférfiú s a szónok hi rét nevét még öregbité. Véleményünk szerint abban rejlik lord Chatamnak ezen több mint „whimsical“ magaviseletéhez a kulcs: hogy ez időben népszerűtlenné vált, s hogy érezvén népszerűtlenségét, csak azon volt, miszerint jószerével kimenekülhessen azon minisztérium-

ból, mely oly csodálatosan volt szerkesztve, hogy tőle minden felekezet elpártolt épen akkor, midőn pártra volt szüksége, mert a nép megbotránkozott Chatamnak peerségre emeltetésén s elfordult tőle. Nagy Fridriik ezt szokott csípősségével adá neki értésére. Lord Chatam t. i. a régi jó idő emlékében felliivá őt egy éjszaki szövetség alakítására a Bourbonok ellen, melyet Anglia pénzzel fogna ellátni; de Fridrik válaszóla: hogy Angliában minduntalan változván a minisztérium, az állandóság minden biztositékai hiányzanak, s homokra és a pillanat szeszélyére nem tanácsos építeni. Az angol követ ő felségét arra figyelmezteté, hogy Pitt kormánya állandóságot ígér, mert ő a fejdelem s a nép kegyencze; mire Fridrik Tamást játszott, mondván: „tartok tőle, hogy az én barátom ártott magának a peerség elfogadása által,“—s a szövetségből semmi sem lett.

Fridrik ezúttal is bébizonyította, hogy éles szemmel jól lát az ember. London városa, melynek jelére eddigien Angliának valamennyi főbb testületéi arany szelenczékben üdvözletei küldtek Pittnek nagy és nehéz pillanataiban, most makacsul vonakodott azon való örömet kifejezni, hogy Chatam grótot a kormány élén szemlélheti. Burke, marquis Rockinghamnek akkorban titoknoka, külön pamphletben nevetségessé tette a minisztérium alakítását, „ezen mozaikféle kormányt, melyben fejr és fekete kövecsek tőzsomszedságban vannak egymással; hazafiak és udvaroncok, a király barátjai és republicánusok, whigek és toryk . álbarátok és nyílt ellenségek, —

mi csakugyan különös egy látmány, de olyas valami egyszersmind, mit nem tanácsos megnyúlni, s mi nem sok biztosságot ígér.“ S ha mindehhez még hozzáadjuk, hogy midőn lord Chatam 1766. novemberben első ízben szólalt fel a peerek házában, hogy akkor, mint a korona előjogának túlságos kiterjesztője támadtatott meg Temple, Lyttleton s még Mansfield! által is, s hogy a nép lord Bute árnyékát most is azonképen véle a t hronus megett láthatni, mint azt látá volt az előbbi minisztériumok idejében maga lord Chatam, s végre, hogy az alsóház szavazatai oda látszottak mutatni, miszerint a kormány szilárd többségre nem számíthat; — ha mind ezt meggondoljuk, természetesnek fogjuk találni, hogy Chatam jobbnak látá visszavonulni s alkalmat várni a jelen viszonyokból kibontakozhatásra. S csakugyan, 1768. octoberben, midőn Shelburne is odahagyá a minisztériumot, roncsolt egészségére hivatkozott s kilépett a cabinetből. A nagy férfiú tisztelői ezen harmadik minisztériumát örömet kifelejtének életének történeteiből, s biographusai még most sem képesek magoknak kielégítőleg megfejteni: mint történhetett, hogy azon cabinet, melynek Chatam egyik tagja volt, melyet Chatam alkotott, — hogy az élesztette fel Amerika adóztatásának javallatát azon alakban, mely a gyarmatok függetlenségi háborújához vezetett? Igaz, Burke 1774-diki híres beszédében értésünkre adá, hogy ezen rendszabály Chatamnek hozzájárulása nélkül hozott, de ő még egy évig maradt a minisztériumban ezen rendszabály hozatala

után, holott a felelős kormány eszméjéhez képest néki vagy habozás nélkül le kellett mondani hivataláról, vagy miniszter társát Townshend Károlyt, kitől a javaslat kiindult volt, lemondásra készteni. — Chataru a miniszteriumbóli kilépése után egy évnél tovább meg sem jelent a parlamentben, s lát-szatra folytató azon teljes apathiát, mely minapi kormányéveit jellemzé. De a valóságban ez idő nem folyt le reá nézve eredménytelenül, mert most kibékült Temple-1, Rockinghammel s a Portlandi herczeg-gel, és új parlamenti hadviselésre szövetkezett velük, melyet 1770. januárus 9-én nyitott meg. Chatam ez nap kétszer szólalt fel a lordok házában, s veszedelmesnek hirdeté az alsóház eljárását Wilkes irányában (tudjuk, hogy W. visszajött Franciaországból s hogy Middlesex őt újra követül választó, de az alsóház W.nek kisebbségben maradt versenytársát nyilatkoztató jogszerűen elválasztottunk), és a thrónbeszédre adandó válaszfelírásban ezen nézet kiemeltetését indítványozá. Lord Mansfield erre megjegyzé, hogy az egyik háznak nincsen joga a másiknak belügyeibe ereszkedni, mert különben könnyen veszedelmes súrlódások keletkezhetnének; mire Chatam válaszoló: hogy ezen elv értelmében az államhatalom egyik ágának joga fogna lenni, egy angol polgárt legbecsesebb szabadítékaitól megfosztani, s hogy az alsóház eszerint azon önkényes hatalommal ruháztatnék fel, melyet hajdanában a korona gyakorlott. — De Chatam kisebbségben maradt, s lord Camden a kancellár, véle szavazván, hivatalától

megfosztatott. — Januárius 22-én, midőn Rockingham indítványt tett a kormány eljárásának közelebbi vizsgálatára, azaz: a minisztérium iránti bizalmatlanság nyilvánítására, Ckatham oly fényes beszédben s annyi erélyességgel nyilatkozott, hogy Grafton herczeg jónak látá visszavonulni a minisztériumból. Ezen beszédeben Chatam újra és újra kiemelé a Wilkes elleni eljárás törvénytelenységét, s fennen hirdeté, hogy csak azon esetre, ha az alsóház eddigi határozataitól eláll, meg helyreálland a felingerült kedélyekben a nyugalom. „Ha a ház másként cselekszik, mondá, hadd uralkodjék örökké az egyenetlenség. Én tudom, mit fognak e tanból, e szavaimból kimagyarázni, de elveim angol polgár elvei, s félelem és tartózkodás nélkül mondom ki. Ha a minisztérium nem engedi, hogy ezen kérdés az alkotmány elvei és formái szerint intéztessék el, akkor azt másképen kell elintézni; s inkább mintsem hogy ezen követeléstől elálljunk, inkább mintsem a nemzet ezen születési jogát valamely zsarnok miniszternek átengedje, bízom Istenbe, bármi öreg legyek még látni fogom e kérdés megfejtését becsületes végvita útján nép és kormány között!“ S most újra indítványozá az alsóház reformját, nem a rottenboroughok elenyésztetése, hanem a grófságok és nagyobb városok szavazatainak öregbítése által, „hogy ez úton ljj élet öntethessék az alkotmányba, hogy ez képessé tétessék régi bajainak elviselésére.“

Grafton helyét, kit Június leveleinek írója, úgyszólván összetépett, — az olvasó óvakodjék, Júniust

mindig igazságos bírálónak tartani, Grafton p. o. kétségkívül nem szolgálhatott előképül az alkotmányos államférfidnak, de azért távolról sem volt azon szörnyeteg, melylyé Június torzította, — a lelépett főminister helyét most lord North foglald el, ki 1767-ben Townshend-et váltá fel a kincstár kancellárságában, s kit az olvasó Foxnak életírásából már ismerni fog. Természetes, hogy ezen helyváltozás a legparányiabb befolyással sem volt Chatam eljárására, hogy ellenzéki hangulatát épen nem módosítá, s midőn a korona jövedelmeiről s ezeknek adósságok általi megfogyatkozott voltáról, azaz: segédpénznek szavazásáról volna szó, Chatam 1770. marczius 14-én oda nyilatkozott: „hogy oly minisztérium, mely eléggé vakmerő a koronát adósságokba sülyeszteni, s mely a nemzetet azon alternatívába helyezi, hogy kénytelen vagy fejdelmét a nemfizethetés szégyenének kitenni, vagy nyakrafőre s mindegyre fizetni, az halált érdemel.*

Ugyanezen ülés folyamában indítván}t tett, hogy a pairek kamarája kérje meg a királyt a parlament elosztatására. Ez úton, mondd, megmenekedik a kormány a jelen alsóháztól, mely Wilkesnek kizáratása által a választók, a nemzet jogait lábbal taposta. Ez alkalommal újra indítványozd az alsóház reformját, a grófságok képviselőinek szaporítását, hogy a rottenboroughck befolyása ellensúlyoztathassék. De a lordok háza zúgással válaszolt ez indítványra.

Csak röviden említjük, hogy az 1770¹ -diki

ülésben (1770. november 22-én) a Falkland-szigetek ügyében lelkének egész erélyességével támadá meg Nortliot és társait külpolitikájok miatt, de North már ekkor ügyességei által oly többséget gyűjtött maga körül, mely öt tizenkét évig tartá a kormányon. Wilkes ügyében a jelen ülés folyama alatt is több ízben szólalt fel, de minden süker nélkül. Midőn lord Mansfield azon elvet állítá fel, hogy sajtóügyekben csak a nyomtatvány léteieről és közzétételéről ítélhet a jury, s nem a tartalom vétkességéről vagy nemvétkességéről is, mi a bíróság köréhez tartozik, Chatam élesen nyilatkozott ellene s azon meleg úgyszeretettel, melyet a szabadság barátai várhattak tőle. Más oldalról a pártosság dühe nem ragadhatta őt, a volt minisztert, ki előtt tudva volt, hogy erő és rend nélkül lehetetlen minden kormány, — mondom, nem ragadta őt el annyira, hogy a közigazgatás rugóinak gyengítésétől nem óvakodott volna. S így midőn London városa, mely néki csak imént hazafiúi törekvéseiért köszönetét szavazott, helyhatósági jogainál fogva a hajóslegénység szedését gátolá, Chatam kinyilatkoztatá: miszerint az aldermanek a lordok színe elébe volnának idéztetendők, hogy a közjó nevében, a nemzet hallatára, mely miattuk, mint erőben megfogyatkozott test fog vonaglni a külföld ellenében, — megró vattassanak.

S most ismét csaknem két évig felhagyott a parliament látogatásával. London városának demagógiái zsémbeskedései, melyekben oly büszke patrícius mint Chatam, ha mindjárt Wilkes esetét céljainak elő-

mozdítására ő is kibányászta, nem igen gyönyörködhetett, s a napról napra növekedő többség, mely North minisztériumát, jóban roszban híven szolgáló, s mely a kormány változást a pium desideriumok közé utasítá, — kissé terméketlen foglalkodás képében látatták a gyakorlati államférfiúval a folyvást! ellenzést s a folyvásti leszavaztatást, s így jobbnak véle, jószágaira vonulni.

S midőn végre ismét helyet fogott a lordok között, midőn időről időre megjelent a westminsteri csarnokban, hogy remegő hangjával megingadoztassa a kincstár padján ülőkön kiviil az összes házat: akkor, mintha politikai végintézetét Írná az utókor számára, megfeledezett minden személyességről, minden pártkérdésről, mind arról, mi nem annyira a közügyet mint őt és barátjait illette, s csak egy tárggyal foglalkodott szünet nélkül, csak az éjszakamerikai gyarmatok irányában követett gyászos politikának szükséges módosításáról szólott ismét és ismét, hogy bomlásnak ne induljon a birodalom. A hadi szerencse a gyarmatoknak kedvezett, s az angolnak sértett gögje most már kiegyenlítésről épen semmit sem akart tudni; de Chatam, Nagybritanniának legbüszkébb férfja, mindenütt inkább látá helyén a gögöt, mint az anyaország s a gyarmatok közötti viszonyokban. 1775. januárius 20-án ekkép szólott:

-----„En egy napot sem akarok veszíteni, ezen mindinkább közeledő s mindinkább fenyegetődő crisisben. Jelenleg egy elmulasztott óra a csapások s a szégyen éveit

hozhatja felünkbe. Engemet mi illet, ha csak a legégetőbb kínok nem szegzenek ágyamhoz, én egy pillanatra sem akarom buzgóságomat megvonni e nagyfontosságú ügytől; én foglalkodni fogok vele mindenütt, szünet nélkül; én kopogni fogok e szomorít s álmban elnyúlt minisztérium ajtaján, én öt fel fogom ébreszteni ön veszedelmének érzésére! -----

Újra esedezem s könyörgök nagyságtoknak, nyúljanak haladék nélkül a kibékülésre vezető eszközök után. Ha idején ragadjuk meg ezeket, akkor merem állítani, hogy az óhajtott süker el nem maradhat; de ha önök hiú reményeik teljesüléséig, addig míg diadalmaskodtak akarják elhalasztani az engesztelődés rendszabályait, akkor ezeket örökkön örökké fogják elhalasztani. Csendesítsék le most, midőn még önöknek hatalmában áll, a gyűlölködés szenvedélyeit, szüntessék meg ezen ellenségeskedés okát, vonják ki Amerikából e kártékony sereget, mely önöknek ott nem tehet szolgálatot, mert érdeme a tétlenség, győzelme abban fogna állam, hogy meg nem vívott. De különben is mily sükerrel működhetnék bátor, nagylelkű és egyetértő nemzettel szemközt, melynek fegyver van kezében és bátorság szívében? Három millió ember, valóságos ivadéki az ő vitéz és a hitatos eleiknek, kiket a vakbuzgó zsarnokság szűk maximái ama pusztákba száműztek, nem volnának győzhetlenek? Vagy nem fog soha lenyugodni az üldözés szelleme? Szükséges-e, hogy a vitéz apák ezen vitéz magzatai, szenvedéseikben is osztozkodjanak, mint osztozkodnak erényeikben? Minisztereink azt mondják nekünk, hogy az amerikaiakat nem kell kihallgatni. S úgy történt valósággal; ők megbíntattak, elmarasztattak, a nélkül hogy kihallgattattak volna; a boszúnak közönös keze ránehezedett a háború formáival az ártatlanra s a vétkesre egyiránt. Boston ostromoltatott, harmincz-ezer lakos koldusbotra, éhhalálra hozatott. — — — Ezen önkényes adóztatási rendszeriek ellen irányzott ellentállást előre lehetett volna látni, mert a dolgok s az emberek tenné-

szetéből származik, és származik kivált a whig szellemből, mely Amerikában uralkodó. A szellem, mely a gyarmatokban adóztatási rendszerieknek ellentállott, azonagy ama lelkesedéssel, mely egész Angliát áthatotta, midőn a múlt században alkotmányunkat visszaszereztük magunknak; a szellem ugyanaz, mely szabadságatoknak ama nagy alapelvét állítá fel: hogy az angol alattvaló nem adóztatatok meg akaratának ellenére. . .

Ila nagyságtok egy pillanatot vetnek az Amerikából hozzánk érkezett oklevelekbe, ha tekintetbe veszik ezen emberek illemét, szilárdságát és bölcseségét: akkor lehetetlen, hogy tisztelettel ne viseltessenek ügyök iránt, hogy ennek jó síikért ne óhajtsanak. Részemről, kénytelen vagyok vallást tenni, hogy öszves olvasmányaimban, és tanulmányaimban — mert a történetek tanulása kedvencz foglalkodásom volt, — olvastam Thncydidest, — tanultam és csodáltam a világ remekstátusait, — hogy, mondom, ily nehéz, ily veszedelmes körülményeknek közepette, egyetlenegy nép, egyetlenegy gyülekezet sem mutatott még több bölcseséget az eljárásban, több szilárdságot és elmeélt az okoskodásban, mint a philadelphiai congressus. Én bizom benne, nagyságtok érezni fogják, hogy minden erőködéseik, ilyes embereket járomba fogni, zsamokkényt gyakorolni ezen hatalmas nemzet felett, gyászosan meg fognak hiúsulni. Mi végre is kénytelenek leszünk felhagyni a jelen rendszerrel; hagyjunk fel, tehát vele, midőn még azt fogják mondani: felhagyunk vele mert jónak láttuk, nem mert kényszerítettünk reá. Mondom, elkörülhetlenül szükséges, hogy ezen erőszakos rendszabályokról lemondjunk; önök le fognak rólok mondani, kezeskedem érette becsületemmel; önök előbb utóbb lemondanak rólok, híremet nevemet adom zálogul; tartson engem bízvást idiótának a világ, ha önök le nem mondanak rólok.

Kerüljék ki tehát ezen megalázó, ezen gyalázatos szükségességet. Nyújtsanak először is önök békejobbot azon méltósággal, mely magas állásukhoz illik. -----

Így Chatam. — S újra és újra küzdött azon szerencsétlen politika ellen, melyet Éjszak-Amerika irányában jobb ügyhöz méltó makacssággal követett, s melyet már Foxnak életírásában jellemeztünk.

„Uraim, — monda Chatam egy nap, — ti nem fogjátok Amerikát legyőzni. . . . Halmozzatok költséget s erőködést egymásra, nyújtatok minden segély után, melyet megvásárolhatni vagy kölcsönvehetni, csereberéljete, tőzsérkedjete valamennyi nyomorít apró német fejdelemmel, kik alattvalóikat egy idegen fejdelemnek eladják, s érette lemészároltatják: erőködéseitek mindig hiúk fognak maradni és tehetetlenek, kétszeresen hiúk és lehetetlenek épen azon bérsegédnél fogva, melyet támaszul vásároltok magatoknak, mert ez legyőzhetlen dühre ingerli elleneiteket. Mit, ti a rablás és gyilkolás ezen béreseit külditek az amerikaiak ellen, ti őket és birtokaikat ezen bérbefogadott martalóczoknak vetitek oda? Ha amerikai volnék oly mértékben, minőben angol vagyok, addig míg idegen had szülőföldemet taposná, nem tenném le a fegyvert; soha, soha, soha.

Az angol seregre is elragadtak hitvány szövetségeseinknek bűnei, fosztás és rablás befészkeltek magokat már seregünkbe is . . . Mi leszállunk, Amerika emelkedik; erő és fegyelem hanyatlik nálunk, Amerikáé öregbül és megszilárdul. De kinek hívják azon embert, ki bátor volt mindennek bété-tőzésére, fegyvereinket az indiainak' fokosával és nyúzó késével összeházasítani? Szövetségre lépni a rengeteg vad lakosaival, a könyörületlen indiaiakat hívni fel kétségbe vont jogainknak védelmére, zsoldba venni ezen irtóztató hadat minnen testvéreink ellen! — Uraim, ezen szörnyűségek bosszú és büntetés után kiáltanak, — ha általatok nem törlesztetnek ki végkép, szenny fog maradni nemzeti jellemünkön. Uraim! ez megsértése az alkotmánynak, ezt tiltja a törvény. . . .“

De a nagy férfiú, ki midőn a gyarmatok panaszaira fegyverrel válaszolt a minisztérium, mérsékletet s engesztelődést hirdetett mint láttuk; más részről azon gondolattal sem barátkozhatott meg, hogy a brit birodalom bomlásnak induljon, hogy az anyaország a gyarmatokat függetleneknek ismerje. S midőn a Richmondi herczeg 1778. április 7-kén indítványt tett ez értelemben, Chatain súlyos betegségének ellenére, legifjabbik fiára, támaszkodva jelent meg a felsőházban.

Midőn belépett, az öszves ház önkénytelenül felállott, s midőn felszólalt, ajakain csüggött minden szem. „Uraim, mondá, én örvendek, hogy a sír még nem csukódott be felettem, hogy még élek, még szót emelhetek ezen régi, nemes monarchiának feldarabolása ellen. Engem a szenvedés keze lesújtott, én nem igen vagyok alkalmas hazámnak segédére kelni ezen veszedelmes conjuncturákban; de, uraim, addig míg érző és emlékező tehetséggel bírok, soha sem fogok reáállani, hogy a braunschweigi ház fejedelmi sarjadéka, hogy Sophia herezegnőnek utódai legszebb örökségöktől fosztassanak meg. Ki az, ki illetén áldozatot merne tanácsolni? Uraim, ő felsége oly birodalom kormányát öröklé, mely egy iránt nagy volt terjedelemre és dicsőségre nézve. Ki merné a nemzet dicsőségét jogainak és legdrágább birtokának gyáva feláldozásával elhomályosítani? Ezen nagy királyság, mely teljes épségben túlélte a dánok pusztítását, a skótok berohanását, a normann hódítást, s mely a spanyol armada parthoz szállását megakadályozá,

a Bourbonház előtt fogna összeroskadni? Ha igen, akkor ezen nemzet nem többé az, ami volt! — Hogy ugyanazon nép, mely tizenöt évvel ezelőtt rémüléssel töltötte el a világot, oly mélyen sülyedhessen, miszerint régi engesztelhetlen ellenének mondhassa: „Vedd el mindenemet amim van, csak add a békét,“ — az teljes lehetetlen.

Én most nem szólok sem egyes emberék, sem valamely párt ellen; én nem vágyódom hivatal után; én nem szeretnék oly emberekkel szövetkezni, kik még folyvást hibáikhoz ragaszkodnak, vagy kik a helyett, hogy egyenes úton indulnának, két, nem közepíthető vélemény között állapodnak meg. De az Isten nevében, ha elkerülhetlenül szükséges vagy a béke vagy a háború mellett nyilatkoznunk, s ha nem tartathatik fenn becsülettel az első, miért nem fogunk hozzá haladék nélkül a másikhöz? Én megvallom, hogy nem vagyok közelebbről értesítve a birodalom segédforrásairól, de a nélkül, hogy ezeket ismerném, merem állítani: erőnk elégséges, igazságos jogainak védelmére. És aztán, uraim, minden állapot jobb a kétségbeesésnél; kísérsük meg legalább, s ha el kell esnünk, essünk el mint férfiak!“

A ház megdőbönt a hetven éves férfiú reszketeg hangjának hallatára. A rjclimondi lierczeg sietett válaszolni: „hogy ha indítványán kívül van még más mód, Angliát a veszedelem örvényéből kirántani, ki kell azt jelelni; s ha van államférfid, ki arra képes volna, az kétségtelenül lord Chatam.“ — Az agastyán most újra felállott, de a fájdalom nem enge-

dé, hogy szóra nyílhassanak ajkai, s elájulva szomszédjainak karjaiba rogyott. Fia és barátjai kivitték őt, de a liáz inkább volt felizgatva, mintsem hogy tanácskozását folytathatná ezen esemény után. Egy hónappal később (máj. 11.) megnyílt a nagy férfiú elfogadására a sír. Másnap indítvány tétetett az alsóházban, hogy az elhunynak az állam költségein adassék meg a végtisztelet, s hogy a westminsteri egyházban emléket szenteljen néki a nemzet. North is pártolá az indítványt, s huszonnégyszáz óra múlva a koronának hozzájárulását jelenté be. Szóba hozatván az alsóházban az elhunynak hűsége, melylyel a közpénzeket kezelte, s azon körülmény, hogy adósságokat hagyott maga után: a parlament húszezer font sterlinget rendelt ki adósságainak fizetésére, és utódai a peerségben négyezer font sterlingnyi évdíjjal láttattak el. London városa elejtetvén a dicsőségtől, hogy a nagy férfiúnak Pál templomában szentelhesen nyughelyét, nagyszerű emlékekkel tisztel meg őt.

Életének vége — így szól az elhunynak egyik biographusa — fényes és drámai volt, mint pályája. Azon határtalan népszerűség, mely őt életén át kísérelte, túlélte az elhunytat, s fennmaradt változatlan néi e napig. Angolnak szemében az ő emléke még ma is a brit becsület, hatalom és szabadságszeretet legdicsőségesebb symboluma. S a bámulat ezen cultusát nemcsak nagy tetteinek és hasonlíthatlan szónoklatának kell tulajdonítani. Chatamnak öszves organismusában, beszédének és modorának merész eredetiségében s azon büszke magaviseletében, mely őt elejétől

fogva pályájának végeiglen jellemezte, — a néző olyasmit talál, mi rendkívül hat a képzelődésre. Erkölcsi physiognomiája a régiség nagyait juttatja eszünkbe, s ő a nélkül hogy bizarrá vált volna, mint a jelenkor némelyik egyénisége, felszabadítá magát polgárisodásunk kissé zsidbasztó formái alól. Érintkezései az oligarchiával s a hatalom élvezete nem voltak képesek érzelmeinek és ösztönének hatalmasságát és nagynemű egyszerűségét megingadoztatni.

Ilyetén jellem gyengéit könnyű kiismerni. Hazafisága erőszakos volt és kizárólagos, csaknem olyatén, minő a rómaiaké a barbárok irányában. A tűz, melylyel hazáját s a szabadság ügyét szolgálta, szenvedelmeiben és nehezteléseiben is lángolt. Az önbizodalom, melyen ereje részben alapult, őt gögössé és ellenmondást nem tűrővé tette. Azok iránt, kik azon helyet foglalák el, melyre magát hivatva gondolá, igazságtalan volt; s hogy őket felforgathassa, ellenük sőt még a fejdelem ellen is, kinek meg nem bocsátá hogy őket támogató vala, gyakran csaknem a lázítás fegyvereihez is nyúlt... De ha a történetírás őt kénytelen ezen gyengeségekről vádolni, meg kell ismernie azt is, hogy ezen gyengék csaknem tökéletesen eltűnnek az utódok szemében, kik physiognomiájának fővonásaiból indulva ki, benne csak a rendíthetlen hazafit, az alkotmány védőjét, s azon rendszer egyik alapítóját tisztelik, mely Nagy-Britanniát bámulatos nagyságra emelé. S ne higye senki, hogy a közvélemény ezen engedékenysége azok iránt, kik valamely nemzetet dicsőítettek, csak vak bámu-

laton és háladaton alapul. Nem; — alapja az igazság s a valóság ösztönszerű érzete. Ha meggondoljuk, mennyi erély kívántatik, hogy valaki cselekvő részt vehessen az állam kormányzásában; mennyi tűz, mennyi szenvedelem szükséges, hogy a számnélküli Ízetlenségek és csalódások által el ne csitigesztessék; mennyi keserűség rejlik a célttévesztett ambícióban, melynek élvezetei is nem ritkán vajmi erőszakosok és kesernyések: akkor lehetetlen által nem látnunk: hogy az illetén vitákhoz edzett organisációk megbirálására a közönséges szabályokat igazságtalanság nélkül nem alkalmazhatni. Maga az erő, mely nékik osztályrészüln jutott, hogy hivatásuknak megfelelhessenek, őket oly tévedéseknek teszi ki, melyeket igen természetesen nem kell helyesleni, s melyeket kivált erények képében nem szabad feltüntetni, de melyeket, ha méltányosak akarunk lenni, mindannyiszor mentegetniünk kell, valahányszor elveiket becsületes szándékkal vagy nemes csalódással hozhatni kapcsolatba, valahányszor aljasság és vastag önösség nem vegyült közbe.

THIERS.

T H I E R S .

Thiers (Lajos Adolf) született 1797. április 5-én Marseilleben. Atyja lakatosmester volt; anyját a két Chéniey rokonának mondják, s oly család ivadékának, mely tetemes részt vett a levantei kereskedésben, de melyet a forradalom öszves birtokától megfosztott. A lánglelkű s korán fejlődött gyermek az úgynevezett „humaniorákat,” mint egyike a császár tízezer díjazottainak, államköltségen végezte szülővárosában, s kivált a matematikai tudományokban tüntette ki magát, melyek a hadviselések ama korszakában lényegeseb részét tették a köznevelésnek mint jelenleg. Midőn a császárság épülete összeroskadt, érzé az ifjú Thiers, hogy ideig óráig a katonai dicsőség korszaka lejárt, s 1815-ben Aix-bement törvénytudás végett, hol jó s rász napjainak egyiránt hű barátjával, az akkor ott szintén iskoláit járó Mignet F. A-val ismerkedett meg. Mellesleg philosophiai stúdiumokkal is foglalkodott nevezetesen Leibnitzzal és Descartes-al, s rövid idő múlva alkalmá nyílt ebbeli ismereteit kiténtetni.

Az aixi akadémia Vauvenargues marquisnak, az „introduction a la connaissance de l' esprit humain“

s a „maximes“ szerzőjének éloge-át, magasztaló ismertetését tűzte ki 1819-ben jutalomkérdésül. A pályairatok közül Thiersének fogott volna kijárni a díj, de az aixi akademikusok, kik nagyobb részt a restauratio buzgó híveiből állottak, történetből megtudták, hogy a kérdéses pályamű az aixi collegiumnak egykori forradalmi tribunusától származik, felfüggesztették a pályadíj kiosztását, s az 1819-ki thernát a következő évben újra tűzték ki megfejtés végett. Thiers is újra beküldte tavali dolgozatát, s az akademikusok, minthogy most egy Párisból érkezett műnek ítélték oda a jutalmat, ezúttal őt az accessitben részesítették. De ki írja le a Lajos rendével feldíszított, nem annyira tudós mint hű akademikusoknak bámulatát, midőn feltörvén a párisi művel érkezett levélkét, abban szintén Thiers nevét találják! A fiatal író más szempontból indulva ki, s más formában, korábbi dolgozatától részben eltérő művet szerkesztett, s azt egy ismerőséhez küldötte Párisba, hogy innen Aix-nek vegye útját s megszegyenítse a fondor bírálókat. —

Thiers időközben ügyvéddé lett, de a hajdani provencai aristocratiának fészkeben nem nagy jövedőt ígérhetett magának, s így búcsút vevén a törvénykezéstől s Aixtől, az irodalom s a politika vezéreszilaga után 1821. szeptemberben Párisba indult, hová megérkezvén, mindenekelőtt Mamiéit látogató meg', úgy is mint földijét, de főleg mint az ellenzéknek akkoron legnépszerűbb tagját, s általa Etiennének (később a pairkamara egyik tagja, de 1821-ben még a

Constitutionnel főszerkesztője) ajánltatván, journalistává, névszerint a Constitutionnel egyik legbuzgóbb dolgozótársává lett. Cikkelyei azonképen, mint eleven, szikrázó, emberekre és tárgyakra éles világot vető társalkodása rendkívüli hatással voltak mind a közönségre, mind azon politikai körökre, melyekben forgott; s e tájban,—Párisba érkezésének első évében történt, hogy Bodin Felix (sz. 17 95, mh. 1837.) egyike Franciaország jelesebb pamphlet-íróinak, midőn Thiers egy este hasonlíthatlanul sebes, éles és szabatos conversatiójával mindenkit csodálkozásra bír, elejébe állott, mondván: „De tudod-e, barátom, hogy te maholnap miniszter fogsz lenni?“ — s ha szemtanúknak hitelt adhatni, az újoncz journalista e bókra olyformán nézett végig a társaságon, mintha mondani akarná: „én bizony ennél már kevésbé valószínű dolgokat is hallottam.“

Guizot életírásában fogjuk látni, hogy Franciaország politikájának ezen nagymestere 1811-ben a „műkiállítás“ bírálatával is foglalkodott; Thiers tizenkét s tizennégy évvel utóbb az 1822-diki és 1824-diki műkiállításról számos, és műértők által is jeleseknek talált cikkelyeket iktatott mind a Constitutionnel-be, mind a Globe-ba, mit annálfogva említünk e helyt, hogy a francia államférfiak sokoldalúságát tüntessük ki, s hogy hazánkfiak közül azokat megnyugtassuk, kik a tudományok s művészetek elől futásnak erednek . mert ha ezekkel érintkezésbe jönének, politikai képességük könnyen csorbulást szenvedhetne!

1822 késő őszszel Thiers átázást tett Franciaor-

szág déli részeiben, melyek akkor nevezetes politikai eseményeknek szolgáltak színhelyül, s bejárta a pyrenaeusokat; —utazásának leírása 1823 elején ily cím alatt jelent meg: „Les pyrenées et le midi de la France pendant les mois de novembre et décembre 1822,“ s a politikai események fejtegetésén kívül több jeles tájfestéseket is foglal magában.

Ez időben Lafitte háza volt mind az új ellenzéknek mind az 1789-diki forradalom több személyességeinek gyűlhelye, s Thierst csaknem mindig ez utolsó körül lehetett látni, hogy tőlök a múlt század végének nagy eseményeire nézve felvilágosítást nyerjen, s hogy ama rémületes cataclysmus mint élő egész vonuljon el szemei elől, mielőtt leírását megkísérte. S 1823-nak végén csakugyan megjelent a „histoire de la révolution française“ első és második kötete, melyeknek címlapján még Bodin Felix nevét is szemlélhetni, mert szándékuk volt együtt írni e munkát, de rövid idő múlva Bodin, kinek egyébiránt a két első kötet szerkesztésében is csak alig-alig volt részecskéje, teljesen felhagyott a közremunkálással, s Thiers egymaga folytató és rekesztébe „a forradalom történetét,“ mely néki díszes helyet vívott ki hazájának legjelesb publicistái között. Egyébiránt már első megjelenésekor helyesen jegyeztetett meg e munkáról, hogy nem annyira históriája, mint apológiája a forradalomnak, s hogy a szerző némi fatalismus lánczolatában tüntetvén fel az eseményeket, — miután a tanítványok, ha nem bírnak mestereik tehetségeivel, az elvek túlzása és torzítása

által (igyekeznek felökbe emelkedni, — akaratának ellenére félreértett előképül ugyan, de mégis előképül szolgált a terrorismus doctrinairjeinek, kik a forradalom dicsőségét és tanúságát csak a forradalom vérebereinek kicsapongásaiban látják. Ezen iskolának émelygős genialitását és eszel ős tanait helyesen jellemzi Chateaubriand, mondván: hogy az új rendszer elvei szerint a történetíró minden neheztlés nélkül sorolja elő a legnagyobb gazságokat, és szeretet nélkül szól a legmagasabb erényekről; — s hogy fagyos szemmel nézi a társaságot, mint oly valamit, a mi bizonyos ell entállhatlan törvényeknek van alávetve, s a min nem segíthetnek a jók, s a mit a gonoszok nem veszélyeztethetnek. Pedig az emberi ügyek fölébe emelt fatalitás még csak azt sem eszközli, hogy a tragikai fatalismus érdekét átvinné a történetírásba. Midőn drámában valamely személy áldozatul esik a kérlelhetlen végzésnek, midőn erényeinek daczára is elvész: akkor legalább némi borzalommal tölti meg a költő a nézőnek lelkét. De midőn vak physikai erők nyomán mozduló erőmű gyanánt tüntetik fel a társaság, midőn a forradalom szerének kerekei alá jók és rosza sodortatnak, s a történetíró mind ezt közönösen veszi, s a gazságot meg nem bélyegzi, az erény iránt nem mutat rokonszenvet: a dolgoknak ezen fatalitása, az írónak ezen pártatlansága, még csak nem is borzaszt, hanem butít; a tényeknek ezen felfogása nem erőre, hanem tehetetlenségre mutat, s én merem mondani, hogy Thiers és Mignet jóval magasabban állanak azon vé-

leménynél, melynek csiráit az utáncók nyomom se-
rege munkáikban látni véle.

Az irodalom barátja csak azt sajnálja, hogy Thiers egyéb fényes tulajdonai nem költötték fel hasonló mértékben az utáncók dühét; — értem a gazdag publicistái készütséget, az eseményeknek egymásból fejlesztését, a forradalom finansziái és hadi történeteinek bámulatosan világos vázlatát, s a tiszta, egyszerű, átlátszó, —igaz, hogy „néha a színvesztéig átlátszó“ előadást. Sainte-Beuve a „Revue de deux mondes“ egyik tavali*) füzetében még azon körülményt emeli ki, mint írótl és munkát egyiránt jellemző vonást: hogy ámbár — úgymond — már Guizot is, midőnl historiái munkáit írta, nem annyira az épen keze alatt levő múról, mint inkább egyébről látszott elmélnedni: ezen észrevétel még jóval nagyobb mértékben illik Thiers-re, kinek „forradalom-története“ nyilván mutatja, hogy a szerző nem eseng az irodalom borostyánjai után, „hanem hogy természeténél fogva szereti a kormányügyeket, s hogy ezeket tanulja a historiában.“

A „histoire de la involution francaise“ kilenczedik, s egyszersmind utolsó kötete csak 18 2 7-ben látott világot, s így öt év folyt le a munka befejezésiglen; de Thiers időközben másfelé is \olt elfoglalva. Így p. o. a Constitutionnelben megjelent cikelyein kívül, munkás részt vett a Coste által alapított „tablettes universelles“ című folyóírás szerkesztésében, s itt Mignet, Jouffroy, Dubois és Rémusat voltak dolgozó társai. A tablették politikai naplója

* 1846. évi.

Thierstől való, s az olvasó meglepetéssel találja az ő nevét még a „góth építészet“-et s egyéb ilyenmüeket tárgyazó czikkelyek alján is.

A Guizot főigazgatósága alatt megindított „encyclopédie progressive“-ben (1826.) Thierstől is találhatok egy czikkely, mely Lawnak nemzetgazdasági rendszerét tárgyalja. Ezen külön is megjelent dolgozat, mely egy újabb bírálónak ítélete szerint „a bankok elméletét lapidaris stylusban foglalja magában“ közmagasztalás tárgyává lett, s Talleyrand magához kérte az ifjú író, hogy néki személyesen is tanúsít hassa, mily becsben tartja munkáit.

Ez időbe esik Thiers viszonya Cottával, az augsburgi Allgemeine Zeitung tulajdonosával. Cotta a restauratio legnépszerűbb s ennélfogva legjövődolgozóbb lapjának, a Constitutionnelnek részvényesévé szeretett volna válni, s minthogy a vállalat alapszabályainak értelmében, melyek idegen részvényesek ellen tiltakoznak, önnön személyében és önnön neve alatt szándékát nem létesíthet, kérte Thierst, vásárolna számára egy részvényt, s fogadja el a kölcsön adott névért annak felét, mit a részvény 15000 franccon (akkori jövedelmén) túl utóbb netalán behajthatand. Nem mondhatni, hogy Thierst hívéül jelezte volna ki a szerencsétlenség, s így az olvasó természetesen fogja találni, hogy egy év múlva a Constitutionnelnek egy részvénye 40,000 francot jövedelmezett, miből tizenkétezer francnál több esett Thiers részére. A fiatal publicista most odahagyta túlszerény lakát a passage montesquieu egyik kormos ho-

telének negyedik emeletében, s helyet fogott Tortoninak habituái között, ebéd előtt ki-kilovagolt a boulognei erdőcskébe, néha-néha még látogatókat is fogadott stb. s ha nem is annyi „grátiával“ mint azok, kiknek ezen apróságok bölcsőjüktől sírukiglan édes mindenüket teszik, legalább annyi önbizalommal mint ők.

Midőn Thiers a forradalom történeteit berekesztette, (1827) egy nagyszerű s az emberiség ősz vés történeteire kiterjeszkedő historiai munkához gyűjtött anyagokat. A stratégiai abroszok tanulása közben— az olvasó tudni fogja, hogy az olaszországi hadviselés s általában a csaták leírása a „histoire de la revolution frangaise“ legfényesebb részeihez tartoznak, — ezen abroszok s Európa felszínének vizsgálata közben, Thiers külön historiai rendszert alakított magának, mely nemcsak a népek költözködéseit, hanem erkölcsüket is az illető országok fekvési configurációjából magyarázza. Lesz, kinek itt Montesquieu nagyszerű munkája jó eszébe, s annyival is inkább, mert a „törvények szelleme“ szintén némileg anyagi szempontból indul ki: az éghajlat befolyásából. Thiersnek ismeretszomja és tervei ez időben nem ismertek határokat. Tanulmányai őt ismét a matematikai tudományok mezejére vezették, hol Laplace és Lagrange voltak vezérei, s elragadtatással idézé különcz ízlésén csodálkozó barátjainak Laplace „exposition du Systeme du monde“ című munkájából a végsorokat: „tartsuk meg s növeljük a magas ismeretek tárházát, a gondolkozó lények gyö-

nyöriiségeit.“ S most elhatározá magát (1829-ben) hogy azon flotillán, mely a földet épen akkor tájban Laplace kapitány vezérlete alatt a kormány meghagyásából körülhajózandó volt, útnak indul maga is, ezt látván legjobb, legbiztosabb módnak magát a felebb említett munkának írására képesíteni. Hyde de Neuville a marinaminiszter, a restauratio miniszterei közüi az egyetlenegy, kivel Thiers személyes érintkezésbe jött, — nemcsak nem ellenzé, hogy a baloldal lánglelkü publicistája, mint utas részt vegyen az expeditióban, de még az utazási jegyzetek szerkesztésével is akará őt megbízni, — e túlságos megkülönböztetést azonban Thiers szépszerényen eltolá magától.

Ez a Martignac-féle minisztériumnak végnapjaiban történt, midőn némi fegyvernyugvás állott bé a felek között; de 1 829 augustus 8-án a Polignac-minisztérium ütötte fel fejét, a kormány azon férfiak kezébe hullott, „kiknek homlokán olvashatók voltak a júliusi ordonnánczok, mielőtt kibocsáttattak volna“;

- most a chartának rongyaiért kellett vívni, nem ismereteket gyűjteni, nem útnazni; s Thiers Franciaországban maradott. Midőn a flotillának kapitánya pár év múlva expeditiójából, betegségek és ezernemű fáradalmak által jócskán megritkított seregével Franciaországba visszakerült, a belügyek minisztere őt ebédre kérte magához, — s a minisztert Thiersnek hívták. Vannak ilyes szeszélyeik az eseményeknek, kiált fel ez adat említésénél Thiersnek egyik biographusa Oh igen, vannak,— tapasztaltuk

mindnyájan; de a középszerűség viszonyai között bizony nem szoktak szembeszökni, s mi megfélemlünk rólok azon pillanatban, midőn természetükhöz képest vagy megnevettettek, vagy ismeretlen erők homályos sejtelmével töltöttek el bennünket. —

Sautelet könyvtáros már régebben szólítá fel Thierst, kinek vezérlete alatt 1826. óta új politikai iskola alakult, melynek hitágazata több pontokra nézve tetemesen eltért az ellenzék divatos credójától, s a doctrinairek rendszerétől s mely a Bourbonok idősb ága iránti éles ellenszenvéhez az orléansi herczeg „szerény, házi erényeinek“ némi politikai cultusátis kapcsolá,—Sautelet, mondom, már régebben szólítá fel Thierst, szövetkeznének egy új hírlap alapítására. De Laplace és Lagrange, és egyéb históriai s geograjihiai tanulmányok akkor mosolygóbb világlátásban tűntek fel előtte a hírlapi pálya öszves dicsőségénél. Most azonban élénken ragadá meg a könyvtáros által újabban sürgetett tervet, s kivált Carrel és Mignet közremunkálásával inditá meg 1830-nak elején a „Nationalst, melynektacticája volt: „aininiszteriumot s talán a Bourbonokat is a chartába rekeszteni, s minden ajtót gondosan bezárni, hogy az ablakon ugorjának ki.“ A kormány két ízben marasztotta el sajtóvétség ürügye alatt a lap kezelőjét, de ez még nagyobb merészségre hívá fel Thierst és társait, kik, midőn forradalmi utógondolatról vádoltattak, mindig azzal válaszoltak: hogy a kormánynak nem kell forradalomtól tartani, de jó lesz „egy eseményektől“ óvakodnia, S a miniszteriális lapnak

kérdésére: hogy mit akarnak az „esemény“ szóval jelenteni, a National egy nap következő magyarázattal szolgált: „II-dik Jakabnak bukása egyes esemény, s az angol nemzet ez alkalommal olyannyira nem mutatkozott forradalminak, hogy jónak látá a király legközelebb rokonát helyezni a trónusra.“ Mint-ha a Bourbonok idősb ágának száműzésére szorított júliusi napokat s Lajos-Fülepnek thrónusra jutását jósolná az író.

S a júliusi napok megérkeztek, és kíséretökben, mint a National jóvendölgeté, az esemény. Midőn az alkotmányt felfüggesztő parancsok kibocsátattak, Thiers falun volt, de az ordonnánczok hírére visszasiertet Párisba, s az ellenzéki hírlapok főbb szerkesztőinek gyűlésében indítványt tett: nyilatkoztassa ki a sajtó, hogy törvénytelen rendelkezéseknek nem engedelmeskedik. Az indítvány elfogadtatott, s a nyilatkozat Thiers által szerkesztetek. Végsorai ezek: „A kormány elvesztette törvényszerű jellemét, mely engedelmisséget parancsol. Mi ellenállunk. Franciaország lássa, meddig terjedem! az ő ellenállása.“ Julius 28-án már vér folyt Párisban. A tanácskozás végett Laitte-nál összegyűlt követek attól tartottak, hogy a népnek túlheve könnyen veszedelmezethetné az ügyet. Thiers Ígérettel kötelezé magát mindennek elkövetésére, hogy a három szinti zászlónak kitűzése még elmaradjon, s ezen ígéretét, úgy látszik, nagyon kézzelfoghatólag tanúsítá, mert a minisztert utóbb több ízben arról vádolták, hogy a háromszínű zászlót július 28-án lábball taposta. Ez nap este azon

hírré, hogy a minisztérium elzárási parancsot adott ki ellene, Mignet-vel és Carrel-lel Montmorencyba vonult vissza, de július 29-kén reggel ismét Lafitte házában találjuk őt, épen akkor, midőn Sémonville marquis, X-dik Károly nevében az ordonnánczok visszavonását ígéré. Thiers ellene volt minden egyezkedésnek, s az orléansi herceget ajánlá fejedelmül, s proclamatiót készített, mely a herceg érdemeit fejtegeté, és mely másnap a hírlapokban is megjelent. Themája: „a republika iszonyatos divisioknak tenne ki bennünket; összeveszítene bennünket Európával; az orléansi herceg a szabadság ügyének híve.“ Julius 30-án a Lafitte-féle gyülekezet nevében Neuilly-be indult, de az orléansi herceg akkor Raincyben mulatozott, s Thiers, miután a herceg nejével és nővérével szólt, kik közül az első a koronától tartott, a második épen nem, sőt Thierst felhatalmazta a herceg megegyezését vinni hírül, Írásba foglalván az okokat, melyek a herceget a korona elfogadására bírhatnák, az emlékiratot utána küldé s maga visszasietett Párisba, hol őt másnap reggel az orléansi herceg magához kéré, hogy néki köszönetét mondhasson. Ez volt, — az olvasó alig hinné, — ez volt kettőjüknek első személyes találkozása.

Thiers az új királyság első napjaiban, miután Guizot (akkor belügyi miniszter) által azon választmányba soroztatott, mely az rij választási törvényt szerkesztette, államtanácsosnak neveztetett ki, s báró Louis a pénzügyi miniszter osztályába soroztatott, azon Louis-éba, kihez hat évvel azelőtt, midőn a forradalom történeteit

irta, egy egész télen át naponkint járt el, liogy általa a finansziák tudományába béavattassék. Midőn pár hónap múlva a júliusi monarchiának első minisztériuma felbomlott, Lajos-Fülep e szavakkal: „nagyravágyó-e ön, Thiers úr?“ megkínálta őt a pénzügyi minisztériummal, de Thiers elkerülhetlenül szükségesnek látta a Lafitte-féle combinatiót, s államtitoknokká lett Lafitte elnöksége és pénzügyi minisztersége alatt. Ekkor fordult először ellene a közvélemény. Osztályában feles számmal találtattak olyas tisztviselők, kik carlista rokonszenv gyanújában állottak; de Thiers eléglé közölök csak a veszedelmesbekt elbocsátani, nehogy tapasztalt tisztviselők nélkül maradván az osztály, a közügyek kezelése rövidséget szenvedjen. Az „exspektánsok“, kik rendkívüli hivatást éreztek magokban a kabinet alsó lépcsőin helyet fogni, Thiers eljárásából a legszentebb elvek árulását olvasták ki, s őt egyenesen arról vádolták, hogy pénzért eladogatja a hivatalokat. Az újoncz államférfiú még nem szokta meg a gyanúsításokat, a rágalmak gyönyörű mozaikját, melyet utóbb valóságos művészi élvezettel szemlélgetett, — s leköszönt tisztéről; de Lajos-Fülep megmagyarázta neki, hogy ilyesmiért még le nem mond az ember, s a most még tanítvány-miniszter megmaradt hivatalában.

Az esküt megtagadó carlista követek helyébe új választások válván szükségessékké, a harminczhárom éves Thiers, ki mióta az új charta a követtséghez megkívántaié kort harmincz évben alapította meg, e tekintetben is képessé vált a követésbem eljárásra, Aix-ben megjelent, s tetemes szavazattöb-

séggel követnek választatott. Nevezetes, hogy az. ki rövid idd múlva Franciaország első szónokainak egyikévé volt válandó, kezdetben kiálhatlan modorúnak találtatott, s hogy több ízben, névszerint midőn a convention tribunusainak páthosával azon elvet állítá fel: hogy a Bourbonok összes vagyona jogszerűleg elkoboztathatnék, tulajdon felekezetének pisszegései által némíttatott el. Mint pénzügyi miniszternek — mert Lafitte annyira volt elfoglalva a tanács elnökségével, hogy a miniszteri tárcza csaknem kirekesztőleg Thiers által kezeltetett, — azon törvén yjavallatai a legeslegfontosabbak, melyeknél fogva az adóztatás alapja lényegesen megváltoztatott, — valóságos forradalmi rendszabályok, melyek nélkül amaz időszakban az ország pénzügye talán veszedelmes krisisnek fogott volna indulni.

Midőn Perier a kamarákat eloszlatta (1831. mart.), hogy többséget nyerhessen rendszerének, Thiers Aixben újra megválasztatott, a minisztérium ellentörekvéseinek daczára, mely a volt financiai altitoknokról fel sem tette, hogy ügyét Lafitteétől különválaszthatná. S így történt mégis; s a mérséklet rendszere, azaz: a szenvedelmek politikáját visszautasító elvek mind a kamarában, hol az aixi követ épen akkor, midőn népszerűtlen elvek védelmére kelt, igen kedvesen hallgatott s az angol parlament! „conversatiót“ a francia szószéken fényes sükerrel honosító szónokká vált, — mind a „la monarchie de 1830“ című s a carlisták és republikánusok ellen egyiránt intézett munkájában, tüzzel és rendkívüli Szerencsés-

vei védelmeztettek általa. Thiers még Periernél is tovább ment, s midőn a parkamarának organisatiójáról folyt a tanácskozás, az örökös pairség mellett nyilatkozott. A szószék izgalmai, melyekhez csak lassacskán szokott, hogy utóbb annál otthonosabbnak érezze magát atinosphaerájokban, egészségét aláásták, s az 1832-ki nyár végével erejének helyreállítására Olaszországba ment, s Rómát választá ideiglenes tartózkodási helyül. De Perier halálával visszahivatott Párisba, s az 1832. October 11-én alakult cabinetben belügyi miniszterré lett. Berry hercegné ekkor a Vendéeban tartózkodott, s Franciaország éjszaknyugoti részeiben polgári háborútól lehetett tartani. Thiers bizonyos volt, hogy a minisztérium a kamarák többsége által fog támogattni, ha sikerül néki, a hercegnét elfogatni, — s így fáradatlanul működött e célra. Egy esős őszi este névtelen levelet vészén, melynek Írója még azon éjtszaka (11 órakor) az úgynevezett elyséi mezőkön kíván vele találkozni, hogy fontos felfedezést tehessen néki Berry hercegné ügyében. A rendőrség legtapasztaltabb biztosai kelepczét sejdítettek a levélben, de Thiers megjelent pontosan a kitűzött helyen, s ott Deutz Simont találta, az árulót, ki ígéretet tett néki, hogy ennyi meg ennyi ezer frankért a rendőrség kezére keríti a hercegnét. Az ifjú miniszter úgy vélekedett, hogy az árulgatásoknak is hasznát vehetni, hogy majd akad más, ki az árulónak homlokára süti a gyalázat bélyegét, s hogy ez igen erkölcsi dolog lehet, de semmi esetre sem miniszteri foglalkozás, — s pár

hét múlva Mária Carolina fogva ült a blayei várban.

1833. januáriusban Thiers már kevesellette a belügyi minisztériumot akkori alakjában (a belügyek minisztériumának közigazgatási része más tárczához kapcsolatott, s Thiers inkább a rendőrségi ügyekben járt el), s ennél fogva a kereskedés és közmunkák minisztériumával cserélte fel tárczáját, s rendkívüli munkásságot fejlesztett ki új tiszteben. Vasutakat és csatornákat tervezett, s ezeket, miután Angliát polytechnikai szempontból beutazta, részben munkába is vétette; Napoleon szobrát visszaállította a colonne csúcsára; az úgynevezett étoilei diadalív s a császárság egyéb emlékei befejeztettek; Párist s az ország más városait számos középületekkel diszesítette sat.

1834. április 4-ke módosította a minisztériumot, Broglie lemondott az elnökségről, mert az amerikai adósság ügye kevesebbségben maradt s Thiers most a belügyek tárczáját, terjedelmesebb munkakörrel, mint 1832-ben, vállalá el. Alig csendesítettek le a lyoni zavarok, midőn április 12 s 13-án Páris republikánus lázadásnak színhelyévé vált. Thiers ez alkalommal rendkívüli erélyességet fejlesztett ki, s ő, kinek ellenségei szemére szokták lobbantgatni, hogy az 1830-diki júliusi napokban a tűz elől a montmorencyi erdő hűvesébe vonult vissza, most lóháton volt reggeltől estig, a barrikádok bevételénél személyesen osztogatott parancsokat, s oly közel érintkezésbe jött a lázadókkal, hogy szárnysegéde Rey kapitány és de Varelles Armand államtanácsi auditeur oldalánál hullottak el. Az áprilisi zavarok elnyomása után több-

nemű miniszteriális combinációk kísértettek meg, melyeknek egynémelyike annessiát is tervezett, de Thiers ezt folyvást ellenezte, s ez után, roppant népszerűtlenségre tett szert. 1834. májusban a kamara eloszlattatott. Az új választásoknál Thiers három helyett Párisban is követte választatott. A Fieschi-merény alkalmával (1835. jul. 24.) Thiers, Lajos Fülep mellett lovagolt, s paripája a pokol-erőműnek kitörése által megsebesített. Az olvasó tudni fogja, hogy ezen merény következtében hozattak a szeptemberi törvények, s hogy ezeknek tervezésében kitűnő része volt Thiersnek. Lajos Fülep most jóval nagyobb rokonszenvvel viseltetett iránta, mint a hajlékonyság nélküli doctrinairek iránt, s öt hónap múlva (1836. február 22-én) Thiers mint külügyi miniszter a cabinetnek élén állott. „Nem azért vállaltam fel e hivatalt, mondá, hogy az anarchia embereinek kezükre dolgozzam, de felvállaltam azért, hogy diadalt szerezzek azon elveknek, melyeket egyedül valóknak és üdvezítőknak ismertem öt év óta. E célra szívesen fogadom el minden önzés nélküli véleményárnyéklat segédét. Mi soha sem fogjuk túrni, hogy anarchiái czélokra egyesületek alakuljanak, hogy a királyság bázisa úton útfélen kétségbevonattassék, hogy más fejdelem s már kormányforma nyíltan indítványoztassanak. S hogy jövőre illetén rendtelenségeknek elejét vehessük, a fenálló törvényszékekhez fogunk fordulni. De ezen cél teljes meggyőződésünk szerint könnyen érthetik el. A kedélyek nyugalom után sóvárognak, pártoskodáshoz kevésbbé hajlandók,

mint eddiglen, s institutióinkat élvezni akarják. nem felforgatni. Az volt s az leszen a kormánynak természetes feladása. hogy ezen hajlamot előmozdítsa. De csalódásoknak se engedjük magunkat oda. A mi valóban biztos s a mi valóban jó, az nem létesül rögtön. Csak rend útján s a törvények tiszteletben tartása által eszközölhetni ennek gyorsabb létesülését. Ez az új kormány nézete.“— Az 1836-diki kamarai ülések nem folytak le eredménytelenül. Az államlotteriák eltöröltettek, s törvény hozatott, hogy a közigazgatásnak eddig jövedelemforrásul szolgált játékbankszabadalmak, az 1838. végéig kötött szerződések lefolyása után meg ne újítassanak. A községi és mellék-útra nézve szintén intézkedett a törvényhozás. A vámrendszer is revisio alá került, s az általános tilalmon alapuló szabályok részben módosítottak, sat. De Lafitte és társai, kik Thiersben 1832. óta veszedelmes apostatát gyűlöltek, a budget feletti tanácskozás alkalmával csak gúnyt láttak ezen egyes intézkedésekben, s dühvel támadák meg a minisztériumot. „Elpirulok szégyenemben, mondá Lafitte, ha a dicsőséges júliusi napoknak finanziaai eredményét nyomozom. Nem akarok annyi számos másnemű tévedéseket emlegetni, de ha az országnem nyert volna többet kilencz millió francnál, akkor bocsánatot kérnék Istentől és emberektől, hogy részem volt a júliusi forradalomban. De mi még csak ezen nyomoréi kilencz milliót sem nyertük. Tévedés, csalódás és csalás, e három szóból áll, úgy látszik, finanziaainknak összes története. Mi tizenkilencz milliót veszítettünk, nem

hogy kilenczet nyertünk volna. ... „, Az ország ki-
 elégítő állapotát, — válaszolá Thiers, — bajos volna
 kétségbe vonni, s benne azon tanácsok eredményét
 látom, melyeket a kormány követett volt. . . . Soha
 sem jutottunk volna el jelen jólétünkhöz, ha ellen-
 zőink tanácsa szerint háborúba keveredünk egész
 Európával. S most midőn a béke s a nyugalom sze-
 rencséjét élvezzük, az államkiadások növekedését lob-
 banják szemünkre. Ezen szemrehányás eltávolítására
 nem vonakodom kinyilatkoztatni, hogy azon esetre,
 ha a forradalmak csak pénzkérdések lennének, soha
 sem kellene forradalomhoz nyúlni. 1789. előtt ötszáz
 millióra emelkedett a budget, a forradalom öregbítette
 s így adta át a császárságnak, és a restauratio alatt
 egy milliárdig emelkedett. De ha ez áll, akkor áll
 egyszersmind az is, hogy az ország új institutiói kap-
 csolatban az ipar kifejlődésével, melyet a szabadság-
 nak köszönünk, módot nyújtanak nekünk jóval na-
 gyobb terheknek elviselésére, mint melyeket az 1789
 előtti Franciaország képes volt elviselni. A júliusi
 forradalom sokba került, de általa a szabadságot sze-
 reztük meg magunknak. Hadseregünk nem a néptől
 idegen sereg; schweitziaknak, idegeneknek nem jár
 ki tőlünk bér, hogy közöttük ők őrizzék a fejdelem
 személyét; a korona jövedelmeit leebb szállítottuk;
 adományozásokat eltöröltünk; apróbb kiadások kö-
 rül milliókat gazdálkodtunk meg, hogy más oldalról
 tíz milliót fordíthassunk a közoktatásra, huszonnyolcz
 milliót a kereskedés előmozdítására, száz negyven-
 nyolcz milliót a szegény dolgozó osztályoknak fog-

lalkodtatására, középületekre és csatornákra, harmadfél milliót politikai szökevények segédére, három millió négyszáz ezer francot az alsóbb papság helyzetének javítására, öt milliót postaszolgálatra, tizenöt milliót nemzeti őrseregre, utakra, hidakra sat. Ilyesekre fordítottuk a meggazdálkodott öszveget, s ennél fogva történt, hogy mi, kik a restauratio adósságait kifizettük, nem voltunk képesek a restauratio budgetét leebb szállítani.“ — A külpolitikát mi illeti, midőn a három éjszaki hatalmasság, demagógiái mozgalmak nyomozása közben a krakkói államot elfoglalta, Thiers a seregeknek haladék nélküli visszavonulását követelte; de más részről kinyilatkoztatta, hogy nem szándéka olyas testületeket túrni Franciaországban, melyek idegen kormányok nyugtalanítására alakultak, s ennél fogva valamint a krakkói szökevényeknek menhelyet adott Franciaországban, úgy más lengyeleket, kik francia földön idegen hatalmasságok ellen szövetkeztek, kiutasított az országból, s a schweitzzi diétától nem minden fenyegetődzés nélkül követelte, hogy a szomszéd államok nyugalmat veszélyeztető politikai szökevényeket haladék nélkül kiutasítsa a szövetkezett cantonok összes területéből. Ancona még folyvást francia kezekben volt, s Thiers csak azon esetre ajánlkozott erősségéből a francia katonaságot kivonni, ha a szent szék alkotmányt ígér a római delegatióknak. A spanyol ügyekben most inkább sürgette a közbenjárást, mint valaha; de Lajos-Fülep, ki Thiersnek megjegyzése szerint „oly annyira nem sóvárog hadi dicsőség után, a

mennyire ellenkezőkép Napoleon annak mindent feláldozott, s ki Napóleonhoz úgy hasonlít, mint a sülyesztett mű a domborműhöz“, — Lajos-Fülep folyvást ellenezte az interventiót, s az innen keletkezett ízetlenségek következtében 1836. augusztus 25-kén Thiers és társai: Maison, Pelet, Sauzet, Duperré és Passy. s utóbb d’Argont és Montalivet is hivatalaikról leköszöntek. Ez idő óta Thiers, úgy látszik, visszatért régi maximájához: „a király országot, de nem kormányoz“, melyet 1830. január 3-án a National zászlajára írt; s az 1837-ki kamarákat eléggé világosan figyelmeztette Lajos-Fülepnek ellenkező rendszerére, mondván a schweitz-i ügyek tárgyalása alkalmával: „nekem mindent kellett volna tudnom, de én nem tudtam mindent; én ezt önök s az ország számára mondom, engem mindenről kellett volna értesíteni, de nem értesítettek mindenről.“

Thiers, miután Mólé minisztériumát a doctrinai-
rek ellenére pártolta, ismét irodalmi munkákkal, nevezetesen Florenz történeteinek vázlatával foglalkodott, mire többszörös tartózkodása Olaszországban, névszerint 1836. ősszel s 1837. júniusban s művészeti stúdiumai különösen képesítették, — de 1838-nak második felében újra munkás részt vett a Mólé elleni koalitióban, s a kabinet politikáját „rosznak, nyomorának, az ország becsületét s a békét egyiránt veszélyeztetőnek“ bélyegzé. Mólé bukott, s hosszabb miniszteri krisisek után, melyek részben onnan is származtak, mivel Thiers Spanyolországra nézve Lajos-Fülep nézetében nem osztozkodván, a tervezett

kabinet programjához nem járulhatott, végre 1839. május 12-én alakult a Soult-féle minisztérium (az öreg maréchalon kívül, Teste, Passy, Villemain, Cunin-Gridaine, Duchátel sat.). A keleti ügyek, az egyiptomi basának a török portáhozi viszonyai ez időben már napról napra mindinkább veszélyeztették Európában is a békét. Thiers, ki röviddel azelőtt a consulatús s a császárság történeteinek írásához látott, ekkor még minden erejével szövetséget sürgetett Angliával. „Ha Nagybritanniával tartunk — így szólott a követek kamarájában — akkor nincs okunk zászlónkat eldugdosni; más szövetségek ezt szükségessé tennék. Ezen szép és nemes frigy nem csak az anyagi erőn alapszik, hanem az elvek hatalmán egyszerűsrimind; — zászlainkon a felírás: szabadság mértékkel, s a világnak béke. Azon kell lennünk, hogy míg csak lehetséges, Angliával együtt állhassunk. Franciaországnak egyáltalában nem szabad igazságtalannak lenni Anglia iránt, s ez most, fájdalom, nincsen így. Nem, — Angliát nem terheli a méltánytalanság öszves súlya; mindkét részről történtek félreértések.“ Beszédét ekkép rekeszté be: „Sajnálom, ha Franciaország elszigetelten fogna állani; de bízom benne, hogy álljon bár egyedül, mégis nyugton várhatja be a világ eseményeit. Odilon-Barrot minapában, ékesen, mint szokása, mondá: Adjátok nekem vissza az 1830-diki lelkesedést! s én, én, a ki minden jelentékenység nélküli polgára vagyok hazámnak, én ígéretet teszek, hogy visszaadom az 1830-diki lelkesedést az országnak, egész szépségé-

ben, és mindenkit átfogó nagyságában, de egy fel-
tétel alatt: teremtetek nekem egy nagy hazai érde-
ket, egy hatalmas motívumot a nemzeti becsület szá-
mára, — s bármilyen hibákat követett legyen el a kor-
mány, forradalmunk első napjainak szép lelkesedése
feltűnik újra!“

1840-nek elején a minisztérium félmillió franc
dotatiót kért az akkoriban házasságra lépett nemoursi
herceg számára. A követek kamarájában 226 sza-
vazat 200 ellen elvetette az illető törvényjavaslatot,
s ennek következtében Soult és társai lemondottak
tiszteikről. A király rövid értekeződés után Thierst
bizta meg új kabinet alakításával, s 1840. martius
1-jén következőleg volt szerkesztve az új miniszté-
rium: Thiers, tanácselnök és külügyi miniszter,
Rémusat, belügyi-, Pelet, pénzügyi-, Vivien
igazságszolgáltatás- és cultusminiszterek; a hadi mi-
nisztérium tárcaját C u b i é r e s-, a közoktatását
Cousin-, a kereskedést Gr o u i η-, a közmunkákét
J a u b e r t-, a marináét R o u s s i n vállalták el. — A
külső hatalmasságok elejétől fogva gyanúval kísér-
ték az új kabinet működését. „Bármilyen szemmel nézzék
önök Franciaország állását Európa irányában, —
így szólt Thiers 1840. martius 24-kén, midőn a
titkos kiadások felett folyt a vitatkozás, — azon
szükségtől meg nem meuekedhetnek, hogy forradal-
mat képviselnek; igaz, hogy tisztességes forradal-
mat, de mégis forradalmat. Ültessék ide az ország
legdicőségesebb férfiai, vagy a forradalom legpará-
nyibb gyermekeit, de ne feledkezzenek meg róla

soha, hogy forradalmat képviselnek. Kétféle érzelemből lehet kiindulni, s kétféle lehet az eljárás. Találkozhatnak, kik zavarban vannak vagy éppen szégyenlik magokat, hogy forradalmat képviselnek; találkozhatnak, kik nem viseltetnek bizodalommal iránta s ennél fogva félénkek. Még ez esetben is loyális lehet a szándék, de a forradalom nem fog úgy képviseltetni, mint ezt joga van követelnie; szeretni kell őt, tisztelni, céljának törvényszerűségébe, nemes kitörésébe, ellenállhatlan erejébe kell hinnünk, hogy méltósággal, hogy bizodalommal képviselhesük. Engemet mi illet, én a forradalom gyermeke vagyok, egyike a legparányiabbaknak, de gyermeke inkább, mint bárki más, mert semmi sem volnék nélküle. S így természetes, hogy tisztelem, becsülöm, hogy céljának törvényszerűségében hiszek; ezen cél az emberiség legnagyobb szüksége: minden felvilágosodott és értelmes emberek részletetése hazájok kormányában. Én hiszek kitörésében és erejében, mert egyes csatát nyerhettek ugyan ellene, de le nem győzték soha. Nem szükséges, hogy e miatt gőgössé és másokat nyugtalanítóvá váljék, sőt én csak azon esetre hiszek erejében, ha nem paródiáz oly nagyságot, melynek mértékét meg nem üti, ha nem akarja a császár nélkül helyreállítani a császárságot. De ha észre és jogra támaszkodik, akkor erőssé válik önnön ereje s a világ rokonszenve által..... Én fennen hirdetem és nyíltan, hogy az ellenzék minisztere vagyok, s az nap, midőn a király megbízott a kormánynyal, s azon pillanatban, midőn

a tuillériák küszöbén által léptem s a király engem e szavakkal fogadott: valamennyi kérdés fel van oldva, melyekre nézve véleményeink eltértek egymástól, — az nap s azon pillanatban a parlament! kormány meg volt alapítva. Az nap egy elvet vívtunk ki magunknak, s most bé van bizonyítva, hogy a júliusi forradalom nem volt csalódás. Ezen szó „soha“, melyen hajótörést szenvedett a restauratio, nem létezik többé.“

A választói képességre nézve oda nyilatkozott, hogy ez az egyetlenegy pont, melyre nézve komoly szakadás van az évről évre egymás iránt enyhébbekké váló véleményárnyéklatok között. „E tekintetben — folytató, — nagy leszen a nehézség jövődre, de jelenleg nem létezik nehézség. Mert van-e a választási reform ellenei között egyetlenegy, ki a választókkal szemközt, az ország s a chartának színe előtt azt mondotta volna, hogy „soha“? — Nincs! A választási census nem iktattatott a chartának törvényczikelyei közé, mert az ország átlátta, hogy ezen censusnak az idő s az értelmiség előhaladásával leebb kell szállania. Az országgal, a kamarával szemközt egyetlenegy sem mondotta, „soha.“ S más részről találhatni-e csak egyet is a reform hívei között, ki azt kiáltaná, hogy „ma“? Egyet sem! Mindnyájan megismerték, hogy ezen kérdés a jövődé, hogy nem illeti a jelent.“ A kamarák által elfogadott törvényjavallatok közül anyagi fontosságuknál fogva kivált három szolgált hosszab tanácskozásra alkalmul: a czukrokról, a sóbányákról s a közadósság kamatai-

nak leebb szállításáról szóló törvények; a harmadik helyen említettől a pairkamara hozzájárulását megtagadta. 1840. május 5-én a minisztérium Guizot-t (akkoron, mint az olvasó tudja, követ az angol udvarnál) odautasította, hogy kívánja vissza Napoleon hamvait a brit kormánytól, s május 10-én Guizot már a kívánság megadásáról tudósította a minisztériumot. A júliusi napok emléke ez évben fényes ünnepélylyel ment véghez. Thiers azon volt, hogy lelkesedést öntson a tömegekbe, hogy felvillanyozza a nemzetet, mert napról napra valószínűbbé vált a tíz év óta jóslgatott európai háborúnak kitörése. Thiers Franciaország politikájának érdekében mindenkép azon volt, hogy a nisibi csata után elfoglalt Syria az egyiptomi basa, Mehemed Ali örökös birtokában maradjon; Anglia, Orosz-és Poroszországok ellenben Thiers eljárásában lemondást láttak az 1839. július 27-én általuk és Franciaország által megalapított elvekről, s 1840. július 15-én négyes szövetségre léptek a végett: hogy a keleti kérdést Franciaország hozzájárulása nélkül intézzék el, s a fényes portát ismét Syriának birtokába helyezték vissza. Palmerston csak két nappal utóbb tudósította e szerződés alakulásáról a francia követet, s Thiers a történet hírére kikerülhetlenek vélvén a háborút, rendkívüli erélyességgel látott az ország felfegyverzéséhez s ügyének védelméhez. Mindenek előtt heves diplomatai vitába ereszkedett a négyes szövetség aláíróival, nevezetesen lord Palmerston-nal, s ezen okleveleket egyszersmind sajtó útján közzé tette, hogy Európa, s a világ ítélhessen

ez ügyben. De nem szorítkozott memorandumok írására és diplomatai jegyzékcsereére, hanem az országot hadi lábra állította egyúttal. A marina tízezer legénnyel öregbítetett, az ideiglenesen hazabocsátott katonák zászlajuk alá hivattak ismét, az erősségek megvizsgáltattak és helyreállítottak, s minden intézkedés megtörtént, hogy legalább 1841. tavasszal támadólag léphessen fel Franciaország. Ez alkalommal még Páris erősítésére is történtek az első lépések, s Thiers a hadi lelkesedés paizsa alatt eszközlésbe vette azt. miben az ellenzék addiglan s nagy részben még azután is a szabadság legnagyobb veszedelmeztetését látta. De Lajos Fülep,— „a béke Napóleonja,“ mint magasztalói és ócsárlói, ezek gúnyból, amazok dicsőítőleg nevezgetik, — sokkal inkább tartott az európai háború következményeitől, mintsem hogy miniszterét még bizonyos határon túl is kövesse harczias fellengzésében, s midőn October végén, két hónappal korábban mint szokás, együvé hivattak a kamarák, hogy minél erélyesebb rendszabályokhoz nyúlhasson a kormány, — Lajos-Fülep megragadta az alkalmat, kifogást tenni a thronbeszéd szerfelett harczias tartalma ellen, s kinyilatkoztatni, hogy a háborúvali fenyegetődzés kevésbbé „peremptorius“ szavakba volna foglalandó; minek következése az volt, hogy Thiers és minisztertársai, huszonnég órával később (1840. October 21-én) tárczáikat a korona rendelkezésére bocsátották.

Azóta Thiers ismét az ellenzék padjain fogott helyet, a nélkül azonban. hogy új szövetségeivel

valamennyi kérdésre nézve egyúttszavazna; mert semmi kedve magát „lehetetlenné“ tennie, semmi kedve végkép lemondani a kormány visszanyerésének reményéről. Így p. o. midőn az ellenzék a hadi sereg számának leebb szállítását sürgette, Thiers ellene fordult; így Páris erősítése ügyének ő volt 1841-ben röviddel a minisztériumból kilépése után legbuzgóbb apostola, így a régensség kérdésében elméjének öszves fegyvereivel küzdött a kormány javaslata mellett. „A kamara tudja, — mondá ez alkalommal, — hogy két év óta az ellenzék sorában állok. Semmi szükség elmondanom, hogy miért; én ellene vagyok a kabinetnek, fájalmas érzelmek választanak el tőle, s még ezeknél különb valami: az ország érdekei, melyeket talán hibásan fogok fel, de melyeknek élénk érzelmeivel vagyok eltelve. Én ellene vagyok a kabinetnek; a pártok e miatt rágalmazhatnak, de az értelmesek, azok, kik a közügyek ismeretével bírnak, tudják, hogy igaz a mit állítok, s tudják azt is, hogy némely eszméim csak az ellenzék tagjai által támogattnak. Ennek daczára s daczára helyzetem érdekének, mégis a kormányt fogom ma támogatni, s meg fogok vívni az ellenzékkel. S teszem ezt, mert monarchiái hiten vagyok teljes meggyőződésből. Emlékezzenek csak vissza önök, — hemde szememre lobbantották, miben részemről soha sem fogok okot látni szemrehányásra, hogy az örökös pairség mellett szavaztam: oly időben midőn bajos dolog volt úgy szólam mint szólottam; s ebből megítélhetik önök, mi nagy mértékben legyenek elveim monarchiaiak. Ha

tisztán és világosan látom a monarchia érdekét, akkor egyenesen tartok feléje, bármi legyen az eredmény, s ha mindjárt magam maradnék is . . . Ezen eltökélt szándékomban állhatatosan fogok megmaradni, minden rágalmak daczára. Öszves politikai életemben mindig csak azután törekedtem: hogy eszméimet létesíthessem, hogy senki előtt se kellessék elpirulnom, s hogy minden tetteimről számot adhaszak. A hatalom szenvedései s az ellenzék megtámadásai közben ez volt legédesebb vigasztalásom.“ — Hatodik éve, hogy Thiers távol esett a kormánytól, — s ha mindjárt az újabb időben folytonosan buzgó részt vészén a parlament! vitatkozásban, (valamennyi olvasóim vissza fognak emlékezni a közoktatás, adroit de visite körüli tanácskozásokra), mégis elég ideje maradt néki, az irodalom mezején kárpótlást találni a hatalom elveszett élveiert. „A consularius s a császárság története“, melyből eddig öt kötet látott világot, fényes tanúságot tesznek a szerző mindenoldalú haladása mellett, ha e munkát „a franczia forradalom történeteivel“ egybevetjük. Nemcsak hogy érett gyümölcsöt bírjuk benne az államtudományokkal gyakorlatilag megismerkedett magasabb értelmiségnek, mely az ifjúkor fatalismusa helyébe is derültebb történelmi hitet léptetett: de tisztán literári tekintetben is magasabb állású mii a szerző korábbi dolgozatainál, olyas, melyben a nyelv bősége és csinos könnyűsége több helyen azzá érlelődött, mit történelmi stylumnak mond a művész. Képzem, hogy e munka még a franczia akadémia előtt is kegyelmet

talált, melynek Thiers 1834-ben lón tagjává. Székfoglaló beszéde részben igaz hogy a legfinomabb formában, az úgynevezett regényes iskola ellen volt intézve, melynek első stádiuma egy időbe esik Thiersnek első, irányra és tartalomra nézve a romantikával homlokegyenest ellenkező fellépésével, melynek a National 1830-ban egy hajszálnyival sem volt nagyobb barátja, mint Bourbonoknak, s melyet, gondolom, némi következetességből még most is szeret megrohanni Thiers; nekem legalább úgy látszik, hogy a követkamara összes tagjai között Lamartine iránt viseltetett a legesWélesebb ellenszenvvel. A mi akkor az irodalom formái között ellenségeskedést te remtett közöttök, az most távol tartja egymástól az államférfiakat, értem a quietismus határáig elnyúló szemlélődés s a szelességig merész tevékenység közötti ellentétet, melyet kettőjüknek legújabb tapasztalásaik sem egyenlíthettek ki végkép.

Thiers időről időre nagyobb beszédeket mond a kamarában, mintegy azon viszonynak kimutatására, melyben kormányhoz és ellenzékhez áll, s annak kitüntetésére, hogy ő még egyáltalában nem vált „lehetetlenné,“ sőt hogy kisebb, hosszabb idő múlva éppen „szükségessé“ fog válni. Ezen beszédeknek egyike, az, melyet f. é. mart.*) a hivatalnok — köve-tekről mondott, jobban fogja őt megismertetni az olvasóval, mint azon divatos jellem vázlatok, melyekről elmondhatni: „ignotos falunt, notis sunt derisui.“ S miután a magyar dolgozat nem hírlapi töredékek

*) 1847. é. n.

— hanem a szerző' által külön röpiratképen sajtó alá adott egésznek nyomán készült, olvasóimnak többsége minden esetre újat is fog benne találni.

Urak!

Nékem ma a kamarának egész figyelmére, sőt mondhatom, egész türelmére van szükségem. A kérdés, melyet tárgyalnom kell önök előtt, nagyfontosságú, s olyatén, melyet negyven évvel ezelőtt az akkori időszak nyelvén, organikus kérdésnek fogtak volna nevezni. Ezen kérdés megérdemli, hogy egészen, hogy egész mélységében tárgyalassék. Nékem szükségem van a kamarának nem csak türelmére, hanem kegyes elnézésére is, mert személyekről van szó, s nekem mindig nagy mértékben ellenemre volt személyeket sérteni. Remélem, hogy nem fogok megfélemezni azon tekintetekről, melyekkel nékik tartozunk, s melyekre érdemesek; de ők mégis meg fogják nekem engedni, hogy azt elmondjam, mit igazságnak hiszek.

Mielőtt a tárgy érdemébe ereszkedném, szükség egy ellenvetést elhárítanom, melyet igen silánynak tartok, de mely némi előítéletet költhetne fel ellenem. Önök megengedik nekem, hogy azt néhány szóval megczáfoljam.

Az előttem szólott tisztelt követ azt állította, hogy a martins elsejebeli minisztérium a szőnyegen levő kérdést elejtette volt.

Engemet a mi illet, én kivétel nélkül, minden időben, eltökélett párthíve voltam a javaslatnak.

1840-ben (s innen azt tanulom, hogy mennyire megy a tudatlanság, mennyire feledkezhetni meg a tényekről) — 1840-ben indítvány tétetett ez ügyben. Jól láttam, hogy mi szándékkal, s a kamarának többsége előtt sem lehetett titok a szándék. Semmi kétség, — én elutasíthattam volna az indítványt; és mégis mint viseltem magamat az alkalommal? Elénk vita után, a kormány nevében tárgyalás alá vétettem mint tanácselnök. Az indítvány haladék nélkül választmány elébe került, s elmondom, mi történt ezen választmány kebelében. . . (Zaj és különféle mozgalmak. — Halljuk, halljuk!)

Urak, ka eltökélett szándékkal szólnak közbe
 (Nem, nem! szóljon!)

Miután tárgyalás alá valónak találtatt, választmány elébe került az ügy. Még az évben akartak törvényt alkotni belőle. Ha ez megtörténik, kénytelenek vagyunk elosztatni a kamarát. Már pedig a cabinet azon elv vezérlete alatt alakult, hogy a kamara nem fog eloszlattatú, legalább nem azonnal. Én megkerestem a választmány főbb tagjait, én tudattam velők a cabinet határozatát: a legközelebbi ülés elébe törvényjavaslatot terjeszteni e tárgyban; — s ez ígéretre a választmány nem sietett jelentésével. A cabinet oly komoly szándékkal fogta fel az ügyet, hogy több tisztviselőt, kiket egyenesen érne fogott volna a rendszabály, eleve értesítettem felőle.

A kabinetnek szándéka volt lemondani, ha a koronának hozzájárulását meg nem nyeri; s minthogy külpolitikai kérdés miatt csakugyan le is mondott a cabinet, bizony nem került volna több erőlködésbe, belpolitikai kérdés miatt lemondania.

Így állanak a tények. Barátimat és magamat mi illeti, mi elejétől fogva tisztában voltuk magunkkal ez indítványra nézve.

Ezen silány hazugságnak kimutatása után, most már a kérdés lényegébe bocsátkozom.

Én soha sem mondtam magamat annak, a mi nem vagyok; én soha sem mondtam magamat újítónak; mert általában véve nem viseltem hajlandósággal a reformok iránt. Én újító lettem volna ezelőtt ötven évvel, az erkölcsi által polgárosított, de törvényeinél fogva barbár, hajdani francia monarchiában; én újító lennék ma is Európának azon részében, hol az emberiség törvényeit még sem nem ismerik, sem tiszteletben nem tartják. De oly társaságban, melyet ötven éves forradalom szántott fel, s melynek valamennyi törvényei megújítottak, — oly társaságban nem lehetnek a reformok híve. Meggyőződésem szerint feladásunk nem az, hogy új institutiókat alkossunk, hanem hogy azoknak hasznát vegyük,

melyekkel bírnak. Én tehát általában véve nem pártolom azon változásokat, melyek politikai törvényeinket érhetnék; én csak azon esetre szánom el magamat valamely reformra, ha elútasíthatlan szükségéről meg vagyok győződve; s csakugyan mennél inkább vizsgálom a birodalom állását, mennél inkább vizsgálom a parlament állását, s főleg mennél inkább vizsgálom a közigazgatás állását, annál inkább pártolom a jelenleg indítványozott reformot, mert különösen a közigazgatást gyászos sors érte az újabb időben. Azt szokták nekünk mondani, hogy mi megtámadjuk a tisztviselőket; pedig meglehet, hogy néhány tisztviselőt támadunk meg e kamarában, de mi védelmezünk negyvenezeret az országban, kik naponkint áldoztatnak fel a szeszélynek.

Főleg ez indító oknál fogva történik, hogy tisztelt barátomnak Rémusat úrnak indítványát pártolom. Pártolom mint hasznost, mint olyast, melyet minél előbb kell létesíteni: s önök hihetik nékem, én nem vagyok oly szeles, hogy mint az ellenzék főnöke, oly valamit támogassak, mit a kormány élén kénytelen leszek visszavonni. Nem, én nem fogom e hibát elkövetni.

Lehetetlen béereszkednem e vitába, s ezt szándékomhoz képest egészen kimeríteni, a nélkül, hogy szót tennék a megvesztegetésről. Engedjék meg önök, hogy e szót értelmezhessem, s hogy használhassam mint illik, azaz: való értelmében, mint használták volt a publicisták; oly értelemben, mint Montesquieu is alkalmazta e szót.

Valamennyi kormánynak megvan a maga nyomorúsága; jól tudom, valamennyinek: a szabad kormányoknak azonképpen, mint a korlátlanoknak. Mindnyája alatt gyakran arra váu kárhóztatva az ember, hogy hizelkedjék azon úrnak, ki a hatalmat osztogatja.

Korlátlan monarchiában, a fiatal, dicsőség és fény után sóvárgó XIV-dik Lajos alatt, simogatni kell hajlamát a háború, — hajlamát a költséges építkezés iránt. Az elaggott, egy elmés és ájtatos asszony hatalma alá került XIV-dik

Lajos idejében hízelkedni kell ez asszonynak. Bossuet, ezen fennséges író munkáiban oly levelet találtam ezelőtt néhány nappal, mely engem valóságos zavarba ejtett; láttam, mint ajánlja magát ezen nagy ember madame Maintenon kegyébe, hogy munkáit kibocsáthassa, melyektől a könyvvizsgálók — Letellier hív tanítványai — akkor megtagadták a nyomtatási engedelmet.

Utóbb, midőn a királyság XIV-dik Lajostól alább szállott XV-dik Lajosra, egy nagy miniszter, — legalább szándékainál fogva nagy és felvilágosodott miniszter, — Choiseul úr szintén kénytelen volt egy asszonynak hízelkedni. Csak ezen áron szabadost néki, marillánkat felsegíteni s hadseregünket újjá alakítani. S midőn XV-dik Lajos Ízlése még mélyebbre siilyedett, midőn az elegáns asszonyt felcserélte a cynicus lotyóval, midőn (bocsássák meg önök, hogy a história által megbélyegzett s talán szabad nép szószékéhez nem méltó neveket említsek), midőn, mondom, madame de Pompadourtól leszállóit madame Dubarryhoz: akkor Choiseul megállóit az aljasság ösvényén, elkiáltotta magát: hogy már ez sok, s lemondott. Chanteloupba vonult vissza. De szerencsétlenségre Franciaország geniusa is visszavonult vele; ezen boldogtalan Lengyelország, mely egy századdal utóbb elnyomóinak vása alatt vonaglik, felosztattott, és XV-dik Lajos bárgyú bánatában, s a nagy Fridrik kárörömében felkiáltottak: „ha Choiseul még miniszter lenne, Lengyelország nem fogott volna felosztatni.“

Ezek a korlátlan hatalom nyomorúságai, és bármennyire sülyedjenek az alkotmányos kormányok, ennyire nem vetemednek soha.

De a szabad kormányoknak is megvan a magok nyomorúságuk. Az úr itt alulról van, nem felülről. Alul kell hízelkedni, a tanácskozó gyűlések tagjainak szavazataikat kell megnyerni, hiúságuknak kell hódolni, érdekeiket kell kielégíteni, az övéiket és családokéit; s ha szavazatukat végre megszerezte magának az ember, gyakorta még nékik is kell

megszerezniük a választók szavazataikat; a legaljasabb rétegekig kell űzni űzni ezen gyászos fondorkodásokat, oly annyira, hogy a szabadság, melynek célja a közügyekbeni részletetést kiterjeszteni, gyakran csak a megvesztegetést terjeszti ki, azon mérgek módjára, melyek a vértömegbe ve' gyűlve elviszik mindenüvé a halált, hová ezen jótékony nedv életet viszen különben.

De van valami mi a kormány e nemét lehetséges megvesztegetéseivel egyetemben minden egyebek fölébe emeli, — az: hogy mi, az ország képviselői, e szónokszéken a közérzelemre hivatkozhatunk a lánglélek egész erejével. S ezen közérzelem, ha felcsattan, összetöri a megvesztegetés bilincseit, s diadalt szerez az ideig-óráig magánérdeknek kedvéért feláldozott közérdeknek.

S ez az, mi a szabad kormánynak, bármi nyomorúság érje, szememben mindig elsőséget fog adni, ha mindjárt néha csak névre volna szabad.

De van-e okunk ezen kormányt ennél fogva természetes hibáinak odaengedniük? Van-e okunk ennél fogva késniük a gyógyszerrel? Ezen megvesztegetés, a minden idők s minden kormányok ezen természetes bajának szemléletére találkoznak, kik makacsul csak a jelent akarván látni, századuk és hazájok rágalmazóivá lesznek, s néha ilyesmit mondogatnak önöknek: „Franciaország jelenleg a világnak legvesztegetettebb országa.“

Ez nem áll; nem kell rágalmazni sem századunkat, sem Franciaországot.

Jól tudom, hogy a jelenkor magasztosság nélkül szükkölködik, de más részről több magánbecsülettel bír, mint elődei. A kedélyek nincsenek felmagasztalva, mert a nyugalom nem emeli, hanem enyhíti a lelket. Magánbecsület dolgában az évek sora s a hosszú béke tisztességesebb szokásokat hozott reánk, s én, ki részleteiben tanulom az újabb históriát, én naponkint élénk megelégedéssel szemlélem, hogy ezelőtt harmincz évvel oly dolgokat követtek el minden szégyen nél-

kill az emberek, melyekre mindenikünk elpirulna napjainkban. Szíveink kevésbé fellengzők, de kezeink tisztábbak. Én tehát nem tartok azokkal, kik a jelen kort mocskolják; de önmagokkal eltelt politikusok is vannak, kiknek véleményében szintén nem osztozokodhatnám. Vannak emberek, kik oly hitben élnek, hogy csak a magánérdekek kielégítése által kormányozhatni; kik ezen eszközt épen szükségesnek tekintik; kik a megvesztegetést elkerülhetlen bajnak mondják, oly valaminek, mi épen, mert elkerülhetlen, csaknem megszűnik baj lenni, sőt épen jótéteménnyé válik, ha az ember az illető ügyét szolgáltatathatja általa; kik azt állítják, hogy az egész világ úgy fogna eljágni, mint ők, s hogy azok, kik eljárásukat megróvják, szeretnének magok is megvesztegetők vagy megvesztegetettek lenni, szóval: hogy ez egyike azon szükségeknek, melyek miatt kár aggódnunk, s melyeknek inkább hasznát kell venuünk. S ezen emberek, miután a rosztalra mosolyogtak, mosolyognak önmagokra, oly mély bölcsességet látnak ezen gondolkozásukban.

Én nem tarthatok sem azokkal, kik az országot s a jelen kort rágalmazzák, sem azokkal, kik az imént érintett hiú és önmagának tetsző politika apostolaivá lettek. Kettőjük közt rejlik a való politika, a valóságos államférfiak politikája, mely abban áll, hogy az ember fájjalja a rosztal, s hogy azon esetre, ha bármi parányi részben segíthetni a bajon, segít rajta.

Eugemet mi illet, én sok mindenfélét láttam, mióta a közügyekben részt veszek. . . Én több ízben ragadtam meg a hatalmat, több ízben lettem ismét; s láttam a haszonlesők árját felém közelgteni és visszavonulni, láttam őket újra jöni s újra eltávozni; mind ez türelmessé tett. (Kaczaj.)

Mindez türelmessé tett, sőt engedékenynyé... Es mégis, az engedékenység daczára, melyet mindig magával hoz a tapasztalás, vannak dolgok, melyek nekem émelygést okoznak, vannak olyasok, melyek bosszúsággal töltenek el. Ha látom, hogy ismeretes véleményű férfiak ezen véleményt oly valamiért adják oda, mit köznyelven tisztségnek hívnak; ha lá-

tom, hogy azok, kik elfogadják, szemünk láttára lépnek szerződésre, jól tudván, hogy e szerződés tartalma nem titok előttünk, — midőn illyes dolgokat látok, akkor émelygést érzek.

De lelkem eltelik bosszúsággal, természetes jogérzelem felforr, midőn öreg tisztviselők, kik dolog közt töltöttek öszves életüket, hogy előléptetésben részesüljenek elvégre, — feláldoztatnak egy megtérített követ ambíciójának; s ilyenkor azt mondom magamban, hogy sürgetős kötelességünk, ha mindjárt csak egy részecskéjét orvosolhatnók is a bajnak, legalább ezen bármí parányi részecskét orvosolnunk.

Én legalább nem hitethetném el magammal, hogy eleget tettem kötelességemnek, ha nyugalomban szunnyadnék illyes visszaélések szomszédságában, s ha mindjárt az indítványozott reform csak egy visszaélést akadályozna meg, csak egyet azon botrányok közül, melyeknek tanúi vagyunk, — mégis hajlandó lennék pártolni azon rendszabályt, melynek legalább ennyi eredménye volna.

Ezen általános nézetektől áttérek az indítvány vizgálatára, s ezt azzal kezdem, hogy a példák tekintélyére hivatkozom védelmül. Ha a régi köztársaságok vagy a középkoréinak históriáját akarnám felhányni, hosszú lajstromát sorozhatnám elő azon eszközöknek, melyek e fondorkodás megszüntetésére használtattak hajdanában. De engedjék meg önök, hogy csak egy szomszédországra hivatkozzam, oly országra, mely talán nem szolgálhat példányul a társasági institutiók dolgában, de mely minden bizonynyal a politikai institutiók tökéletes mintája, — értem Angliát.

Azt mondják, hogy az elégedetlen nagyravágyók, a nyughatatlankodók, kik azon vannak, hogy bajt szerezzenek a kormánynak, — ezek, mondják, gondolták ki a szőnyegen levő reformot. Vizsgálják meg önök, mi történt Angliában százötven év leforgása alatt; azt fogják látni, hogy a legdicsőbb, legbecsületesebb, legtapasztaltabb férfiak támogatnak ilynemű indítványokat, ilynemű nem szerencsét-

len, hanem diadalmaskodó indítványokat, melyek végére az angol törvényhozás alkotó részeivé váltak.

Őnök tudják, (bocsánatot kérek a kamarától ezen történelmi kitérésért, mely nekem szükségesnek látszik, mert elkerülhetlenül szükséges, a korábbi tényeket tudnunk e tárgyban) őnök tudják, hogy Anglia százötven évvel előttünk ugyanazon forradalmakon ment által, melyeken mi: a királyt feláldozó gyűlés, aztán egy hatalmas férfiú, ki e gyűlésnek urává lett, aztán egy restauratio, és végre egy, az 1830-dikihez hasonló forradalom, mely 1688-ban, hosszadalmas izgalmakat végzett be Angliában, egy új, s a megbukott családdal közel rokonságban levő dynastiának thronusra jutása által. Orániai Vilmos, II-dik Jakab leányának férje, foglalta el Angliának királyi székét; s csak ezen időszak-tól fogva létezik Nagybritanniában valóságos képviseleti kormány. Pedig Vilmos is korlátlan úrrá akart lenni: s kell-e ezen csodálkozni? Bárgyú, a ki csodálkozik, gyáva, a ki aláveti magát!

Vilmos egy rendelkezésére álló eszközhez nyúlt, az állam által fizetett hivatalokhoz. Ez nem kerülhetette ki a parlament figyelmét, s négy évvel utóbb, 1692-ben az alsóház többnemű indítványokat tett e tárgyban. A felsőház nem sietett e példát követni, s kezdetben ellent állott; de végre mégis szövetkezett a commonerekkel, s kölcsönös értesítés útján következő pontokban egyezett meg a parlament mindkét háza: a koronától fizetést vagy nyugdíjt húzó valamennyi hivatalnok kizárása; kirekesztése mindazon parlamenti tagoknak, kik a vámok, az indirect adók stb. beszédésében járnak el. Vilmos ezen bilitől megtagadta a sanctiót, s felírásában kinyilatkoztatta az alsóház, hogy azok, kik a felségnek a bill visszavetését tanácsolták, árulást követtek el mind a királyságon, mind az országon. De Vilmos nem maradt meg első határozatánál s engedett elvégre, és 1700-ban, magában az „act of settlement“-ben, a hivatalnokok tökéletes kirekesztéséig terjedett ki a szigor; e túlságos intézke-

(léstől mindazáltal elállott a parlament, s 1707-ben már csak az 1705. óta teremtett hivatalok voltak kizárva; az 1703-nél korábbiakban eljárók egyedül újjá választásnak vettek alája. Ez volt, tizenkilencz év leforgása alatt az eszmék folyama e tárgyban- A közvélemény, miután huzamos ideig foglalkodott ez ügygel, most lecsendesült.

De Anna királyné és I-ső György idejében is tétetett még több ilyes indítvány. Minthogy a korona által fizetett több évdij eltagadtatt, az alsóház néhány tagjai annyira mentek, hogy esküt követeltek mindazoktól, kik titkos évdijazás gyanújában állottak. Ezen követelés mód felett bánatalmas volt. S mind e mellett több ízben végzéssé vált az alsó házban, s csak igen csekély többség által buktattatott meg a lordok házában. Indítvány tétetett továbbá, hogy a hivatalnokok új categoriái kirekesztessenek a parlamentből, mert új adók teremtetvén, hivatalok alakítottak ezeknek beszédésére. De a kérdés egész ingerültséggel éledett fel újra Walpole minisztériuma alatt. Ezen híres miniszter húsz évig vitte a kormányt, s így elég ideje volt megtanulnia, mi módokon keritheti hatalmába a parlamentet. A leghíresebb férfiak, lord Chesterfield és Pulteney megtámadták őt a felső- s az alsóházban. Azt kívánták, hogy valamennyi hivatalnok rekesztessék ki a házból, utóbb csak korlátozni akarták számukat, mi igen nehéz feladásnak mutatkozott, végre az ellenzék összes erejét azon indítvány kivívására fordítá, mely csak az alsóbb tisztviselőket rendelé kizáratni. A vita hosszú volt; végre legyőzték Walpolet, s a győzedelmes ellenzék törvénybe foglaltatá némi módosításokkal ugyanazon szabályt, melyet még mint ellenzék indítványozott vala: számos kisebb hivatalnok kirekesztetett a parlamentből. Így végződött a második nagy összekocczanás. De volt még egy harmadik, harmincz évvel utóbb 1780. körül, más, szintén hosszú ideig tartott minisztérium alatt, értem lord North-ét. A koronának befolyása ekkor tetemesen növekedett, s a parlamentre most a régi eszközökön kívül még egy ujjal is hatottak: a kormány

áruszállítási szerződésekre lépett az alsóház több tagjaival. Az ellenzék most ezen tagoknak, az úgynevezett „contractoroknak“ kirekesztését követelte. Fox fényesen s változó szerencsével vívott ez ügyben, s oly jelenetek fordultak elő, melyeneket önök nem tűrnének el. Egy nap, az e tárgyban keletkezett viták valamelyikében egyik üléstől a másikig néhány szavazat megvásároltatott a minisztérium által. Fox ekkor felállott s így szólott: „egyes jellemtelenek ülnek körülöttem, kik bitókét megszegték; ezek lépjenek ki barátaim sorából és fogjanak helyet elleneim között.“ Ez borzasztó egy jelenet volt. Rövid idő múlva megbukott lord North minisztériuma. Utódának, a Rockingbam-féle cabiuetnek Fox is volt tagja, s ő elfogadtatá a törvényhozással az úgynevezett „contractor-billt“, mely a parliament azon tagjait kirekesztette, kik az állam áruszerződéseiben érdekelve voltak. Ez vala a harmadik vita.

Jelen korunkban, midőn Irland Angliához kapcsolattott, az ír parlamentre ugyanazon rendszabályok alkalmaztattak, melyek akkor már Anglia és Skócia parlamentjeit szabályozták; s így bétetötzetett a törvényhozóság. És e szerint százötven év leforgása alatt szünet nélkül megújított azon indítvány, mely a hivatalnokokat a britt parlamentből ki akarja rekeszteni, — s ismételtetett, nem hogy visszaútasitassék, hanem hogy mindannyiszor valamely lényeges része elfogadtassék.

Ezekből állanak az előzmények. Ezek nem hadi erőművek, nem ellenzéki táborozások, mint méltóztattak mondaní; — a miről szólunk, az egy nagy nemzet, mely parlamentjében korlátolni akarta a befolyás azon eszközeit, melyeket veszélyeseknek tartott.

Jól tudom, azt fogják mondani: Anglia példája nem bír kötelező erővel Franciaországra nézve; — kötelezővel nem, de eldöntővel igen. Semmi kétség, ha Angliában erős központosítás és számos tisztviselők léteznének, s ha Franciaországban nem volna központosítás s csak igen kevés hi-

vatalnok, akkor felfoghatnám, hogy azon intézkedés, mely jónak találtatott Angliában, Franciaországra nézve nem találtatott jónak. De a dolgok épen ellenkezőleg állanak a valóságban. Franciaországban erős központosítás van és sok hivatalnok, és Angliában nincsen központosítás (értsd: nincs oly éles központosítás mint Franciaországban), s hivatalnokok is alig vannak (értsd: kevesebb a hivatalnok mint Franciaországban). Ha nem tartanék attól, hogy visszaélek önök figyelmével, összehasonlítanám a két országot, s megmutatnám önöknek, miszerint Franciaországban a védelem szükségére követeli a nemzettől, hogy rendkívül erős tekintélyvel ruhazza fel ü kormányt; holott Angliában, az ország szigeti fekvésénél fogva külveszélytől nem kellően tartani, a nemzet nem köteles kormányát szintannyi hatalommal ellátni.

Minek eredménye: hogy Franciaországban olyatén kormány létezik, mely általa kinevezett, általa fizetett s neki pontosan engedelmeskedő hivatalnokok által jár el mindenben; holott Angliában a közügyek jóval gyakrabban nagy földbirtokosok által (értsd: a fekvőbirtok aristocratiája által) kezeltetnek, kik díj nélkül járnak el tisztökben, s inkább befolyás által hatnak mint tekintély útján. Szóval, azt mondhatni: hogy az angol kormány typusa helyhatósági, holott a miénknek csaknem katonai typusa van.

Tudom, hogy az emberek sokat vitáznak ezen tárgy fölött, hogy vannak, kik roszeják a központosítást, vannak, kik helyeslik. Én csak egypár szót fogok mondani e tekintetben.

A természet előrelátóbb lévén nálunknál*), készíti a kormányokat azon országok számára, a hol működniök kell; a mi kormányunk, ha Angliába átszállítatnék, ott minden haszon nélkül házsártoskodnék, s az angol kormány Franciaországba átültetve, gyászos gyengeségűnek mutatkoznék

*) Ez úgy látszik, némi reminiscentiája a szónok hajdani fatalismusi rendszerének; ez a legborzasztóbb despotismist is igazolná. Sz. L.,

A kormányok olyanok a milyenek, s hivatásunk az, hogy visszaéléseiket helyreigazítsuk.*)

Angliában hol igen kevés a fizetést húzó hivatalnok, szükségesnek találták, óvniok magokat azon visszaélések ellen, melyek a parlamentben a hivatalokból eredhetnek; és Franciaországban hol sok a fizetett hivatalnok, itt nem fognák önök Anglia példáját követni! nem volnának azon, hogy magokat azon visszaélések ellen biztosítsák, melyek e tárgyban származhatnak! Ez gyermekes ellenmondás fogna lenni.

Tudom, hogy magából ezen okoskodásból is kifogást vonnak ki ellenem. Azt mondják: minthogy Franciaországban több a hivatalnok mint Angliában, szükséges, hogy a parlamentben is több hivatalnok üljön, mert a parlament-t az ország képére kell teremteni.

Megengedem; s engedjék meg önök. hogy néhány elvet állíthassak fel ez alkalommal.

Igen is, én megismerem, — ha önöknek úgy tetszik, — hogy Franciaország parlament-jába több hivatalnokot szükség küldeni, mint az angolba; de mindennek megvan a maga határa. Én nem vagyok ellenére, hogy hivatalnokok is üljenek a követek kamarájában; annak sem vagyok ellenére, hogy ott szép számmal üljenek, — de nem azon oknál fogva, melyre nálunk naponként hivatkoznak.

Azt mondják nekünk szünet nélkül: a hivatalnokok több ismeretekkel bírnak, mint a többi követek.

Én teljes mértékben igazságos vagyok irántok; egy lélek sem védelmezhetette őket, soha semmiféle időben annyira, mint én. De azért, mert — mint állítatik — több ismeretekkel bírnak, azért a kamarába kell őket küldeni? Nem

*) Igazságtalanok volnánk a szónok iránt, ha inog nóm jegyeznek, hogy inás alkalmakkal nagyszerűeb bászira állította a reform művét. S hogy is ne; — mert ugyan mit tenne a szónok oly közigazgatással szemközt, mely nem csak kinövéseiben, de alapjában is volna hibás? Sz. L.

hinném, hogy ez egészséges okoskodás volna. Ha önök speciális ismereteket értenek, akkor megismerem, hogy ők bírnak ilyesekkel, de a gyáros, a földmívelő szintén speciális ismeretekkel bír, melyeket nem nélkülözhetünk.

Vagy azon magasabb ismereteket értik önök, melyek az embereket az államok kormányzására képesítik? — Való igaz, én nem ismerek jelesebb politikai értelmiséget Maréchal Sebastíaniuál; s tudom, hogy ő hivatalnok. De hivatalnok volt-e Périer Kazimir? És Guizot úr, mert professor volt egy ideig, talán már hivatalnok? Broglie herezeg, és gróf Mólé, és mind azok, kik nagy befolyást gyakorlanak ezen kamarában, Barrot úr, Berryer úr, Dufaure úr, Billault úr, hivatalnokok?

Hadd magyarázzam ki magamat.

Ha önök külön ismeretekről szólnak, akkor azt mondom: hogy itt külön ismeretekkel bír mindenki, s hogy itt valamennyi ismeret egyiránt szükséges; ha önök magasabb ismeretekről szólnak, akkor azt válaszolom: hogy azoknak nagyobb száma, kik az országot kormányozták volt, nem állott hivatalnokokból. De azon leszek, hogy igaz okát adjam, azt, mely szerintem az alap-ok: miért kellessék hivatalnokoknak is helyet adni a kamarában, — s önök látni fogják, hogy semmi szándékom őket kirekeszteni. — Szükséges, hogy a kamara a társaságot minden részeiben és való viszonyaiban híven képviselje. S így magában kell foglalnia mindazon polgári állapotokat, melyekből a társaságán, s olly mennyiségben, mely számuknak és fontosságuknak megfelelően. A kamarában egyiránt szüiks égés a földmívelő, ki nek része van az első terményben, a földében; a gyáros, ki a második terményt, az iparét állítja elő; a kereskedő, ki mindezen természetes és iparbeli terményeket becsereéli; a bankár, ki ezen cserékhez pénzzel jár; a tudós, ki ezt is, amazt is felvilágosítja; az ügyész, ki igényeiket védelmezi ... ők szükségesek mindnyájan, hogy a képviselet teljes legyen. S midőn önök helyet adnak a földmívelőnek, a ke-

reskedőnek, a bankárnak, a tudósnak, az ügyésznek: akkor kizárnák önök a bírónak nemes hivatalát, ki felettök ítéletet hoz, a tengerészt, ki őket a távolban védi, a katonát, ki a határszélen talpon áll érettek?. . . Nem, nem; ezen kirekesztés nemcsak igazságtalan, hanem fonák is lenne. A nemzeti képviselőt nem volna teljes, ez hazug képviselőt fogna lenni, nem valóságos.

S tegyük most még egy lépést előre a nemzeti képviselőt ezen analysisében. Akarnák-e, például, önök, hogy a társaságnak egyetlenegy árnyéklat, hogy egyetlenegy polgári állapot töltse be az egész kamarát, vagy váljék benne uralkodóvá?

Ha önök, például: csak gyárosokat találnának itt, akkor a legszigorubb elzárkózás! rendszert állapítanak meg, melyet képzelhetni. Ha önök itt kirekesztőleg kereskedőket találnának, akkor meg oly rendszert fognának teremteni, mely a nemzet terményeit védelem nélkül odavetné valamennyi külversenynek.

Itt tehát minden polgári állapot képviseltetése szükséges, még pedig igazságos arányban és olyképen, hogy egy se váljék a kamara urává. S a mit valamennyi polgári állapotról mondok, az áll különösen a hivatalnokokról. (Zaj a centrumban.) Mit! önök azt akarnák, hogy a hivatalnokok uralkodjanak a kamarában? (Féltenszakasztás.) Én azt hiszem, urak, hogy a nemzeti képviselőt való elemeit fejtegetem. Önök azt akarnák, hogy egyetlenegy polgári árnyéklat uralkodjék a kamarában; de képzeljenek magoknak egy csaknem kirekesztőleg hivatalnokokból álló többséget!

Tisztelt Lafarelle úr tegnap igen józan, s véleményem szerint, igen elmés beszédében ezt mondá önöknek: az nap, midőn a többségnek többsége hivatalnokokból fog állani, az nap bajos helyzetbe jő a kamara. De Lafarelle úr csalódott, midőn így szól: az nap, midőn a többségnek többsége hivatalnokokból fog állani, néki azt kellett volna mondani,

hogy már jelenleg is hivatalnokokból áll a többségnek többsége. (Zaj a centrumban.)

Csendesen, urak, ne jajduljanak, — hadd soroljam elő a tényeket. Hány hivatalnok ül jelenleg a kamarában? Az előadó úr más lajstromot mutatott bé, az ellenzék ismét mást; szerintünk száznyolczvannégy hivatalnok van. (Ellenmondások). Csendesen! megengedem, hogy százötvenkileucz vau száznyolczvannégy helyett, ha a király s a hercegek udvarához tartozó tizenegy személy nemvétetik számba. . . (Hébert, az előadó: szót kérek.) Megengedem azt is, hogy azon esetre szintén százötvenkilencz van száznyolczvannégy helyett, ha a rendkívüli szolgálatban álló államtanácsosokat nem tudjuk ide. Részemről egyébiránt kinyilatkoztathatom, s nékem bizony elég hosszú ideig helyem volt a kormányban, — hogy az én időmben annyian szorgalmazták a rendkívüli államtaúacsosságot, mennyien a rendest.

Van tehát száznyolczvannégy hivatalnok. E szerint száznyolczvannégy hivatalnok esnék mindössze négyszázötvenkilencz követre? nem, ez nem az igazi arány. Önök igen jól tudják, hogy fontos szavazásoknál a távollevők miatt körülbelül négyszázra sülyedünk. Ezen száznyolczvannégy hivatalnok közül hány tartozik az ellenzékhez? Önök jól tudják, alig negyven! (Tagadás a centrumban.) Mióta itt egy fejtér s egy fekete urna áll, azóta nem csálhatjuk meg egymást. S mikor én azt mondom, hogy legfelebb negyven hivatalnok szavaz az ellenzékkel és száznegyvennégy a minisztériummal: akkor közvetlen meghazudtolás veszélyének tenném ki magamat, ha olyas valamit mondanék, a mi nem áll, — hiszen van fejtér urnánk és van fekete urnánk mindenikünk szerepének constátálására. Ismétlem, közülök csak negyven szavaz az ellenzékkel. Hogy a „négyszáz“ számhoz eljuthassunk, — ez a nagy szavazatok száma, — vonjunk le. . . (Héberig És a távol levők?) Számbavettem őket is . . . vonjunk le a többség száznegyvennégy hivatalnokából, vonjunk le tizennégyet a távollevők számára, s marad százharmincz miniszteri hiva-

talnok négyszáz szavazó között. Most lássuk, hány szavazatból áll a minisztérium többsége?

Én nem akarok itt gyermekes vitákat felkölteni. Lásuk, mi történt a válaszfelírás alkalmával. Voltak napok, midőn a minisztériumnak hatvannyolcz szavazattöbbsége volt; és voltak ismét mások, nevezetesen midőn az államtanácsról} törvény végrehajtásáról volt szó, midőn ezen többség csak huszonnégy szavazatra ment. Én az igazi szavazást veszem tekintetbe, azt, melyből a való többség kitűnik, — mert tőle függött a minisztérium fennmaradása vagy bukása, — azt, mely a megvesztegetésre vonatkozó jobbítvány felett történt. Ez nap negyvenkét szavazattöbbsége volt a minisztériumnak (közbenszólás). Ne vitatkozzunk, megengedem, hogy ötvenből állott a többség.

Mondottam: mi négyszázan vagyunk jelen, mily felosztással jár az ötven szavazatnyi többség? százhetvenöt ellenző, kétszázhuszonöt miniszteri ellen. Ezen kétszázhuszonöt között százharmincz hivatalnok találhatik. Kérem önöktől: vájjon azon tény, melyet imén t említettem, és melyet Lafarelle úr, véleményem szerint, hibásan helyezett a jövőndöbe, vájjon ezen tény nem következett-e bé már valósággal? s vájjon nem áll e már jelenleg is a többségnek többsége hivatalnokokból?

De azt fogják mondani: s ön talán úgy vélekedik, hogy ezen százharmincz hivatalnok meg annyi rabszolgája a hatalomnak? Én nem vagyok oly igazságtalan s oly esztelen, hogy ilyesmit állítsak. Midőn magam előtt látom (s én nevéket idézhetek, mert a mit mondok, az nem okoz" hat nekik kellemetlenséget), midőn magam előtt látom tisztelt Bonnefonds urat, ki tizenöt év óta közügyvéd-helyettes, s ki könnyen magasabb hivatalra tehetett volna szert, ha kedve tartja; midőn öreg tábornokokat látok magam előtt, kiknek huszonöt év óta ismerem véleményeiket, s kik bizony nem azon oknál fogva pártolják a kormányt, mert a tábornok-helyettes vállrojtjait viselik ruhájokon, hanem mert nekik ez, jól tudom, meggyőződésök, — midőn ily férfiakat látok, lel-

kern tisztelettel telik el irántok, s nem vonom kétségbe függetlenségeiket. De én 1830. óta vagyok itt, s ba példának okáért, látok oly hivatalnokokat, kik 1832-ben és 1833-ban, midőn az ntezai lázadásokat kellett legyőzni, igen buzgó ellenzéki tagok voltak, kik nem tartottak tőle, hogy az akkor oly gyenge hatalmat még inkább elgyengítik, s kik rögtön a többség derék, s valamennyi minisztériumot híven szolgáló tagjaivá, és jó royalistákká (mint maholnap őket nevezni fogjuk) válnak . . .; ha látom, mint válnak ezek, kik az ellenzékhez tartoztak a lázadások idejében, kik nem tartottak attól, — ismétlem, — hogy bajainkat még növelik, — mint válnak, mondom, most, miután a rend helyreállított, miután erős gyökeret vert a diadalmas hatalom, szelidekké és végzetlenül hékeszeretökké; ha látom, hogy most, midőn veszedelem nélkül tehetjük magunkat ellenkezésbe a hatalommal, midőn hasznos tanácsokat adhatunk néki, hogy most csak helyesléssel szolgálhatnak akkor megvallom, urak, nem helyezhetem azon egy rangba a többség ama változhatlan tagjait, kik bennünket nehéz időkben támogattak, s azon változékony tagokat, kik nemhogy akkor segédre keltek volna a kormánynak, csak gyengítésére törekedtek, s kik csak azért léptek a többség soraiba, hogy részt vehessenek a rend győzedelmében, melynek kivívásában nem volt részök.

Ha továbbá is azt állítják, hogy a hatalom a hivatalnokkövetekre semmiféle befolyást sem gyakorol, akkor magokra a számokra hivatkozom. Csak imént mondtam, hogy mi körülbelül kétszázhuszonötven vagyunk százhetvenöt ellenében. Ha a hivatalnokok egyáltalában nem állanának a kormány befolyása alatt, akkor szükségképen egyiránt volnának felosztva az ellenzék s a többség között, ennek is, annak is arányában. Ismétlem, ha a hatalom nem gyakorolna valóságos befolyást a hivatalnokokra, ha minden oly igazságosan történnék, mint állítják: akkor a hivatalnokok arányosan volnának felosztva ezen gyűlés rendes többsége és kevesebbsége között; akkor nyolcvanegy ellenző hivatalnok fogna lenni százhárom mi-

niszterialis ellenében, s most mindössze is negyven van száznegyvennégy ellen.

Mondom, hogy a kormány befolyása a hivatalnokokra tagadhatlan számok által van békonyítva.

De erre a hatalomnak általam mélyen tisztelt barátjai azt válaszolják: „A kormánynak befolyása van a hivatalnokokra, — annál jobb. Mi óhajtjuk, hogy ereje legyen a kormánynak; szükséges, hogy a kormány valamire támaszkodhassék. Franciaországban nincsen aristocrazia, mint Angliában; s így szükséges, hogy a hivatalnokok közremunkálása pótlékol szolgáljon on.“

Ezen okoskodásnak megvan a maga értéke, kétségkívül. De ismerik e önök ezen erőnek természetét? Oh, ha a zavarok idejében növekednék ezen erő, s ha csendes időkben, mikor veszedelem nélkül ellentmondhatni a hatalomnak, megfogyna, — akkor önökkel tartanék. De éppen az ellenkező történik.

Az „Almanach royal“-ban az 1832-diki kamarára nyitottam. Én ezt jól ismertem, mert szerepeltem benne mint miniszter és mint követ. Tudják e önök, mily arányban állottak akkor tájban a hivatalnokok a többi követekkel? Akkor csak száznegyvenkét hivatalnok-követ volt a mai száznyolcvannégy helyett. És tudják-e önök, minő volt akkorban az ellenzők s a miniszteriek között az arány? akkor hatvannégy ellenző hivatalnok volt hetvennyolcz miniszteri hivatalnok ellenében, holott most negyven van száznegyvennégy ellen.

Engemet mi illett, én, a ki hü pártolója vagyok az erős kormánynak, én nem találok üdvösnek azon erőt, mely megfogytokzik a zavarok idejében, hogy öregbüljön a nyugalmas időkben; ez nem olyatén erő, melyre tanácsos volna támaszkodnunk, s én igen jól emlékezem, hogy akkorban százszor több baj rejtett egy bennünket nyíltan megtámadó hivatalnok ellenzésében, mint a mennyi erő volt egy bennünket támogató hivatalnok néma ragaszkodásában. Én tehát nem sokat adok

azon okoskodásra, hogy az indítványozott rendszabály által gyengítjük a hatalmat.

Ha erőt szedünk el tőle, ez csak olyatén erő — bocsánatot kérek a hivatalnok uraktól — mely változékony s nem igen szilárd, mert inkább az ambíciót képviseli, mint a való meggyőződést. Én részemről úgy vélekedem, hogy a hatalmat s az ellenzékét egyiránt szolgálom, ha Rémusat barátom indítványát támogatom.

Aztán ha legalább nem növekednék folytonfolyvást a baj. De öregbiil napról napra. 1832-ben csak százuegyvenkét hivatalnok ült a kamarában; 1842-ben, mielőtt a jelen kamara megválasztatott volna, százhatvanhétre ment öszves számuk; és jelenleg 1846-ban van százyolezvan négy s tavai óta. . . (Közbenszólás a centrumban) Urak, ha a „százyolezvan négy“ szám kétségbe vonatik, kész vagyok bár mikor vitába bocsátkozni e tárgyban; de kár engem félbeszakasztani, mert ez úton nem fognak rábírní, hogy megállapodjam e számnak kimutatására.

Mondom, hogy a baj folyvást növekszik; s lássuk csak, mi történt a múlt év óta. Húsz iij választás történt. S tudják önök, hány volt ezen húsz követ közül hivatalnok s hány nem hivatalnok? Hat választás nem hivatalnokokat küldött ide, és tizennégy választás hivatalnokokat!

Ezen tizennégy választás között három oly követekre esett, kik tisztükben előléptettek, s kiket ennélfogva újra kellett megválasztani: kettő a király vagy a herczegek udvari tisztviselőit — s kilencz a kamarába most első ízben küldött hivatalnokokat ért. Világos, hogy a hajlam, mely a választókat a hivatalnokok felé, s ezeket meg amazok felé irányozza, világos, hogy ezen hajlam napról napra öregbül.

Hadd magyarázzam még önöknek e körülmény okát.

Elleneink azon vannak, hogy minél jobbnak látszó helyzetet foglalhassanak el ez ügyben, s azt mondják: nem tehetünk róla, ha a választók hivatalnokokat küldenek a kamarába, szabadságukban áll így cselekedni, s mi azt óhajtjuk,

hogy ők szabadok maradjanak, mert lám, mi a szabadság hívei vagyunk. Aztán ha ők hivatalnokokat választanak, az kétségkívül onnan van, mert bennök a kormányhozi hűségök valóbb kinyomását találják. — Ezen két rendbeli ellenvetésre minden lépten, nyomon bukkan az ember; hadd válaszoljak reájok.

Azt mondják: a választó szabad. Ezen buzgalom a választók szabadságáért igen érzékenyen hat reám. Én ugyan távolról sem akarom őket törvényen alapuló szabadságukban akadályozni. De önök talán azt állítják, hogy nekünk nincsen jogunk új törvény által szabadságukat korlátozni? Ha ide céloznak, akkor azt mondom, hogy ezen okoskodásukkal az általános szavazási jog mellett nyilatkoznak; mert midőn önök kétszázötvenezer választót bíztak meg a szavazással, talán azt mondták nekik: ti szabadok vagytok, ti tetszéstök szerint választhattok akárkit a társaság bármily osztályából. Koránt sem. Önök azt mondták nekik: ti azok közül fogtok választani, kik már elérték a harmincz esztendőt, kik ötszáz franc adót fizetnek, s kik biztosítékokat 'nyújtanak nekünk, hogy szeretik a rendet. Magokat a választókat is az emberek azon osztályából válogatták ki önök, mely szinte biztosítékot nyújt, hogy szereti a rendet, a kétszáz franc adót fizetők osztályából. S midőn önök így cselekedtek, talán azon elvont jogelvet követték, mely szerint hivatva van minden ember, hogy részt vegyen hazája ügyeiben? Nem; önöket azon elv vezérletté, hogy a lehető legjobb képviseletet szerezzék meg az országnak; önök a rend biztosítékairól gondoskodtak; önök helyesen cselekedtek. S ha önök megszerezték magoknak a rend biztosítékait, nekem nem volna jogom önöktől a függetlenség biztosítékait követelni? Önök nemcsak választókban, hanem a választhatókban is keresték a rend biztosítékait, s nekem volna jogom, önöktől követelni, hogy közölők azokat válaszsák ki, kik függetlenek a hatalomtól? Hogy is né! hiszen ha önök ezt kétségbe vonnák, akkor tudtok nélkül pártolói volnának az általános szavazás rendszerének.

S önök pótolólag még azt is mondják: hogy az ország a hivatalnokokban keresi véleményének minél kisebb képviseltségét. Mindnyájan tudjuk, miben van a dolog e pontra nézve. Igen is, az országot nem kell rágalmazni; olyannak kell festeni, a milyen, való színeivel kell festenünk Franciaországot. De hazánk nem élte be magát százötven év óta a képviseleti kormányba, mint Anglia; hazánk még nem jutott el az ellentállás s a hatalomhozi ragaszkodás között elvonuló középútra, melyen a való képviseleti szabadság alapul. Angliában a politikai pártok nem akarnak ma mindent felforgatni, hogy holnap rögtöni visszahatás útján a legengedelmesbeknek mutatkozzanak; nem, ők a függetlenség vonalán állapodnak meg, a forradalom szaz alázatosság között; Franciaországban ellenben újdontan új tény a képviseleti rendszer. Aztán a nemzet jelleme igen élénk. Néha egyáltalában nem akar szót fogadni, megtámad mindent, míglen mindent felforgatott; aztán megadja magát, tökéletesen engedelmessé válik, s az ember mindenre rábíratja. Ezek a könnyű kormány napjai.

Mi illetén időszakhoz közeledünk; nem szüksége tárgyról hosszasan értekeznünk, hogy egymást megértsük. Most gyakran hallunk ilyesféle mondatokat: mi igen tüzesek voltunk 1830-ban; de azóta okultunk; a vélemények csupamerő szemfényvesztések; gondoskodjunk érdekeinkről. A választók, fájdalom, ezt naponkint mondogatják, vagy legalább gyakorlatba veszik a nélkül, hogy mondanák; s ha látjuk, hogy még az ellenzéki választók egy különben igen tiszteletreméltó férfút nem politikai nézeteinél fogva küldenek a kamarába, hanem személyes helyzete miatt, a végre, hogy olyas követők legyen, ki nékik vasutat biztosítson, s ha máskor meg, hogy csatornát nyerjenek, igen jeles, igen nagyndományú mérnököt választanak, kit én személyesen igen tisztellek, de ki csakugyan nem mondhatja, hogy politikai véleményénél fogva választatott meg ha így járnak el naponkint a választók, nem győződnek e meg önök (Féleben

szakasztás.) Véghetetlenül sajnálnám, ha olyvalamit mondotam volna, mi Collignon urat megsérthetné; ő tudja, hogy valóságos tisztelettel viseltem iránta; de mikor nem liihetem, hogy politikai véleménye miatt küldetett volna ide. (C o I l ignon. Csak egy szót szeretnék megjegyezni. Thiers. Szóljon, szóljon! Collignon. Thiers úr eliheti nekem, hogy én igen sérelmesnek fogok találni minden szót, mely e teremben kimondva, helyzetemet s azon választók szabadságát csökkenthetné, kik engem bizodalmukkal tiszteltek meg.) Véghetleuiil sajnálnám Collignon urat vagy saját vagy választóinak jogaiban megtámadni; de ha a választók, kik őt a kamarába küldik, jogokkal bírnak, ha jogai vannak Collignon úrnak, nékem is vannak jogaim, s mint ezen kamara tagjának jogom van, Ítéletet hoznom a választók fölött, valamint nékik vau joguk, bíráskodniok felettem; s ha senkit sem gyalázok, jom van oly tényre hivatkozni, mely nagy erkölcsi jelentőséggel hír. (Collignon feláll, hogy szóljon. Zaj.) Bocsánatot kérek, hogy beszédemet folytatom: én a szóuokszék egyik jogáért vívok. Bizony nincsen szándékomban valakit sérteni, s én sohasem tartottam magamat különbnek ügyfeleimnél; de minden, a mi az ország színe előtt történik, mindazt az ország emlékébe hozhatják orgánumai! . . . Ezen tényekből azt következtetem, hogy a vélemények uralkodását, fájdalom, felváltotta az érdekek uralkodása. A választók, kik hitelt adnak azon állításnak, hogy a politikai véleményekben csak szemfényvesztegetés rejlik, s hogy valóság csak az érdekekben vau, — ezen választók magok körül látják a hivatalnokokat, kik igen hajlandók a követség elvállalására. Az utóbbiak 15 év leforgása alatt észrevették a veszedelmeket, melyeknek magokat kitették, ha oly egyénnel versenyeztek, ki szavazattal bírt a választói collegiumokban vagy kamarában, s azon voltak, hogy a követség által magokat ezen veszedelem alól felmentsék. Én nem csak mint követ, hanem mint miniszter is láttam a hivatalnokokat a követség után indulni: s tudják-e önök, hogy miért indulnak utána? —

azért uraim, mert ez által hol a hivatalvesztés ellen biztosítják magokat, hol a tisztökbeni megfeneklés ellen.

Bizonyos szerény hivatalnokok mellett, kik, meglehet, nem sok elmeéllel bírtak, de kik felfogták tisztüket, kik ebben szorgalmasán jártak el, kik kirekesztőleg csak kötelességeiknek éltek s kik csak szolgálataik által ügyekeztek előrehaladni, — ezek mellett láttam más hivatalnokokat, kik csak felületesen ismerkedtek meg tisztükkel, de kiknek ügyesebb bánásmódjuk volt, kik bizony jóval szorgalmasabbak lehettek volna, de kik gondosan gyűjtögettek ismerőst ismerős után, — ezek követekké váltak, tudván, hogy mihelyest a kamarába küldetnek, nemcsak a lehető hivatalvesztés ellen lesznek biztosítva, hanem minden elmellőzés ellen egyszersmind, s tudván, hogy ez úton kevesebb idő lefolyása alatt jóval messzebbre érnek, mint különben.

Mindnyájan természetesnek fogjuk találni, hogy ezen tünemény arra bírta a hivatalnokokat, miszerint mind helyzeteik biztosítására, mind sebesebb előhaladás végett keressék a követiséget.

Már pedig ezen választók, kiknek meggyőződésök azt tartja, hogy a vélemények uralkodását fel kell váltani az érdekek uralkodásával; kik úgy találják, hogy hivatalnok sikeresebb szolgálatokat tehet nekik a kormánynál, mint másféle képviselő, — ezen választók egy részről, s más részről azon hivatalnok, ki állását s előhaladását biztosítani akarja, — mondom, ezen választók s ezen hivatalnok tökéletesen egymásnak valók, s innen van az, hogy napról napra több hivatalnok-követ érkezik a kamarába, s hogy napról napra még több fog ide érkezni.

En világos, bizonyos és általánosan ismert dolgokról szólok, oly dolgokról, melyek hatással vannak önökre is, melyeket tudom, óvakodnak bevallani, de melyeket szívok fenekén valóknak ismernek. És én, ki élénk részvétellel viseltem a közigazgatás iránt, én, a ki boszorkodva látom, ezt a választói kormányzás szükségeinek feláldoztatni, én így szó-

lottam volt magamban: Ha segédökre lehetnék a hivatalnokoknak, szívesen segédükre kelnék! — Mindebből az következik, hogy nem annálfogva küldetnek ide nagyobb számmal a hivatalnokok, mert a kormány népszerűvé lett, — hanem annálfogva, mert a választó s a hivatalnok egymásnak valók, s mert ezen rokonszenv hovátoább még öregbíteni fogja a közhivatalokkal felruházott követek számát.

De még nem mondtam el mindent; én csak azon hivatalnokokról szólottam, kik magokat a követség által biztosítani akarják; pedig minden személyesség, minden sértés nélkül még sokkal erősebb dolgokat mondhatnék 'azon követekekről, kik hivatalnokokká akarnak válni.

Ha csak olyan követekkel volna dolgunk, kik a kamarában szerénység és loyaltás útján érdemeket akarnak magoknak szerezni közhivatalok elnyerésére, akkor semmi, vagy legalább nem sok mondani valóm volna. Hagyján, ha oly emberek, kik tizenöt évig szavaztak a többséggel, jutalmat nyernek a minisztériumtól, melyet mindig teljes őszinteséggel, s néha valóságos talentummal is támogattak! Ismeretesek előttem mind az államtanácsban, mind a számadási szék-nél olyan kinevezések, melyek ily viszonyból veszik eredetűket; s én becsületemnek tartanám, ha ezen kinevezések tölem indultak volna ki. De ha látom, hogy az ellenzék s az elbizakodottság útján, s gyakran minden érdemrei képzetlenség kíséretében, oly emberek érkeznek ide, kik nem hivatkozhatván sem tehetségeikre, sem tizenötévi elvhiiségökre, jobbnak látják engesztelhetlen ellenek képében rendkívüli dühvel támadni meg hol a kormány politikáját, hol a budget pazarlásait, s kik rögtön megszelídülnek, hogy hivatalnokokká váljanak, — ez már valóságos botrány, s mi több, komoly veszedelem a közigazgatásra nézve.

Szóljanak önök a számadási szék, az államtanács, a cassatioi törvényszék s a hadisereg tiszteivel, és legyenek figyelemmel, ha valamely hivatal megüresül, nyilatkozásaikra, akkor majd látni fogják, mint aggódnak valamenyen, ha tud-

jak, hogy egyik vagy másik parlamenti ambitio sovárog azon hely után, mely jogosan őket fogná illetni.

Ha önök, uraim, nem segítenek-e bajon, — s én most mint kormányember szólok, nem mint ellenzéki tag, — ha önök nem segítenek-e bajon, akkor a közigazgatás gyűlölni fogja a parlamenti kormányt, melynek folytonosan feláldoztatik. Önök szüntelen emlegetik a kamara és a közhivatalnokok elvegyítésének szükségét, hogy egység legyen a közigazgatás s a nemzeti képviselő között; és mégis, tettelesen, egymáshoz közelítés helyett távol fogjátok őket ejteni egymástól, ha jelen eljárásokat folytatjátok; mert a közigazgatás érzi, hogy őt odavetik a követek ambíciójának, s hogy ez napról napra még nagyobb mértékben fog történni.“

Azt mondják, hogy a közvélemény a legjobb eszköz az ilyenmű visszaélések gátlására.

Nem, urak; hadd mondjam önöknek az igazságot e tárgyban. A közvélemény tehetetlenné vált; a kormány nagyobb bizodalommal viseltetik önmaga iránt, mint valaha, s a közvélemény mindinkább gyengévé s oly valamivé leszen, mit már távolról sem hallgatnak meg.

S én most nem vívok egypár ember ellen, kik a miniszteri pádon helyet fogtak: én általános igazságokat mondok, melyekről történeteinknek közelebb lefolyt hatvan éve bizonyágot teszen. Hogy kezdődnek a kormányok? Kezdetben igazságuk van mindnyáj oknak. Miért? mert a végett keletkeznek, hogy a népek szükségait kielégítsék, hogy diadalt szerezzenek azon nagy igazságoknak, melyeket képviselnek. Küzdenek, fáradoznak, hogy a győzedelmet ezen igazságoknak bizottságok, s ha ezt elérték, önhasznukra akarják őket fordítani. Túlfeszítik, veszedelembe ejtik alapeszméiket, és — megbuknak.

Lássuk történeteinket hatvan év óta. A forradalom nemde egy nagy, egy törvényes szükség kielégítésére, a társaság reformjának eszközzésére érkezett közünkbe? s az ellentállás által okozott ingerültség vért és anarchiát hozott

fölsébe. És Napoleon, midőn megjelent, nemde azt hozá magával, mire akkorban legnagyobb szükségünk vala, — a rendet és a győzödelmet? S mind végzé pályáját? A rend despotismussá fajult kezei alatt, a diadal helyet adott a megveretésnek, s Marengoból és Austerliczból Leipzig és Watterloo keltek ki.

A restaurationak is volt egy helyes eszméje, midőn harmincz forradalmi év után érkezvén, így szólott Franciaországhoz: „én az állandóságot hozom nektek.“ Az állandóság elvét o a legitimitásban látta, s ez minden esetre figyelmet érdemelt. S mit faragott ki belőle idővel? A chartának tizennegyedik cikkelyét. Annyira belemerült jogainak szerelmébe, hogy magát állítólagos legitimitásánál fogva jogosítottnak vélé: institutióitukat összezúzni.

Íme, valamennyi kormány jó volt kezdetben, s vége rősz volt valamennyinek. Ne csodálkozzunk; ezen eljárás okai az emberi szívben, a dolgok természetében rejlenek. Kár, e miatt boszongodunk; nézzünk inkább segéd után.

És az ellenzések! — Hadd mondjam nekik is az igazságot. Mint viselik magokat? Élénk érzelmeik hevében arról vádolják mindjárt lételők első pillanatában a kormányt, mire ez csak pályájának végnapján válik érdemessé. Az emigránsok arról vádolták a constituante-ot, mit a conventionnak lobbanthattak volna szemére; a tribunatus még az 1802-ki szép napokban mondá vala mind azt Napóleonnak, mit ez 1815-ben érdemelt volna; és nem láttuk-e mindnyájan, hogy a restaurationak ellenzéke — már 1815-ben már az új kormány első napjaiban, arról vádolta a Bourbonok idősb ágát, hogy a chartát szét akarja tépni, vádolta még mielőtt e gondolat valakinek eszébe jutott volna. S ennek az a következése, hogy az ellenzések, mert időnek előtte s mert kelletténél élénkebben vádolták a kormányokat, azon pillanatban sem találunk hitelt, mikor legnagyobb szükségök volna reá, azaz: akkor sem, midőn igazuk kezd lenni a tévedésnek induló kormányok ellenében.

A mi valamennyi kormányossal történt, az most önökkel is történik. Önök egy helyes eszmét ragadtak meg kezdetben, melyet őszintén jónak ismertem. Ezen eszme az ildomos volt, és minden érdekek kímélése.

Önök a közügyek színére a forradalom után érkeztek, mely a szabadságot az anarchiáig vitte, a császárság' után, mely a hódításvágyat az őrültségig vitte, a restauratio után, mely a legitimitást a chartának tizennegyedik cikkelyéig vitte, s így természetes volt, elvül választaniok: hogy minden túlzástól óvakodni fognak; szóval, hogy ildomosak voltak, s hogy valamennyi érdeket kíméltek. De az ildomoság, az érdekkímélés ezen elvéből mit csináltak önök? Én nem szeretném önöket megsérteni, de kötelességem vallást tenni: az ildomoságot a gyengeségig vitték. S az érdekkímélést mi illeti, tudják-e, hogy ezt meddig vitték? az érdekek bálványzásáig. (Morgás a centrumban).

S mert az ellenzék ezt időnek előtte mondta volt önöknek, most már nem adnak néki hitelt! Azaz: épen akkor nem, mikor leginkább kellene néki hitelt adni, mikor a kormány hibát hibára halmoz. Ha az ellenzék a megvesztegetésről szól: önök többé nem adnak néki hitelt: ha az ellenzék önök gyengeségét említi: szintén nem adnak néki hitelt; miért nem? mert szerfelett sokat emlegette volt már időnek előtte.

Én erősen meg vagyok győződve, hogy most igazságot mondok hazámnak, hogy azt, a mit állítok, utóbb igazságnak fogja ismerni mindenki, s hogy csak azon esetre menthetjük meg a kormányt, ha ez irányban fogunk eljárni; — mert ha sohasem akarunk figyelmeztetni a kormányra, még akkor sem, midőn igaza van: akkor elvész a kormány. De tudom, meg fog menekülni általunk, valóságos barátjai által. (Különféle mozgalmak. A centrumban nevetnek.)

Ha a hitetlenség gúnyos nevetése engem félbeszakított, azt válaszolhatom: Nem a magamféle veszedelmes barátok mondták a restaurationak: előre, mindig előre! nem a ma-

gamféle veszedelmes barátok voltak mindig az ő véleményén, nem ezek buktatták meg őt, mert nem mertek néki ellenmondani. Napjainkban, midőn a restauratio felett a történetíró már elmondta ítéletét, azokat tartjuk a restauratio barátjainak, kik 1827-ben amazok böszült dühének ellentállottak egy ideig.

Ha nekünk azt mondják, hogy a közvéleményben rejlik az általam bevádolt visszaéléseken segítő gyógyszer, — akkor válaszolom: hogy azon állapot, hová önök eljutottak, azon bizodaloin, melylyel a kormány önnön ereje iránt viseltetik, azou hitetlenség, melylyel az ellenzék szavait fogadják, nem tűrnek meg semmiféle biztosítékot a visszaélések ellen; és ha önök nem hoznak törvényt azon áradat visszaszorítására, mely a közigazgatást fenyegeti, akkor ezt gyalázatos vég fogja érni, s önök egy nap oly helyzetben fogják magokat találni, honnan egyedül roppant s csaknem forradalommal felérő változások által menekedhetnek ki.

Miután hivatalnokokkal tömték meg a kamarát, mi fog történni, az nap, midőn a minisztérium más által váltatik fel? Helyesen jegyzé meg Remilly úr: szükséges, hogy komoly ügyet lássunk a minisztérium változásában, hogy ilyenkor új politikai rendszer lépjen a megbukott helyébe. Már pedig én fájdalommal látom ezen eredményt mindinkább alakulni, ha tapasztalom, hogy a forradalomból keletkezett kormány, idebenn és odakiinn az ellenforradalom büntársává vagy inkább rászedett mihókjává leszen. . . .

Én tehát arról meg vagyok győződve, hogy a minisztériumi változások jövődöre igen komoly ügyek képében fognak feltűnni. De mit fognak ekkor tenni a hivatalnokok, kiknek száma ennyire növekedett? Talán támogatni fogják az új minisztériumot? Akkor igazolták mindazt, mit függőségokról mondunk. Vagy talán az ellenzék sorába lépnek át? Ekkor hogymint fogja magát irányukban viselni a kormány? Megengedheti-e, hogy az ellenzékkel szavazzanak? ez minden hierarchiának felforgatása val járna. Vagy pedig hivatalaik-

tói fogja megfosztani mindazokat, kik az ellenzékhez állottak? ez közigazgatási forradalom fogna lenni, és önök mégis vakon ezen végeredmény felé rohannak, mely politikai s közigazgatási tekintetben egyiránt fonák.

Most már néhány szót fogok tenni magáról az indítványról s a kitűzött czél elérésére szolgáló eszközökről.

Mi — ha mindjárt folytonosan növekedik a hivatalnokok száma, nem követeltük ezen számnak korlátolását. Ez nekünk csak oly módon látszik elérhetőnek, mely módot a tapasztalás hibásnak bizonyított. Ha valamely általános választás következésében a szabott számnál több hivatalnok küldetnék ide, akkor sorshúzás útján kellene a felesleges hivatalnokokat kizárni, s önök már több példából tudják, hogy ez sérti a kamarát, sérti az illendőség érzetét, mely nálunk, szerencsénkre, igen élénk és igen gyengéd.

Ez oknál fogva a kizárásokhoz folyamodtunk, vagy — a mint mondják — az incompatibilitásokhoz, a megférhetlenségekhez. A bennünket szabályozó törvény már is több kizárást mondott ki, praefectusokét példának okáért s a számadókét. Ezen törvényre támaszkodva, kérdést tettünk magunknak: vajjon nincsenek-e a közhivatalnokok között még olyanok, kiknek helyzete rokon a praefectusokéval? A praefectusok nemcsak a kormány általános politikájához, de még ennek árnyéklataihoz is kötelesek ragaszkodni. Tisztök ezt így hozza magával, s aztán szünet nélküli közigazgatási működésök nem engedi, hogy évenként helyből mozduljanak. Mi úgy találtuk, hogy az államügyészi hivatal tagjai színházon helyzetben vannak, melyben a praefectusok, s ennél fogva azt mondtuk: zárjuk ki tehát ezeket is!

Aztán olyan egyének is ülnek a kamarában, kik a minisztériumok központi igazgatóságához tartoznak. En nem akarom újra felemlíteni azon tényt, melyre itt többször történt hivatkozás, tisztelt Drouyn de l'Huys urnak elmozdítására. Az nap, melyen ezen hivatalból-mozdítás megtörtént, azt hirdette a külügyek minisztere, hogy a központi igazga-

tóság tagjai kötelesek nemcsak a kormány általános politikájához, hanem ennek minden árnyéklataihoz is ragaszkodni. A miniszter ezen tagokat oly viszonyokba helyezte, melyeket el nem fogadhatni, s mi ekkor ezt mondtuk: Zárjuk ki tehát a kamarából azon hivatalnokokat, kik a központi igazgatóságokhoz tartoznak!

S végre ezt mondtuk: vannak emberek, kiknek jelenléte olyannyira szükséges azon helyeken, hová tisztí körük által leláncoltatnak, p. o. a mérnökök, hogy nevetséges volna őket idehívni. Minek kiildenek őket a választók ezen kamarába, politikai czélok létesítésére? nem; hanem hogy anyagi érdekeik mellett ügynökösködjének, s mi ebben indító okot láttunk a kizárásra.

Mi egyetlenegy új elvet sem állítottunk fel, ml csak a bennünket szabályozó törvény által szentesített elveket terjesztettük kiillebb.

Aztán, a közigazgatási erkölcsnek két szabályát iktattuk bé az indítványozott törvénybe; az első azt rendeli, hogy a hivatalnok-követek, ha tisztökben előmozdittatnak, ne ugorhassanak át egyszerre a hierarchiának két fokán; a második azt tartja, hogy a nem hivatalnok-követek ne válhassanak hivatalnokkóvá a kamara által. S ezt mondják keménynek, szigorúnak? ez volna igazságtalan és roszalásra méltó? Mikor, uraim, mindez oly annyira való, hogy az ember szinte szégyenli magát ilyesmit még bébizonyítani! Elég ezt kimondani.

Igaz, azt vetik szemünkre, hogy a baj ezen részének javítása után is még sok tenni való marad hátra.

Jól tudom ugyan, hogy midőn elejét fogtuk venni a bajnak, melyet a képviselők önmagokért követhetnek el, akkor majd családaiokról gondoskodnak. Sőt még azt is mondják, hogy e tekintetben személyes megtámadásokra tarthatunk számot. Bevárom őket. Azt mondják, hogy a követek rokonaiért, küldőikért fognak kuuyorálni; azt mondják, hogy azon esetre is, ha a cassatioi törvényszék, a szá-

madási szék, az államtanács egypár tagjait s a hadsereg néhány főbb tisztjeit megmentjük a parlamenti versenytársaktól, — még korántsem mentettük meg a törvényszékek tömegét s a sereg kisebb tisztségeit.

Mit! Ön kunyorálni fognak rokonaiért, küldöikért midőn már nem kunyorálhatnak magokért? S mit bizonyít ez? Mi igen nagyok irtuk le a bajt, — s önök azt még nagyobbak tüntetik fel. Önök véghetetlen nagyok nyilatkoztatják ki, s miután ilyesűek nyilatkoztatták, meghajolnak előtte s azt mondják neki: minthogy oly nagy vagy, eszembe sem jő, hogy megérintselek. Mondhatom, ez fonák egy politika. Igen is, a baj nagy, sokkal nagyobb, mintsem hogy felvettethetnék. De mert nagy a baj, azért korántsem hajlok meg előtte, hanem egyenesen fejének viszem a csapást.

A hivatalosztogatás körüli igazságtalanságok példái épen itt, épen közöttünk a legveszedelmesbek. Ha önök oly valakit neveznek ki tábornok-helyettségé, kit nem kellett volna azzá nevezniük; ha önök az államügyészi hivatal élére oly valakit állítanak, ki nem méltó, hogy odaálltassék: akkor a példa veszélyes és gyászos sebességgel a hierarchia első fokától a végsőig száll le.

Ha önök oly valakit neveztek ki a cassatio törvényszék tagjává, kit nem kellett volna ezen tiszttel megbizniok: akkor még jóval könnyebb, rosszul tölteni be egy alállamügyészi tisztséget; ha önök a köznek kárára neveztek ki egy tábornok-helyettest valamely követnek kedvéért: akkor még jóval könnyebb a köznek kárára nevezni ki egy kapitányt vagy egy hadnagyot valamely választónak kedvéért.

Természetes, hogy ilyes példák botrányt okoznak, s hogy részükről is hitelt szereznek azon utálatos gondolatnak, mely a véleményekben csak agyrémeket lát, s komoly valóságot csak az érdekekben.

Ezek az indítóokok, melyeken a törvényjavaslat alapul.

De el nem hallgathatom, hogy egy jobbítvány által egészítettett ki, mely tisztelt Barrot úr nevével lép fel.

Azt hallom, s magam is észrevehettem, hogy ezen jobbítvány nagy ingerültséget okozott. Ha ez így van, akkor kötelességünk kinyilatkoztatni az ország s valamennyi államhatalom színe előtt, ha volt e részünk benne.

Én nem vagyok e jobbítvány szerzője, de oly nagy mértékben járultam indítványozásához, hogy magamat szerzőjének tekinthetem. Ezen jobbítvány egész életem hitének felel meg; mindig és minden alkalommal kész voltam ezt támogatni; s midőn kérdést tettek, ha fogom e védeni bémutatása esetében ez indítványt, azt feleltem, hogy igen.

Itt állok, hogy szavamat beváltsam.

De nem engedem magamat csalódásoknak oda, én előre látom, hogy nem fogunk az egyes pontok vitatásába ereszkedni. (Egy hang: Hát ha mégis?) Annál jobb, ha béereszkedünk. Én csak azt kívánom, hogy ne futamodjunk meg gyalázatosan a valóság előtt, melyet részemről mindig megismertem.

Urak! a szónokszéken nem fogják ismételni; de másutt mondogatták, hogy mi azon tisztelt tagokat meg akarjuk támadni, kikre a jobbítvány vonatkozik, vagy azon magas hatalmat, mely őket bizalmával megtiszteli. Az érdemes tagokat mi illeti, részünkről csakugyan nagy gyermekesség lenne, tiz, tizenkét társainkat ekkép megtámadnunk. Mit! midőn mi az államügyészség tagjainak kirekesztését követeljük, akkor szándékunk volna őket megsérteni, szándékunk őket személyesen megtámadni?

Nem! s itt szó sincsen személyességekről azon egyének ellen, kik a király vagy a hercegek udvarának részét teszik. Én nem ismerem mindnyájokat, de ismerem egy párt közülök, s én meg vagyok győződve, mert ismerem jellemüket és véleményeiket, hogy nem hivatalbeli viszonyaikhoz képest fognak helyet, hanem őszinte meggyőződések szerint. Erre meg azt válaszolják: Semmi kétség, önök nem akarnak nehány kamaratagot megtámadni, ezt mi igen jól tudjuk; önök

magasabbra irányozzák csapásaikat, önök a királyságot akarták megtámadni.

Mi a királyságot akartuk megtámadni! . . . Ugyan hol voltak az új royalisták, azok, kik most annyi buzgalmat tüntetnek ki, a restauratio alatt, midőn a nélkül, hogy előttünk ismeretlen személyeknek kedvét kerestük volna, kimondottuk: miszerint a francia forradalom s a Bourbon-ház közötti vita az idősb ág bukása s az ifjabbnak trónusra jutása által log végződni, — s midőn ez állításunk igazolására mindent veszélyeztetünk? Hol voltak ők akkor, midőn a júliusi forradalom napjaiban heves vita alá került a kérdés: republikává alkossuk-e Franciaországot vagy monarchiává? Mit miveitek ők akkortájtban, midőn mi öszves erőnkből azon voltunk, hogy a monarchiának eszméje diadalmaskodjék az orléáni ház javára? S midőn utóbb Páris utczáin kellett védenünk a királyságot, ugyan hol voltak akkor ezen ma oly nagy buzgalmu royalisták?

Ezelőtt három évvel, a regensségi törvény alkalmával, midőn mi, kiknek szükségünk van az ellenzék egységére, nem késtünk ezen egységet veszélyeztetni, hogy meggyőződésünkhöz képest a koronának segédére jöhessünk, — kérdem, hol voltak akkor a royalisták? En megvallom, lelkemnek természetes büszkeségével vallom: hogy csaknem szégyenlem magamat ide állam, s elmondani, mely okoknál fogva tarthatok számat a jelen királyság bizodalmára. S csakugyan sohasem fogok arra törekedni, hogy azokat hódolatomról biztosítsam, kik nem hisznek benne. Mily gondolat! - mi, kik minden időben s minden áron pártoltuk ezen királyságot, mi fordulnánk ellene! Hogyan! Thiers (engedjék meg, hogy mindenek előtt magamat említsem) Thiers, Rémusat, Duvergier de Hauranne, Vivien, Billault urak, s a magát valamennyi párt veszélyeseinek daczára dynastiainak mondó ellenzék kebelében Odilon Barrot úr, ki naponkint annyi érellyességgel vallja be való érzelmeit, — a királyság ellenei volnának! Ha ez oly nagy mértékben állana, mint a mely

mértékben nem áll, még akkor is el kellene rejtenünk e körülményt, mint veszedelmes titkot; de ilyesmit minden alap nélkül mondani, — ez örültség!

S elleneink tovább mennek, és azt mondják: nem/önök nem akarták megtámadni a királyságot, sem a kamarának azon tagjait, kikre a jobbitvány vonatkozik, — szándékuk áltámadás volt, melyet malitiának neveznek, — bocsánatot kérek e szóért. Malitiát ott keresgélhetni, bol valaki titkos gondolatát nem akarja bevallani. De a mi gondolatunk, a mienk — világos, mint a napfény. Tudják-e önök, hogy mit akarunk mi? Elmondom. Mi a képviseleti kormányt akarjuk egész valóságában; és Guizot úr engemet ért; ez oly nyelv, melyen egyllt, azonegy időben magyaráztuk nézeteinket. Mi a képviseleti kormányt akarjuk egész valóságában, szigorú valóságában. Én egy szomszéd országban akarok példák után nézni, — Angliában. Itt roppant forradalom van munkában. S mily szabályossággal, mily biztossággal mindnyájokra nézve! Igaz, ezen országban minden párt s maga a kormány is nemcsak az akotmány betüihez, hanem az alkotmány szelleméhez is ragaszkodik. Ott nem hallja az ember, hogy amazok legiti misták, s ezek meg republikánusok. Ott mindenki akarja a jelen dynastiát s a monarchiát. Igaz, vannak whigek és vannak radikálok: de ök egyet akarnak mindnyájan; társadalmi reformot akarnak, az egyik nagyobbat, a másik kisebbet, s csak ebben rejlik a különbség. Rövid idővel ezelőtt a gabnatörvények módosítását vették célba, most már e törvények eltörlése felé közelednek. De ha mindjárt akaratum fo-kára nézve különböznek egymástól, céljok azonegy. S ezen szabad országban a hatalmak szintén nemcsak az alkotmány betüjéhez, hanem szelleméhez is tartják magokat. Én különbözö országiasok alatt voltam Angliában; s voltam minapábau is. Roppant kérdés körül foly itt jelenleg az izgatás, s én sohasem halottam, hogy valaki mondta volna: a királyné akarja vagy nem akarja a gabnatörvények eltörlötését.

Részemről sohasem hallottam: a királyné akarja ezt, a királyné akarja amazt.

Ellenben több alkalommal hallottam e szavakat: Peel úr erre meg erre határozta magát, lord Russel meg ebben állapodott meg. S mit jelent ez? Azt-e, hogy ama kevély Anglia, mely nem akarta magát a Stuartok, a Nassauok, a braunschweigi fejedelmek utódja akaratának alávetni, alávette magát a pamutszövő dicső fia egyéni akaratának? Nem, ez kissé pogány tünemény fogna lenni.

De Peel, Russel mit, kit képviselnek? ők képviselik a birodalomnak egy ember fejében formulázott akaratát. Ok előre látják Anglia szükségeit, ezen előrelátás nyomán alakulnak nézeteik, s ők engedelmeskednek az országnak, nem vastag értelemben, mint a hogy az ember valamely zendülésnek engedelmeskedik, hanem olyképen, mint a felvilágosított elmének természete engedelmeskedni a valóságnak, melyet feltalál és melyet megismer.

Ezen dicső férfiakban láthatni egy pillanatra, néhány napra, néhány évre az emberré vált országot; ők kormányoznak, s általok kormányoz az ország. S mily biztosságnak örvend itt minden! A forradalmak legnagyobbika, az, mely mindenkinek vagyonával érintkezik, mely ezeket, úgy szólván, kifosztja amazok javára, minden összekocczanás nélkül foly le, a nélkül, hogy egyetlenegy szózat emelkednék a királyné ellen, ki csendesen halad annyi nehézség közepette, hódolat és közszeretet által kísérve. Életét drága kincsnek nézi mindenki; és ha az annyi boldogságot elirigylő végezet ezen fiatal koronás főre nehezednék, halála mély fájdalmat okozna Angliának, de aggodalmat nem.

Ez a képviseleti kormány való példánya. Engemet mi illet, én ezt ifjúságom óta nyomozom; ezt akartam a restauratio alatt, mert amaz időben sem óhajtottam egyebet. — Én igen parányi ember voltam akkor, tudjuk mindnyájan; sazon magas személyek nem ismerhettek engem, kiknek egyike akkor a thronuson ült, kiknek másika ezt rövid idő múlva

elfoglalandó volt. Ők engem nem ismertek, s én nem ismerem őket; én nem méltathattam különböző érdemeiket. És mi oknál fogva nyilatkoztam oly merészen az egyik mellett, a másik ellen? Mert egy eszmének befolyása alatt állottam. 1829-ben írtam a híressé vált mondást: „A király országol és nem kormányoz.” Én ezt 1829-ben irtani. S önök azt gondolják, hogy amit 1829-ben írtam, azt már nem hiszem 1846-ban? Nem, én ezt még most is hiszem, s hinni fogom mindig.

De vannak gőgös elmék, kik így szólnak hozzám: Ön félreismeri a Franciaország és Anglia között létező különbséget. Angliában aristocratia van; Franciaországban nincsen; — s e két ország ennél fogva nem kormányoztathatik egyíránt.

Ezen különbség, ha vitáznunk kellene felette, nagyon messze vezetne bennünket. De én úgy vélekedem, hogy az aristocratia nem áll mindig három, négymillió jövedelemmel bíró nagy urakban. Én úgy vélekedem, hogy midőn olyatén osztály létezik az államban, mely ellentáll, mely nem akarja, hogy a társaság szerfelett sebesen induljon, mit más osztály meg nagyon óhajtana: akkor van annyi aristocratia, hogy ellensúlyul szolgálhasson a democratiának és hogy a való képviseleti monarchiát lehetségessé tegye.

Olykor olykor figyelemmel voltam Hollandra. Vannak-e itt nagyurak, hűbéri kastélyokkal, nagyjövödelmekkel?—nem.

Van egy osztály, mely hajdani kereskedőkből áll, kik gazdagokká váltak, kik nem akarják a rendtelenséget, s kik oly jól védik magokat, mint a hűbér-urak az angol felsőházban. Én nem hiszem, bár mit mondjanak, hogy olyas különbség legyen Anglia és Franciaország között, melynél fogva mi arra lennénk kárhóztatva, hogy a képviseleti kormánynak csak árnyékával bírjunk, mások meg valóságával. De ha ez így volna, urak, ha a való képviseleti kormány lehetetlenség Franciaországban: akkor ezt nekünk 1830. júliusban kellett volna megmondani. Az nap kellett volna ezt nekünk megmondani, midőn főbenjáró ellenmondás által életeinket veszélyeztettük egy csalódásért; figyelmeztetni kellett volna bennün-

két azon mély különbségre, mely Anglia és Franciaország között létezik, azon különbségre, melynél fogva az egyiknek a való képviseleti kormány jutott osztályrészül, a másiknak a képviseleti kormány árnyéka. . . De önök megfelelkeznek arról, hogy azon esetre, ha a képviseleti kormány Franciaországban nem létesülhet egész valóságban, hogy azon esetre jobb lett volna, ha elmarad a forradalom? Hogyan! mi a képviseleti kormánynak csak külső formáival bírhatnánk! De ilyes koholmánynál, ilyes hazugságnál jóval többet ért volna a restauratio; ennek helyzeténél fogva kétségbevonhatlau előnyei voltak, mind belülről, mind kívülről. (Egy szózat a centrumban: Ez már valóságos bűnbánás!) Engemet mi illet urak, én magamat annál fogva határoztam el, mert úgy vélekedtem, hogy a képviseleti kormány lehetséges; s már látom többeknek arczán az ellenvetést, melyre felelni akarok, hogy megelőzzem a közbenszólást. Hogyan! — ezt fogják mondani, — s most előáll ön is, s mint ama nemeslelkű férfiú, mint Lafitte, elmondja, mit mindnyájan fájlaltunk: hogy jobb szeretné, ha nem lett volna része a júliusi forradalomban? Ön sajnálná, hogy ez megtörtént?

Elmondom e tárgyra nézve, a mi szivemen van; sajnálná? nem. A mit cselekedtem, azt még most is cselekedném.

De tudják-e önök, hogy miért nem sajnálom? Mert nem gondolkozom úgy, mint önök gondolkoznak, mert lehetségesnek hiszem Franciaországban a képviseleti kormányt. . . . Ab! ha úgy vélekedném, mint önök, akkor keserű bánatot éreznék! (A belügyi miniszter: Hol van az, a ki itt máskép gondolkozik?) Belügyi miniszter úr! ön ne szakítson engem félbe; szolgálatára áll a szónokszer, hogy nékem válaszoljon; s ilyesmi minden esetre kevésbbé illik önhöz, mint bárki más-hoz, mert én itt csak azt mondom, a mit száz ízben mondotam önnel, midőn együtt állottunk az ellenzékben.

Mondom, én egyáltalában nem sajnálom a történeteket; s nem sajnálom annál fogva, mert hazámban lehetségesnek gondolom a képviseleti kormányt, azonképen mint Angliá-

ban, s ez oknál fogva haladásnak nézem a júliusi forradalmat. De én meg vagyok győződve arról is, hogy még nagy haladást kell eszközölnünk, s bizonyos vagyok benne, hogy ezen haladás nem fog elmaradni, ha számos embereink lesznek, kik ide jövendének, nemcsak néhány napig, hanem huzamosan tüntetni ki függetlenségüket s az iránti hűségüket, mit egész életükben hittek volt; s mert remélem, hogy ilyesek mindig elégséges számmal fognak találtatni, erős bizodalommal viseltetem azon eredmény iránt, melyet 1830. júliusban célba vettem.

S most szükséges-e még kitüntetnem azon viszonyt, mely az általam kifejtett tan s a szőnyegen levő indítvány között létezik? Ezen tannál fogva mit akarunk? Azt, hogy a királyság mindig vitáinkon kívül álljon.

Már pedig ha vannak követek, kik függetlenek lévén, nem tartoznak a miniszteri többséghez, de kik, akaratuk ellenére, bármi függetlenek legyenek, bármi tisztességes jellemmel bírjanak, midőn székeikről emelkednek, s midőn ismét helyet fognak, nem önnön véleményüket tüntetik ki, hanem más véleményt, melyet nem szabad ismernünk soha.. . Midőn ilyes helyzetű követek vaunak, akkor, bármit tegyenek, bármit mondjanak, akaratuk ellenére némi eszmeszövetkezés alakul ez országban; az emberek bennök egyebet akarnak látni, nem őket magokat.

S én azt mondom, hogy ez baj reájok nézve, s hogy baj arra nézve, mi többet ér náloknál, azon magas hatalomra nézve, mely őket szolgálatába fogadta.

Urak, induljunk ki egy „felteszem“-ből. Tegyük fel, hogy egyike azon embereknek, kik a korona szolgálatában állanak, az ellenzékkel találna szavazni. Mit mondana ehhez a közönség? Nem találná-e különösnek? nem mondaná-e, hogy a korona különválnék minisztériumától? Nem szolgálna-e ezen eljárás számos illetlen és boszantó hozzávetéseknek alkalmid? Ha ilyesmi Angliában történik, akkor megfosztják hivatalaiktól az illető egyéneket. vagy jobban mondvá, ezen egyének nem várják be, hogy hivatalaiktól megúsztassanak.

Angliában a koronának azon hivatalnokai, kik nincsenek a parlamentből kizárva, a minisztérium változásával visszavonulnak. Ők megfosztatnának hivatalaiktól, ha nem szavaznának vele.

Többektől hallottam: „kövessétek az angol példát, s ha az új minisztérium azt tapasztalja, hogy valamely hivatalnok az ellenzékkel szavaz, fosztsza meg hivatalától.“ Igen, ez így van Angliában; de a mi erkölcsünk, szokásaink mások; kérdezzék meg önök érzelmeiket, aztán válaszoljanak nekem. Ila nálunk egy új minisztérium . . . mint ezt Peel úr és lord Wellington tették volt, még a királyné udvari hölgyeit változtatni akarná, akkor egy sereg ember nyilatkoznék itt közöttünk, s magában az országban is azon zsarnokság ellen, melyet a cabinet célba vészén a királyság lenyűgözésére.

A helyett, hogy feláldoznék a királyságot, mit kívánunk? Azt, hogy áldozzuk fel az embereket, kik szolgáltatásban állanak; mi azt mondjuk: jobb őket eltávoztatni a kamarától, mint azt kívánni, hogy hivatalaiktól fosztassanak meg...

Mi ezt egy lépésnek tekintjük, még pedig tetemes lépésnek azon pályán, melyen helyet fogtunk, s melynek végén a képviseleti kormány valóságát látjuk.

Azt szokták nekünk mondogatni: meglesz, de későcskén. — Hagyján.

E pillanatban egy német írónak nemes nyilatkozata jó eszembe, ki érintvén azon véleményeket, melyek csak későn fognak diadalmaskodni, ezen szép szavakat mondá, melyeknek idézését önök nekem nem fogják rősz névén venni: „Én a partnak legmagasabb fokára helyezem hajómat, s bévárom az időt, mikor oly magasra nő a tenger, hogy hajómat elvige magával.“ —

Igaz, ha ezen vélemény mellett küzdök, akkor igen magasra helyezem hajómat; de nem hiszem, hogy kozzáférhetlen fokra helyeztem volna.

O'CONNELL.

O'CONNELL.

O'Connell (Dániel) a „nagy agitator”, mint barátjai s ellenei nevezik, egyike az újabb szónoklat legérdekesebb s legnagyobb szerűbb egyéniségeinek, született 1775. augusztus 6-án, Carhenben, Cahirciveen szomszédságában, Irland Kerry nevű, s a munsteri tartomány részét tevő megyéjében. Családját a köznép Hyberniának ősi királyaitól származtatja, s O'Connell maga is több ízben emlegeté a szónokszéken: hogy ő genealógiai tekintetben sem engedi senkinek az elsőbbséget, mert ő oly fajból való, mely a normann nemességnél jóval régiebb. Oklevelekből csak annyit tudhatni, hogy O'Connell Richard hűséget esküdvén Erzsébet királynénak, birtokaiban megerősítetek, melyeknek parányi része e napig a család kezeiben maradt, nagyobb része pedig az üldözés éveiben elidegenítetett, de már most meg visszakerült a családhoz. Richard utódai az Irland megsemmisítésére hozott, úgynevezett büntető törvények zsarnoksága alatt nyomorúságba süllyedvén, közölök többen a continensen kerestek mene-

déket, s nevezetesen francia és austriai hadi szolgálatba léptek. Dániel is miután egy évet a redingtoni kath. tanodában töltött, a continensen, — Belgiumban — nyéré tudományos neveltetését, hol iskolai tanulmányait, 1791—92-ben, Louvainban s majd saint-omerben folytatván, utóbb — épen a a francia terrorismus idejében — a douayi angol collegiumba tétetett által.

A britt kormány eljárását e tájban némi engedélyezések jellemzék Irland irányában. Az éjszak-amerikai gyarmatok lázadása a mérséklet és engesztelődés tanácsait hallatá még a North-féle cabinettel is. Ezeknek eredményeiül, hogy itt csak a lényegeseket említsem, 1768-ban az írlandi parlament, mely eddigien csak a fejdelem halálakor újítatott meg, minden nyolczadik évben ujjaalakítandónak határozott; 1775. s a következő években egyes lépések tétettek a kereskedés s a hajózás bilincseinek némi enyhítésére, 1778-ban megadatott a katolikusoknak — nem ugyan a teljes birtokjog, de mégis annyi, hogy hosszú, sőt élethosszra terjedő haszonbérleti szerződésekre léphettek; s eltöröltetett azon törvény, melynélfogva minden gyermek, ha a protestáns válásra tért által, ezen lépés erejénél fogva, az atyai jószág tulajdonosává vált még atyja életében s katholicus örököstársainak rövidségével; 1780-ban ismét egypár kereskedési engedélylyel nyugtatá meg Anglia a kedélyeket; 1782-ben teljes birtokjog adatott a katholicusoknak, s az írlandi parlament, mely a poiningi törvény magyarázói szeriut csak olyas tör-

vényjavaslatok felett tanácskozhatott, melyek az angol kormány által eleve megvizsgáltattak és helybenhagyattak, s melyet I. György 6-ik statútuma lánczra vert, — függetlennek nyilatkoztatott; 1792-ben a katolikusok és protestánsok közötti vegyesházasságok megengedettek, s az ügyvédi pálya megnyílt végre a katolikusok előtt is. O'Connell ezen engedélynek hasznát veendő, 1793-ban visszatért Irlandba, s miután Londonban a middle-templi jogcsarnokban a szokott időt kihúzta volna, 1798. május 19-én ügyvédnek esküdött fel Dublinban, épen akkortájtban, midőn a francia directorium által hanyagul pártolt zendülés, mely egész Irlandot lángba borítá, s mely ellen küzdendő O'Connell az úgynevezett „jogász tüzerek“ soraiba lépett, elnyomatott.

Pitt most azon volt, hogy Anglia és Irland között, az évről évre lazábbakká vált politikai köteléket megerősítse, s e végett jellemének öszves makacsságával az uniónak eszközlésbe vétele után törekedett. 1793-ban midőn Anglia és Franciaország közt kitört a háború, s midőn az irlandi hűség ennél fogva becsben növekedett, a már felebb említett engedélyekhez a reliefbill erejénél fogva toldalékul még az is járult, hogy a katolikusok több polgári és katonai tisztekben azonképen járhassanak el mint a protestánsok, s hogy választói jogokkal is bírhassanak, de magok követekké né választathassanak. — Hogy egy tuczat illetén felszabály, s oly törvényhozás mint az irlandi, mely most is csak névre volt független, s hív hasonmása annak, mely pár évvel az-

előtt az angol kormány által az absentismus, az Irlandot gyilkoló absentismus fékezésére indítványozott adót elvetette! melynek nyolczvanhárom tagja egyesek által neveztetett ki, hetvenhat tagja kormányhivatalt viselt vagy nyugdíjt húzott a kormánytól, s melynek megvesztegetése oly nyilvánvaló volt, hogy midőn Grrattan az öszveget, melyért béresekké váltak, arczukhoz vágá, egy szózat sem mert ellentmondani, — hogy, mondom, ilyes körülmények csak parányi biztosítékot nyújthattak, az alkotmányos kifejlődésnek, — mutatja azon tény: miszerint Grrattan és elvtársai kiléptek a parlamentből, s a tömeg, névszerint az éjszaki presbyterianusok, bajaiknak orvoslására a forradalomhoz folyamodtak. Találkoztak ugyan többen a higadtabbak közül, kik nem egy „hiberniai republikának“ faragcsálása által, mely kísérlet mint O’Connell mondá, csak arra szolgált, hogy Pitt az uniót foganatosíthassa, hanem békés átalakulási úton, az amazok által is követelt parlament! reform segédével véltek segíthetni a közbajokon; — s hogy gyökeres reform nélkül Irland semmi esetre sem fogta volna tetemes hasznát venni a maga „nemzeti, független parlamentjének“, világos; — ma azonban, úgy gondolom, már mindenki hiszi és vallja, mit Pitt és Canning 1799-ben a britt alsóházban Sheridan-nek válaszoltak: hogy a bajnak alapoka a dolgok természetében a vagyonnak jelen felosztásában, az ország socialis viszonyaiban rejlik,— azaz: a százados elnyomás eredményeiben. S ha ezt megismertük, akkor közvetve

bévallottuk azt is: hogy egyes törvények kevésbé biztosíthaták az orvoslást, mint az unió oly országgal, mely nagyszerű politikai életen kívül kereskedéssel bír és tőkékkel s azon középosztálybelieknek seregével, kiket, ügyesség, vállalkozási szellem és mértékletes, rendes életmód jellemez; hogy illetén egyesülés útján, mely a testvérállam által való, socialis jótéteményeket osztogat, mely módokat nyújt a meggazdagodáshoz, példát és ösztönt az iparra, hogy illetén egyesülestől lehetett nagyszerűbb és jótékonyabb változást várni. Az unió, így szól Brougham, való bölcsesség által sugalt rendszabály volt, ha mindjárt rász és erkölcstelen módokhoz (megvesztegetés, czímek és hivatalok osztogatása stb.) nyúlt is a minisztérium, hogy eszközlésbe vehesse; az unió oly rendszabály volt, mely Irland javára épen oly szükségesnek mutatkozott, mint az öszves birodalom biztosítására. S midőn Fox 1782-diki minisztériuma idejében, az irlandi parliament függetlenné nyilatkoztatása után, még külön szerződés szükséges voltát hirdeté, mely a Nagybritannia s Irland közötti testvérviszonyt örök időre szabályozza, — közvetve ugyanezt mondá. Részünkről ismételjük, mit már felébb Pitt életvázlatában mondottunk volt, hogy mi a lord Lyndhurstok beszédében, kik az irlandiakat fajra, nyelvre, vallásra nézve idegeneknek mondják, mindig árulást és örültséget láttunk; de más oldalról, minden adatnak lelkiismeretes megfontolása után az uniónak kölcsönös hasznosságát is hiszszük, a jogok tökéletes egyenlőségén alapuló uniót

értve természetesen nem a statusquo-nak becözvekelésével eszközöltet. — Az olvasó nem fogja helyen kívülnek találni, ha korábbi Ígéretünket: miszerint bővebben fogjuk tárgyalni az unió kérdését, — a jelen vázlatban váltjuk be, mert hiszen Ü'Connellnek legújabb politikája kirekesztőleg az unió s a repeal sarkai körül forog.

„Irland—így szólott Pitt 1799. januárius 23-án, midőn az uniónak indítványa tárgyalatott,—Irland nagy és gyászos bajak alatt görnyed, melyeknek mély gyökerük van magának az országnak helyzetében, a lakosok mai jellemében, szokásaiban és értelmiség hiányában, vagy más szavakkal, tudatlanságában bizonyos osztályoknak egymástóli távolesésében, a birtokviszonyokban, a vallási eltérésekben, a bosszuságban, melyet a vakbuzgóság nemz, s a babona ápol és növel.

A tisztelt úr azt mondja nekünk, hogy ezek oly bajak, melyeket nem gyógyíthatni egy pillanatban. S ez tökéletesen igaz; — de most az a kérdés: ha vájjon nem tanácsos-e, olyatén tervhez nyúlunk, mely e bajokat majd meggyógyítana általunk idővel? Ha ez azáltal eszközöltethetett volna, mit a tisztelt úr és barátja! több ízben ajánlottak e házban, mit ők katolikus emancipationak és parlamenti reformnak neveznek, akkor a feladás, való igaz, sokkal könnyebben oldathatott volna fel; de „katolikus emancipatio és parlamenti reform“ oly phrasisok, melyek alatt néhányan egészen különböző dolgokat értenek. Ha ezen czél nyugott, szenvedély nélküli, józan vizsgálódás útján elérhetnék, senkisésem lehet-

ne hajlandóbb nálamnál az illető' rendszabály elfogadására. De ha a társaság állapota olyassá vált, hogy a törvények, bármi bölcsék legyenek magokban, czélt nem érhetnek, míg a népnek erkölcei és szokásai változatlanok maradnak, ha a lakosok oly szegén} ségbe sülyedtek, hogy kényelmet egyáltalában nem ismerhetnek, ha a polgárisodásnak haladása nagy mértékben a gazdagság mikénti felosztásától függ, ha ezen gazdagság növekedése nem csekély részben függ, a, tőkének felosztásától, ha a nemzeti gazdagság növekedéséből származó ősz vés haszon nagy részben a lakosok jelleme által van feltételezve, ha ezen hasznot valamint az értelmiség növekedéséből származó még nagyobb előnyöket, pártkülönbségek és szakadások, a vallásos előítéletek vakbuzgósága és fanatismusa, avas és dühös családi viszátkodások gátolják, — ha mondom, mindez együvé találkozik, hogy valamely országot elnyomorítson, akkor mi fog gyógyszerül szolgálhatni? Pártatlan törvényhozás, mely távol áll a helybeli pártviszonyoktól, elégséges távolságban a küzdő felek befolyásától, hogy sem az egyiknek sem a másiknak ügyvédévé vagy lovagává ne váljék; mely oly helyzetben van, hogy nem viseltetik babonás tisztelettel azon régi családok nevei és előítéletei iránt, melyek oly huzamos idő óta élvezték bizonyos közhivatalok és közbirtokok a szokás által sanctionált s a szükség által igazolt monopóliumait; — oly törvényhozás, mely sem egyesek gőgös követeléseinek nem fog engedni, sem a tömeg bérohanásának nem fog kaput nyitni, nem a lármának, nem valamennyi szentelt forma és szabály le-

rontásának oly szín alatt, hogy ebben áll a kormányzás tudományának philosophiai tökéletesbülése. Ez az, mire Irlandnak szüksége van. S hol topjuk ezt találni? Azon országban, hol az általam előszámlált bajak léteznek, vagy ide át? Azaz, hol tanácskozzék ama törvényhozás? Oly helyen, hol annak, mit hazafiságnak neveznek, legnagyobb erőködése csak ideiglenes népszerűség kivívását veszi célba, mint a történektből kiviláglik; vagy oly helyen, hol a tanácskozás higgadt és mérsékelt? Bizonyosan az utóbiban, azaz: Angliában. Én azt mondom, hogy ilyes törvényhozásnak alapítását, midőn ez lehetséges, elmulasztani, a legnagyobb eszélytelenség, melyet semmi által sem igazolhatni. És mondom azt, hogy nagy része azon bajokban, melyek alatt Irland most szenved, ezen ország parlamentjének viszonyaiból származik minden bizonynyal. . . . S jelenleg mit indítványozok Irland ügyében? Én nem elégszem meg azzal, hogy Irlandnak, mint a britt birodalom részének, egypár jótétemény jusson osztályrészül,—de indítványozom azt: hogy Irland részese legyen azon áldásoknak, melyeknek Anglia örvend jelenleg.

A tisztelt űr azt mondá, hogy ezen ország három század óta ellenséges hatással volt Irlandra: oly állítás, melyhez én nem járulhatok, — de annyit mondok, hogy ezen ország száz év óta igen szűkeblű politikát követett Irland irányában, igen fónák féltékenységet nyilvánított, növekedését, terményeit s többnemű gyártmányait illetőleg. Én azt mondom, hogy ezen féltékenységek el fognak temettetni

azon terv által, mely majd önök elébe terjesztetik; — mondom, hogy azon esetre, ha két független parlamentünk van azonegy birodalomban, nem vagyunk biztosítva harmoniájok és szives együvémmunkálódásuk tartósságáról. Valamennyien szeretjük emlegetni, mit minden jó angol és minden jó irlandi érez, — hogy együtt kell megállanunk vagy együtt eldőlnünk, hogy együtt kell élnünk és halnunk; és mégis olyatén rendszabály nélkül, minő a jelenleg élőkbe terjesztendő, ez érzelem nincsen biztosítva ezentúlra. Mind két ország jólétének öröklőnek kell lenni: a jelen viszonyok között ezer esetlegesség által van feltételezve, jelenleg a pillanat erőszakától függ, ideiglenes népszerűség vadászata adhat néki irányt, mint már mondtam, vagy néhány egyén személyes haszna, oly dolog, mitől valamely nemzet boldogságát soha sem kell felfüggeszteni. . . .“

Canning hasonló értelemben szólott.

„Az én tisztelt barátom, (Sheridan) mondá, az angol s az irlandi törvényhozás unióját azon incorporációkhoz hasonlította, melyekhez Franciaország, különben is óriási birodalmának öregbítésére folya-modik. Vájjon mi célra nyúlunk ilyenét összehasonlításához? Azért ügyekszik-e Franciaország más tartományokat magával egyesíteni, hogy kölcsönös kereskedési érdekeiket külebbterjessze? Vagy mit szerettek a francziák a békeblesített nemzeteknek? adókat-e és elkobzásokat, vagy pedig a gazdagság és jólét eszközeit? Csak azt kívánták-e tőlök, hogy közös feltételek alatt közös részt vegyenek a közjó vé-

delmezésében és előmozdításában? Hasonlítanak-e azon országok, melyeknek békebesítése után törekszenek, Franciaországhoz alkotmányra és törvényekre nézve? Olyasok-e lakosaik, kik ugyanazon nyelvet beszélnek, kik ugyanazon szokáshoz ragaszkodnak, kik atyafiság és vérség kötelékeivel vannak hozzájuk kapcsolva? — S ha nem, úgy miben rejlik a hasonlatosság azon viszony között egy részről, melyben amaz országok Franciaországhoz állanak, s más részről a Nagybritannia és Irland egymáshoz viszonyai között? Hol van az analógia olyatén ellenséges összeköttetések s ezen két ország szövetsége között, melyeket már a barátság, a vérség legszorosabb kötelékei, a kormánynak azonegy neme, ugyanazon fejdelem iránti közös engedelmesség, s ugyanazon alkotmányos jogok élvezete együvékapcsol?

Van-e egyetlenegy irlandi protestáns, bár mennyire aggódják azon, hogy Nagybritannianak bébelegyedése által az, mit ő a protestáns túlsúly alapjának tekint, megingadoztathatnék, — van-e egyetlenegy irlandi katolikus, bármilyen ingerelt legyen, s bár mennyire boszongódják, hogy a parlamenteuból s néhány felsőbb államhivatalból ki van zárva, s bár mennyire buzgólkodják a katolikus emancipatioért, — van-e, mondom, csak egyetlenegy protestáns, egyetlenegy katolikus, ki ezen részletes nehézségeinek alapján általános ellenszenvvel viseltetnék az angol alkotmány iránt? Találkozott-e már valaki, ki azt mondta volna: vegyétek vissza dicső alkotmánytokát, nincs a mi nyelvünkön írva, nem illik szoká-

sünkhöz, nem egyezik meg érzelmeinkkel? Bizonyosan egyetlenegy sem, azoknak kivételével, kiket restellek azir nép részének mondani, amaz árulók kivételével, kik azon alkotmány felforgatását, melyet szeretünk, azon szövetség felbontását, melyen mindkét ország biztossága, létele alapul, megkísértették. Az irlandi reform leghívebb barátjai több ízben kinyilatkoztatták, miszerint óhajtásuk csak oda megyen, hogy Anglia tökéletesebb állapotához közelebb hozassanak; hogy egyedül alkotmányunk való áldásainak élvezete után sóvárognak; hogy álfény őket nem boldogíthatja, mert ebben sem biztosságot sem istenáldást nem találhatni; s hogy csak az angol szabadság való, jótékony és lelkesítő verőfényében éledhetnek fel újra. Uk tudják és érzik, hogy Irland valóban földi paradicsommá válhatnék. ha Angliávali összeköttetése oly alapon terjesztethetnék ki, mely az ír nép viszonyait egyenlőbbekké tenné az angoléival.

Méltó, közelebről szemügyre vennünk, mint viselé magát azon párt, mely az uniót most ellenzi, Irland irányában akkor, midőn a kormánynál állott? Hoztak-e azon urak egyetlenegy nagyszerű és terjedelmes végzést Irland ügyében? Nem. Midőn egy irlandi rendszabállyal előállottak, az ország lakosainak háromnegyedét még csak tekintetbe se vették. Azt hirdették, hogy a feladás meg van oldva, s hogy az irlandi zavarok le vannak csillapítva, — s öszves tervükben még csak egyetlenegyszer sem fordult elő a „katholikus“ szó. Ebben állott a bölcsesség, ebben a mindent átölelő pillanat, ebben a nagyszerű fel-

fogás, mely az 1782-diki nagyhírű intézkedést jellemzi. (az irlandi parlament függetlenné nyilatkoztatását érti.) S most figyelmezzon, uram, mint bának azzal a mi Irland biztosítására célba vétetik. Minemü fegyverekkel szeretnék igen tisztelt barátomnak (Fittnek) mindenik indítványát tönkre tenni? Mik azon pótszerek, melyek az általa Irland megmentésére és megnyugtatására indítványozott rendszabályok helyébe ajánltnak? Csak a katolikusok emancipációja s a parlamenti reform. De miként történhetett, hogy az 1782-diki végelintézés szerzőinek tizenhat évvel ezelőtt katolikus emancipatio és parlamenti reform eszökbe sem jöttek? A mi az utóbbit illeti, erre nézve a tisztelt úr, ki akkor miniszter volt, Irland helytartójának meghagyta, hogy ezen pontot mindenestre elnyomja, s a katolikusok emancipációja még csak egy szócskával sem érintetett. . .“.

1799-ben ugyan hajótörést szenvedett az unió indítványa, mert a most ismét Grattan vezérlete alatt álló irlandi parlament többsége hozzájárulását megtagadta, de egy évvel utóbb a collegegreen államférfiai is megnyugodtak az unióban, s 1801. janarius 1-je óta szent Patrik keresztjét szent Györgyé és szent Andrásé mellett szemlélheti John Bull a brit czímeren, s Érin fia a dublini lordok és commonerek helyett 32 irlandi peert lát az angol felsőházban, és 105 irlandi követet az alsóban.

Hogy Irland az unió óta valamint népességére, úgy anyagi jólétre nézve tetemesen haladott előre, azt statistikai adatok bizonyítják, de hogy általában

véve az uniónak távolról sem voltak azon eredményei, melyeket Pitt és Canning remélettek volt, hogy a két ország most sem forrott együvé, az tagadhatatlan. Miért? — Mert az unió hazugság maradt; mert az, min az uniónak alapulni kell, folyvást megtagadtatik még ma is; mert lord Byronnak tökéletesen igaza volt, midőn 1812. április 21-én a katolikusok követeléseire vonatkozólag mondá: „ha ezeket ki nem elégititek, akkor a következményeket érezni fogjátok) s érezni fogják unokáitok unokái. Akkor Istenhöz zád azon uniónak, mely uniónak neveztetik mint *lucus a non lucendo*, unió, egyesület, mert sohasem egyesít» melynek első működése halálos csapás volt Irland függetlenségének, s melynek végmftiködése okul szolgálhat arra, hogy Irland örökre elváljon ez országtól. Iia ezt uniónak kell nevezni, akkor ez uniója a czápának és martalékának, a czápa elnyeli az áldozatot, s ez úton „egygyé és elosztathatlanná“ válnak. Ilyformán nyelte el Nagybritannia Irland parlamentjét, alkotmányát, függetlenségét, és folyvást vonakodik még egyes szabadítékoknak is visszaadásától, ha mindjárt ez dagadt és gyengélkedő politikáján segítene. . .“

De térjünk által egyes adatok elősorolására O'Connell életéből, mielőtt azon, csaknem félszázados viták leírásához fognánk, melyekben az irländiak önmagokat és erejüket tanulták ismerni, midőn azok ellen küzdöttek, kik az egyesület eredményeit akarták az egyesület bäsisa nélkül, — s mely vitákról O'Connell joggal mondhatta: „mi voltunk az elsők

amaz újabb politika iskolájában, melynek doctrinája azt tartja, hogy a legmagasabb politikai előnyök csak erkölcsi eszközök, csak békés és szakadatlan ellentállás által, az elnyomókkal szemközt, érethetnek el, s hogy egyetlenegy csepp embervér a legnemesebb ügyet is becsteleníti és elnyomja; hogy a vér koránt sem szolgál enyvül a szabadság oltárának, hanem hogy csak pusztító és bontó eleme a szabad szellem templomának, mert ez nem állhat fenn sokáig, ha felépítéséhez vér kívántatott. “

O’Connell mindjárt ügyvédi pályájának kezdetén a lánglélek és higgadtság azon sajátosságos vegyületét tünteté ki, mely őt mindenek fellett jellemzi, s mely néki — hozzájárulván még rendkívüli szónoklati tehetsége, s az, hogy a katolikus ügyvédek száma még igen csekély volt, s hogy az egyik hitfelekezet emberei nem nagy bizodalommal viseltettek a másik felekezetből kivált ügyvédek iránt — rövid idő alatt fényes clientelát szerzett. Az ifjú férfi, ki magát világi javakkal nem igen látá megáldva, élesen nyilatkozott ugyan 1800-ban, szónoklati pályájának első évében (januárius 13-án, a dublini katolikusok gyűlésében) az unió ellen, de még is mindenek előtt azon volt, hogy hires ügyvédi nevet vívjon ki magának, s hogy ez úton szerencsájének alapját vethesse, miért is csak mellelgesen vett részt a politikában. 1802. júniusban házasságra lépett O’Connel Mária rokonával, kitől néki négy fiú s három leány született, s kivel harmincz évig legpéldásabb egyességben élt. Családa e napig, mindazon erényekre nézve, melyeken a magán-

élet, boldogsága alapul. előképül szolgál Irland vala mennyi háztartásainak.

Pitt, hogy a katolikus papságot az uniónak megnyerje, s hogy tagjaira befolyást gyakorolhasson a kormány, fizetést ígért néki az állam pénztárából, de a toryfelekezet ezen intézkedésről, melyet most, midőn az öszves irlandi clerus ellene nyilatkozott, oly édes örömet szeretne életbe léptetni, akkor midőn a clerus jótéteményt látott volna benne, hallani sem akart. Régi leczke, miszerint az épen jelleme az odvas politikának: hogy valamely rendszabályt makacsul megtagad, midőn concessio gyanánt vétetnék, s hogy erőszakosan rá akarja tukmálni az emberekre, midőn már idejét múlta, midőn jó szót se mondanak érette.

Pitt a katolikusok emancipatióját az unió első, elutasíthatlan következményének tartá, de Ó-Anglia és III-dik György erről szinte semmit sem akartak hallani, s Pitt talán más okoknál fogva is, de részben minden bizonynyal ezért, — mint III-dik Györgyhöz irt s 1820-tájban megjelent leveleiből világos,— kilépett a minisztériumból.

Irland most új erővel sürgeté az emancipatiót. A „békés agitatio,“ az egyesületi eszmében rejlő erő már több ízben kísértetett meg a reform eszközlésére Irlandban. Már 1759-ben három e végre egyesült férfiú, Curry orvos, ki tanulmányait Párisban végezte, O'Connor katolikus pap s valóságos ó-irlandi celtaivadék, s Wyse egy bevándorlott angolnak unokája — s így három különböző elem képviselői sürgették az emancipatiót az irlandi parlamentnek bé-

nyújtott folyamodásukban, s egy évvel utóbb az emancipációnak eszközlésére a „general comiteet“ alapították. De már három év múlva felbomlott az egyesület, mert a katolikus papság nagyobb száma jobbnak látá magát távol tartani e kísérlettől, — de kivált annál fogva, mert a parasztok között kitört lázadások (wliite-boyisme, oakboys sat.) az embereket a reform békés művétől is elijesztették. — Csaknem harmincz évvel utóbb, Byrne Edvard és Keog János vezérlete alatt új egyesület alakult, mely a katolikusoknak minden polgári jogokbani részesítését követeli, s mely süketnek és némának találván Irland „független“ parlamentjét, III-dik Györgyhez fordult; és Pitt csakugyan szükségesnek láttá 1793-ban az angol parlamentet felhívni: „vizsgálná meg figyelemmel és szükkeblüség nélkül az ír katolikusok viszonyait a végett: hogy ő felsége alattvalóinak minden osztályai ugyanazon érzelmekben egyesüljenek a fennálló alkotmány erősbitésére és szilárdítására.“ Pittnek ezen felhívásra, ha az irlandi parlament függetlensége csakugyan több akart lenni szónál és göznél, nem volt felhatalmazása; de ő tudta, hogy college-green államférfiai mindent eltűrnek, s így megragadta az alkalmat, az ír katolikusoknak értésökre adni: hogy jobb lesz, Anglia, az unió felé fordulniok, ha sükert óhajtanak; — s nehánya a jelen vázlat kezdetén említett concessióknak csakugyan e tájban adatott meg a katolikusoknak. Az egyesület ezentúl is folytonosan munkás akart lenni az emancipatio ügyében, de a dublini parlament tör-

vényt hozott: „a petitiók szerkesztésében eljáró törvénytelen gyülekezetek ellen,“ s a katolikus biztosság másodízben is eloszlott, hogy 1805-ben harmadízben felelevenítessék. Ekkor még Keog Jánosnak jutott a vezérszerep, de O’Connell már az egyesület hatalmasabb tagjaihoz tartozott, és egyik vagy másik indítványa Keognak ellenére is határozattá vált. 1*10. augusztusban a clarei grófságnak huszonnyolcz tagból álló biztosságába választatott, melynek az egyesület ügykezelése tisztévé tétetett. Ez úttal már a nemesség is részt vett az egyesületben, s az aristocratia tagjain kívül számos ügyvédek, kik az 1792-diki egyesületnek nem lehettek tagjai, mert akkor még a katolikus nem birt politikai képességgel ügyvédi oklevél nyerésére, s kik a jelen egyesületbe annál örömebb állottak, mert a katolikusok az ügyvédség díszesebb hivatalaitól még folyvást távol tartattak. Ezen szakadatlan megalázási irány épen az ügyvédi kar legjelesebb tagjaira hatott öszves súlyával, s O’Connell még 1843-ban elkeseredve szólott ezen kisszerű politikáról. „Midőn ügyvéd voltam, —mondá az athloni meeting alkalmával, — roppant jövedelmeim voltak, de erélyességem daczára is lehetetlen volt azon nehézségeket legyőznöm, melyek utamban állottak, mert nem voltam képes a selyemtógának viselésére, mert nem részeltethetem azon kitüntetésben, mely olyasoknak is jutott, kik gyakorlatomnak egy harmadával sem bírtak. Ha egész istenadta nap a törvényszék előtt fáradoztam, nem egy ízben beteg szívvel tértem haza és boszúsan, hogy nem áll hatal-

inamban a kitüntésnek azon fokát elérni, mely után inkább ellenseim érdekében vágyakodtam, mint a magaméban.“ — Az egyesület erélyes fellépése arra bírta a kormányt 1811. februáriusban, hogy az 1793-diki törvény erejénél fogva, mely a kérelmezés végett alakult s képviseleti básison emelkedő társulatokat eltiltá, katliolikus biztosságot (catholic board), melynek tagjai között több peerek fiait is találjuk, megsemisítettnek nyilatkoztassa. Midőn közülök többen e tilalom daczára az egyesület üléseinek terében megjelenének, elfogattak és törvény elébe állítottak; de O'Connell társait oly fényes sükerrel védette a protestáns jury előtt, hogy a vád alól felmentettek. Ez új életet öntött ideig óráig az egyesületbe, melynek tagjai most a képviselői jellem ellen tiltakoztak, de pár év múlva mégis, O'Connell szónoklati győzelmeinek daczára, csendesesen elhunyt.

Midőn az emancipatio ügye 1812-ben ismét a parliament elébe hozatott, Canning, ki néhány évvel azelőtt a minisztériumból kilépett, mert nem volt hajlama továbbá is Castlereagh-nak társa maradni, mindent elkövetett Morpeth indítványának elfogadására. „Ha tekintetbe veszem — így szólott — Irland jelen állapotát, nagy és növekedő, nem csak számra, hanem gazdagságra és értelmiségre nézve is növekedő népességét, mely épen annál fogva, mert némileg már megízlelte a szabadságot, azt is reméli elérhetni, miből még kizárva van; ha meggondolom, hogy ezen néjinesség mostani állapotába 'oly helyzetből emelkedett, minőre keresztyén ország törvényei által még

senmii népség nem kárhozott: akkor lehetetlen valószínűnek tartanom, hogy még huzamosan maradjon jelen állapotában, s nem láthatok semmi bölcseséget annak megállapításában, mit különben is lehetetlen előre megállapítani: hogy e nép az alkotmány sáncaiból örökre kizárva maradjon.“ S az alsóházban csakugyan tetemes többség nyilatkozott az emancipatio mellett, de a lordok házában egy szavazat (126 nemre szavazott, s igenre csak 125), megbuktatta az ügyet még hosszú évsorra!

O'Connell azalatt, míg a parlamentben hazájának ügye a fanatismus s a szükkeblűség áldozatává lett, azon bámulatos tevékenységét fejleszté ki, mely földieit hozzászoktatá, minden közügynél tőle várni az indulót. Mindenütt, hol Irland ügyében cselekedni, merni kellett, O'Connellt az első sorban szemléljük, a katolikusokat a vakbuzgóság s az ezt kibányászó álnokság ellen, a sajtót a feljajdulók segélykiáltásai s az ezeknek örömet szolgáló törvényszéki üldözés ellen védve; hu bajnoka azon népnek, melyet hogy leigázhasson, a leggyalázatosabb formákhoz is folyamodott az önkény, s mely védőjét fokról fokra odaemelé, „hol őt,— O'Connell saját szavaival élünk — fejedelmek is irigy szemmel tekinthetik.“

Politikai elleneit azon példátlan szenvedelmességgel támadá meg elejétől fogva, melyet ma ők is, mi is már megszoktunk benne, s a címek osztogatásában oly pazar, oly kevéssé válogató volt, mint jelenleg. Így történt, hogy 1815-ben az akkor csaknem kizárólag orangistákból állott dublini muunicipa-

litást „koldustestület“-nek címezé. D’Esterre aldermann, kinek okai lehettek e címet különösebben magára venni, nem nyugodott mind addig míg O’Connell a reá erőtetett párbajban őt agyon nem lőtte. Egy évvel utóbb Peel Roberttel, Irlandnak akkori államtitoknokával fogott volna szerfelett izmos kifejezéseiert párbajal’lenni, ha a törvényszék közbenjárása által nem akadályoztatik, — s ekkor fogadást tön, hogy soha többé párbajba nem keveredik, s fogadását, számtalan kihívás daczára megtartá e napig.

Az irlandi államtitoknokság tisztében töltött éveket Peel jelenleg nem sorozhatja legdicőbb, legkedvesebb emlékei közé. Magából azon híres beszédéből, mely 1829 ben az emancipatio elutasíthatlan voltát hirdeté, látni való, hogy a habeascorpus csaknem folytonosan volt felfüggesztve, azaz: hogy álnok szerkezetű rendőri intézkedések által kormányoztatott Irland. Az oxfordi egyetem ekkor rokonszenvének tanúsítására Peelt választá képviselőjének, s hogy Oxford mint érti Irlandnak közkormányát, s a protestánsok és katolikusok közötti jogegyenlőséget, azt sir Róbert Inglis, Oxford újabb képviselőjének beszédeiből ifjabb olvasóim is tudni fogják. Természetes ennélfogva, hogy midőn IV-dik György röviddel thronusra jutása után Irlandot beutazta, a lelkesedésre könnyen gyuladó nép úgy vélekedett, hogy Irlandra nézve is ütött elvégre az igazság órája. Még O’Connell is egy új korszak kezdetét látá a fejdelem ezen lépésében, s törekvéseinek sükerült, katolikusok és orangisták között legalább ideiglenesen hely-

reállítani a békét, hogy IV-ik György diadalmenetében meg ne botránkoztassék. Az örömjaj, melylyel Sheridan egykori fejedelmi barátja fogadtatott, iratá Byronnal „irisch-avator“ című költeményében e gúnyos sorokat: . . . Lo! Erin, thy lord! kiss his foot with thy blessing! . . . O’Connell, proclaim his accomplishments! His!!! and thy country convince: half an age’s contempt was an error of fame, and that Hall is te rascaliest, sweetest young prince! (Lám! itt van urad, Erin! Csókold lábát áldások között! . . . O’Connell! hirdesd az ő tökéletességeit! Az övéit! s hitesd el hazáddal: hogy egy fél emberkornak megvetése, csak hirtévedésen alapult, s hogy Hall tűzről pattant s jobbnál jobb ifjú fejdelem). Az irlandiak, ismétlem, azzal kecsegtették magokat, hogy IV-dik György mihelyest Angliába visszaérkezendett, igazságot fog szolgáltatni „a zöld szigetnek,“ melyet bizonyosan csak azért látogatott meg, hogy a reform szükségéről személyesen is meggyőződjék; s György e gyermekded, vagy, ha jobban tetszik, e gyermekes bizodalomra azzal válaszolt, hogy udvaroncainak az ír nép azon finom tapintatát magasztalgatá: „melynél fogva illetlennek tartották, neki utazásaközben panaszaiikkal alkatmatlankodni. “

Irland ezen szívtelen örömnnyilatkozásra egy új katolikus associatióval válaszolt.

O’Connell és ügyvédháza Sheil (most már számos évek óta a tipperaryi grófság képviselője a parlamentben, s Melbourne minisztériuma alatt egy ideig a kereskedési board alelnöke) történetesen egy közös

barátiaknál találkoztak Wicklow regényes hegyei között. Beszédok igen természetesen kazájok nyomorú állapotára fordult, s ekkor eltökélék magokat, hogy egy új társulatot fognak alakítani, melynek célja a katolikusok emancipációjára legyen. Az előleges szabályok szerint legalább tíz személynek kellett jelen lenni, hogy az ülés érvényes határozatokat hozhasson, de kezdetben bajba került csak tízet is egybegyűjteni, sa három első ülés kénytelen volt eloszlni, a nélkül hogy végzés hozhatott volna.

A társulat ülései akkor egy könyváros hátsóboltjában tartattak. 1823. május 24-dikén negyed-ízben is megkísértették, ha nem lehetne-e teljes számú ülést tartani elvégre. Három óra elmúlt, s csak nyolcz személy volt jelen. O'Connell most a hátsóboltból az előboltba megyen, s itt a maynoothi collegiumból csak minapában kikerült öt papot találván, ezeket kéré, kényszerűé, fogjanak helyet a hátsóboltban, hogy végre érvényes ülést tarthassanak. Maynooth növendékei kissé vonakodtak szótfogadni, de O'Connell szépen betolta őket, s nyomban megnyitotta az ülést. Így alakult azon nagyszerű egyesület, melynek rövid idő múlva egész Irland szolgált volt színhelyül.

A társulat szabályai itt következnek:

„A katolikus társulat célja megkísérteni azon törvényes és alkotmányos lépéseket, melyek a katolikusok emancipációját előmozdíthatnák.“

„A társulat nem képviselői — s nem is küldötttestület, és ilyessé nem fog válni.“

„Azok, kik nevüket a társaság titoknokának bejelentik, s kik évenként 1 font sterlinget, 2 shillinget és 9 pencet fizetnek, (előbb 5 font volt a díj) a társulat tagjaivá lesznek.“

„A társulat gyűléseiben csak olyan indítványok tárgyalhatók, melyek egy héttel előbb bejelentettek.“

„A hírlapok levelezőinek sat. joguk van az ülésekben jelenlenni.“

„A titoknok mindannyiszor rendkívüli gyűlést tartozik egybehívni, valahányszor húsz tag által arra írásban felszólítatik.“

„Az egyesület öszves működése külön könyvben jegyeztetik fel, melyet mindenki bármikor megtekinthessen; s más, szinte mindenkire nézve nyílt könyvbe az illető tagoknak neveik és czímeik bejegyzendők.“

„Azonagy ülésben kétszer senki szólhat, az indítványtevőnek kivételével, kinek joga van válaszolni, s a vitát ezáltal berekeszteni.“

„Tanácsközbena szólónak kivételével mindenik tag ülve marad.“

„Ezen végzések által oda czéloz a társulat, hogy a vitatkozások a lehetőségig kikerültesse, annak kivételével, mi elkerülhetetlenül szükséges hogy a gyülekezet feladásának megfelelhessen.“

„Gyűlésnapjául szombat választatik.“

„A gyülekezet végzéseinek érvényességéhez legalább 10 tag jelenléte szükséges.“

„Az ülések d. u. 3 órakor, mihelyest 10 tag együtt van, kezdődnek.“

Ezen szabályok alján Mac-Donnell nevét olvasuk mint elnökét, s O’Gormannét mint titoknokét, de vezére, szónoka és valóságos tollvivője a társulatnak valahányszor Irlandhoz, Nagybritanniához, a világhoz szólt, — O’Connell volt.

„O’Connell — így ír a legújabb irlandi viszonyoknak egy szemtanúja, — O’Connell feltétlen szeretetét Irland iránt, törvénybátorságát és törvényhódolatát lassankint az egyesület valamennyi tagjaira elragasztotta; — legmunkásabb hívei papok voltak. A cél: ember- és polgárjogok Irland számára; az eszköz ezeknek elérésére: törvényes agitatio. A társulat a panasz s a petitio jogával élt, s ezen jogok gyakorlatában védett, merre csak hatalma terjedett, mindenkit egész Irlandban. A kik Irland történeteit ismerték, előre tudhatták, hogy erőszak útján nem fognak jogaik birtokába juthatni; a kik az irlandi népet ismerték, attól tarthattak, hogy törvénytelenység és anarchia fogják a jörendet agyongyilkolni. De a társulat távol tartá magától az erőszakot, s a törvények tiszteletéhez szoktatta a népet. A társulat érzé, hogy a törvénytelenység s az anarchia főoka azon körülményben rejlik, miszerint a nép nem volt képes magának igazságot szolgáltatni; s így mintegy bírói védelme alá fogta a népet. Eddig, ha valamely földes úr vagy haszonbérő a népet elnyomta, ez némán szenvedett. s midőn a túrést már nem győzte, erőszakhoz nyúlt és fellázadt ura ellen. A nép már meg-

barátkozott azon gondolattal, hogy néki nem szolgáltatják ki az igazságot, a nép jóval szegényebb volt, mintsem hogy törvényes keresetet indíthasson, — feltéve, hogy találkozik angol törvényszék, mely az irlandi parasztnak vagy koldusnak igazságot szolgáltatson az angol lord rovására. A társulat most közbenlépett, s a népet arra tanítá, hogy forduljon segédért a törvényszékekhez, s ezeket kényszeríté, hogy amannak igazságot szolgáltatassanak. Valahányszor paraszton, irlandin sérelem követtetett el, s valahányszor ez a katolikus egyesülethez folyamodott, bizonyos lehetett benne, hogy védelmet, segédet, pártfogókat és nyilvános ítélőszéket fog találni. A védelem, a pártfogók az irlandi mellé keltek, a nyilvánosság, a bíró mellé, s következőse az volt, hogy végre igazságot szolgáltatattak ki Irlandban, hogy Irland a törvények jótéteményét érezé.

Azon pillanattól fogva, midőn a nép észrevette, hogy védője keletkezett az egyesületben, ez számot tarthatott reá. Az egyesületnek pénzre volt szüksége, hogy célját elérhesse; a nép pénzt adott, a nélkül hogy kérdezné, mire fordítják. Tudta, érezte, hogy védelem és jog keletkezik ki adományából, se elég volt néki. Ezen adózások rövid idő múlva szabályoztalak; O'Connell indítványt tett, hogy egy személy egyegy pennyt fizessen hónaponként; a papok őt arra oktatták, hogy még egyszerűebb mód is létezik, s így eredett a „díj-vasárnap,“ melyen miudenik katolikus az egyház kapujánál önkéntes adóját az egyesület pörsölyébe veté.“

A katolikus egyesület, mert bizodalmat öntött a népbe a törvény iránt, azt eredményezteté: hogy Irlandban rövid idő múlva a rend tökéletesen helyreállott. Mit a habeascorpusnak csaknem szünet nélküli felfüggesztése, mit a politialis intézkedéseknek egy egész hálózata, mit Angliának vörös zsoldosai nem eszközölhettek, azt mintegy varázshatalommal létesítette az egyesület élén O'Connell.

De nem csak vallásos jelleme volt az egyesületnek, mert czélul azt tűzé ki magának egyszersmind, hogy a katolikusok emancipációja által eszközlésbe vegye a parliament reformját. Mind ez aggodalommal tölté el a britt kormányt, s midőn O'Connell 1824. decemberben beszédet mondott, melyből Londonban lázítási szándékot vétek kiolvashatni, öt nap múlva már nagy-jury előtt állott, de az esküitek O'Connellt felmentették. Most az egyesület felbontását vette czélba a kormány, s mert azt jelen alakjában nem lehetett jogszerűleg eltiltani, külön törvény hozataláról gondoskodott. 1825. februariusban Groulburn irländi államtitoknokindítványt tett: nyilatkoztatnék törvénytelennek minden egyesület, melynek gyülekezetei tizennégy napnál tovább tartanak. Midőn O'Connell a társulat védelmére Londonba érkezett a hatalom emberei egyezkedésre léptek vele, s készeknek nyilatkoztak, a katolikusokat teljes választási jogokkal — a községek s a parliament irányában — felruházni, ha O'Connell az irländi katolikusok nevében reá áll:

a) hogy az irlandi papság a kormány által fizet tessék;

s O'Connell, ki jelenleg, mint tudjuk, ezt minden áron ellenzi, 1825-ben e rendszabályban még nem látott semmi veszedelmet sem az egyházra sem Irlandra nézve. Az alsóházi biztosságnak ezen kérdésére: „Mit gondol ön, váljon vonakodnék-e az irlandi clerus fizetést húzni az államtól, ha attól nem kell tartania, hogy gyanúba jő, miszerint ügyét a laikusokétól külön választotta?“ — O'Connell ekképen válaszolt Meg vagyok győződve, hogy míg nem a katolikusok emancipáltattak, addig a clerus nem fog fizetést elfogadni; mert míg ez meg nem történik. addig arról fogna vádoltathatni, hogy ön hasznára kalmárkodott; de bizonyos vagyok benne, hogy a polgári jogok egyenlősítése esetében, elfogadja a fizetést; s a katolikus gentrynek is az esetben óhajtása, hogy elfogadja, mert feladásunk az, hogy Irlandnak katolikus clerusát és laikusait viszonyba hozzuk a kormánynyal, s hogy a kormánynak józan és üdvös befolyást biztosítsunk a clerusra.

. . . Nem kétlem, hogy ez a clerusnak véleménye, s tudom, hogy így vélekedik a katolikus gentry. “A felsőház biztossága előtt pedig oda nyilatkozott: hogy a római szék püspöki kinevezéseit nem függesztené fel a kormány vétójától, „de óhajtása mégis odamegyen, hogy a kormány lássa a neveket, mielőtt ezek Rómába küldetnek.“ De ha a kormány nem bir vétóval a kinevezésre nézve, válaszolák a lordok, akkor a nevek előleges látása mi egyéb volna nevet-

ségnél? — „Korántsem, mondá O’Connell, mert ilyes körülmények között a kormány szükségképen nagy befolyással bírna Rómában (would necessarily have great influence at Rome,) s képes volna tekintélyesen (authoritatively) értésére adni a római udvarnak, hogy mi oknál fogva nem akarja ez vagy amaz egyénnek kineveztetését, — oly annyira, hogy ez utón valóságos veszély esetében jóval közvetlenebb vétója volna a kormánynak, mint ha parlament végzésre támaszkodhatnék.“ — A lordok igen tanuságosnak találták e párbeszédet. — S gondolja ön, így hangzott egy újabb kérdés, hogy tanácsos lenne, úgy viselőt küldeni Rómába ezen befolyás gyakorlatára? — „Ezen kérdés megfejtését teljes hódolattal annak bölcseségére bízám, ki a felség tanácsát igazgatni fog’ná. Magam véleményét mi illeti, én véghetlen eszélyességet látnék az államminiszterek eljárásában, ha ilyes ügyviselőkről gondoskodnának.“

Nem kárörömből iktattuk ide O’Connellnek ezen nyilatkozásait, hogy az olvasó lássa, mint mond el-lent az 1825-diki O’Connell az 1846-diki agitátornak, — mi jogot adunk mindenkinek, véleményét minden héten hétszer változtatni s nem fogunk apostasiát emlegetni, — feltéve, hogy a vélemény változtatás becsületes ember szemében motiváltatható legyen; — hanem ideiktattuk azért: hogy az olvasó lássa, miszerint O’Connell, ha ma kellene néki a kormány képében fellépni, oly tacticához fogna nyúlni, sőt oly eljárást követne, mely lényegesen különbözik

az agitator rendszerétől. Az ellenzéknek arra kell törekednie hogy kormánynyá válják, s ennél fogva az ellenzés erőművein kívül még kész kormányrendszerrel is kell bírnia, melyet siker esetében alkalmazhasson, mert az ellenzéshez más, a kormányzás-hoz ismét más eszközök kívántainak. A mit Peel Irland javára most indítványoz, most midőn, úgy hiszem, őszinte szándéka van — jól kívánok értetni: Peelnek, nem a torypártnak, — az uniót közös jogokon, közös érdekeken alapítani, azt O'Connell az agitator most eltolja magától, de azt O'Connell, mihelyest magát kormány képében, s az uniót mint „valóságot“ gondolá, — önmaga indítványozta. Ha ilyesek szemlélete nem tanuságos előttünk, ha mind ez divatszerű nézeteinket emberekről és dolgokról nem változtatja: akkor nem tudom, hogy mihez kell folyamodnunk, hogy szemeink megnyíljanak elvégre.

Az első pont ellen tehát O'Connellnek, mint láttuk, nem volt kifogása. A második pont föltételül szabá:

b) hogy a választási képesség megszoritassék. 1793. óta minden úgynevezett szabadbérllő (freeholder), ha legalább negyven shillinget fizetett haszonbér fejébe, választói joggal bírt. Ezen törvény következtetésében roppant volt a szegény katolikus választók száma, kik, való igaz, mindig protestáns földesuraikat küldték a parlamentbe, s ezek természetesen arról gondoskodtak, hogy emancipatio és reform üres hangok maradjanak. Az alsóház biztossága úgy vélekedett, hogy a protestáns aggodalmak csil-

lapítására egy oldalról, s más oldalról annak elérésére, hogy a választói jog ne kirekesztőleg a nagy földbirtokosok által gyakoroltassák, kiknek a negyven shillinges freeholderek kortesekül szolgáltak: szükséges, a választó censust negyven shillingről, azaz: két font sterlingről tíz fontra emelni. O'Connell ezen feltételre is reállott; alkalmasint, mert ő már 1825-ben úgy vélekedett, mint 1829-ben Peel, hogy ezen intézkedést úgy kell tekinteni, mint részét oly rendszernek, mely kölcsönös áldozatok elvén emelkedik, s hogy a választókban a függetlenség több biztosítékot nyújt a számnál; — vagy azért, mert pusztán ideiglenes intézkedésnek nézte, mely a lényeges változásokkal együtt járó paroxysmus megszűnésével majd szélesebb bázison nyugóval cserél-tethetik fel.

A harmadik feltétel abban állott, hogy

c) az egyesületnek meg kell szűnni; — mire O'Connell természetesen nem válaszolhatott egyebet, mint: ha célját elérte az egyesület, oszolja el azonnal.

Ezen egyezkedéshez képest két indítvány terjesztett. a parlament elébe: a katolikusok emancipációjára, s az egyesület eltiltása Goulburn indítványának értelmében. Az utóbbik minden ellenzés nélkül fogadtatott el, mert Irland barátjai viszonyban látták az elsővel, s így természetesen reásvazartak; de Irland ellenségei az első szépen megbuktatták a felsőházban, — s így az ármány politikája még egy ízben diadalmaskodott Irland felett.

A vesztett csata nagy csapás volt O'Connellre nézve Irland közvéleményében, de ő nem változtató meg eljárását, s az ármányra már 1825. júliusban új;egyesülettel válaszolt, melynek élén rövid idő múlva hatalmasabbá vált mint valaha, Az egyesület alapszabályai úgy voltak szerkesztve, hogy az új törvény szempontjából ne tétethessék ellenvetés, s hogy más részről a törvény tilalma mégis kijátszattassék. Görbe vonásra rézsútos vonás,—ebben állott atactica.

Ide írom az egyesületi tervezet főbb szabályait:

1) Minden felekezeti keresztyének hivatalosok az új társulat tagjaivá válni,

2) a tagok nem fogják magokat esküvel vagy másnemű nyilatkozással lekötelezni,

3) az új katolikus egyesület egyáltalában nem szándékozik az egyház vagy államszerkezet bajait orvosolni, s nem szándéka polgári és büntető pörököt vinni vagy támogatni,

4) az egyesület nem fog különféle osztályokból és ágakból állani, nem fog levelezésekbe ereszkedni s nem semmibe, mit a legújabb törvény tilt,

5) az új egyesület kirekesztőleg nyilván — és magánjótékonyági s olyas célok eszközésére állítatik fel, melyek a legújabb törvény által nem tilamztatnak, nevezetesen:

6) Első célja: az irländiak minden osztályai között békét és rendet előmozdítani; második célja: szabad szellemű, felvilágosodott s keresztyén szereteten és türelmen alapuló vallásos nevelési rendszer eszközése; harmadik célja: Irland népességének szá-

mát, s külön vallásbeli felekezeteinek, nevezetesen az oktatásban részesült gyermekek számviszonyaikat felvetni és kitudni; negyedik célja: katolikus egyházak és temetők alapítása; ötödik célja: a mezői gazdaság javítása, az ír gyártmányoknak védelme, s az ír kereskedés előmozdítása; hatodik célja: a szabadelmű és felvilágosodott sajtónak pártolása; hetedik célja: a közelebb lefolyt parlamentben a katolikusok ellen felhozott panaszok részletes lajstromzása s hiteles czáfolatuknak eszközlése.

7) Az egyesületbe lépő' egy font sterlinget tartozik fizetni a tagok közpénztárába.

S ezen pontok után arra térvén által a tervezet, hogy a törvény a politikai társulatok állandóságát tiltja, s csak 14 napig tartó meetingeket enged meg kérelmezések eszközlésére, mindenik megyében tizen-négy napos meetingeket indítványoz, melyek — így szól a satyricus tervezet — nem fognak viszonyban állani az új katolikus egyesülettel, s melyeknek feladása a szoros értelemben vett politikai bajok orvoslását, nevezetesen a legújabb törvény megsemmisítését eszközlésbe venni.

Ezen javaslat értelmében alakult az új egyesület 1825. július 23-án, s e szerint — így szól az ír mozgalmak egyik történetírója, — csak az volt lényeges következménye az új törvénynek. hogy az egyesület, mely előbb Dublinban székel, most béjárta az országot, és minden tizennégy nap más más várost választott székhelyül magának. A tilalom előtt Irland barátjai kénytelenek voltak az egyesületet fá-

radságosan felkeresni, most ez maga jött mindenkinek ajtajához, s tanúságot, vizsgáztatást, reményt és eltökélést hozott magával.

1826-ban tartatott a híressé vált ballinamorei meeting, mely a kedélyeket még inkább feltüzeltelte, s ugyanez évben több választások már O'Connell s az egyesület befolyása alatt szabadelmű protestánsokra estek a választásokat eddigien monopolisáló földesurak ellenére. De csak két évvel utóbb — 1828-ban — érkezett meg forduláspontjánál az ügy. Az alsóház újra fogadta el a katolikus-billt, s a felsőház elvételére újra. Írland felforrott igazságos dühében. Ekkori ájban bízott meg a kereskedési tárczával lord Fitzgerald a clarei grófság egyik követe, s küldöi új választáshoz készültek. Fitzgerald protestáns létére is a katolikus emancipatio mellett szavazott, s így újjá választatását biztosítottak véle; de azon körülmény hogy Wellington és Peel minisztériumába lépett, aggodalommal tölté el az írlandiakat. Mind e mellett választását hátráltatni teljes lehetetlenség lett volna, ha O'Connell tulajdon személyében nem lép fel versenytársul. Ő a fennálló törvényeknél fogva nem bírt képességgel a követséghez, de hiszen neki nem volt egyéb célja, midőn követül ajánlkozott, mint „Írland feltámadását és Anglia bitorlásának végoráját hirdetni a britt parlament korlátainál.“ Az egyesület mely már eddig is mindent elkövetett, hogy a választásokra befolyással legyen, mely a negyven shillinges bérlők többségének szavazataival szabadon rendelkezhetett, s mely a földesuraik által elcsapott

bérlőket kárpotlással látta el, s mely 1828 januarius 21-én azonagy órában ötszáz különböző helyen meetinget tartatott, — természetesen mindent elkövetett, hogy 1828. junius 30-án diadal napja legyen O'Connellnek és Irland ügyének. Dublintól Enisig — a választás helyéig—ünnepély ünnepélyt ért O'Connell s „a polgári és vallási szabadság“ dicsőítésére. O'Connell a hustingson Fitzgerald ügyes mérsékelt beszédére szokott izmosságával válaszolt, s midőn a lord, hogy a választókra annál bizonyosabban hasson, könybe lábbadt szemekkel atyjának emlékét hivatfel, O'Connell a tömeg elérékenyülésének ellenszerűl élesen megjegyze: „én soha sem sírtam a közönség előtt.“ Körülbelől háromezer választó közül kétezer ötvenhét szavazat jutott O'Connellnek, s a sherifi őt annak rende szerint választottnak nyilatkoztatá. Irland e választásban az emancipatio leghatalmasabb biztosítékát látta; s mily hatása lett legyen Angliában, Peel nagyhírű emancipatiói beszéde is mutatja. „Ha az irländi földesurak - így szólott — öszves befolyásukat bérlőikre elvesztették; ha az utóbbiak el vannak határozva a clarei bérlők példáját követni: minemű eszközököz folyamodjék akkor a parliament, hogy a bajnak elejét vegye? Talán a parliament tanácskozásaiban keresse e végre az eszközt? vagy talán jobb lesz elosztatnia a parliamentet, hogy többséget nyerjen a katholikusok ellen? A parliament többsége biztosíthatja ugyan valamely

billnek a síkért e házban, de nem biztosíthatja Irland nyugalmát a jelenleg fennálló törvények alatt.“ Nehány nappal a választás után, midőn az orangisták III-dik Vilmos győzedelmét II-dik Jakab felett (a boynei csata, 1690. jul. 12-én) üllötték, vérengző viták keletkeztek protestánsok és katolikusok között, s ez utóbbiak, magokat megboszulandók, százezer számmal gyülekeztek együvé September vége felé Tipperary és Grlonel vidékén. O' Connell a helyszínére sietett, s jelenléte és engesztelő beszédei által lecsillapította a kedélyeket. — Időközben közeledett a pillanat, midőn a szó tetté vált elvégre, midőn az emancipatio törvénynyé vált. Peel — 1828. óta tagja a Wellington-féle minisztériumnak—1829-nek elején lemondott oxfordi képviselőségéről s egy rottenborough által választatá meg magát, jeléül annak, hogy oly lépéseket készül tenni, melyeket az oxfordi fanaticusok óbégatással és jajveszékeléssel fognak kísérni. 1829. februarius 5-én megnyitattott a parliament, s a thrónbeszéd világosai! mondá ki az emancipatio igéjét. „A felség—így hangzott—ajánlja önöknek, hogy Irland állapotát fontolóra vegyék, s a törvényeket átvisgálják, melyek ő felségének római-katholikus jobbágyait polgári képetlenségre kárhoytatják.“ A torysajtó akkor úgy dühösködött Peel ellen, — kinek . úgy látszik, hivatása pártját kénytelen kellettlen magával rántani, — mint jelenleg, midőn a torypolitika nevében ülésről ülésre oly intézkedéseket indítványoz s visz keresztül, melyek a sir Robert Ingliseket iszonynyal töltik el. „Mi int-

jiük a királyt, — így szólott az angol egyház hierarchiájának egyik orgánuma, óvakodjék minisztereinek ármánykodásától, s mi kinyilatkoztatjuk néki nyíltan és egyenesen, hogy azon esetre, ha olyas bilit találna sanctionálni, — mely a katolikusoknak jogot ad a parlamenti követséghez, — egyúttal lemondását a királyi székről is aláírta. Ha a nemzet, melynek joga van sértett chartája felett intézkedni, megüresedvén ekkép a királyi szék, Cumberland herceget (— azt, kiről O'Connell egy ízben mondá: „hogy neve búz angolok orrában,“ „a stink in the nostrils of englismlien“—), ha Cumberland herceget nyilatkoztatná királyának a nemzet, mi joggal fogná IV-dik György ezen választás érvényességét kétségbe vonhatni? Bizonyos, hogy azon esetre, ha a jobbagyoknak vallási institutióik és politikai jogaik megsértetnek, ama jog gyakorlatba fog vétetni."

Mondják, IV-dik György már ingadozni kezdett, de a minisztérium kinyilatkoztató, hogy visszalép, ha a katolikus ügy újra elhalasztatik, — s a tanácskozások megnyíltak. A parlament bevezetésül elfogadá a bilit, mely a katolikus egyesület eloszlatta. O'Connell Londonban volt, s ezen bilire nézve kétértelmű leveleket irt, hogy a körülményekhez képest vagy megtámadhassa vagy helyeselhesse. Visszaemlékezett 1825-re, midőn hasonló helyzetben őt szépen rászédtek; tudta, hogy egyszer szabad csalódnai, de hogy minden ismétlés veszedelmes, s a csalódottnak politikai bukásával járó. Az emancipatióbill, miután előlegesen 180 szavazat többsége nyi-

latkozott mellette, márczius 30-án felkiáltás útján fogadtatott el az alsóház által; tíz nap múlva, miután Wellington herceg a nopoery-kiáltók érdeemes unokáikat Westminster utczáin szétverte. a felsőház is hozzájárult, s április 13-án sanctionáltatván a korona által, törvénynyé vált.

Ezen bili erejénél fogva a parlamentbe lépő katholicusok az ügynevezett supremacy-eskü alól felmentetnek, s ennek helyébe új esküformula szerkesztetek számukra, melynek tartalma odamegyen ki: hogy az esküvő katholicus a fejedelemnek hive fog maradni s a korona protestáns örököseinek, hogy a római pápának nincsen joga világi vagy polgári hatalomhoz a britt birodalomban, hogy az esküvő a tulajdonjogot, a mint az törvényesen szabályozva van, védeni fogja, s hogy semmi szándéka a fennálló államegyházat jogaiban megtámadni. Másrészt az ügynevezett büntető törvények végmaradványai is eltöröltetnek, s a katholicusoknak megadatik a képesség, csaknem valamennyi államhivatal viselésére. Kivétetnek a főbbek közül az ország helytartósága, Anglia és Irland lordkancellársága, s a skót presbyterianus egyház főbiztossága. Hogy a protestáns egvházzal összefüggésben levő tisztekben nem járhatnak el a katholicusok, magából értetik, s azon egyházi patronatusok, melyek valamely katholicus hivatalához tartoznak, a canterburyi érseket illetik. Végre azon hivatalokból is kirekesztve maradtak a katholicusok, melyek a hivatalviselőt feljogosítják, tanácsot adni a koronának az államegyházzal

viszonyban levő tisztségek betöltésére, valamint azon collegiumokból, melyekben eddigien hivatalviselésre nem voltak képesek, ezentúlra is kirekesztvék. — Úgy hiszem, szükségtelen megjegyezni, hogy ezen bili az irlandi katolikusokon kívül Anglia és Skócia katolikus népességére is terjed ki.

A bilinek két külön záradéka által Irlandra nézve a választói census két font sterlingről tíz fontra emeltetett, s olyatén intézkedések tétele vált határozattá, melyek szerint a szerzetes papság jelen tagjai ugyan rövidséget ne szenvedjenek, de melyek által ..a klasztrumi fogadással lekötöztetett s a római katolikus vallás gyakorlatához egyáltalában nem szükséges tárgyak növekedése ezentúlra korlátoltassék. “

Mondottuk, hogy O’Connell még az emancipatio-bill elfogadása előtt a clarei grófság követének választatott, de a bili csak azon katolikusokat menté fel a supremacy-eskünek letétele alól, kik 1829. április 13-kán túl fognak követekül választatni, s így O’Connell nem támaszkodhatott e bilire, hogy magának széket és szavazatot követeljen a parlamentben. Küldői iránti tiszteletből azonban, s hogy önmaga ne látszassák kétségbe vonni megbízásának érvényességét, május 15-kén megjelent az alsóház ülésében. A háznak egy tiszte kezébe nyújtá a supremacy — eskünek írott formuláját, de O’Connell ezt visszautasítá, s miután az elnök néki értésére adá, hogy az új törvény intézkedései az ő választására nem alkalmazhatók, kilépett ismét. Találkoztak az alsóház tagjai közül számosan, kik O’Connell választását ér-

vényesnek kívánták nyilatkoztatni, de három napi vita után végzés keletkezett, mely Clareban új választást rendelt tartatni. Midőn Hunt és Cobbett, az akkori radicalpárt vezérei őt politikai ünnepélylyel fogadták s a ház érintett végzését élesen megrótták, O'Connell válaszolá: „Mások megragadták a nép ügyét, s hasznot hajtottak mind hazájoknak mind magoknak: engemet mi illet, én győzelmet arattam hazámnak, s elvesztettem a magam ügyét.“ S miután azon való örömét nyilvánította volna, hogy most szerencséje van, angol hallgatóság előtt is politikai véleményeit kifejleszteni, folytató: „Én mint reformer, mint gyökeres reformer jelenek meg előttetek, angol bajtársak. . . Én barátja vagyok a gyökeres reformnak, nem a forradalomnak, hanem a reformnak, mely szükségtelemmé teszi a forradalmat.“ A bili azon záradékára nézve, mely a választói censust tíz font sterlingre emelte, ez időben már ekkép nyilatkozott: „A záradék mely ezen hősi választókat (a negyven shillinges bérlőket érti) jogaiktól megfosztotta, evesedő sebként fogja mindaddig rágni az emancipatiobillt, míg e rothadt részt onnan levágta a nép.“ — O'Connell most visszatért Dublinba, hol őt azonképen mint Irland egyéb részeiben örömittasan fogadó a nép, s hol ő el nem mulasztó a törvények iránti tiszteletet hirdetni; mert voltak, kik némi hajlamot mutattak felázadni a clarei választás megsemmisítése miatt. Clareban a választók száma az új törvény erejénél fogva kétezeröttszázra szállott le, de ezen kétezeröttszáz kivétel nélkül O'Connellre szavazott. A „liberator“ —

mert Irland őt szabadítanak hívja 1829. óta, — miután egy nevezetes politikai perben (a corki white-boy-k ügye) a legfényesebb sikerrel ügyvédkedett, az 1830-diki parlamenti ülés megnyitására Londonba indult, hol a válaszfelírás tárgyalásakor szólalt fel először az alsóházban. A westminsteri csarnokban elejétől fogva, valamint Irlandnak úgy az irlandi szónoklatnak is nem annyira szigorú, mint igazságtalan bírálói ültek feles számmal. Midőn Grattan az unió után első ízben hallatá magát az alsóházban, s midőn Pitt a legnagyobb feszültséggel fegyelmezett a nagy-hírű szónok — versenytársnak minden mozdulatára, a ház valamennyi középszerű gagyogója a miniszternek fülébe sugá: hogy „it will not do,“ hogy bizony Grattan is híjába erőködik mint az ír parlament többi töredékei, hogy a zöld sziget Demosthenese, ki „az ír függetlenség bölcsejénél és koporsójánál tilt“ kudarcot vall Angliában, — de Pitt némán hallgatott, s egy jellemző helynél értésökre adá a körülállók: hogy a kit becsmérlőnek: az valóban nagy szónok, — se naptól fogva nem akadt, ki szónoki dicsőségét kétségbe vonni merészelné. — Midőn O’Connell ellenei róla azt hiresztelték, „hogy úgy fog járni, mint annyi más néptribunus, s hogy államférfiú-szónokok között rövid idő múlva ősz vés jelenték enységét el fogja veszteni,“ — akkor a Foxok és Pittek Westminster tereméből már Westminster sírboltjába szállottak, s a Broughamok mindig némi ellenszenvvel s talán féltékenységgel is viseltettek iránta. Minden arra mutatott, hogy méltányos bírálót nem igen

találand ügyfelei között; de belső szózat mondá néki, hogy e házban a legelső is legfelebb egy sorban állnak vele, és sarcasmusainak zápora s a sújtó tréfák elől ijedve hátráltak a kétkedők, kik eléggé nehézfej tiek voltak, külső nyerségei alól a legfinomabb tapintatot első beszédeiből ki nem ismerni. Mindjárt parlament! pályájának kezdetén pártolá a zsidók emancipatióját, „annálfogva — úgy mond — mert ez után revisio alá fognak kerülni azon elvek, melyeket én rosszallok“; május 29-én indítványt tett a községek gyökeres reformja iránt, — minden kérdésnél a radical párt zászlaja alatt látjuk őt ez időben; egy évvel utóbb lángoló lelkesedéssel küzdött a parlament

reform ügyében is, melyre nézve csak azt sajnálá, hogy nem terjeszkedik ki nagyobb mértékben Irlandra (a reform csak öttel szaporitá az irlandi képviselők számát, mely az unió alkalmával 100-ban alapítatott meg). — „Ezen bili olyan, mondá, a minőnek lenni kell. Ha a miniszterek kevesebbet indítványoznak, nem fogták volna kielégíteni az országot; ha a kísérlet meszebbre terjed, megbuknak. Én a gyökeres reform embere vagyok, s ennélfogva többet követelhettem volna, és még is épen mint gyökeres reformer fogom helyesleni és védeni a miniszterek eljárását.“

De e munkának szükén mért határai nem engedik, s különben sem feladásunk., hogy O’Connellt parlament! pályáján lépésről lépésre kövessük. E jelen vázlatnak czélja, az unió, az emaneipatio s a repeal kérdései körül némileg tisztába hozni közöttünk az

eszméket, melyek valóban chaoticus idomtalanságban merülnek fel időről időre politikai teremekben, s melyeknek igazítása elkerülhetlenül szükséges, ha O'Connell öszves működése felett motivált ítéletet akarunk hozni. —

O'Connell még 1830-ban kezdé organisálni az unió felbontására czélzó biztosságokat, egyesületeket, gyűléseket sat., s izgatását a repeal mellett hol szelidebb, hol élesebb formában folytatta e napig. Pedig tagadhatlan, hogy időközben, ha mindjárt még távolról sem lett valósággá az unió, még is egyes hatályos lépések történtek Irland felsegítésére az angol kormány részéről. Könnyebb áttekintés végett lássuk előbb az 1844-ig — midőn O'Connell, mint az olvasó tudni fogja, lázításban elmarasztalt, — tett kísérleteket.

Tekintsünk először is a közoktatás ügyére; Irland bajai kitünőleg socialis vagy inkább antisocialis eredetűek, s így kivált a nevelésben, a közoktatásban kell keresnünk a gyógyszer.

1832-ig az úgynevezett „kildare-street-society“ kezelte a közoktatást Irlandban, s a kormány ezen magántársulatra bizá az oktatásra szánt köztőkéknek alkalmazását. Ezen kildare-utczai társaság tudnivalóképen nemcsak az államegyháznak közvetlen befolyása alatt működött, hanem a tévedt hívek térítésére is használtatott. Még egy Stanley is kénytelen volt vallást tenni 1831-ben, hogy a „társaság proselyt-jellege félreismerhetlen.“ De 1832-ben a kormány külön nevelési biztosság-ot (board of education) szerkesz-

tett Irland számára, melynek alapelve: közös világi és különválasztott vallási oktatás. A biztosságot csak a főfelügyelés illeti az iskolák, a tanítók s a tanok felett; a részletes organisatio az iskolák helybeli előjáróira van bízva; a vallásos oktatás iránt a szülők határoznak. Ezen intézkedés jótékony eredménye gyanánt tekinthető' hogy a három katolikus tartományban (Connaught, Leinster és Munster) tíz év alatt, 1832-től 1842-ig 9G4-el növekedett az iskolák száma, a tanítványoké pedig, mely 183 I-dikben egész Irlandban 107,042-re ment, tíz év alatt 319,792-ig emelkedett. Ugyancsak e biztosságnak köszönhető Irland, hogy Bubimban nagyszerű ipariskola alapítatott, s hogy lépések tétettek, miszerint az ország harminczöt kerületre osztatván, mindenik kerületben egyegy mezőgazdasági intézet s egyegy példányiskola alakuljon. Mindez nem volt az államegyház apostolainak Ínyére. Űk a nevelési biztosság eljárásában, mert a katolikusoknak katolikus vallási oktatásáról gondoskodott, árulást láttak, s a fanatizmus lármaharangját ellene parlamentben és parlamenten kívül megkondították — de mindeddig süker nélkül. — A nevelési biztosság — így szól Venedey, ki 1843-ban Irlandot minden részeiben bejárta, s kinek lelkiismeretes gondossággal szerkesztett munkájából számos adatot kölcsönöztünk, mely adatok azonban bennünket más eredményekre vezettek, mint őt, — a nevelési biztosság Irlandnak azon institutumuma, mely a legszebb virágokkal s a legszebb gyümölcsökkel

kérkedhetek. Haladna bár eddigi ösvényén akadék nélkül szép czélja felé!

Az üdvös reformok közt második helytt, az angol egyház nevezetesen a tized körüli intézkedést kell emlitenünk. Az angol államegyház Irlandbau mindössze 800,000 hívet számlál, s 1832-ig ezen parányi sereg, mely akkor még parányiabb volt, négy érsek és tizennyolcz püspök által kormányoztatok; de az említett évben két érsekség és tíz püspökség eltöröltetett; egy évvel utóbb a protestáns egyházak fenntartására szolgáló egyenes adó megszüntetett, s 1838-ban a tizedügy is rendszeresítelek. Stanley még 1832-ben terjesztett e tárgyban egy bilit az alsóház elébe, de csak 1838-ban hozatott a jelenleg fennálló törvény, mely szerint az ingadozó és természeteki tized helyébe hét évről hét évre meghatározandó, s amannál körülbelül két ötöddel kisebb váltsági adó léptettek.

Harmadik helytf nem a municipalitásokat szabályozó törvényt (1839-ből) említjük, mert ebből nehéz volna a lényeges haladás jelenségeit kipuhatolni; a ferdén alkalmazott szegényi törvényről sem akarunk szót tenni, de említjük az orangista társaság eltöröltetését. — Az orangistaegyesület szerkezete hasonlított a szabadkőművesekéhez, s minthogy az úgynvezett yeomanry, a britt polgári őrsereg, csaknem kirekesztőleg orangistákból állott, olyatén fegyveres hatalom létezett az államban, mely titkos felsőbbstől vett parancsokat; Némelyeknek véleménye szerint az orangista társaság egyenesen oly célra alapíta-

tott, hogy mód és alkalom legyen katolikusok és protestánsok között folytonosan szítani a visszavonás tüzét; de ha a cél más is lett volna, ez volt legalább eredménye a társaságnak. A boynei győzelem évfordulati napján ünnepélyes díszmeneteket tartottak Irland minden részeiben, orániai Vilmos emlékére, ki 1390. július 12-kén Anglia s az államegyház érdekében Irlandot összetaposta, s ezen díszmenetek utóbb egyéb alkalmakkal is ismételtettek. Az ünnepély rendszeren azzal rekesztetett be, hogy az orangisták dühösen megverekedtek a katolikus népességgel, s ilyenkor vérengzések és gyilkolások ritkán maradtak el. Ezen kicsapongásoknál fogva történt, hogy a díszmenetek már 1813 2-ben eltiltattak; de a társaság nem igen sietett engedelmeskedni, s így a parlament vizsgálatot rendelt ellene s végzést hozott, hogy az anarchia rendszerítéséről vádolt társaság könyveit a vizsgáló biztosságnak bemutassa. E végzés hozatalának hírére Farmer ezredes, kinek őrizetére a könyvek bízva voltak, velők együtt az akkori cumberlandi herczeg, most hannoveri király pártfogása alatt megszökött az országból. A parlament e lépésből következtetést vont az orangisták szellemére és irányára, s 1835-ben kivált O'Connell szakadatlan törekvésére eloszlatta a társaságot, melynek tagjai azóta híjába törekedtek újabb egyesületben összeforni.

Mind ez — való igaz — véghetetlenül kevés a teendők seregéhez képest, hogy Irland csak valamenynyire is felépülhessen, — mert még most is ott áll, a katolikus egyház hét millió községgel és jövede-

lem nélkül, s ott áll az államegyház roppant jövedelmekkel és úgy szólván község nélkül; még most is megtagadtatik a szükséges pénzsegély az ország belügyeinek javítására; még most is angolokkal töltenek be a jövedelmezőbb közhivatalok; még most is csaknem mindenik törvényben különbség tétetik az angolok s az irlandiak között; még most is Irland koronajövedelmei a windsori kastély díszítésére fordítanak; még most is a fegyverviselést tiltó bili ellenkezésben áll a jogok bilijével (bill of rights, a britt szabadság újabb magna chartája); még most is Irland jóval mostohábban van képviselve a parlamentben, mint Anglia sat. sat. — mind ez s még tömérdek más seb folyvást orvoslás után eseng, s csak vakok és czudarok mehetnek el közönösen a fanatismus vértanúja mellett; — de az a kérdés: ha váljon csak az unió felbontásában rejlik-e a gyógyszer, s váljon nem hátráltatik-e az 1829. óta nem minden szerencse nélkül folytatott reform ügye a repeal melletti izgatás által?

O'Connell azon manifestumában, mely az ír népnek a repealegyesület alakítását hirdeti . következő négy lényeges különbséget emel ki Irland állapota között egy részről, s Anglia és Skócia viszonyai között a másiktól:

a) Angliában az egyházi államjövendelmek nem illetik azon egyházat, mely a nép kisebbségének egyháza. Skóciának egyházi államjövendelmei sem fordítanak a skót nép kevesebbségének egyházára. Irland

egyházi államjövödelmei egy viszonylag parányi kevesebbség egyházára fordítatnak;

b) az ír nép választási szabadítékai jóval korlátosabbak, mint az angol népéi. Irlandban a férfinépességnek csak egy huszada bír ezen szabadítékokkal, Angliában egy tizede;

c) az angol népnek 500-nál több képviselője van a parlamentben; Irlandnak népessége meghaladja Anglia népességének kétharmadát, s még is csak 105 képviselője van; Angliában 27,524 lakosra. Irlandban 76,190-re esik egy-egy képviselő;

d) a községek már régóta reformáltattak mind Angliában mind Skóciában, de az Irland elleni előítélet oly erős, s az angol törvényhozás hangulata oly annyira ellenséges, hogy a koronának Irland iránt jó hajlammal viseltető tanácsosai sem méreszelnek oly reformált községbillt indítványozni Irland számára, minővel Anglia és Skócia már bírnak. —

E négy pontnál többet nem említ az 1840-diki manifestum. Igaz, azóta más bäsison szeretnék alapítani a repeal szükséges voltát: az ír nemzetiségen s az ír nép múltján, — azon: hogy az irlandiak száradokon keresztül ellenséges viszonyban állottak Angliához; s azon, hogy az irlandi már fajára nézve különbözik az angoltól. De az elsőt mi illeti, az a Skóciávali unió ellen is kibányásztatott; s ha Valaki azt hiszi, hogy rendkívüli szolgálatot tesz a népek ügyének, ha ezeknek jelenét és jövőjét kirekesztőleg múltjoktól függeszti fel, ha ellenszenveik örökítésére a középkor csatáinak topographiájával foglalkodik:

az Skócziát csaknem szintannyi joggal fogja déli szomszédainak hajdani garázdálkodásává emlékeztetni mint Irlandot. Az utolsó Stuartféle lázadás csak egy pár évtizeddel esett korábban az 17 í8-diki eseményeknél, melyek Irlandban előidézték volt az uniót) s a skót ifjú midőn hazájának történeteit tanulja, úgy gyúl lángra az angol ősök ellen, mind az irlandi a sassenachok ellen, — de azért higgadt embernek nem jó eszébe ez ellenszenvet növelni, ápolni, s a krónikák lapjaiból a jelen mezejére átültetni, s józan skót nem babrál azon gondolattal, hogy bizony a stirlingi kastélyban, vagy Edinburghnak nem tudom melyik épületében talán még zengzetesebb viszhangot adna a skót accentus mint Westminsterben. Az angol demagógok a múlt század második felében úgy törekedtek eszközül használni Johnbull neheztelését az éjszaki brittekre, (azaz: a skótokra), mint most az angol és irlandi fanatizmus a múlt emlékeit egymás irányában, — de akkor Chatam azt válaszold a bujtotatóknak: hogy ezen eljárásban se liberalizmus se férfiaság nem rejlik . hogy tőle undorral kellene elfordulni; — s most — vagy legalább a legújabb időkig — olyformán viselték magokat a korona táncosai az angol-ír zavargások irányában, mintha magok is a múlt tömkelegében tévelyegnének.

A másik pontot mi illeti, azt t. i. hogy az ír faj nem rokon az angollal, azt a Sheridánok és Grattanok e század elején még boszorkodással vagy sajnálkodással fogták volna elutasítani; de most, midőn visszahatásul a múlt század meleg cosmopolitizmu-

sara, nincs oly parányi, oly penészes zugnemzetiség, melyet a gonoszság madarai nem (igyekeznének felkárogni álmából, hogy felbonthassák amit közös institúciók s a polgárisodás áldásai összeforrasztottak, hogy a politikai érzelmek által összekapcsoltak közé a visszavonás konkolyát hinthessék, — most már csak azon csodálkozik a nyugodt szemlélő, hogy Wales nem kér, nem követel külön parlamentet magának, mert hiszen ezen fejdelemség egyik vagy másik zugában Németország tudósai, kik az egy magyaron kívül minden nemzetiséget tiszteletben tartanak, az angol nyelv helyett a celta dialectus előtt borulhatnak porba; s csodálkozik azon, hogy a skótok még nem mondták fel, vagy hogy a skótoknak még nem mondták fel a britt atyafiságot, mert Ossian gael nyelven éneklé Fingalt és társait. Nyomorúság! el-lenséges ír nemzetiséget s ír nyelvet emlegetni, mikor még ezelőtt néhány tizeddel vér- és nemzetiségi rokonságra hivatkoztak Irland leghívebb gyermekei, hogy jogegyenlőséget követelhessenek Angliától; mikor Swift és Moore és Sheridan, és valamennyi irlandi író, az elsőtől kezdve a csapszék s a sikátor vateséig angol nyelven tolmácsolták eszméiket és érzelmeiket; mikor Irland incarnatiója O'Connell nem tud több celta szót, mint mennyi szükséges, hogy azokból egy pár czafrangot beszédeibe varrhasson, s mikor ez az úgynevezett ír nyelv nemcsak soha orgánumul nem szolgált Irland semmiféle nyilatkozásainak, de még az öntudatnak árnyékára sem ébredt soha!

De ismétlem, ezen nyomom bnjtogatások, melyek Irland ügyének nem igen szereznék meg Európa rokonszenvét, egy szócskával sem érintetnek az 1840-diki manifestumban, ha mindjárt nem tagadhatni, hogy benn az országban jóval hatalmasabb fegyverül szolgálnak, mint a vallás pontján kívül bármelyik s bármily alapos panasza a felvilágosodott polgárnak, a józanságról meg nem feledkezett hazafinak.

Mi már a manifestumnak felebb kivonatban közlött pontjait illeti, azokat érett megfontolás után minden pártatlan olvasó tökéletesen alaposoknak de egyzersmind olyasoknak fogja találni, melyeknek orvoslását — bár mennyire szabadkozzék e követelések ellen, — sokkal nagyobb valószínűséggel várhatni Angliától, mint az unió felbontásábani megegyezését, — s hogy száz egyéb argumentumot elhallgassunk, már azon egy oknál fogva: mert hiszen az unió felbontásánál bévallottképen az a cél: hogy ezen követelések kielégítenek; már pedig Anglia, ha kénytelen megadni, a mit tovább is megvonni lehetetlen, tudja: hogy mindenek felett azon kell lennie, miszerint önmaga szabályozza a concessiót; mert a kicsikart jog megadásának formájában néha teljes mértékben rejlik a kárpótlás, — feltéve, hogy életrevaló a kormány — s ehhez egészség kell nem macchiavellismus, — s hogy tudja, hol és miképen kellésék új forrásokat nyitni.—

O'Connell látszatra mindig olyformán járt el a repeal ügyében, mintha az unió felbontását békés utón eszközöltethetdnek vélné. Egy évvel a katholi-

kusok emancipatiója után, még 1830 ban, Irland „tökéletes függetlenségét,“ írá zászlajára, s több levelet bocsátott ki az unió ellen, melyekben földieit a repeal eszközlésére felhívta; az e végre alakult egyesület az irlandi helytartó által 1830. augusztus 24-kén eloszlatott, de a most már waterfordi követté választott agitator, „hazafián biztosságok“ neve alatt újabb társulatot szerkesztett, mely kérelmezéseket gyűjtsön az unió felbontására; s 18 0. decemberben meg Dublinban látjuk O’Connellt, hol az izgatást szakadatlanul folytató. A helytartó most az egyesület gyűléseit eltiltá, de minden síkí- nélkül, minél fogva O’Connell négy társával — 6’ mert tiltott gyűlésben elnökösködött, ezek mert részt vettek benne 1831. januarius 17-én elfogatott, de kezességmelllett meg szabadon bocsátott. s utóbb a vád alól felmentetett. —

1833-ban — minthogy időközben több czégéres büntettek követték el az irlandi parasztok által földesuraik s ezeknek bérlőik ellen, kényszerítési törvény, az úgynevezett irishcoercion-bill — hozatott ezen kihágások, s melleleg a repeal melletti izgatásnak is fékezésére, melynek erejénél fogva a helytartó felhatalmaztatott a habeas corpus felfüggesztésére, s mely valamennyi egyesületet feloszlattatott nyilatkoztatott. — Egy évvel utóbb O’Connell mint később több ízben emlité, nem mert már idején látta, hanem hogy hátra ne maradjon hol fenntartóztatni nem volt ereje, a parliament elébe hozta az unió felbontásának ügyét.

Negyven s egynéhány irlandi követen kívül természetesen egy lélek sem szavazott vele, de a miniszterek a parlament mind két házában kinyilatkoztatták s még a trónbeszéd is kimondá: „hogy az unió felbontására ugyan soha sem fognak reáállani, de azon lesznek, hogy Irland valamennyi bajai orvosoltassanak.“

O’Connell most módosította az izgatás themáját, s 1839-ig a repeal helyett csak igazságot követelt Irlandnak. E tájban esik lord Mulgrave (később marquis Normanby) irlandi helytartósága, s eljárását eléggé jellemzik O’Connell ezen szavai: „lord Mulgrave volt az első angol, ki jót tett Irlandnak.“ S az agitator mind e mellett már 1839-ben, midőn az úgy nevezett „precursor-association“ — (értsd a repealt megelőző egyesületet) alapította, inkább fenyegetőzött az unió felbontásával mint valaha. „Igazság vagy repeal! — így szólott, — szabad a választás; s ha ti mindjárt kaczagjátok is bizodalunk felett, mi komolyan hívunk fel benneteket, hogy válaszszatok, s mi nem kétkedünk, hogy Isten áldásával Irland képes legyen, a nélkül hogy büntettet, hogy jogtalanságot követne el, magának kivívni az igazságot, ha az angol parlament azt nekünk nem akarja kiszolgáltatni. . . , Mi kilencz millió vagyunk; s elmúltak az idők, midőn egy kilencz millióból álló nemzetet szabad volt büntetlenül megsérteni és lelátni.“

S 1840-ben csakugyan megalakult a „loyal-national-repeal-association“ (hű nemzeti repeal-egyesü-

let). „Ezen egyesülethez — így hangzott O’Connell manifestuma — pénzalap szükséges, s ennél fogva bizodalommal hívjuk fel a népet repeal-évi járadék adományozására. A katolikus évi járadék biztosította az emancipatiót; a repeal-évi járadék meg honi törvényhozásunkat fogja lielyreállítani. A repeal-évi járadék eszközül fog szolgálni az ír nép komoly szándékának és számszerinti erejének kitudására. Mindenki, ha egy font sterlinget ír alá, vagy ha egy fontot gyűjt be másoktól, jogosítva van a nemzeti egyesület tagjává válni. Mindenki, legyen férfi vagy némbor, ha évenként egy shillinget ír alá, a repealek lajstromába soroztatik. Ha majdan a tőke két millió irlandinak aláírása által százezer font sterlinggé növekedendett: akkor rövidre meg a college-greenben fog ülni az ír parliament.“

Így alakult a még ma is fennálló repeal-egyesület, melynek organisatiojával talán nem leszen fölösleges, hiteles forrás nyomán még közelebbről ismertetni meg az olvasót.

O’Connell az egyesületnek lelke s elnöke, nem választásnál hanem belső szükségnél fogva, mint alapítója és vezére az egésznek. Közvetlenül alatta áll egy körülbelül nyolczvan tagból álló biztosság. Ez eredetileg azokból volt szerkesztve, kik az egyesületet O’Connellel alapították, utóbb némi választás útján megszorodtak a biztosság tagjai, mindenik alapító tagnak joga lévén egyegy új tagot ajánlani, kinek megválasztása felett aztán szavazás által határozott a biztosság. Ha az ajánlott egyén tagnak

fogadtatott, forma kedvéért, valamelyik közgyűlésben pótolólag újra megválasztatott. Csak O'Connell egymaga ajánl néha a közgyűlésben biztossági tagokul oly egyéneket, kikről még nem volt előlegesen szó a biztosságban. A liberator — ebből is láthatni — dictátor egyszersmind.

A biztosság ügyköre a számadások vizsgálatában, a szükséges tervek, körlevelek, a meetingek által hozandó végzések stb. előkészítésében s előterjesztésében áll. Minden lényegesebb s nagyobb előmunkálatokkal járó ügy előleges tárgyalásához albiztosság neveztetik ki. A pénzeket két úgynevezett „auditor“ kezeli: Mac Laughlin dublini tanácsbeli, s a már fellebb említett Scully ügyvéd. A biztosság külön mindenik kerület számára külön adószedőket nevez ki, pénz — és aláírások gyűjtésére. A biztosság s az adószedők között állanak az adószedők felügyelői s ezek felett a négy tartományi felügyelő, nevezetesen: O'Connell Dániel, leinsteri,—Steele Tamás, ulsteri, — O'Connell Móricz, munsteri, — és Dillon-Brown, connaughti felügyelő. Ezek, hogy ébreszsenek, hogy a szükséges intézkedésekről gondoskodjanak, béutazzák az országot, s ebbeli költségeik nekik az egyesület által megtérítetnek. Rendesen repeal missionáriusoknak neveztetnek; kívülök még O'Neil Daunt, mint több meetingek rendes szónoka szinte kárpótlást kap az egyesülettől költségeiért. Az egyesület titoknokának fizetése évenkénti 400 font sterlingben van megalapítva.

1842-ben gyűlésről gyűlésre hirdeté O'Connell,

hogy a repeal-év megérkezett: „Én nem remélek többé semmit Angliától, — így szólott, — s hogy ezt bébizonyítsam, nem fogok a londoni parlamentben megjelenni, hanem fórumot akarok magamnak teremteni Irlandban és az angolokat nem az igazság— mert ez teljes lehetetlen, — hanem a félelem érzete által fogom a repealra bírni. Semmi „vagy igazság vagy repeal,” hanem feltétlen megszüntetése az uniónak!“ —

Ugyancsak ez évben, mint Dublinnak lordmayorja, melylyé 1841-ben választott, a város tanácsa által három napi vita után kérelmezést fogadtott el a parlamenthez az unió felbontása ügyében; 45 szavazat mellette nyilatkozott, s ellene csak 15.

1843-ban emlékiratot bocsátott közre Irland történeteiről, mely az unió megszüntetésének szükséges voltát történelmi alapon is kitüntesse, s melyet a királynénak ajánlott fel S most rendkívüli tevékenységet fejlesztett ki, s úgynevezett „monster-meetingeket“ tartott (1843 május — oct.) melyeknek egy-némelyikében százezerben is sereglettek körülötte. Ezen gyülekezetek aggodalommal töltötték el a kormányt, s lord de Grey, Irlandnak helytartója October 7-én proclamatiót bocsátott közre, melyben az October 8-dikára kihirdetett clontarfi meetinget eltiltó. O’Connell, hogy a törvénytelenység színét is kikerülje, a meetinget két órával az említett proclamatio megjelenése után, az egyesület nevében bizonytalan időre elhalasztotta; de néhány nappal utóbb, ellene s legidősb fia John és több hívei (Steele, Gray,

Barrett stb.) ellen elzárási parancs adatott ki: „mert törvénytelenül és lázítólag, szövetségben másokkal összeesküttek, hogy ő felsége alattvalóinak kedélyeikben elégedetlenséget és gyűlöletet költsenek fel kormány és alkotmány ellen.“ A vádlottak ugyan mindnyájan (számra kilenczen) kezességre szabadon bocsátattak, de 1844. januárius 15-én, miután az ellenük indított eljárás, minden óvásaik daczára, a vádeskütszék s a bíróság által megárlapítatott, az ítélő jury elébe került az ügy, s itt csaknem egy hónapig, — februárius 12-dikéig tárgya Itatott. —O’Connell februárius 5-én, a vád által felhozott tanúk vallomásai s a társai által választott ügyvédek előadásai után, az itt következő beszédet mondá önnön védelmére:

„Türelmes figyelmüket kérem, urak, míglen a lehetőségig röviden, s egyszerű és prosai stylusomban előadandó! tann: hogy jogom van, önöktől kedvező végzést követelni. Én ezt tiszteletlenség és hízelkedés nélkül követelem, követelem a józan ész s a közigazság nevében, követelem annál fogva, mert tökéletesen meg vagyok győződve, hogy teljes jogom van hozzája. Tapintatom ugyan azt sugallatta volna, hogy mindazon szép beszédek után, melyeket önök már hallottak, s azon talentumnak hatalmas kifejléstése után, mely önöket imént mulatta, s mint hiszem, oktatta is, — jobb lesz már személyesen nem is szólanom önökhöz: de én nem állok itt mint magam védenche. Nekem jóval foutsb védencheim vannak. Védenchem e pörbeu: az ír nép, védenchem Irland, s én itt állok mint a nép jogainak és alkotmányos szabadságainak védője. Csak egy van mitől tartok, — attól/hogy a nép szent Ugye, hogy független törvényhozásrai joga olyasmi által, miben nekem részem volt, ha mindjárt a leg-

paráuyiabb mértékben is, rövidséget szenvedhetne, vagy megakadályoztathatnék. Én nézeteim s indítóokaim tisztaságáról, s czéломnak, az unió felbontásának megbecsülhetlen értékéről meg vagyok győződve. Megvallom önöknek, én nem viselhetem el az uniót; az uuio a legnagyobb jogtalanságon, a legnagyobb sérelmen alapítatt, — a nemakaráson, Irlandot boldogul látni. Ezen okból indultak ki a gonoszok, kik amaz igazságtalanságot elkövették, s a legnagyobb tekintélyre, — ama bírói pad sokévi díszére, ki most már, röviddel ezelőtt, tiszteletes sírjában ment nyugodui, — hivatkozhatom: hogy ezen eljárás alapoka csak a nemakarási volt, Irlandot boldogul látni. S én nemcsak az ő szavain fogom alapítani ezen állításomat. Nekem még az ő tekintélyeim is vannak, melyeket beszédem folyamában lehetőleg röviden fogok közleni önökkel, — mert óhajtásom oda megyén, hogy minél rövidebb beszédet mondjak. Én nem vagyok itt a végett, hogy valamit tagadjak, a mit tettem volt; azért sem vagyok itt, hogy valamit szépítsek, a mit elkövettem. Én kész vagyok, mindent a mit mondtam, itt, a törvényszék előtt ismételni, de a nélkül hogy a tudósítók vastag tévedéseiket magamra vállalnám; — hogy azon hiányokról szót se tegyek, melyeknek a beszédek felőli jelentések, kivált ha a beszédek hírlapi czélokra együvé szorítatvauak, szükségképeu alávetetvék. Én nem vonakodom kinyilatkoztatni, hogy egyes személyekről különféle kemény kifejezések s nehézkes elménczkedések kerülnek elő bennök, melyeket jobb lett volna nem mondanom; de minden lényegest magaménak vallók, s itt állok egész tisztelettel, hogy állításaimat védelmezem. S a mi öszves eljárásomat illeti, kész vagyok nemcsak megfelelni érte, hanem azt egyúttal helyesnek is bizonyítani. Mert a mit mondtam s a mit cselekedtem: minden, szent kötelesség teljesítése közben mondatott és történt, — az utáni törekvésemben, hogy az ír parliament helyreállítását kieszközöljem.

Ha nem volna más kifogásom ellene, találnék elégsé-

gest azon időszakban, melyben az unió helyreállítotott, — ez időszak a forradalom korába esett. Európa nemzetei akkor katonai erőszak által voltak elnyomva, Európa szelleme akkor Franciaország filozóphiájától vett irányt. Azon időben csaknem mindenik ország jogszerű uralkodója elől elvonatott, a népek elnyomattak, a fejedelmek száműzettek, birodalmak és országok átalakítottak — szóval, az a forradalom korszaka volt. De a megtorlás s a helyreállítás napja felvirradt mindenik ország számára, csak Irlandéra nem. Irland egymaga maradt azon időszak gyászos forradalmának befolyása alatt, s önök itt a végett ülnek székeiken, hogy akadályozzák: ne azonképen mint Európa más országainak, Irlandnak is kijárjon az igazság. Most nincsen ideje a felett vitatkoznunk, mint kerültek legyen önök e padra, s itt nincsen helye orvoslást keresnünk e tárgyban. Én nem állítom, hogy a korona ügyvéde olyasmit követett el ez ügyben, mire a törvény által nem volt jogosítva, s mi felett a törvényszéknek nem volt módjában ellenörködni. Ha igazságtalanság történt, akkor az orvoslás másutt találtathatik fel, még pedig azon időben, midőn a jog, ha sérelem ejtetett rajta, meg helyre fog állítatni. De most azon leszek, hogy illetlenség és hlzelkedés nélkül nyilatkozzam önök előtt azon itelőszekről, melynek kész vagyok okaimat előterjeszteni.

Bizonyos, hogy önök között és közöttem nagy nézetkülönbség létezik; ez tagadhatatlan; — különbség van egy legnagyobb fontosságú tárgyra nézve: — mi különböző véleményben vagyunk az unió felbontására nézve, — ha önök véleménye nem különböznék az enyimtől, akkor nem fogtak volna e padra helyeztetni. De önök még egy más, igen nagy fontosságú tárgyra nézve az enyimtől eltérő véleményen vannak, értem vallásunkat: — ha önök egy valláson volnának velem, akkor egyikök sem ülne e pádon. S ezen véleménykülönbségek talán még öregbítetnek azon körülmény által; hogy én nemcsak katolikus vagyok, hanem olyatén katolikus, kinek nagy mértékben sikerült, — s én ezt dicseke-

dés nélkül mondhatom, mert hiszen fel van jegyezve a historiában, — azon protestáns túlnyomósságot leküzdeni, melynek önök talán védői, (legalább e túlnyomósság elleneinek semmi esetre sem tartattak:) s ama vallásbeli egyenlőséget helyreállítani, melyet néhányan önök közül elleneztek, s mely egyikeknek nézeteivel sem egyezett meg. De engem nem fog ezen kártékony helyzet kötelességem teljesítése elől visszariasztani. Én nem gondolok vele, bármi eredményezzen belőle magamra nézve, én nem gondolok vele, bármi büntetés érjen; én büszke vagyok arra a mit cselekedtem, én dicsekszem azzal a mit véghez vittem. Én kész vagyok mindannak védelmére, a mi nekem sikerült. Tudva van előttem, eskiitt urak, hogy önöknek hatalmában vagyok, de azt is tudom, hogy önök becsületes és emberséges esküitek, s hivatkozom önökre mint ilyesekre. Vannak egyes pontok, melyekre nézve gondolkozásmódunk lényegesen különböző: ilyes mindenek előtt az unió felbontása, s önök mindnyájan ismerik előbbeni eljárásomat a katolikus emancipatio ügyében; de önök azért vannak itt, hogy nekem igazságot szolgáltatassanak, önök azért vannak itt, hogy azt cselekedjék, a mit jognak ismer valamennyi párt; s ha én ama dolgokat felemlítem, az nem történik annál fogva mintha kétségbe esném önök igazságszeretete felett. De jobb szeretném, ha nem kíuoztatúam a gondolat által, hogy némi lehetőség miatt, teszem, az emberi természet gyengeségénél vagy más oknál fogva, egyéb valami is kevertetik ügyünk közé. S ezzel elmondottam, urak, a mi mondani valóm volt önökről önökhöz.

Most magára az ügyre térek által5 most a keresethez érek. — Csodálatos egy kereset, különös egy kereset, a legkülönösebb kereset, mely valaha vádlevélformába szerkesztetett. Önöknek nem kell egy tény vagy két tény felett végzést hozniok. Nem; — önök büntetőtörvényét mindenek felett azon egyszerűsénél dicsérik, melylyel mindenik eset külön magában vétetik vizgálat alá a jury által: s most el lenkezőleg kilencz hónapi történetet kell önöknek által meg

által nyomozniok, most a tényeknek egy egész garmadáját rakták önök elébe; s én felhívom a legeslegfényesebb elmét, mely valaha törvényszéket vagy juryt díszesített, különítse el nékem a jogilag fontos részeket azoktól, melyek súlyos eredményt vonhatnak magok után, de melyeknek törvény szerint ezen eredmény nélkül kellene maradniok. A baj abban áll, hogy a tárgyaknak roppant tömege halmoztatott fel önök előtt. Ily körülmények között önök emlékező tehetősége szüikségképeu felmondja a szolgálatot, sőt oly valamit követhet el, mi a szolgálat felmondásánál is gonoszabb, — mert hajlandó, arra emlékezni, a mi erős és kiáltó színekkel festetik, s megfélekedzeni arról, a mi magyarázza és enyhíti a tárgyat. S ezt nem ellenségeskedés vagy nehezteles mondatja velem, hanem az alkotmányos elvek szelleme, mert nem létezhetik oly eskiittszék, mely a tények roppant tömegét annyira képes volna áthatni, hogy kinyomozhassa: külön miről kellésék végzést hoznia. Hadd lássuk, — talán segíthetek e dologban önökön. Azon leszek, hogy kifejthessem a keresetnek mind igenleges mind nemleges részeit, — azt a mi áll, és azt a mi nem áll.

Ezen kereset öszves ereje a cabalisticus szón: „összesesküvés“ alapul. Ha szótárhoz folyamodom e szónak magyarázatáért, vagy ha a józan észhez fordulok megfejtésért, úgy találom: hogy az több személyeknek titkos összeszövetkezése egy büntettnék elkövetésére. Ez a józan ész nézete, ez a szótárakban feltaláltható megfejtése a szónak. „Több személyeknek titkos összeszövetkezése egy büntettnék elkövetésére,“ de e szó az újabb időkben a korona ügyvédeinek különös kegyében részesült. Nem csak abban látnak vétséget, ha a polgárok valamely büntett elkövetésére összeesküsznek, hanem két horoggal látnak a halászat után, s így már az is összesesküvés nékik, ha többen törvényes czélnak törvényes eszközök általi elérésére szövetkeznek. Mi az összesesküvésnek ezen második fajtát illeti, — feltéve, hogy szóba jöhet e faj, nem hinném, hogy tetemes jogosság rejlenék ily vádban, kivéve ha az eljárás törvénytensége magában

foglalná a büntettet. Vegyük most a jelen összeesküvést vizsgálát alá; lássuk, van-e a korona bizonyítékainak némi nemleges oldaluk. A korona maga elismeri, hogy a fennforgó esetben semmi titkolódzás, semmi bármi nemii titkos összebeszélés nem történt, — tökéletes nyilvánossággal hajtattott végre minden. Titkos összeesküvés titok nélkül! Minden ki volt hirdetve teljes nyilvánossággal, — akár a dublini „evening-mail“-ban, akár a dublini „evening-post“-ban; minden álladéka a közlés valamennyi titkos csatornáinak örvényéből, a hírlapokból keresgéltetek együvé! Bizony, mondom, bajos egy feladás, ha az ember kéntelen magát illetén, fényes nappal történt és nyilvános kihirdetések útján eszközölt összeesküvés miatt védeni, oly esküvés miatt, melynél meghúzták a harangokat, hogy mindenki tudhassa, ki fog tanúul érkezni az összeesküvéshez. Tegyük fel hogy valamit el kellett volna titkolni, — azt csak megengedik önök, hogy annak nem kellett törvényes hatóságok jelenlétében, nem a koronaligvédében történni? Bizony, bizony, borzasztó egy eljárás, oly valamit, titkos összeesküvésnek mondogatni, mit mindenki tudhat, mire mindenki felügyelhet. Ha az eskiitt urak ily vádnál fogva római katolikus jury előtt állának, kikaczagnák azokat, kik merészek volnának, őket ilyes bizonyítékok után összeesküvésről vádolni. A kereset nem említi az összeesküvés napját, s így lehetetlen „alibi“ által válaszolnom. Ha tíz font sterlingről szólana a vádlevél, s ha az illető szerződést olyas bizonyítékok támogatnák mint a jelen esetet: a jury nem nyilatkozhatnék a szerződés létezése mellett; — de helyesen mondá az egyszeri ügyvéd egy most már Istenben boldogult bíróhoz: „megismerem hogy tíz fontos szerződés esetében e bizonyíték nem sok erővel bírna, de azért még nagy kérdés, ha nem szolgálhat e teljes próbául büntető eljárásnál.“ Szívesen megismerem, hogy a korona ügyvéde szorgalommal és eszélyességgel járt el tisztében Tizenegy álló óráig beszélt, s beszédének elején azt mondá a jurynek, hogy várokozzék végéig, hogy akkor lát-

ni fogja e borzasztó összeesküvés valamennyi tényeit, s midőn a beszéd végéhez ért, azt mondá: pillantsanak vissza beszédemnek kezdetére, ott találni fogják a mit keresnek. Emlékezem egy esetre, mely a munsteri törvénykezési folyamat alkalmával történt. Hardy úr, egy sötéthajú gentleman, épen nagy ügyességgel adta volt elő esetét a jurynek, s Egan úr a másik fél ügyvéde felhivatott, válaszolna, és ezáfolná meg az ellenfél hatalmas észrevételeit. Egan felállott s így szólott: „Eskütt urak! önök nem fogják magokat egy „nem“-nek homályos elfeledése által megzavarni hagyni.“ — Boldog Isten, hiszen ez örült beszéd, sugá neki egyik ügyvédtársa. — Tudom, viszonzá Egan, de azért mégis eléggé jó a jurynek. Hardy felmentése után évenként nagy ebéd adatott a törvénykezési függetlenség ünneplésére, s az esküitek egyike, ki mindannyiszor azonegy beszédet mondá, ki nyilatkoztatta: hogy ő Hardyt azon oknál fogva találta volt ártatlannak, mert azon esetre, ha valóban felségsértést követ vala el, a korona ügyvédének lord Eldonnak nem kellett volna tizenegy óra a vád előadására, s nem nyolcz, kilenez nap a tanuk vallatására. — A korona e jelen esetben is azt várátá a néppel, hogy nagy titkok fognak felfedeztetni, s midőn a vádbeszéd elmondattott, s a vádтанúk kihallgattattak, általános volt a kiábrándulás, mert mindenki csak azt hallotta, mit már régóta tudott. Engem a vallatás előtt arra intettek, hogy hét úri ismerősömtől óvakodjam, mint kik tanúságot akarnak tenni ellenem. De én nem féltem tőlök, mert ők nem mondhattak semmit. — Vagy csakugyan azt hinné a jury, hogy azon férfiú, ki hazája iránti szeretetből a bírói tiszt kényelmét és méltóságát elutasítá magától, összeesküvésbe elegyedhetett volna, hogy az országot a polgári háború örvényébe merítse? A jury végzése kimondhatja felettem a „vétkest,“ s a fogság életem kevés napjait megrövidítheti; de én lelkiismeretemre támaszkodom, arra hogy nem követtem el azon büntettet, melyről vádoltattam. Vagy talán azt akarja mondani a korona ügyvéde, hogy tudtom nélkül val-

tam az összeesküvés bűnösévé? De ha ő törvényes szörszálhasogatásokhoz folyamodik, akkor azt válaszolom neki: hogy nem követhetik el büntett, ha annak elkövetéséhez hozzá nem járul az akarat. S a mi jogintézkedéseinket valóban tetemesen kellene még javítani, ha olyatén tétélek, minő ez, az összeesküvésre nézve törvényeseknek találatnának. Én felhívom, felkérem a juryt Wilberforce és Clarkson szent neveikre, ne csonkítsa, ne gyilkolja a nyilvános tanácskozás jogait! Én hálát adok Istenemnek, hogy nékem is részem volt a négereknek a rabszolgaság alóli felmentésében, s valóban nem tejjel és mézzel folyó beszédek, nem theasztaali csevegés által kényszerítettek a rabszolgabirtokosok az emberi nem nagy részének emancipálására. Azáltal, hogy felköltjük a közneheztelést, s hogy a szavazatokat együvé gyűjtjük: nagy, és mély gyökereket vert előítéletek szüntethetnek meg. Hivatkozom azon közgyűlésekre, melyek a katolikus emancipatio s a parlamenti reform ügyében tartattak. Jelenleg rémséges izgatás uralkodik Angliában a gabnatörvényekre nézve. A league (a gabnatörvények ellen alakult szövetség) gyűléseket tart, pénzt gyűjt, és bátran nyilatkozik. Tiszteletes Fisher úr a league néhány tagjait arról vádolá, hogy az orgyilkosságot legyezgetik. Istennek hála, a repeal ügye sohasem vádoltatott ilyesmiről. — De csakugyan az volna a szándék, hogy ír jury oly végzést hozzon, mely példányul átküldessék az angoloknak? Nem, nem, — az angol nép nincsen ily veszélyeknek kitéve, mert az eskütszék pajzsa alatt áll. Egy francia író azt mondja: hogy a forradalmak nem eszközölthetők rózsavíz által, hogy azokhoz vér kívánatik; de én egyesegedül a közvélemény ereje által akarok nagy változásokat eszközlésbe venni, — az által, hogy egy adag ír szellemet öntök az ártatlan italba. Szívesen megismerem a tartott gyűlések számát, s a tömegeket, melyek e gyűléseken jelen voltak; én büszke vagyok reájok. De minemű büntett követtetett el ezen gyűlések valamelyikében? Mikor vagy hol sértetett meg egy férfiú, egy asszony, egy gyer-

mek? — sőt még szerencsétlenség sem történt, oly rendben folytak le e gyűlések. De megállj! — túlzáshoz láttam Egy rendőri szolgálta azon bámulatos tényre hivatkozott, hogy egy csapat carlowi legénység, kik a tarai gyűlésre indultak, néhány vén bábsütő szüleségét feldöntötték. Még nem találkozott nép a föld kerekéségén, mely ennyi rendet s illyes jómagaviseletet tüntetett volna ki, s a Times mégis átkozott, piszkos és alávaló tömegnek mondja e népet! — Lesznek, kik mondani fogják, hogy magam ellen vallók, midőn ama tömegek gyűléseire hivatkozom; de ezen nép negyven éves izgatásban növekedett fel, s természete minden személyes el-lenségeskedés kikerüléséig finomított meg. Egyébiránt figyelmeztetem az eskütszéket, miszerint arra egyáltalában nem létezik bizonyosság, hogy egyetlenegy emberi lény azon gyűlések által nyugtalanított, vagy hogy a köztisztviselők jelenléte bármiképen akadályoztatott volna. Miért nem intették meg az embereket, ha ama gyűlések törvénytelenek voltak? De nekünk nem szándékunk, újra ilyes nagy gyűléseket, tartani, s jövődre nem fogunk egyesek ellen keményebb kifejezéseket használni.

A kormány tehát értesítve volt e gyűlésekről, — de ugyan miért nem akadályoztattak meg, ha törvénytelenek voltak? A korona ügyvéde fel sem szólalt, és miért nem? Mert nem volt ok törvényszéki keresethez, — s íme ebben rejlik védelmem.

Most azon körülményre térek által, hogy többféle cikkelyek jelentek meg a hírlapokban s küldettek szét az egyesület által. De ennek nem volt külön lapja, külön orgánuma; s a mint itt vagy amott tartatott a gyűlés, ez vagy ama lap választatott közlönyül; s ha ezen cikkelyek sajtó vétségeket foglaltak magokban, miért nem lépett fel ellenök a korona-ügyvéd? Aztán még azon lényeges körülményre is kell figyelmeztetnem a juryt, hogy, — ha mindjárt néhány keményebb cikkely jelent is meg, ezek nem idéztek elő kártékony hatást országban. Életem teoriája mindig abban állott, hogy a

legnagyobb politikai változás sem érdemes arra, hogy eléretessék, ha egyetlenegy csepp embervér kiontásába kerül. Ki örvendhetett valaha oly közbizodalomnak, mint én? A felebbi tannak hirdetése által vívtam ki magamnak a katolikus ele" rns bizodalmt, s váljon meddig fogtam volna e bizodalmt megtartani, ha gazcsalónak és színlőnek mutatkozom? Ismeretes leszen a jury előtt azon szövetkezések rendszere, mely c városban uralkodott, s mely a hatóságok által sem gátoltat. Iiatott gyilkosságokhoz vezetett. Én ezen szövetkezéseknek ellent állottam, én ez alkalommal védelmem alá fogtam a rendőrséget, s ama rendszert népszerűségem rovására s tulajdon életemnek veszedelmctetésével meggátoltam. A ribbonszorgalmakat is bévádoltam a hatóságoknak; — már pedig ha bűnre szövetkeztem volna, más szövetkezők támaszát el nem utasítom magamtól.

Felteszem, hogy nyilvános életemnek még egy más pontja is magára vonta a jury figyelmét. Népszerűségem rovására elleneztem a szegényi törvényt, mert lelkiismeretem azt sugallotta, hogy e rendszabály a nyomorultakat még nyomorultabbaká teendi. Te midőn a törvény még is elfogadtott, többé nem szegeztem magamat ellene; hanem tért és időt engedtem néki, hogy hibáit kifejleszse. Ugyanakkor, midőn az amerikaiak tetemes pénzsözveget küldtek a repealegyesii- letnek, vádat emeltem Amerika ellen a rabszolgaság miatt. Vegyék továbbá tekintetbe eljárásomat Ledru-Rollin irányában, ki a francia népnek egy részét képviseli, azon népnek, mely mindnyájuk között legellenségesebb indulattal viseltetik Anglia iránt, mit talán némileg azon csapásból is magyarázhatunk magunknak, melyet a francia hiúság Waterloonál szenvedett. De én Ledru-Rollin úrnak és pártjának rokonszenvét visszautasítottam. Azt is mondták, hogy külön cél elérésére pártolom a Bourbonok idősb ágának thronköveteléseit; de fájlalnám, ha a repealt csak V-dik Henrik thronralépésével érhetném el; ha mindjárt erősen megvagyok győződve, hogy Európa csak azon esetre fog békének örvendhetni, ha a

Bourbonok idős ágai szabadelmű institutiókkal meg visszahelyeztetik királyi székébe. Aztán tekintsenek önök eljárásomra a chartistákkal szemközt, kiknek törekvéseit mindig elleneztem; s én úgy hiszem, hogy a Chartismus, ha ellentörekvéseim elmaradnak, gyökeret vert volna az országban. Vegyék végre fontolóra, hogy a királyné iránt folytonosan jobbágyi hűséget hirdettem, s hogy a trónbeszéd magyarázásokor ismételve megkülönböztettem a királynét a miniszterektől. Én ellenem elkövetett jogtalanságot látok benne, hogy a korona ügyvédének egyetlenegy perczig lehetett szándékában, értésére adni a jurynek, hogy ő felségét „Juditának” mondtam. Én a miniszterek nyomorúságos voltára czéloztam, de megvetném azon embert, ki más kifejezésekkel, mint a szeretet és hódolat szavaival merészelné a királynéről szólni.

Való örömmel térek most által, a repeal előnyeit ezen törvényszék előtt fejtegetni. Én kinyilatkoztatom önöknek, hogy az uniónak felbontása nemcsak nem rász vagy kártékony, hanem szerfelett hasznos vállalat, s hogy egyetlenegy ember sem találhatik ezen törvényszéken — a bírák semlegessége egyesegyedii kivételével, — kinek nem kellene repealerré válnia. Mielőtt még beszédemet bevégezném, néhányat önök közül repealerekké remélek változtatni. Önöknek kötelességökben áll, s ha kötelességük, örömeikre is fog szolgálni, hozzám csatlakozniok. Az első tétel, melyet önöknek bízonyítandók, így hangzik: Az angol parlament a legrégebb idő óta, Irlandot szűkkeblű, féltékeny, korlátoló és elnyomó politika szellemében kormányozta. Ezután be fogom bizonyítani önöknek: hogy az 1782-diki szerződések becsületes kiegyenlítést vettek czélba, s hogy akkor szándék volt, az ír parlamentet örökre megalapítani. Ezen parlament jótékony befolyásának pedig köszönhetni a legnagyobb jólétet, mely a függetlenséggel egyetemben mindaddig osztályrésztul jutott Irlandnak, míglén az unió az ír népre, akaratának ellenére s a leggyalázatosabb eszközök segítségével rákényszerite-

tett. Beszédemnek folyamában elő fogom tüntetni azon számos bajokat, melyeket maga után vont az unió, s ezen törvény igazságtalan voltát bém bizonyítandom. Mutatni fogom önöknek az öregbülő nyomorúságot, a növekedő szegénységet., mely a dolgok ez állapotából keletkezett, s megmutatandó m önöknek, hogy teljes lehetetlen, Irland szerencsáját meg helyreállítani, vagy Angliátúli vég elválását akadályozni, ha csak az ír parlament nem állítatik helyre.

Irland folytonos bántalma Anglia részéről oly annyira mindenki által valónak ismert históriai tény, hogy' csaknem fölöslegesnek tartom, önöket tlicmámnak ezen részével fázasztani; de miután a koronaiigvéd által annál fogva hozattam ide, mivel a repeal mellett izgattam, védenem is kell magamat, s védelmem abban áll, miszerint a helyett, hogy gonosz, pusztító és kártékony dolgokat vennék czélba, inkább kötelességem teljesítésén fáradozom s fáradoztam mindig, azon, hogy Irlandnak a lehető legnagyobb győzedelmet, saját parlamentjének védelmét szerezzem meg. Én sokkal nagyobb hive vagyok az irlandi népnek, mintsem hogy hive ne maradnék ezentúl is, bármi veszély környékezzen. Én a clarei grófságot 250,000 lakossal, Waterfordot 300,000-rel, Kerryt 200,000-rel, Meathet 300,000-rel, és Corkot 730,000 lakossal képviseltem, a parlamentben, — azonkívül még Dublint két, és Kilkennyt egy ízben. Ezáltal oly kötelességeket vállaltam fel, mint kívülem kevesen. Határtalan háladattal viseltetem a nép iránt. Én bérszolgája vagyok. Igen is, én az ír nép bérese vagyok. Helyzetem kevésbé lovaginak fog mutatkozni, de én nem késem bévallani a viszonyt; én kész vagyok, béremet kiérdemelni.

S most általtérek azon tervileg rász kormányzás kitüntetésére, melyet Anglia ez országban alkalmazott volt. Első bizonyítékomat Thierry urnák „Anglia elfoglalása a normanok által“ című munkájából merítem, melyben olvashatni: hogy Irland csak Anglia közelségének köszönheti nyomorúságát. Második tekintélyem Pitt úr, ki 1785-ben megvállá: mi-

szerint Angliának politikája Irland irányában kirekesztőleg abban áll, hogy önnön céljainak elérésére visszaéljen ez országgal. S most ezen törvényszék egyik főbírája, lord Bushe-ra hivatkozom, ki 1799-ben kinyilatkoztatta, hogy Irland hat száz éven keresztül csak igazságtalanságban és elnyomatásban részesült. — 8 e szerint be van bizonyítva, hogy a legjelesebb bel- és külföldi tanúk ezen országnak rász kormányzását Anglia részéről megismerték legyen.

S hadd szóljak most az 1782-diki időkorról, történeteinknek egyetlenegy fényes szakáról. Ezen szerződés tetemes előnyöket nyújtott Angliának is. Akkor tört ki az amerikai forradalom, s Anglia Irlandnak segédére szorult. Válgjon emlegette-e akkor az ír nemesség az ír gentry az Angliától elválast? Nem; ezen gondolat távol maradt minden ír kebeltől; de ők jogaiknak megerősítését követelték, szabad kereskedést és törvényhozói függetlenséget. Eszélytelenség fogott volna lenni, kívánságait megtagadni, mert az irlandiak loyalisok voltak, de egyszersmind elszántak, és Anglia engedett, és a király, a parlament, s az irlandi királyi helytartó kinyilatkoztatták: hogy az 1782-diki szerződés végszerződés. Fox diákkorban kimondá az elvet, melyen a két ország közötti szövetségnek alapúlnia kell: „egyetlenegy országnak sincsen joga a másik felett ennek akarata nélkül felségjogokat gyakorolni.“ Irland ezen győzedelme által még szorosabban kapcsoltatott Angliához, a korona iránti hűsége még növekedett s a szövetség megszilárdult. S egy úttal Irland jóléte előmozdítatott, ipara emelkedett, mezei gazdasága tökéletesített és kiebb terjesztetett. 1799-ben Plunkett úgy szólott Irlandról, „mint egy kis szigetről, melynek négyöt millió emberből álló népessége boldogság és jólét dolgában a föld minden egyéb országait felülmúlja,“ — s ezen állapotában kénytelen volt parlamentjét a mellette fekvő kis sziget népének általadni!

Soha még ország nem haladott oly sebesen előre, mint akkortájtban Irland. Igaz, hogy ennyi ok ellen egy kopott szójárással szoktak fellépni. „A repeal — így válaszolnak,

— a birodalom felozlásával jár.“ Mily örütség! Ha Irland, midőn saját parlamentje alatt s egyszersmind szövetségben Angliával virulásnak indult, semmi kedvet sem mutatott az elváláshoz, — hogymint fogna jelenleg, ha amazokhoz hasonló kedvező viszonyok közé helyeztetnék, ezen szövetségről lemondani akarni? Mi oknál fogva venné ezt célba? Szegény, nyomon! állam részéről megfoghatnám az elválás célját, de merő örütség, ezen szándékot oly államra ráfogni, minővé Irland saját parlamentje által jólét tekintetében újra válnék. Én sajnálom, hogy ezen mentő eszköz el van zárva Irland előtt; s mivel az ördögök és szörnyetegek, kik ez elzárás szerzői voltak, Irlaudot oly felekezet lábaihoz vetették, mely boldogságát el nem tűrheté, — ennélfogva vált parlamentünk megsemmisítése határozattá, — s az eszközök, melyek e cél elérésére fordítottak, minden tekintetben megfeleltek a cél természetének. A legaljasabb megvesztegetéshez és álnok Sághoz folyamodtak, hogy az uniót létesíthessék. Tizenhatszázfél millió font sterlinget adtak ki rottenboroughok megvásárlására, három miliót a pari iámén ti tagok szavazatainak kibérlésére. Az állam valamennyi hivatalai a legmagasabb egyházi méltóságtól kezdve a legalacsonyabb szolgálatilag a constablerek testületében, megvesztegetésre használtattak. Nem volt oly szent s nem volt oly profánus tárgy, mely nem fordítatott volna e célra. Ezekből állottak az eszközök, — s minők voltak az eredmények? 1794-ben hétmillió fontra ment az irlandi államadósság, 1798-ban már tizennégy millióra, és később háromszázötvenmillióra. Irlandnak özves földje, tulajdona, gyáripára el van zálogosítva az angol államadósságért. Az adó szemléletmást növekedett, és semmi arányban az angol adókkal. Végre, — Irland nincsen kielégítőleg képviselve a parlamentben. —

Irland viszonyainak e vázlatát, úgy hiszem, olyasnak találták önök, mely kötelességévé teszi minden becsületes embernek, hogy a sérelmek orvoslására s az irlandi parlament helyreállítására velem egyesüljön. Önök most ismerik

magam s barátainnak czélját; mi kevélykedünk vállalatunkban, de mi tagadjuk, hogy bűnös szövetségre léptünk volna. Mi Irlandnak a királyné hatalmát és előjogát a pairkamara alakításánál, mi az ír peernek tulajdon és örökös méltóságát, mi a nép képviselőinek a törvényhozás jogát akarjuk visszaadni. Önök kérdik, minemű eszközöket akarunk e czélra fordítani? s én válaszolom: egyik eszközünk abban áll, hogy a vallási fanatismust nem használjuk. Mi az országot soha sem ügyekezünk egy pártnak, egy vallásbeli felekezetnek feláldozni. Sőt épen ellenkezőleg. S én már 1800-ban mondott első beszédemben kinyilatkoztattam az ír katolikusok nevében, hogy inkább mintsem megegyeznénk az unióban, nem akarunk részesülni az emancipációban. Én az angol protestáns disszenterékért is tettem fel egy kérelmet, huszonnyolczezer ír katolikus irta volt alá, s e kérelem következtében emancipáltattak a disszenterék. Fanatismus-e ez? Bizony, nem. Beszédeimnek indulatosságát is lobbantották szememre. De nyújt-sanak hát alkalmat bémbizonyítanom: vájjon a valóságot hirdették-e ezen beszédek, vagy sem V

(A szónok most a repealegyesület alapszabályait s egyéb idevonatkozó okleveleket olvas fel, s aztán beszédét így folytatja:)

Ez tehát a vádnak bizonyosága, ezek az összeesküvés s a törvénytelen eszközök és czélok bizonyítékai! Mi nem követeltük ezen bizonyítékokat, urak, ha mindjárt megismerem, hogy mindnyájunknak bámulatos védelmét foglalják magokban. De a korona ügyvéde felhozta, s felhívja önöket, hogy minket ez alapon elmaraszszanak. Minemii szennyet találnak önök rajtunk? Mi vitakozunk, s én Irlandot jogosítottnak nyilatkoztatom az unió felbontásának követelésére. Ezen kérdés már korábban is került vitakozás alá. Az állítják, hogy az unió óta keletkezett törvényeket érvényteleneknek mondtam. Ez nem igaz; mert ha érvénytelenek volnának, akkor a katolikus emancipation^ szoló is érvénytelen lenne. Csak adják meg nekünk a repealt, s a többi pontokra nézve

hamar meglesz az egység. Az általam elfoglalt helyzet főnök lehet, de a vitakozás joga engem szintűgy illet, mint bárki más. — Midőn 1782-ben e felett folya a vitakozás, akkor az ír parlament kinyilatkozta, hogy csak a király s az ír parlament köthetik meg az ír népet.

Kérdem önöket, nem fognának-e a repeal által Irland öszves bajai orvosoltatni? Az ország ennyi sérelmei csak nem maradnának orvosolatlanul, ha külön parlamenttel bírnánk? Vagy talán mind ennek így kell maradni? s mi, kik segéd után nézünk, minket kikergessenek a társaságból mint czinkosokat? Azok, kik szépen mosolyganak s a hivatalok pompájában pötfeszkednek, azokat talán támogatni, magasztalni, simogatni kell azalatt, míg a rend barátjai egészen másnemű bánásmódban részesülnek? Arról nem is szólok, váljon szelidek-e amazok és emberiek, vagy setn; hanem csak azt kérdem: vájjon üldözni kell-e ezeket és pörbefogni? Mi nyomozgatjuk az eszközöket, melyekkel az országon segíthetünk. Mi a boldogság valamennyi segédforrásaival birunk. Kutassák ki önök szigetünket, — úgy fogják találni, hogy egyike a legtermékenyebbeknek e földön. Egy ország sem bir annyi segédeszközzel mint Irland. Nemzeti ereje által megváltoztathatnék a világ géprendszerre, s micsoda különbség van a szabad és egészséges levegő erő- és kézművei között egy részről, s az angol gyárrendszer gőzei és párái között a másíkról. Miért nem boldog ez ország? Nem szólottam-e azon hallatlan biivös jólérről, melyet a hazai törvényhozás maga után vont? A mi egykor történt, az történni fog újra. Ezen liarcz, hogy a szegényeket a szegénység elöl megmentsük, hogy a henyéket megadóztassuk, hogy a gentryt s a nemességet visszatartóztassuk az országban, de én önökre bizom, ítéljenek fellette. Én tagadom, hogy oly valamit mondtam vagy tettem volna, minél fogja összeesküvés gyanújába jöhetnék. Én e vádat megvetéssel útasítom vissza. Én fényes nappal működtem, a kormány, a köztisztviselők jelenlétében; én egy szót sem ejtettem ki, melyet be nem vallhatnék az egész világ elött.

Én hazám parlamentjének helyreállításáért küzdöttem. Ne hányuak már sikerült e kísérlet, másoknak nem. Bár mi legyen sorsom, a vita dicsőséges volt; dicsei volt küzdeni azért, hogy a föld legelső országa azon javakban és jótéteményekben részesüljön, melyeknek élvezetét Isten és természet egy iránt nagy mértékben szánták néki.¹

Az olvasó már az eddigiekből is látni fogta, hogy én nem tartozom a repeal panegyristái közé, én egy véleményen vagyok Beaumont Gusztávval, ki az unió felbontásában nemcsak lehetetlenséget, hanem egyszerűsminde visszalépést a polgárisodásban lát, - de bár mint vélekedjünk a repeal szükséges vagy hasznos volta iránt, összeesküvést nem láthatni józanul a repeal melletti mozgalomban. Az egyesület első gondoljai közé sorozta, a conciliation-hallban külön helyet jelelni ki a hírlapi tudósítók számára; az egyesület minél hangzatosabbnak óhajtotta üléseit, hogy Windsoiág hasson el a zaj; az egyesület ügyeinek összes kezelése s valamennyi eszközei tökéletes ellentétben állottak az összeesküvéseknél, a titkos szövetségeknél használatni szokott eszközökkel. Vagy igen, — összeesküvés is történt, de nem Victoria királyné, nem is a britt törvényhozás ellen, — hanem az egyház áldásai között a szeszes italok ellen. Nevezetes, hogy a mérsékletességi irány Irlandban párhuzamosan fejlődött ki az ország politikai újjászületésével. Már 1828-ban, midőn a negyveushillinges választók az oligarchia ellen fordultak, fogadást tettek, nevezetesen Clareban, honnan O'Connellt küldék a parlamentbe, — hogy a választások lefolyásaiglan, nem fognak pálin-

kát ajkaikhoz vinni, — s megtartották fogadásukat. De az európai hírességre kapott, s már nálunk is utánzásra talált mérsékletességi egyesület csak 1838-ban alapított Mathew atya által, s két év múlva már egész Irlandban terjedett el. Azon öröndetes eredmények nélkül, melyeket Mathew apostolkodásának köszönhet Irland, az úgynevezett „monster-meetingek“ nem fogtak volna oly nyugalmasan lefolyni, hogy O’Connel magát bírái előtt nem kisebb mértékben a „rend¹ mint a „szabadság“ bajnokának mondhatta.

Mindenik olvasóm tudni fogja az 1844-diki hírlapokból, hogy O’Connell 1844. februarius 12-én a vád valamennyi pontjaira nézve vétkesnek találtatott a korona ügyvéd által ugyancsak csonkított bénított jury által, s hogy május 30-án büntetésül egy évi fogságban és kétezer font sterlingnyi bírságban marasztatván el, még az nap társaival egyetemben a riclnond-penitenciarybe záratott, hol azonban napról napra barátjainak és tisztelőinek egész seregét, úgy szólván akadály nélkül fogadhatta, s honnan Irlandot a béke fenntartására mind saját, mind a nép ügyében intvén, a repealegyesület leveleivel csaknem szintannyi erélyességgel igazgatta, mint szabad lábon a conciliation-hallban. Az olvasó tudja továbbá azt is, hogy O’Connell formahiányok miatt ügyét felebb vitte, s hogy a főtörvényszék képeben Ítéző felsőház, vagy inkább ennek úgynevezett törvénytudó lordjai (lawlords) három szavazattal (Denmann, Campbell és Cottenham, mindhárman whigek, s ennél fogva

nem igen hajlandók a tory kormány koronaügyvédek eljárását legyezgetni) kettő' ellen (Brougham és Lyndkurst) 1844. September 4-én megsemmisítettek az ítéletet, s O'Connellt és társait szabad lábra bocsáttatni rendelték. Az ünnepélyek leírását, melyekkel a nép „a ketreczből kiszabadított vén orosz-lánt“ fogadá, az akkori hírlapokban találja az olvasó; e helyt csak azon beszédét közölhetjük, melyet O'Connell September 10-én a dublini repealgyűlésben, ennek szokott helyén a conciliation-hallban, négyezer emberhez intézett.

„Mint hogy már talpon állok, — így kezdé beszédét, miután az egyesület kisebb ügyeit elintézte, — gondolom, mindjárt hozzá foghatok előadásomhoz. Teljes lehetetlen, oly szavakat találnom, mik tolmácsai legyenek azon gyönyörűségnek, melylyel e gyűlés színe előtt jelenek meg újra. Én azt képzeltem, hogy hangom fölfüggesztett legalább jövő május haváig; de a „víg május liava“ nyolcz hónappal korábban jött felünkbe. S hogy komolyan szóljak, nekünk méltó okunk van a vigadalomra. Emberségesebben még senki sem nyert gyozedelmet, becsületesben még senki sem ült diadalt, mint mi. Mi az ármánykodás s a leggyalázatosabb összeesküvés felett diadalmaskodtunk; mi a jury nyakszegésének büntette felett diadalmaskodtunk. Mi diadalt szerezünk az alkotmánynak, s így jogunk van büszkélkednünk diadalunkban. Ki nem emlékeznék jelen helyzetünkben az ének szavaira: „sit laus plena, sit sonora, sit jucunda, sit decora mentis jubilatio.“ Igen is, ez olyatén pillanat, melyben a lélek jubileuma illő tisztelettel ugyan, de egész túzzal nyilatkozhatik az általunk kivívt győzeдем s diadal feletti közörömben! Ismétlem, én képtelen vagyok egyáltalában leírni azon érzelmeket, melyek erőt vettek lelkemen. Egy van, a mi mindenek felett tökéletes bizonyosság erejé-

vei ragadja meg egész valómat, — az: hogy a repealt keresztül kell vinnünk, hogy a repealt nem akadályozhatja meg semmi egyéb, mint fonák magunkviselete, hogy az újabb események tanúságot tesznek, miszerint a repeal sokkal hatalmasabban halad előre, semmint fonák magunkviseletén kivéd még egyéb eszközök által is akadályoztathatnék. Nem emberi erőnek köszönhetjük ezen győzedelmet a család, a czinkosság s az igazságtalanság felett. Nem emberi segéd által eszközöltetett ily roppant változás egy bét lefolyása alatt. Múlt héten még az elnyomó táborában illöttek diadalt, — de most részünkön van az örömjaj. Nem, ez nem embernek műve. Mi ügyünk mindeuk szakában lenyügöztettünk. A bírák megtagadtak tőlünk minden segédet, melyet védelmünk nevében követeltünk, — minden indítvány, mely részünkről tétetett, elmozdított a törvényszék által, — minden törekvés mely védelmünkre volt irányozva, meghiusított az eljárás által, — minden jog, mely mellettünk szólalt fel, üszzetapostatott a válogatott jury által. Mi a lordok háza elébe vittük ügyünket, de még itt sem nyílt jobb kilátásunk. A kilencz angol bíró közül hét a legfonákabb ítéletet hozta, melyet valaha halandó ember hozott, de ezen ítéletek, bárm-fouákak voltak, nem szűntek meg ellenünk irányzottak lenni. Ha volt is oly idő, midőn magamat a legparányiabb reménynyel kecsgettem ez ügyben, — pedig bizony nem volt, — már rég letettem róla; s midőn a mellettünk költ határozat hírért vettem, ha mindjárt szobámba rohantak az ügyvédek, s ha mindjárt azzal is tisztelt meg egyikök, hogy megölelt örömeiben, — mégis azon csók s az ezt kísérő szavak daczára s ámbár tudtam, hogy annak úgy kell lenni, mert különben nem volnának itt az ügyvédek, még félóra múlva is alig voltam képes, hitelt adni a hírnek. De ismétlem, ez nem emberi mii, ezzel a gondviselés áldotta meg Irlandhű népét. Mi nem vádoltathatunk babonáról, ha ez eseményt agondviselés adománya gyanánt tekintjük, nem gyávaságról, ha tervedt hajtánk Isten thróusa előtt, s elfogadjuk e művet mint

az ő adományát. Én nem pendíteném meg e tárgyat, ha az itt képviselt vallásfelekezetek valamelyikének bármilyen elvével vagy tanával ellenkeznek. De nincsen így. A protestáns egyház azonképpen mint a katolikus azt tanítják, hogy Isten közbenjár az emberek ügyeiben. Ez közös hitünk mint keresztényeknek; s az angol egyház imádságos könyvének csaknem mindenik lapjából láthatni, hogy ez egyike a protestáns dogmáknak; mert a „book of common prayer“ imádságokat foglal magában, szarító szelekért eső idejében, s az időnek és egyéb viszonyoknak más-más változásaiért a körülményekhez képest. Én tehát semmi egyéni előítéletet nem sürlok, midőn e tárgyat megérintem; s én nem fogtam volna így nyilatkozni, ha ilyes előítélet létezhetnék. S a miről szóltam, az a katolikus egyháznak is egyik világos tana; s ha elgondoljuk, hogy a hű ír nép milliói emelték fel kezüket az istenséghez, hogy Istennek papjai bemutatták a szent miseáldozatot, hogy a keresztényen szeretet elzárkózott szüzei imádságaikat az oltár papjainak imádságaikkal egyesítették, hogy az angol katolikusok velünk voltak ez alkalommal, hogy Belgiumnak öszves katolikus népessége szintén velünk, érettünk imádkozott, s hogy a Rajna partjainak hosszszábau ugyanazon esdeklési szózat hallatszott, —oh igen, hallatszott s meghallgattatott; s mi előttetek állunk, Istennek hálaát adva, s áldást mondva valamennyi jó ember felett. Ez dicsőséges egy diadal, s rendén van, hogy ilyes ügy ilyetén diadalt ér. Mert miből állott a mi ügyünk? Semmi önnös > semmi egyéni vegyület nem volt benne, nem semmi, mi egyes személyek hasznára lett volna számítva; de az Igy olyas volt, mely a britt alkotmány, a szabadság érdekeit foglalta magában. A kormány megkísérté, ez eljárás által elejét venni azon békés gyűléseknek, melyek a sérelmek végett tartatnak. Merem mondani, hogy a mi diadalunk a leg-szentebb s a, legjobb ügynek diadala. Ez oly diadal, mely nélkül amonarchának thrónusa sem mondhatnék biztosnak. Victoria a közvéleménynek köszöni királyi székét, ha a köz-

vélemény nem nyilatkozik, a savoyei vagy a, stuarti család még ma is ülne e királyságok thrónusán, s ezen családok sorsa mutatja, hogy még a monarca sem kerülheti ki a nép véleményének befolyását. . . . Árulást követ el a tkrónuson ülő királyné biztossága ellen, ha a kormány azon van, hogy a népvélemény ne juthasson el hozzája. Midőn a jelen kormány eljárásáról fogok szólni, akkor majd bcbizonyítandóm néktek, hogy a kormány árulás kísérletébe keveredett, midőn illetén alkotmányellenes fogás által ügykezett elnyomni a közvéleményt. Úgy van, de van még más ága is diadalunknak, melyet nem lehet kétségbevonni, —s ez a jury általi ítéletozás elvének igazolása. Attól most nem kell tartanunk, hogy majd más válogatott juryhez is leszzen szerencsénk; vagy legalább a mi ügyünkre nem fognak hivatkozhatni, hogy ezen merényi ismételhessék. Az esküttek névsora álnokul szerkesztetek együvé. Nem mondom, hogy ki által. Az esküttek lajstroma álnokul megcsontkitatott. Nem mondom, hogy ki által, — de annyit mondok: ha a közvélemény mellettem nyilatkozik Angliában, képes leszek kinyomozni, hogy ki követte el a csalást. A jury általi ítéletozásnak tisztaságát meghomályosították s áljuryt iktattak helyébe; de mi itt állunk diadalmaskodva azok felett, kik a becsületes törvényszék helyébe gonosz elvet szeretnének ültetni, mely a királyné jobbágyainak szabadságaik és életeik iránt Intézkedjék. Mondom, a jury s a kérelmezés joga diadalmaskodtak; s ime itt állunk előttetek, hogy mindkettőnek győzelmén örvendezzünk. Nékem jól esik, egyike lehetnem azoknak, kik örömmüket hirdetik népnek és világnak, a személyeinken megtörtént nagy diadal felett! De nemcsak ez oknál fogva kell örvendeznünk; még más nagy ügy is diadalt nyert. Kérdem: minemitt jövendője lett volna a repealnek, ha az ítéloszék eljárása helybenhagyatik? Semmi kétség, a köz" vélemény előhaladásától mégis némi támaszt nyert volna; de most békés felségünkben és nyugodt hatalmunkkal, egyesülve de eltökélve, hogy minden törvényszegéstől óvakodunk, egy lélek sem ijeszthet reánk, azonképen mint nem monster

meetingeink alkalmával; s meggyőződésünk rendíthetlen: hogy a repeal Maminak elkerülhetlenül szükséges, — hurra! Most nem áll ellent semmi, hogy a repeal-mozgalom békésen és diadalmasan bevégeztessék. Most nincs a mi bennünket akadályozhasson, ha a törvényeken belül maradunk, hogy magunkat organisáljuk és erősítsük tagjaink szaporítása és minden egyéb törvényes eszközök által, hogy kérelmezéseket terjeszszünk a törvényhozás elébe, mignem az alsóház asztala Irland népe öszves panaszainak terhe alatt megingadoz! Az alkotmányos jog nem vonatik kétségbe; a jury általi ítéletozás garantiája biztosítva van, és védeni fog bennünket; s én az egyikre s a másokra támaszkodva hirdetem e helyről: hogy Irland népe a giant s causewaytól cape Clearig, s Connemarától Howth halmág, a repeal nagy, nemzeti ügyének híve, s minden józaneszii és minden becsületes ember szemében világos, hogy az irlandi nép jóval erősebb, semmint néki állandó sükerrel ellent lehessen állani. Jól van, mi győztünk, s a mi több, győzelmünk az ügy érdemén alapú. Azt mondták s azt fogják mondani, hogy a lordok házának határozata pusztá formalításukon alapuló határozat volt. Ez nem áll. A határozat az ügy érdemében hozott végzés volt; s hogy ez így van, azt három perez alatt bé fogom bizonyítani mindenkinek, még annak is, a ki nem ügyvéd. A kereset hatodik és hetedik pontjában arról vádatunk, hogy ijesztési czélzattal tartottuk nyilvános gyűléseinket. Ezen vádpontokat valamennyi dublini bíránk helyeseknek találták, még Perrin bírót sem véve ki, s a hozott ítélet épen ezen pontokon alapult. Ezen pontokat valamennyi angol bírák kivétel nélkül, alaptalanoknak találták. Nékem szintannyi jogom vau börtönbe küldeni bírámat, a mennyi nekik volt engem odaküldeni. Lássuk most a hét angol bíró határozatát. Ezen bölcsek így okoskodtak: „llét pont áll, a hatodik és hetedik pont semmi esetre sem állanak“; de tegyük fel, a bírák az ítélet semmiféle részét sem akarták a helytelen pontokon alapítani. — Boldog Isten! az ír bírák

ítéletét minden ember megtekinthette, s oly világos volt, mint délben a nap, hogy a helytelennek talált pontoknál fogva hozatott ellenünk amaz ítélet, de Angliának hét bíróból - cse más előfeltételből indulva ki hozott végzést ellenünk; végzésök valóban hazugságon alapúit. Nem lehet más szoval élnem, ők törvényes praesumtióának keresztelgették az eljárást. Hazugság volt, s én hazugságnak fogom mondani. Mindenki tudta, hogy hazugság, és mégis az ekkép hozatott ítéletet lord Lyndburt s ama leírhatlanul czudar Brougham támogatták. De Istennek hála, találatott három férfiú, kik eléggé becsületesek voltak, kimondani az igazságot, s azért felhívlak titeket, hogy örvendezzetek, mert a mellettünk költ ítélet érdemleges ítélet volt, s a formalítások, a technicalitások a másik oldalon voltak. Most ki akarok békülnj az államférfiak egy osztályával, melyet gyakorta támadtam meg, s mely egyben másban csakugyan érdemiette, hogy megtámadtassék, — értem a whigeket. Ezek, ha mindent latra vetünk, mégis végheteniül felebb állanak a toryknál. A torysmusnak kettős elve van. Külön mindenik egyéntől anynyi közjogot von el, mennyit képes tőle elvonni; s más oldalról valamennyi közjogot együvé vegyít az aristocratia javára; — de a torysmus mégis akkor legrémületesebb, midőn mindenkép azon van, hogy jognak és igazságnak ellenére párthiveivel töltse be a bírói székeket. Kilenczvenkileucz esetben száz közül a legczégérescbb férfiak nevezettek ki bírának a tory párt által; s ámbár Angliában a közelebb lefolyt harmincz, negyven év alatt a pártszellem csak kis mértékben közelítette meg a bírói székeket, mégis tudva van mindnyájunk előtt, hogy ez országban a torysmus szelleme teljes épségben maradt fenn. Kérdem tőletek, ha még egy pár évvel tovább támogadhattam volna a whigeket, váljon nem fogna-e egészen másnak mutatkozni a bírói testület ez országban? Váljon nem volna e a főbáró Brady jelenleg a királyné törvényszékének főbírája, s Pigot ura főbáró V. és nem volnának-e Moore úr és Monagham úr ülnökök Jackson

és Lefroy helyett? Kérem minden embertől, ki hajlandó volna engem hibáztatni, hogy a whigeket támogattam, valjon nem gondolja-e, hogy azon esetre, ha főbárá Brady fogott lenni a királyné törvényszékének főbírája, még csak híret sem halljuk e vádkeresetnek? Részemről bizonyos vagyok benne, hogy soha sem hallottunk volna róla, ha Monaghan, Moore és Hatchell urak ültek volna a bírói székeken a Littonok, a Lefroyok s a Jacksonok helyett, s ha a jelen főbárá tölti be azon helyet, melyet jelenleg főbíró Pennefather foglal el. Én most köszönetét mondok a whigeknek azért, hogy kinevezett bírákért. Ok lord Cott enhamot lord kan czellárá tették. Azt voltam mondandó, hogy még nem volt olyan jó bíró, mint ő; de soha sem fogom elfelejteni hideg sirjában az én gyászolt barátomat, a hasonlíthatlan sir Michael O'Loghleant, —azonban lord Cottenhamnél jobb bíró csakugyan nem létezett. Ő Bradyhoz hasonlított annyiban, mennyiben az ítélőhatságnak ugyanazon teljével bírt, ha mindjárt nem volt felkészítve annyi ügyvédi erővel, mint Plunkett. De mily nagy mértékben állottak mindketten az utóbbiak felet mint bírák. Cottenhamhez legközelebb áll, véleményem szerint, a királyné ítélőszékének Angliában főbírája, — lord Denman. Időről időre több nagy férfiú ült az angol bíró-padon, de ki mutatkozott hasonlóan Denmanhoz? Midőn a bennünket elmarasztalt juryról szólt, azt mondta: ha ezentúl is ilyen léssen az eljárás, akkor a jury általi ítélethez az Irlandban „gúnynyá, csalássá és kelepcevé fog válni.“ Nesze neked Smith koronaügyvéd uram, — olvasd ezt Pennefather főbíró uram, — írd ezt egy szelet papírosra s használd jegyül imádságos könyvedben Crampton bíró uram. A királyné ítélőszékének főbírája Angliában az általak sanctionált eljárást „csalásnak, gúnynak és kelepcevének“ mondta. Ah, mennyi hálával tartozom én Anglia főbírájának e szavakért! Mellette látunk egy férfiút, ki évek óta osztályának élén áll. Lord Campbell elbeszélte volt nékem, hogy midőn Irlandot mint lordkancellár meglátogatta volt, még

egy hetet sem töltött az országban, szive már is tökéletesen irlandivá vált, és eszélyes skót feje, hála Istennek megmaradt néki, hogy őt vezérelje; és jelen magaviseleté becsületté válik mind szívének, mind eszének, mert ő férfiasán lábbal taposta az elnyomó párt álokoskodását. Mi hálával tartozunk a whigeknek ilyes kinevezésekért, s nem könnyű dolog lesz engem rábírní, hogy őket újra lehordjam. Megvallom, hogy más irányban is háladatosaknak kell lennünk; nagyon óhajtóm, hogy ebbeli kötelességünknek feleljünk meg, mert ámbár én megszabadulásunkat a gondviselésnek tulajdonítom, még is szükség megemlékeznünk, hogy a gondviselés külön eszközöket választ végzéseinek létesítéséhez, s azért úgy hiszem, megfér azon hálával, melyet Isten iránt nyilvánítottam, ha megismerem, hogy sokkal tartozunk a Morning Chronicle törekvéseinek. S ezért is a whigeknek mondhatunk köszönetét, minthogy e lap az ő pártjoknak nagy orgánuma, mely állandóan és rendkívüli ügyességgel becsületes elveket szolgált mindig. S a Morning Chronicle érdemli hogy diadalunk ez órájában fogadja, mint érdemli leghangosabb s legszívesebb lidvezletiinket ügyes és fáradhatlan törekvéseiért azon igazságtalanság leleplezésére, mely alatt szenvedtünk. Még csak egyetlen egy észrevételt kell tennem, s ez egy dicső barátomat érdeklí, kiről úgy hiszem, kelletinél keményebben szólották volt lapjaink, — értem az én szeretett barátomat Sheil Richardot. Megvallom, hogy boszonkodtam, midőn ügyemben oly valamit kívánt Peeltől, a mi kedvezéskérelemhez hasonlított; s néki jobban kellett volna engem ismerni, semmint hihesse, hogy képes lehetnék azon kezekből oly valamit elfogadni, a mi ajándékhoz hasonlít. Nem, — inkább megrothadtam volna a tömlöczben, mintsem hogy szabadulásomat Peel állítólagos kegyességének köszönjem. E helyről mondtam néktek, mielőtt börtönömbe mentem, hogy nem fogok egyezkedni, s nem fogok hunnyászzkodni, — s én nem egyezkedtem, nem hunnyászkodtam. Inkább tömlöczben veszünk mindnyájan, mint-

sem hogy a legparányiabb engedélyt fogadjuk el kegyelemképen a jelen minisztériumtól. Az én barátom Sheil Robert hibázott ennyiben; de ő egyike azon embereknek, kiknek szabad egyszer tévedni életükben, mert hazája sokkal tartozik törekvéseinek az emancipatio ügyében, rendkívüli szónoklatának s hatalmas elméjének. De ugyanazon beszédében» mely miatt vádoltatik, oly tételt vont ki sir Robert Peelből, mely őt minden becsületes ember szemében meggyalázza, — azon állítást értem: hogy igazságosan bántak velünk. Ezen állítás sokat ér, s én köszönetét mondok e helyről Sheil úrnak, hogy ezt kicsalogatta belőle. — S most már, miután diadalmaskodtunk, még pedig ügyünk érdeménél fogva, a hív keresztyének imádságaik s érdemeik segédével, — s mintán feldicsekedtünk diadalunkkal, nem mint a magunk művével, hanem mint azon hataloméval, mely a nemzeteket igazgatja, — lássuk most, mint kell magunkat viselnünk a jelen alkalommal. Nagyon, igen nagyon kívánatos, hogy óvakodva lépjünk fel; elkerülhetlenül szükséges, hogy fellépésünk szilárd legyen. Szükséges, hogy az engesztelődés szellemében működjünk; szükséges azon lennünk, hogy számmunkat minden alkalmas eszközök által öregbítsük. Nekünk ez úton újított erélyességgel kell vívnunk a repeal mellett, s ezen küzdelem vagy sírjainkban fog végződni, vagy az által, hogy ismét ír parlament fog ülni a college-greenbeu. A mi történt, az bennünket csak bátoríthatott, s mi neki bátorodtunk. Az anti-ír párt — nem akarom többé orangista-pártnak mondani, — tekintsen reménnyel törekvéseinkre, s ne tartsa magát továbbá is távol tőlünk- Nekik feledékeuységgel kellene elmúlt nézetekre tekinteniöks egyesülniük ve lünk a közhaza javára. De mit kell jövendőre cselekednünk? Engesztelődés legyen fő kötelességünk, s én úgy vélekedem, hogy ennek biztos eléréséhez a legjobb út: ha arra kérjük a távol maradottakat, vessenek egy pillanatot azon modorra, mely eddigi eljárásunkat jellemezte. Valjon sértettünk-e csak egyetlen egy emberi lényt is e küzdelemben? Megtámad-

tunk-e valakit? Történt-e valakin erőszak? Nem! Valóságos csoda, — milliók sereglettek együvé, s még csak történetből sem sérült meg senki. Az ír nép annyi kíméletet tanúsított egymás iránt, hogy azon erkölcsi csodát tapasztalhattuk, miszerint számíthatlan tömegek gyűltek együvé, a nélkül hogy a legkisebb erőszakoskodás követtetett volna el, a nélkül, hogy egyetlenegy férfit, asszonyt vagy gyereket legparányiabb baj ért volna. — S most protestáns földieimhez fordulok, azokhoz közülök, kik még nem tanúsítottak annyi lelki erőt, hogy a mellettem levő tisztelt urak példájára, közérdekeink ügyében katolikus honfitársaikkal egyesültek volna. S kérdem tőlök, félelemből vonják-e magukat vissza, vagy mert még most sem bíznak tökéletesen bennünk, mind azután a mi eddigien történt részünkről, hogy előttök való érzelmeinket kitüntessük? Hiszen mi erőnknek közepette állunk, mi több hatalommal bírunk mint bármely monarcha Európában? Mint tettem szert e hatalomra? Én megszereztem magamnak azon meggyőződés által, mely minden férfi, asszony és gyermek szívét eltölté, kik nékem engedelmeskedtek, — hogy nem fogok vele visszaélni. Én szert tettem e hatalomra, mert nézeteim megegyeztek az övéikkel, mert a büntettnék még árnyékától is óvakodtam. Lord-mayor úr! hatalmam soha sem növekedett volna annyira a katolikus clerus segéde nélkül, s ők nem keltek volna segédemre, ha nem tudják, mire fogom fordítani e hatalmat. Ok tudták — s figyeljetek erre protestáns földieim, — hogy én első apostola vagyok azon politikus felekezetnek, mely minden nagy változást kirekesztőleg erkölcsi eszközökkel vél elérhetőnek, s hogy nincs oly emberi forradalom, melyet méltó volna egyetlenegy csepp embervér ontásával megvásárolni.—Nem, — az embervér nem szolgál ragaszul az álladalomnak, bontó nem összeforrasztó erővel bír, s minden középület leroskad, melynek építészereihez vér vegyült. Mi büntett nélkül járunk el tisztünkben; a gondolatra, hogy egy csepp embervér ontathatók, összeborzadtuk. A katolikus clerus látta,

hogy ilyesek elveink, s hogy a velünk szövetkezők sem isteni, sem emberi törvényeket nem veszedelmeztetnek. Irland protestánsai! mi kifogásaitok vannak elveink ellen? s miért nem törekedtek ezeknek diadalt szerezni? S nincs-e okom kevélykedni, hogy épen tegnap, az én tisztelt barátom, Dublinnak katolikus érseke főtisztelendő dr. Murray, — (s csaknem szerénytelenségnek tartom, ily bizalmas kifejezéssel élnem róla szólótomban), öszves elerúsával az oltár előtt állott, s hogy kezeiket a mindenség urához emelték, hálát adva azon kegyelem diadalmas tanúsításáért, melylyel irántunk volt az úr. Ha eljárásunk nem lett volna loyalis vagy törvényes: dr. Murray bizonyosan nem szentesítette volna. Mert ugyan van-e loyalisabb ember nálánál, s egész élete mi egyéb mint folytonos tanúságtétele loyaltásának és becsületének? Ah, én kimondhatatlan örömet érzek, hogy ő tegnap mellettünk tett tanúságot. Igen, azon pillanatban, midőn a kastélyban reánk fogták az öszveesku* vést, midőn a koronaüggyvéd minket gonoszságában gonosz czinkosoknak nevezgetett, midőn védelmünkre együvé halmoztuk az okoskodásokat, — ámbár bizony nem sok haszna van az okoskodásnak olyatén viszonyok között minők a mieink voltak, — mint szorult vezéreknek — annak mondjam őt? (nagy ö r ö m z a j a közönség részér ől) — mint szorult vezéreknek szive jövődő magatok viseletén való aggodalmában, s mi háládatos lehet most ezen szív, öszves érdemét felülmúló engedelmességtők- és bizodalmatokért! Azon pillanatban, azon időben, midőn vezéreteket kiszakították körötökből, az ő szeretett fia is gyalázatosan ugyanazon vád alá vonatott. Vagy nem lett volna elégséges büntetés az cn szeretett Johnomnak, engem bezárva látni? kellett-e még őt is fogságra kárhozatni? Oh Smith! oh gonosz, kétlábú eczetpalack, nemde John O'Connell ellenzése Youghallban, az, hogy ő téged Youghallban megbuktatott, — ez az alap, melyen ő a vádlevélbe iktattatott? Hogy Smith reám nehezteljen, arra elégséges oka volt Én apját porbe fogattam és nem minden süker nélkül, s én becsülöm tiui piétását, mely-

nélfogva engem üldözöbe vett; de épen azon érzelem, mely öt ellenem ingerlé, épen ez érzelemnél fogva kellett volna fiamat kihagynia a keresetből. De képzelhetni-e államférfiatlanabb valamit^mint a kormánynak öszves eljárását? Ok tudták, hogy veszedelemben forognak, s ök teli tömték katonasággal Irlandot; de még akkor sem találták elégségesnek a számot, s így barackokba szállították őket, és szelein lyukakat fúrtak a falakba. De mi lehet örültebb annál, mit a miniszter amaz alkalommal mondott volt? Gondoljátok, hogy annak nem volt hatása Lajos Fülepre? s hogy azon esetre, ha az ki nem mondatik, s ha Franciaország Angliának állását Irland irányában meg nem tudja — gondoljátok, mondom, hogy Tangert megtámadják, hogy Mogadorhoz hozzányúlnak, s hogy maurusvér pirosra festi Oehdának fővényét? De képzelhetni-e békésebb eljárást a mienknél? Midőn történetből méltatlanság követtetett el ellenünk, mi nem kértünk elégtételt a törvénytől, mi nyájassággal viseltettünk elleneink iránt, s én ezen tényekre s az öszves Irlandi nép magaviseletére hivatkozhatom, midőn engesztelődést hirdetek és egyesülést. Oh, a népnek magaviseleté csodálatra méltó volt. Most teljes bizodalommal viseltethetünk békés elhatározottsághoz. Bizhatunk azon népnek jó magaviseletéhez, mely magát az önkormányra tökéletesen képesítettnek mutatta, különösen az által, hogy felhagyott az egyetleneg vétséggel, mely Irlandot bélyegzé vala. Ok a mérsékletességi mozgalomba vetették magokat, s most milliók ismerik a részegítő italoktól tartózkodás örvedetes eredményeit. Ah, ez oly nép, protestáns atyámfiai, mely arra való, hogy önmagát kormányozza, s mely támasztokra és bizodalmatokra méltó. Nékem elégséges okom van hinni, hogy ti már hajlandók vagytok osztozkodni e nézetben. íme itt van Grey Porter úr könyve, egy magas állású protestáns gentlemannek — egy protestáns grófság fősheriffjének munkája. Mit olvasunk e könyvben? Én három mondatot fogok belőle idézni: „Az 1801-diki, tökéletesen egyoldalú unió Irlandtól elvonja s mindig elfogja vonni azon fiait, kiket ügyes-

ség, genius, pénzbirtok és rang megkülönböztetnek; mind azokat, kik Irland erejét emelhetnék s a nemzetet dicsőíthet' uék. Nagybritannia és Irland között foederalis szövetség (s más nem alapulhat igazságon) kikerülhetlen, s mindkét szigetre nézve óhajtható.“ Ezek az elvek, melyekből a gentleman kiindul munkájában. Az első az unió boldogtalan eredményeire mutat, a második az unió mellett küzd. Szeretném tudni, fogja-e Sudgen, ezen átkozott, gyalázkodó kis angol ebecske, fogja-e ezen marakodó, gyalázkodó kis gentleman, Grey Porter urat hivatalából elmozdítani merni? Én kutyának mondom őt; mert reánk ugatott, midőn nem mert megharapni. Néki nincs annyi bátorsága, hogy Grey Porter urat hivatalából elmozdítsa. Ő nem merészelné magát olyformán viselni egy magas állású gentleman irányában, mint a hogy szegény falusi birákkal bánt volt. Én csodálom ezen könyvet; mert, ha mindjárt néhány tényre nézve téved is az író, mégis a nemzetiség való elvét találjuk munkájában, azon szellemet, melyről óhajtom, hogy által meg általjárja e népet, s mely Irlandot az íreknek szerzi meg. Én felkérem ezen gentlemant, hogy csatlakozzék hozzánk, s én előre mondom néki, hogy azon helyet fogja magának közöttünk kivívni, melyre őt értelmisége, rangja és hazafisága érdemesítik. Mit nem követnék el, hogy őt reá bírhassem! szívvéremnek egy részét adnám oda, ha őt közünkbe áthozhatnám! Mondom, az nem is becsületes ember, ki Grey Portért nem óhajlja ezen nemzeti küzdelem élén látni. Magamat a mi illeti, semmi szükség vezérnek lennem, én szívesen befogom magamat, s átengedem a gyepőt s az egésznek vezérletét Grey Portemnek. — Midőn az ügyet közelebbről vizsgálom, három különféle tárgy ragadja figyelmet magára. Az első: a clontarfi meeting. Ezen gyűlés törvényesen hivatott együvé, s törvénytelenül nyomatott el. Kötelességünk elveinkhez ragaszkodni, s most tekintetbe kell vennünk: váljon szükséges e azon gyűlést tartani, vagy pedig elégségesen igazoltatott-e az elv, a meeting egybehívása nélkül? Egy ideig úgy vélekedtem, hogy elkerülhetlenül

szükséges, tartanunk a gyűlést egy nagy elv igazolására; de midőn jobban meg gondoltam, hogy mi történt a lordok házában, s mint hirdettetett amaz elvnek törvényszerűsége örök időkre Denman, Cottenham és Campbell által, kétkedni kezdem szükségességén. Ezen gyűlés könnyen rossz benyomást tehetne, úgy is magyaráztathatnék, mintha gúnyból tartanók, s egyes barátokat elidegeníthetne tőlünk. Mához egy hétre azt szándékozom indítványozni: küldjünk ki válaszmányt annak elhatározására, ha szükséges-e, nem-e a clontarfi meetingnek tartása? Én nem akarom megelőzni a határozatot; de kénytelen vagyok kinyilatkoztatni, hogy véleményem szerint, nem kell tartani a gyűlést. A második pont, melyet élőtökbe akarok terjeszteni, oly terv, melyet tavai több ízben indítványoztam volt, értem az „óvó egyesület“ felállítását (az öregek tanácsának egy neme az egyesület szerfelett sebes mozgalmainak fékezésére)

Hosszadalmasan szólok hozzátok, de tartozásom nagyra nőtt három hónap óta. Én most becsületes ember módjára fizetem adósságomat. . . . S íme, harmadik tervemhez is érkeztem, melyhez különösen ragaszkodom. Én a királyné irlandi törvényszékének bíráit, és ő felsége irlandi koronaügyvédét pörbe akarom fogatni, azon alapokon, melyeket most a lehetőségig röviden és világosan élőtökbe térj észten dek. Az első ok azon „monster (szörnyeteg) vád“, melyet ellenem emeltek, harminczhat rőf vád! Lord Denman ezt helyesen mondá oly oklevélnek, mely arra van számítva, hogy a vádlott magát ne védelmezhesse. Szegény ember nem menekedhetik illetén vád alól. Rajtunk a repeal-jövedelem segített; de ha szegény embert fognának ilycs vád alá, honnan fedezné a költségeket? tízszer többbe kerülne néki, mint a mennyi patvar-pénzt látóit életében. Az én derék barátom Richard O’Gorman (a nagyjurnak azon tagja, ki nem látta helyét a perbefogatásnak) mondhatom, ma ugyan kevély lehet. Csak ő fogta fel helyesen ezen igazságtalan védlevelet, s ő annyi emberséggel bírt és annyi becsületességgel, hogy vé-

leményét szemébe mondta a törvényszéknek. „Mi öt napig — monda — törtük fejünket e billen, és egyikünk sem volt képes megérteni.“ Annyi bizonyos, ők nem sokat gondoltak vele. Ők úgy találták, hogy helye van a pörbefogatásnak. Én nékik nagyon le vagyok kötelezve érette. Ezt nem mondhatni a koronaügyvéd eljárásának. Sugdeu tervezte, Peel elvállalta. Bűnvád, mondom, a mi egyetlenegy orvosserünk. Egy ember sem biztos ilyes szörnyeteg keresetlevél elől. Becsületes törvényszék összetaposta volna, s én azt mondom, hogy semmi baszna a bűnvádi öszves tannak, ha a főítélőszék bírait nem állíthatjuk törvény elébe, hogy számot adjanak eljárásukról. Ez az én állításom, s én ezt képes leszek bébizonyítani illetékes tanuk által. Hogy a lord-főbíró a törvényszéki eljárás közben úgy viselte magát, mintha ü volna a köztádló, s hogy minden ember annak nézi, ha nem ül a bírópádon. Talán azt fogják mondani, hogy kár Így heveskednem. Ali, én nem félek az ő tömlöczeitől. Én szabadnak született britt jobbágy vagyok, én itt állok, hogy jogaimat védjem, s én igazságtalan Ságrol vádoló ez embereket. Én itt vagyok, hogy felhívjam Angliának népét, segítsen engem ezen emberek pörbefogatásában. Még irántam való magokviseletök ellen is van panaszom. Crampton bíró úr szemeit szemeimre szokta mereszteni, mintha rám akarna ijeszteni oroszán külséjével. Kérdem tőletek mindnyájatoktól: ballottatok-e valaha olyas törvényszékről a jelen eljárás előtt, melyben az elnök a köztádlótól kölcsön kérte ennek jegyzékét, hogy kiolvashassa belőle előadását. Ti láttátok, hogy ő így cselekedett, s én azt mondom, hogy ez olyas tény, melyet fel kell említeni. Én nem gondo* lók — nem biz én — a lord főbíró tekintélyével. Én felhívom az angol népet, szövetkezzék velem és Irlanddal, s vonsozljuk őt olyatén törvényszék elébe, melytől megtudhatjuk, váljon kötelességünk-e ilyes eljárást túrni. Második okom, melynek alapján pörbefogatását követelem, az ő pártos egyetlen előadása. A lordok s a commonerek házában egyiránt nem találkoztott ember, ki elég merész lett volna ezt védielmezni. Mind-

nyáján roszállották, illetlenek mondták mindnyájan. A harmadik vádpont azon alapul, hogy ok hírlapi cikkeket ténybizonyítékokul hoztak volt fel, s hogy Barrett barátom lapját és a „nation“-t kibányásztatták ellenünk. Ténybizonyítékok gyanánt vették őket, mintha e lapok tanúk képében lépnének a jury elébe, mintha hit alatt vallanak: „Mi hallottuk, midőn O'Connell ezt és ezt mondotta.“ Perrin bíró — ámbár szegényke az eljárás nagyobb részét keresztül aludta, — e tekintetben emberséget mutatott, s vonakodott ezen világos törvényteleniséget sanctionálni. Én nem akarok a jury elferdítésének fárasztó részleteibe bocsátkozni, mert most már általánosan megismerik, hogy a jury álnokul szerkesztett együvé. Ezen tény is egyik cikkelyét fogja tenni a vádlevélnek. Perrin itt jól viselte magát. De még van valamim számotokra. Én ismerek egy embert, kit azzal biztattak, hogy gazdagon fogják jutalmazni, ha bizonyos tárgyról tanúságot tesz. A tárgy nem létezett, s ő ennél fogva nem tehetett róla tanúságot; de én bém bizonyíthatom, hogy ezen kifejezés: „őnt gazdagon fogják jutalmazni“, használtott amaz alkalommal, s bém bizonyíthatom igen hiteles és tiszteletre méltó tanú által. Újra mondom, ha magára hagyják a juryt, nem hoz soha ilyen tén végzést. Megéhezem a szót, mikor mondom: hogy valaki segítette a juryt ezen végzés hozatalában. Nem akarlak titeket még tovább itt tartóztatni, csak arra emlékeztetlek benneteket, hogy a bírák, ha bár nem lehet őket pénzzel megvesztegetni, még sem állanak a kedvezés felett. Már pedig a lord főbírónak unokaöcscse hivatalt kapott a helytartó kastélyában. Én azt mondom: a főbírónak azon kellett volna lennie, hogy unokaöcscse más úton módon nyerjen alkalmazást. Gondjának kellett volna lennie, hogy semmiféle következtetés, — s én ezen következtetést, bár mi természetesnek mutatkozzék, hibásnak nyilvánítom, — ne vonattathassék a bíró ítéletéből, s az unokatestvér előmozdításából. Azt is emlegetik, hogy Crampton bírónak egy rokonát szintén ellátták hivattalal, de a történetecske nem oly hiteles, hogy vele bajlakodjam. —

Folytatom előadásomat s mondom: én három hónapig voltam tömlöczben. Szeretném tudni: kell e magamat szép csendesen alávetnem? Nem szólok neheztelésből vagy bosszúállásból. Én véghetlenül multságos három hónapot töltöttem oda benn, s ez idő annál multságosabb volt reám nézve, mert az első tizenöt nap után már nem tartottam zavarok kitörésétől, nem attól, mi azelőtt öt álló hónapig felvert nyugalomból. Öt hónapig nem aludtam nyugton. Én nem panaszkodom fogáságom miatt, — vígabb bajtársakat még csak nem is képzelhetni. Fogolytársaim hitveseik kedves társalkodásának is örvendhettünk, nem voltunk tréfa és jó kedv szűkében. Szebb egyetértésben nem is élhetne az ember. Hogy haragudnám mind ezért? — nyugodt elhatározás szól belőlem. Én felhívom Eczet — Smith uramat, törölje le rólunk a igazságtalanságot, melyet ellenünk elkövetett. Én felhívom Angliát, szolgáltatson ki nekünk igazságot vagy kárpótlást családaink bolygatásáért, s azért, hogy annyi órákat napokat és heteket elragadtak előlünk s előlök. Nem fognak ők gyógyszerrel gondoskodni? Mind ez, a mi világosan törvény és igazság ellen történt, talán tekintetbe se vétessék? S ki követte el ez igazságtalanságokat? A ír kormány záratott el bennünket, és Cramptonnak volt annyi belátása, hogy a koronaüggyvédőtől követelje, miszerint szabad lábon maradhassunk, míg felelőviteiliink eredménye tudva lészen. Én vádat emelek a koronaüggyvéd ellen, hogy hozzá nem járult ez indítványhoz. Én őt s a kormányt ezen kívánság megtagadásának bűnéről vádolom, vádolom arról, hogy nem gondoltak vele, ha netalán ártatlanokat büntetnének. Eljárásukat a becsületes szándék kézzelfogható hiánya jellemzi. Tudhatta-e a koronaüggyvéd, hogy a törvényészék ítélte nem fog felforgattatni? Ő ezzel nem gondolt. Ő büntetett bennünket oly remény fejébe, hogy az ítélet helyben fog hagyatni. Eljárásközben folyton folyvást értekezett a kormánynyal. Én nem tudom, volt-e azon — kinek is híják — azon fajankó lordnak nagy része benne, de a kormány számadással tartozik érte. Kérdem: nem fog-e Anglia

velünk ezen emberek ellen szövetkezni? Három hónapig börtönben tartottak bennünket; mi ártatlanoknak nyilatkozta" tunk, s ők kikerülhették volna e büntetést, ha akarják. E helyről hívom fel Angliát, szövetkezzék velünk. Szándékozom választmány alakítását indítványozni, melynek magam is édes örömetest tagjává leszek, s mely Anglia valamennyi jelesebb városait két hónappal a parlament megnyitása előtt békálja, hogy megérthesse a nép szándékát. Azt fogjuk mondani: itt igazságtalanság történt. Elferdített jury, igazságtalan végzés, végrehajtott ítélet mielőtt ez jogosnak találtatott volna, és ártatlan emberek fogságra vetve. Angolok, én próbára teszek benneteket, én tudni akarom, ha fogtok e velem szövetkezni egyenként és mindnyájan. Ha nem, úgy visszajövök, s azt fogom mondani földieimnek: ne bízzatok többé John Buliba, bízzatok egyedül parlamentetekbe college-greenbeu. Gondo-
lom, többen fognak összeseregleni, hogy lássák a három hó napig békalitkázott oroszlánt, s én sükernek nézek elébe. De kérdem tőletek: hát a minisztereket ki fogjuk büjtetni? Sir James Grahamnak szabad legyen kibúvnia? néki, ki pártatlan szemtelenséggel bírt a ház két tagját ezeknek távollétében elmarasztalt czinkosoknak nevezni. (Egy hang a népből: „hazudott.“) Bizony te épen oly gorombának látszol lenni, mint Sir James maga. Én nem mondom őt hazugnak, de én piszkos szájú levélbontónak nevezem őt. — Most általtérek arra, a mit Sheil tett volt a házban. Ő kicsikarta sir Róbert Peel nyilatkozatát, azon Peelét, ki a hírlapi tudósítások szerint eléggé szemtelen volt azt fillenteni, hogy igazságos eljárásban részesítettünk. (Többen a népből: „hazudott.“) Semmi kétség, hogy hazudott. S ez aztán britt miniszter! ez első minisztere a föld első birodalmának! Elferdített jury, pártos főbíró, kirekesztett esküitek és kizárt bizonyítékok, — s ő azt meri mondani, hogy az eljárás igazságos volt! Oh, nagyon igazságos, gyöngy Sir Robertem! S kegyelmednek kár volt őt hazugnak mondani. Ő azt, a mi nekünk kijutott, nagyon igazságos eljárásnak tartja egy ír katolikussal szemközt. De

azon gyalázatos fillentős öt az öszves dublini eljárással azonította; és az unió valóban csak gúny, ha az angol nép nem szövetezik velünk, öt tisztéből kiforgatni, s öt a hatalom és a parliament! vezérlet székéről lerántani. S ezzel elmondottam a mi szívemen volt. Most a cloutarfi meeting s a preservativ egyesület ügyéről kell tanakodnunk. Tudom, látom, hogy bizodalommal lehetek a néphez. Tudom, hogy zavaroktól, lázadástól, erőszaktól nem kell tartanunk. Az irlandiak ildomosok, s abba nem volna ildomosság, ha nem vennék észre, mily hasznát tapasztalták magokviseletöknek mind az emancipatio, mind más¹ izgalmak alkalmával. Mondom nektek: a repeal ellentállhatlan, ha ti nyugton maradtok ezentúl is. Áh, mint dobog fel szívem örömben, midőn látom az O'Brieueket, a Buttlereket, a Hutchinsonokat, a Mocklekat, a Portereket O'Irland körül gyülekezni! Mily nap lészen az majdan Vilmos király körül college-greenben! Mily diadalt iüllöttünk pénteken, midőn végre a késő igazság-szolgáltatás hira héjárta az országot! Oh, mily büszke érzem, nemes remény, s kedves sejtelem, elejébe néznünk a napnak, midőn O-Irland szabad és nemzet lészen ismét, midőn kereskedése új életnek fog indulni, mezei gazdasága dúsan felragyogni, s midőn vidor leányai és derék fiai még vígabakká és boldogabakká fognak válni. Éljen Ó-Irland! a repealnek hurrah!“

Midőn a felsőház a dublini törvényszék ítéletét megsemmisítette, azt írta volt valamely angol lap: hogy O'Connellnek kedvezésképen meg kellene engedni, miszerint még nyolcz napig a börtönben maradhasson a választandó új irány s új eszközök komoly megfontolására. S az imént közlött beszédből csakugyan láthatni, hogy O'Connell jónak látá, új útra áttérni. ígéretei, hogy egy év múlva meg college-greenben fog ülni az ír parliament, lánggra lobbanthatták a tömegek phantasiáját, de higgadt tér-

fiakra nem lehettek hatással. Sheil, Irland leghívebb s leggenialisabb fiainak egyike magának azon beszédében, mely O'Connell fiának védelmére mondatott általa, így szól: „ . . . nem fogná-e az ír nép, ha nyolcz millió protestánsból állana, követelni, hogy a birodalmi parlament az ír ügyek elintézésére, időről időre Dublinban tartson üléseket. “ Ezen sorok világosan ellenmondanak a repealnek, a birodalmi egység felbontásának, s csak az unió minél valóbb valósítását sürgetik. S mint Sheil, úgy vélekedik, úgy érez szívének fenekén — ha bár nem sietnek is ez úton útfélén kikürtölni, — a miveltebb osztály tetemes többsége. A kormánynak lépése O'Connell ellen világosan kijelenté: hogy az unió megszüntetésének békés útoni elérése nem egyéb ábrándnál; s azon körülmény, hogy az ír törvényszék igazságtalan ítéletét angol bírák semmisítették meg, hatalmasabban szónokolt az unió, a két ország közötti egyesület elvégrei teljesítése mellett, mint a theoretical okoknak egy egész serege. Mindennélfogva történetett, hogy O'Connell régi állását odahagyva, most a foederalismus mellett nyilatkozott, azaz: közeledett azokhoz, kik a birodalmi parlament felsőbbsege alatt tartományi parlamentet követelnek Irlandnak a belügyek elintézésére. De régi tan, s olyas, melyet épen O'Connell legjobban tudhatna, „hogy félszabályokkal nem fogsz a tömegekre hatni“; s az öreg Dániel, hogy a mindinkább fenyegetődző szakadásoknak elejét vegye, hogy versenytárs nélkül maradjon a mozgalom élén, rövid idő múlva

kénytelen volt búcsút mondani a foederalismusnak, s a régi zászló alá állani, hol azonban ezentúl csak részletes javításokért küzdhet haszonnal, a nélkül hogy a repeal ügyével — mely, véleményünk szerint, mert O'Connell részletes reformokról hallani sem akart, egyes javításokat háttérbe szorított, de mely más részről talán nagyszerűebb reform-rendszer ígér már a legközelebbi jövődőnek, — a nélkül, mondom, hogy a repeal ügyével végképen szabadna felhagynia, mit múltjának annyi ünnepélyes fogadása tilt néki, de mit az angol kormányval szemközt, hogy ama részletes reformok elérettessenek, néha néha szükséges is felemlíteni. Hogy 1843-tól 1846-ig a repealre nézve lényeges változásnak indultak a nézetek Irlandban, kívált két nagymomentumu jelenségből világlik ki, s névszerint abból: hogy O'Connell és ír követársai ismét helyet fogtak a londoni parlamentben, hová ezelőtt „mert semmit sem reméltek tőle s mert maholnap úgy is együvé ül az ír parliament“, már nem is mentek volt; s kiviláglik másodszer abból: hogy az írlandi katolikus clerus, melyet a római szék már 1839-ben intett volt, hogy politikai ügyekbe ne keveredjék, de mely ezen brevéről akkortáiban még hallgatott, — hasonló értelmű újabb brevét O'Connell megszabadítása után közzé tevén, ez által is kitünteté, hogy mindinkább közeledik a kormányhoz.

O'Connell ugyan mindenkép azon volt, hogy az egyházi hatalomnak ezen érintkezését a világgal akadályozhassa, de mind híjába. A maynoothi bili, mely

a katolikus papok növeléséről gondoskodik, az új ájtatos alapítványi törvény, mely az ájtatos hagyományokat katolikusok, névszerint katolikus főpapok által is rendeli kezeltetni, s melyet a katolikus clerus örömmel fogadott, ezek egy oldalról közelebb hozzák a papságot mint rendet a kormányhoz, smás oldalról alapját vetik — újabb intézkedésekkel és törvényjavaslatokkal egyetemben, a nevelés secularisatiojának, oly dolgok, melyek ellen O'Connell élesen nyilatkozott még minapában. Minden arra mutat, hogy az ügy végre is azon alapon fog kiegyenlítettetni, melyet az agitator 1825-ben kijelelt volt a parlamentnek, de melyről hús év múlva már semmit sem akar tudni; s melyet 1829-ben az emancipatio bili alkalmával Peel eltolt magától, hogy tizenöt év múlva, ezen s a földbirtokosok és földbérlők közti szerződések állandósításán kísértse meg az új rendszer alapítását. S az olvasó nem fog ide s oda kapcsolást látni az ügy ezen sajátszerű peripetiáiban, sőt épen azt fogja belőlök kiolvasni: hogy midőn Peel vagy ennek netaláni whig utódja „valósággá“ akarja tenni az uniót, akkor nem lát más eszközöket maga előtt, mint azokat, melyeket O'Connell e végre alkalmasaknak vélt, midőn az unió szilárdítása, nem az unió felbontása volt előtte a végczél. Igaz, az irlandi katolikus clerus még egy minapi zsinatjában tiltakozott a kormányfizetések ellen, de azóta társul szegődött a kormány olyatén intézkedéseéhez, melyeknek nincsen értelmük, ha nem tekintethetnek a

katholikus egyház s az állam közötti concordatum előzményei gyanánt.

S hogy azon esetre, ha illetén szerződésre lépnek angol kormány és irlandi clerus, — az unió felbontása melletti izgatás vagy tökéletesen megszűnik vagy csak kicsinyes formák között fog mutatkozhatni, — magában világos.

Ezen töredék-észrevételek talán tisztábbra fejtették a repeal kérdését az olvasó előtt, mintsem minőnek az eddigien egyik vagy másik hírlap prismáján keresztül mutatkozott előtte. Egy pár téveszmének helyreigazítása volt czélunk; fenntartván magunknak O'Connell életének és öszves működésének vázlatára más alkalommal még visszatérnünk, midőn a fia által ez év elején kiadott, de Pestre ez ideig (1846. jun. vége) még egyetlenegy példányban sem érkezett életírás kezünkben lészen.

Az eddigiekből is láthatta az olvasó, hogy mi nem tartozunk O'Connell divinisálói közé, de jellemének és talentumának nagyszerűségét, s roppant érdemeit a „zöld sziget“ ügyében csak a Roden-ek fanatismusa s a Brougham-ok szomorú elme- vagy jellemficzamodása tagadhatja. Midőn Beaumont Gusztáv nem régiben a francia kamara szószékén polgárisodási szempontból az unió iránti rokonszenvét nyilvánítaná, utána vetette: de mindenesetre hasznos volt a repeal zászlaját is körülhordozni, mint biztos mód Angliát más rendszerre bírni. — Ha ez áll, akkor O'Connell repeali táborozásainak színészi fogásait is jóval szelídebb világításban fogjuk látni, valamint a

több ízben ellene emelt vádat, hogy az ír nép szenvedelmét önhasznára, a számára évenként november 14-kén adó útján begyűlő 12,—20,000 font sterlingnyi díjnak örökítésére ügyekszik kibányászni, tökéletesen megczáfolja, úgy hisszük, Shrewsbury grófhhoz intézett következő levele, melylyel a jellemrajzot bérekesztjük:

„Gróf úr! — Nem nézhetem nyugton, hogyévdíj-igényeim, melyek itthon mindenki előtt ismeretesek, külföldön félremagyaráztassanak. Elmondom e díjnak származását. — Húsz s egynéhány évvel az emancipatio előtt ügyünknek egész terhe kirekesztőleg reám nehezedett. Elrendeztem agyüléseket, előkészítettem a végzéseket, válaszoltam a levelekre, megvizsgáltam a panaszokat, felriasztottam az álmosokat, tüzet leheltem a hanyagokba, fékeztem a heveskedőket s az erőszak után nyulókat, azon voltam, hogy az igazságszolgáltatás zátonyait és szirteit kikerüljük, hogy a mindenfelől fenyegetődző árulás elől megmenekedhessünk, hogy ügyünk hatalmas és számos elleneivel bár mi veszedelem érjen, megvívassunk. Mind ez kirekesztőleg az én tisztem volt. Azon időmet, midőn perczemet guineákkal mértem, midőn jövedelmeim csak physikai erőm és szükségeim mértékében találtak határt, midőn ebédeimet a lehetőségig rövidítettem, s csak kevés órákig aludtam hajnal felé, — azon időben, húsz évnél tovább, egyetlen nap sem múlt el. melyen legalább egy vagy két órát. s gyakorta jóval többet ne szenteltem volna a katolikus ügy előmozdításának. S tettem mindezt,

a nélkül, hogy jutalmat vettem vagy követeltem volna érette, nem még személyes kiadásaimért sem. Négy évig én viseltem a katolikus izgalom öszves költségeit, mások csak hetvennégy font sterlinggel jártak hozzájuk.

Ki fogja nékem fiús ifjúságomnak, és derült erős férfikoromnak éveit megfizetni? ki fog nékem kárpótlást nyújtani az elvesztett alkalmakért, dicsőséget szereznem magamnak szakomban, s kincseket, melyekre bizton számot tarthat az ügyvédi karban a jeles? Más kitüntetésekét akkor nem élvezhettem. — S most bekövetkezett az emancipatio. A gróf megismeri, hogy ezt nékem köszönhetni. Az emancipatio előtti évben ámbár csak vászontalárist viseltem, s ámbár csak a külső karhoz tartoztam, ügyvédi jövedelmeim nyolczezer font sterlingre mentek, — oly öszveg, minő addigiam a külső ügyvédi kar egyetlenegy tagjának sem járt ki Irlandban. Ha hivatalomban megmaradok, rövid idő múlva, mint a belső kar tagja aselyemtogának előjogával felruház tattam volna. Foglalatosságaim kevésbé fárasztók, —jövedelmeim tetemesbek, talán felében nagyobbak lettek volna. Ha lemondok a politikáról, szakomnak minden méltóságaihoz s legmagasb tiszteihez nyitva előttem az út. De én egy fényes nappali álmodtam, — s csakugyan álmom lett volna? — hogy Irlandnak még szüksége van reám, hogy ámbár Irlandnak katolikus nemessége és mag asb középosztálya igen nagybecsű előnyöket nyertek az emancipatio által, mindamellet az igazságos kormány jótéteményei még nem terjed-

hetnek ki az ír nép nagy tömegére, ha csak az Angliávali unió valósággá nem válik, vagy ha ezen gyűlöletes unió fel nein bontatik. Nem gondoltam vele, bármi tüskés legyen az ösvény, melyen járnom kellend. Korábbi győzelmeknek személyes előnyöket köszönhettem, minőket ritkán mutathat fel egyvalaki. Ellöktem magamtól az ügyvédi gyakorlatot, jövedelmét szélnek bocsátottam, kitüntetések- és méltóságokra! kilátásomat elrekesztettem, — s megragadtam a hazának ügyét. És érijen jó vagy rossz miatta, választásomat soha meg nem bántam, nem fogom megbánni soha. — Oly esemény következett be, melyet nem láthattam előre. Még egy ízben magas előléptetés kínálkozott eddigi hivatalos körömben. A főtörvényszék főbárájának tiszte megüresült. Megkínáltak vele. Vagy ha elsőséget adok a főlevéltárnokságnak Irlandban, ezt is választhattam volna. Kecsegtető egy ajánlás, s értéke még öregbítetett azon mód által, melylyel történt, s kivált azon egyéniség által, melytől kiindult, — a legjobb angoltól, kit Irland valaha látott, marquis Normanbytól. De én ismét egy fényes nappali álmodtam, — s csakugyan álmom lett volna? — s az ajánlott hivatalt el nem fogadtam. S most még öntől is, gróf úr, önnös és szennyes indítóokokról vádoltatom. Úgy hiszem, minden hiúság nélkül állíthatom, hogy soha ember még annak, mit hazája ügyének tartott, nem áldozott fel többet nálamnál. De én a kinnak s a bánatnak még egy más forrásából is merítgettem, ismerek még oly szenvedést, mely talán mindnyájánál gonoszabb, s mely

nékem földjeim hálájára még magasabb igényeket nyújt mint bárki másnak. S ez a keserű, mérges, bérbe fogadott és épen ennél fogva még bőszerűbb düh ellenem, melyet Irland s a szabadság iránti szeretetem költött fel. Mennyi gúnyt, szemrehányást és rágalmat szenvedtem? hány pohár keserűség öntött már fejem fölébe? mily nyers, pórias kifejezések használtattak kopásukiglan ellenem? melyik lealázó névtől kiméltetem meg? a gonoszság mennyi kincseit pazarlották reám? mily örütségekről, de sőt mily gaszágokról vádoltattam?— Nem hinném, hogy a magánéletben valaha ellenségem lett volna. Tudom, voltak s vannak számos meleg, szives, szerető és hű barátaim. S mégis itt állok, mint kétségkívül a leginkább s legdühösebben rágalmazott ember az egész világon! Sliogy a rágalom tetőpontját érhesse, eljő még a gróf is, Talbot kardja helyett vesszővel oldalán, s Peelnek bohózatosságával a maga rágalmát is önti keserű kánpoharamba. Mind ezt tettem és szenvedtem Irlandért. S legyen ez bár liáládatos vagy háládatlan, fizessen vagy ne fizessen: annyi bizonyos, hogy azon ember, ki engem annál fogva gúnyol, mert Irland zsoldját elfogadom, az erkölcsiség legmindeünapiabb elemével sem bír, mely azt tanítja: hogy a munkás érdemli a bért. Azon ember nem bír a lélek magasabb érzelmeivel, melyek értésére adják az embernek: hogy vannak szolgálatok, melyeket pénzzel fel nem mérhetni, s melyeket pénzzel soha meg nem fizethetni. Igen is — büszkeséggel mondom, — én Irland bérese vagyok, s én dicsekszem e bér-szolgálatommal. “

GUIZOT.

GUIZOT

Guizot (Ferencz Péter Vilmos) született Nimesben 1787. October 4-én, protestáns család kebelében. Atyja kitűnő tagja volt a nimesi ügyvédi karnak, s mint azon hitfelekezet sorsosához illet, mely az absolutismus által csaknem valamennyi polgári jogaitól megfosztatott, élénk rokonszenv érzelmeivel üdvözlé a forradalom korányát, melynek bárdja alatt a terrorismus idejében (1794. április 8-án) elvérzett. Anyja, ezen gyászesemény után, mint vallásos kedélyétől és szilárd jellemétől várni lehetett, csak árvái növelésének élt, se végett az akkor Francziaországhoz tartozó Genfbe, vallásának bölcséjébe s jelenleg is egyik fő székhelyébe költözködött. Guizot itt komoly iskolában nőtt fel, s a higgadság és magasb vallásosság typusa korán ismerszett meg rajta. A régi és újabb nyelvek tanulásán kívül — négy év alatt sajátjává tévé a görög, latin, angol, olasz és német nyelveket, — 1803. óta kivált philosophiai tanulmányokkal foglalkodott, melyek iránt már első ifjúságában rendkívüli vonzalmat érzett.

1805-ben anyja visszatért Nimesbe, s a tizen-uyolcz éves itju röviddel utóbb Parisba indult a jog tu-

dományok tanulására. A directoriumi időszak erkölcsi féktelenség-e jóval túlélte a directorium politikai formáit, s Guizot oly világot látott hallott maga körül zajlani, melyet a genfi collegium falai között s anyjának őrszemei alatt aligha sejdített. De kegyes csillagzata őt Stapfer volt schweitz-i követ, s a mily tudományos oly nemeslelkű férfiú házába vezeté, kinek társaságában, hogy ingadozó egészségét helyreállítsa, az 1807 s 8-diki éveknél nagyobb részét falun tölté, hol egyszersmind tanulmányainak hézagait pótolá, s kivált theologiai s történettudományi vizsgálatokkal és Kant philosophiai munkáinak tanulásával foglalkodván, a világ scepticismusával érintkezésbe jött elveit megerősíté. Ugyancsak Stapfer által Páris első salonjaiba is bevezettetvén, Suard házában Pauline de Meulan kisasszonnyal ismerkedett meg, ki akkor a „Publiciste“ czímű folyóirat tárczáját szerkeszté, hogy a forradalom által öszves birtokuktól megfosztott szülőinek kényelmes életet szerezhessen. De a hű gyermek ezen eljárásában 1807. martiusban betegség által gátoltatván, magát és családját a legnyomasztóbb szükség szélén látá, midőn ismeretlen kéztől levelet vészén, melynek névtelen írója addig ajánlkozott helyette a szükséges cikkelyeket megírni, míglen egészsége helyreálland. S csakugyan naponkint érkeztek cikkelyek, melyek czéljuknak tökéletesen megfeleltek, s melyeknek írója folyvást a névtelenség leple alatt maradott. Paulina még csak nem is sejdítheté, ki legyen nemeslelkű segéde, s tizennégy nap múlva felhívá őt lapjában: lépjen ki a névtelenség

rejtekeiből, hogy köszönetét mondhasson néki. Az író Guizot volt, s Paulina 1812-ben «hitvesévé válván, tizenöt évig tartott szakadatlan boldogsággal jutalmazá meg hívét a nyomorban.

1809-ben jelent meg Guizottól: „Nouveau dictionnaire u niver sei des synonymes de la langue franQaise, précédée d'une introduction philosojGiique sur le car act ere de la langue franjaise“ (új, egyetemi szótára a francia nyelv synonymáinak, philosophiai be vezetéssel a francia nyelv jelleméről;“) 1811-ben „de l'é tat des bea ux-ar t s enFranceet du salon de 1810.“ (a szépművészetek állapotáról Franciaországban s az 1810-diki mukiállításról); „de l' Espagne en 1808.“ (Spanyolországról 1808-ban; Rehfües német munkájának fordítása); „Annales de l'éducation“ (nevelési évkönyvek) folytattott 1815-ig, öszvesen hat kötet; 1813-ban: „Yie des poétes franais du siede de Louis XIY. (XIV-ik Lajos korabeli francia költők életírása, I. kötet, a második és harmadik elmaradtak;)—ezenkívül még élénk részt vett több időszaki iratok szerkesztésében („publiciste“, „archiveslittéraires“, „journal de l' empire“, „Mercure“) inkább tudományos mint politikai cikkek Írása általj az utóbbiak más földet kívántak, nem a császárság s a kényuraság diadalkocsija által felszántottat.

1812-ben, Fontanes által a tudományok párisi fakultásában az újabb történetírás professorának neveztetett ki. A huszonöt éves ifjú férfi most közelebbi

ismeretségbe jött Royer-Collarddal a philosophiának akkor már nagyhírű professorával, ki tudnivalóképen folyvást munkás volt a Bourbon család érdekében. Guizot nem vett részt ezen törekvésekben, de más oldalról a császársági rendszer bámulóihoz vagy épen magasztalóihoz sem tartozott, s jelleme nem engedé, hogy megnyitó beszéde a császár panegyrisévé váljék, mint egynémelyek várták volt. Leczkéi fényes nevet szereztek néki, s ő ez időkorban csaknem kizárólag a tudományoknak élt, különösen tisztének Midőn 1814-ben Napoleon a császárságról lemondott, Guizot látogatáson volt anyjánál Nimesben, s így távol a közügyekben elegendéstől; de Royer-Collard által hatalmasan ajánltatott az új kormány-nak, s abbé Montesquiou a belügyek minisztere mellett az osztály főtitoknokságával megbízott. „Nem jutalmul;—mondá Guizot, egyik biographusának,—XVIII-ik Lajos kormánya ugyanakkor midőn a közügyek vezérletét egy nagyimra, egy abbéra, egy régi royalistára bizá, pártatlanságát akará bébizonyítani azáltal, hogy melléje egy polgárt, egy protestánst, egy szabadelmű író-t helyezett. · Ez utólibik, képviselője volt az új Franciaország érdekeinek oly köz-igazgatásban, melynek a régi Franciaország volt fő eleme.“ Az ultraroyalisták, ők kikiről írva van, hogy királyiabbak akarnak lenni a királynál, igen természetesen veszedelmesnek hirdették azon férfin irányát, „ki az angol iskola elveiből indult ki, s kinek az volt meggyőződése, hogy Franciaország csak az alkotmányos monarchia, az államhatalmak őszinte és

loyalis mérlegezése útján juthat tartós jólétre.“ Más részről azok, kiket ma baloldaliaknak hívunk, hajlandók voltak az 1814. October 21-dikei törvényt, mely azon elvből indulva ki: „hogy a sajtószabadság fentartandó s oly formán alkalmazandó, miszerint hasznossá és tartóssá váljék,“ mégis a harmincz Ívnyinél kisebb munkákat előlegesen rendelé megvizsgálatni, — ezen törvényt, mondom, hajlandók voltak annál is inkább Guizotnak tulajdonítani, mert ő három nappal utóbb, Royer-Colarddal egyetemben királyi censornak neveztetett ki. Volt-e, nem-e, része ezen törvény hozatalában Guizotnak,— olyasok voltak-e Franciaország körülményei 1814-ben, melyek között ezen törvény, mint ideiglenes intézkedés ostrom idejében, az alkotmányos szellem veszedelmezése nélkül alkalmaztathatott, — ezt mi nem fogjuk elhatározhatni; de annyi bizonyos, hogy most már mindenki, ha egyszermászor a rue des capucinsben megfordult, a külügyek miniszterének szájából hallhatta: hogy Franciaország oda jutott el, hol a sajtószabadságot büszkén örök szerzeményének tekintheti.

Midőn Napoleon Elbából visszatért, Guizot—ha az 1815-diki május 14-én költ Moniteurnek hitelt adhatni — kinyilatkoztatá ugyan hozzájárulását az új alkotmányhoz, de cabinet! tisztétől mindemellett megfosztatott. Erre egy ideig históriai leczkét folytatta, s utóbb az alkotmányos royalisták megbízásából XVIII-dik Lajoshoz utazott Gentbe, hol azon volt, hogy a reakciónak eleje vétessék, hogy gróf — utóbb

hg. Blacas az ügyek vezetésétől eltávolíttassék, s hogy Talleyrandnak hely jusson a minisztériumban. Ellenei arról vádolják Guizotot, hogy ő szerkesztette volna a „moniteur de Gand“-ot; e vádat a miniszter a szónokszék magasságából hazugságnak nyilatkozta, azon hozzáadással: hogy még csak egy sort sem írt belé.

A második restauratio alkalmával 1815. július 15-kén az igazságszolgáltatás minisztériumának fotitoknokává neveztetett ki, de midőn Barbé-Marbois Dambray váltá fel a kancellárságban, az kinek elnöklete alatt a pairek kamarája egy évvel utóbb Neyt halálra ítélte, — Guizot lemondott hivataláról, s csak annyiban maradt érintkezésben a kormánnyal, mennyiben a „maitre des requêtes au service extraordinaire“ inkább czímmel mint tiszttel ruháztatott fel. — S most a publicistái pályára lépett, melyet oly szerencsével futott meg, hogy a minden idők és minden nemzetek első államphilosophusai közé sorozandó. Első publicistái munkája 1816-ban e czímmel jelent meg: „du gouvernementreprésentatif, et de l'état actuel de la France,“ s midőn négy évvel utóbb „du gouvernement de la France depuis la restauration et du ministre actuel“ (Francziaország kormányáról a restauratio óta s a jelen ministeriumról) cím alatt bővítve és újólag átdolgozva bocsátatott közre, néhány hónap lefolyása alatt négy kiadást ért.

Mikor az izraeliták — így szól bevezetésében a szerző — Júdás Machabeus vezérlete alatt Jeruzsá-

lembe visszaérkeztek, a falak le voltak döntve, a házak hamuvá égve. minden felforgatva és lerontva. Újjá építeni kellett mindent: s a kapu előtt volt az ellenség. Azonegy időben újra kellett teremteni is védeni is a várost, s a nép a háború és a béke fáradalmait egyszerre szenvedte, hol a vakoló kanalat a karddal, hol a harcot a munkával cserélvén fel. — Hasonló feladás a mienk. Nékünk mindnyájunknak az alkotmányos rendet kell megalapítanunk, s a forradalom előtti kormányformákat visszautasítanunk. Itt rejlik helyzetünk csomója.

Ezen feladás feloldására Guizot csak egy módot lát: támaszkodjék a kormány az új Franciaországra, nyomozza ki ennek uralkodó véleményeit, közérdekeit és közszenvelmeit, s ezekben nem csak szabálytalan erőket, hanem közigazgatási eszközöket is fog találni. Azt mondják — így folytatja fejtegetését a szerző, — hogy a vélemények — semmi, hogy valóság és hatalom csak az érdekekben rejlenek.—Nyomom szójárása a kontárpolitikának, mely soha tömegeket nem vezérlett, csak egyénnel alkudozott. S ilyesmit Franciaországban állítani, melynek forradalma csaknem kirekesztőleg a vélemények, az eszmék, nem az érdekek műve volt! Csodálatos ellenmondás! embereink dühödnek az elvek, a doctrinák, a teoriák ellen, öszves szenvedéseinket ezeknek tulajdonítják, — s ugyanakkor hiú álmoknak hirdetik! Remegünk az eszmék előtt, s mindössze is, ha számba veszziük őket, az csak oly végre történik, hogy féljünk tőlök. Ezen eljárásban a szemtelenség

s a gyengeség olyatén vegyülete rejlik, mely kacajra is boszuságra ingerli az embert. Hogy XL V-dik Lajos, thronusának magasságából és dicsőségének fényében Telemachusban nem látott egyebet satyránál, s Feneionban csak meglegedetlen ábrándozót, az természetes; a salentumi kormány végre nem is volt egyéb, mint egy jóra való embernek költői utepiája. De vigyázzunk magunkra, az idők hatalmasan változtak; azon eszmék, miket oly csekély nyomatéknaknak hirdetnek, birodalmakat forgattak fel s birodalmakat alapítottak, és ígéreteik hitével kebelükben vészes és bizonytalan jövendőnek indultak elébe a népek. Ha ilyes tapasztalások után olyatén megvetést affectál a hatalom az eszmék iránt, minőt csak a siami királytól vár az ember, akkor nem találok szavakat ezen hetvenkedés s vakság bélyegzésére. Bizony, mondom, a politika kivált napjainkban tisztelettel tartozik viseltetni a theoria iránt. Én nem kívánom, hogy vakon engedelmeskedjünk néki; tudom, hogy hamis és veszedelmes részek találtathatók napjaink legdivatosabb véleményeiben is, s én nem érzek magamban hajlandóságot, térdet hajtani előttök. De ismerjék meg fontosságát az emberi ész azon mozgalmának, mely napjainkban mintegy ideiglenes hatalommá alakította át a gondolatot, kényes és büszke hatalommá, mely ha nem is engedelmességet, legalább annyit követel, hogy megértsük s hogy tiszteletben tartsuk. A politikának kitűnő tekintettel kell viseltetnie az eszmék iránt, bennök hatalmas kormányeszközök s a közigazgatás hatalmas

gátjai rejlenek egyiránt, s a hatalom nem követhetne el nagyobb hibái, mint ha érezvén, hogy szükségképen tartania kell az eszméktől, nem (igyekeznék magát általok szolgáltni.

Ha közelebről nyomozzuk, melyek azon eszmék, miktől a hatalom oly annyira fél, midőn őket anarchiái tanoknak mondogatja, s melyeket eszélytelenül lenéz, midőn őket hiú teoriáknak .címezgeti, akkor egyebek között két axiómára találunk, melyek némi politikai credo képében hirdettetnek:

a) Semmi aristocrazia, semmi szabaditék, semmi törvényes és változhatlan osztályozása a társaságnak;

b) a kormány oly szolgál, kit csak két feltétel alatt kell felfogadni, t. i. hogy keveset fog motozni, s hogy minél csekélyebb fizetéssel fog megelégedni.

Lássuk, mit jelentenek ezen tételek; lássuk, váljon csakugyan anarchiánál egyéb nem rejlik-e bennök, váljon nem foglaltatik-e ezen maximákban oly valami, minek hasznát veheti a hatalom, némi csirája oly hitvallásnak, oly politikai symbolumtiak, mel) arra való, hogy egy szabályossá alakulni akaró társaság zászlajára irassék, hogy egy szilárdá lenni akaró hatalom tanává váljék?

Mit ért a közvélemény az első tétel alatt?

Körülbelől ezt:

„Semmi szabály ne gátolja az egyének emelkedésének szabad mozgalmát a társasági rendben. A természetes felsőbbiségek, a társasági kitűnőségek ne nyerjenek semmi mesterkéltn támaszt a törvénytől. A polgárokat önnön érdemeikre kell bízni; szükséges, hogy mindenki, önmaga által válhassék azzá, mivé

lehet, s hogy az institutiókban sem gátat ne találjon, mely emelkedését akadályozza, ha arra képes, — sem segédet, mely néki magasabb helyzetet biztosítson, ha ott nem tarthatja fenn magát.“ —

Egyenlőség dolgában eddig terjed a közvélemény, s nem tovább.

Jól tudom ugyan, hogy még ez értelemben is egynémelyek a hatalom legveszedelmesebb ellenének nézik az egyenlőséget. De ők ezt nem merik bevalani, ők nem merik homlokegyenest megtámadni az igazság érzelmeit s az ész elveit, melyekkel az egyenlőség ez értelemben véve, fel van fegyverkezve. Ők lesik, hogy a gyűlölség, a lapítás, az anarchia képeiben tűnjék fel az egyenlőség, s ekkor elkiáltják magukat: ez az, a mit rettegünk, a mit üldözőbe vettünk. Hazugság! ők egészen más valamitől félnek, ők másfelé irányozzák csapásaikat. Ok az egyéni erők szabad versenyétől, a társasági előnyük gyors forgalmától félnek; ők is, mint valamennyien ha a csúcsra felértek, szeretnék felfogatni a lábtót, s bizton alunni a magasságokban, melyek csak nékik kínálkozzanak. Erre nézve semmi különbség a politikai s a többi pályák között. Mindig és mindennütt a czéhek, azaz: a kizárólagos és szabadalmazott aristocriatiák kérdése merül elő. S minthogy a személyes érdekek mindig szüksége van valamely tanra, melynek ürügye alatt nem csak mások hanem ön maga előtt is álorczáskodhassék, — íme, ezer theoria van keletkezöben a társaság kormányzásának és fentartásának lehetetlenségéről, ha valamennyi

előkelőség rendkívüli erővel nem ruháztatik fel a törvény által; azaz: ha a törvény meg nem engedi, hogy győzzenek küzdelem nélkül, hogy uralkodjanak érdem nélkül... Igen, igen, ez választ el bennünket töletek. Mi nem utasítjuk vissza a felsőbbsegeket, a befolyásokat; sőt mi ellenkezőleg úgy vélekedünk, hogy őket illeti a társasági ügyek kezelése; mi akarjuk, hogy megismertessenek, hogy tiszteltesenek, hogy a törvények minden módot nyújtsanak nekik erőiknek szabad gyakorlatára, önmagok s a hatalom körüli sereglésére. De mi azt követeljük, hogy egoistákka és hazugokká ne válhassanak, hogy tehetségeiket folyvást tartozzanak legitimálni, hogy midőn önnön jogaikat élvezik, akkor ne bitorolják a máséit, s ne foszszák meg örökségétől a jövendő azon ürügy alatt, hogy védik a jelent.

Ez a mi tanunk; s ez volt a chartának gondolata, midőn az egyezőséget a francziák közjogai közé sorozá. Ha a hatalom e gondolatban egyesül Franciaországgal, s ha őszintén gyakorlatba veszi, akkor nem hogy tartania kellene tőle, — még erőlyes kormány eszközzé is fog válni kezében. Az egyenlőség szeretete az emelkedés szükségén alapul, természetünk ezen leghatalmasabb szükségén, mert hiszen ez forrásul szolgál tevékenységének. Csak nyíljék meg előtte valamennyi pálya, csak szabaduljon fel mindenütt a verseny, csak egyesüljön mindenütt a hatalom, a valóságos felsőbbsegekkel, — s a kormány erővel fog bírni és befolyással, s új szövetségeseit hasznosabbaknak fogja találni a régiéknél.

Semmi kétség, a forradalom Franciaországára még nincsen sem osztályozva, sem megalakulva, mint kívántatnék, — a befolyások még nincsenek sem világosan, sem szilárdul megállapítva. Az új érdekek sok helyett még vezéreket keresnek, s nem találnak vezéreket vagy csak igen silányakat. De ez múltó s elkerülhetetlen baj. A forradalmi Franciaország csak tegnap született; még alig lépett ki a ckaosból; annyi ember kikbe bízni akart, vajmi gyakorta cserélt elveket, pártot, helyzetet! Teljes lehetetlenség, hogy az új rendnek valóságos, természetes aristocratiája már alakult legyen. Ezen hijánynalc kell tulajdonítanunk a bizalmatlanságot, melylyel e nép az őt vezetni ajánlkozó felsőbbségek iránt viseltetik; nem igen tudja, hogy barátjai-e vagy ellenségei. S innen van aztán, hogy a forradalom azon előítéletei még ki nem küszöböltettek, melyek minden kitünőségben vétket, minden befolyásban kelepçét látnak, s melyek a társaságot folytonos lázadásban szeretnék tartani nemcsak a törvényes, hanem valamennyi természetes hatalom ellen is, mik a hatóság neve és czimere nélkül működnek kebelében. Ez rász, igen rász jelenség, mi ezt úgy tudjuk mint ti, mi is azon vagyunk, hogy az anarchia vetéseit elfojtsuk. De hi gyétek nékem, a szabadítékok theoriáira támaszkodva híjába ügyekeztek az egyenlőség tanával megvívni, az által hogy a régi kormány nagy és picziny aristocratiájának felelevenítésén munkálódtok, nem fogjátok a forradalmat felkantározni, szabályozni. Önnönmagában, tulajdon elveiben rejlenek kormányzására

az eszközök; ha kiválogatjátok a mi jó és igaz van benne, képessé teszitek a közvéleményt a hamisnak és gyászosnak kiismerésére. A vélemény annak adja meg magát, a ki őt szereti, mint az érdek annak, a ki őt szolgálja.

[gy fejtegeti Guizot az első tételt, s az olvasót, úgy hiszem, ezen fejtegetés már némileg megismertette a doctrinair publicistának mind szellemével mind modorával. A második tétel fejtegetése pedig öszves működésében láttatja velünk az államférfiút, ki ritka következetességgel, a mit 1816—20-ban tanított, azt 1846-ban gyakorlatba veszi.

„Remélem — így szól — hogy nem fognak félreérteni. Épen az új Franciaország barátjainak kell jól ismerniök a hatalom természetét és feltételeit. Nékik kormányt kell alapítaniok, a forradalom kormányát. S hogy ez stikeriüljön nékik, ahhoz még egyéb is kívántatik, mint. ágyuk és ellenzéki theoriák.

Ha a szabad, független, az egymásiránti engedelmisség minden előleges szükségétől távol, csak egy közérdekben, egy közszándékban egyesült embereket veszszlik, — ha a gyermekeket az ő ügyeik, azaz, játékaik közben tekintjük: mit tapasztalunk? Ezen önkénytes és egyszerű társulatokban hogymint születik a hatalom? kinek ölébe hull mintegy természetesen, kit illet mindnyájaknak megismerésével? —A legbátrabbat, a legügyesebbet, azt ki legképesebbnek mutatkozik gyakorlatára, azaz: a közérdek kielégítésére, mindnyájak gondolatának végrehajtására. Míg valamely külső és erőszakos ok a dolgoknak természetes folyamát össze nem zavarja, mindaddig a bátor parancsol, az ügyes kormányoz. Az önmagokra és természetük törvényeire hagyott emberek között a hatalom kíséri és kinyilatkoztatja a felsőbbiséget. Megismerteti magát, s tehát engedelmisségre tarthat számat,

Íme, így ered a hatalom. Egyenlők között soha sem született volna. Az érzett és elfogadott felsőbbiség, ez első és törvényes köteléke az emberi társaságoknak; ez tény is jog is egyszersmind; ez a valóságos, az egyetlenegy társadalmi szerződés.

Ali történik a fejlődő, és fejlődésben bonyolodásnak induló társaságokban? Láthatlan erő által szünet nélkül visszavezettetnek alakulásuk ezen törvényéhez. Midőn a hatalomnak tényleges birtokosai képtelenek felfogni és kielégíteni a közérdekeket, vagy midőn ezeket nem akarják számba venni, s helyzetük következményeit kirekesztőleg magok hasznára fordítják: akkor kezdődik a vita, mely csak a társaságnak felbomlásával, vagy a hatalomnak átszállításával végződhetik. Ila a társaság nincs arra kárhóztatva, hogy elvcseszue, akkor diadalmaskodnia kell előbb utóbb, azaz: a hatalom kicsúszik a ferdékké vagy antisocialisakká vált felsőbbiségek kezéből, hogy újakéba jusson, kik magokat reá érdemeseknek bizonyítandják, s kik ez illető nép érdekében fogják gyakorlani.

Ez a forradalmaknak egész titka, ez a szabad kormányoknak özsves feladása. Ez különösen a képviseleti kormányoknak végczélja és alapelve egyszersmind. A társaság s a hatalom között a természetes és törvényes viszonyt megállapítani, azaz: akadályozni, hogy a hatalom ne maradjon ott jogilag, hol tényleg már nem létezik; s eszközözni, hogy mindig valóságos felsőbbiségek kezébe kerüljön, kik azt hivatásához képest gyakorolhatják. A kamarák, a tanácskozások nyilvánossága, a választások, a sajtószabadság, az eskütszékek, valamennyi formái ezen rendszernek, s minden intézkedések, mik szükséges következményei gyanánt tekintetnek, célul és eredményül mindegyre kutatják a társaságot, hogy mindennemű felsőbbiségei napvilágra jöjenek, hogy a hatalmat ezeknek kezébe játszassák, hogy őket kényszerítsék azt nyilvánossággal kezelni; mi annyit jelent, mint a hatalmat megérdemelni vagy tőle megválni. Bámulatos egy rendszer, mert meggyezik, a dolgok valóságával, mert feloldja a hatalom s a

szabadság szövetségének problémáját, mert egy részről csak a felsőbbségnek tulajdonítja a hatalmat, s mert a másíkról kiköti, hogy a felsőbbség magát annak bizonyítsa, hogy magát újra és újra elfogadtassa.

S így mit tevők vagytok, kik a hatalmat csak bérszolgának hirdetitek, kivel áresökkentésre kell alkudozni, kinek cselekvőségét és bérét minél alacsonyabb fokra kell leszállítani? Nem látjátok-e, hogy ez annyi, mint természetének méltóságát és a népekkel való viszonyait tökéletesen félreismerni? Bizony, az nem épen legszebb neme a hódolatnak valamely nemzet íránt, ha azt mondjuk néki: hogy szolgának engedelmeskedik, s hogy béresei törvényt szabnak néki. Vagy a nemzetek talán magasabb rendii lényekből vannak alakítva, kik hogy fenségesebb munkálatokkal szabadon foglalkodhassanak, a kormány czíme alatt bizonyos számú alsóbb teremtményekkel bírnak, melyeknek feladásuk érettük az élet anyagi gondjaival bajlakodni? Fonák, gyalázatos theoria, mely tényt és jogot, philosophiát és históriát egy íránt ignorál, mely meggyalazza és lealacsonítja azoney mértékben a hatalmat és az engedelmességet, mely a szabadságot és hatalmat egyenlő gyengeségre juttatja, egyenlően veszedelmezeti. Semmi kétség, a rász létezik a világban; a való felsőbbségek nincsenek mindig a hatalomnak birtokában, s ha mindjárt bírják is, nem használják mindig törvényszerüleg. Innen vannak a társaságok zavarjai, az ingadozó uralkodások, a felforgatott kormányok. Innen van, hogy institúciók és törvények által kell biztosítanunk magunkat, az ál és törékeny felsőbbségek uralkodása ellen egy részről, s a legvalóságosbak romlása ellen a másíkról. De a társaság ezen szükségéi nem változtatják meg a dolgok természetét. Ezek nem akadályozzák, hogy általában véve még is a hatalom ne legyen a hatalomnak természetes és törvényszerü helyzete. A hatalom nem önmagáért hanem önmaga által létezik; önnön ereje által teremti magát, és parancsol még akkor is, midőn kötelességéhez képest azon van, hogy a polgárok szabad hozzájárú-

lását kivívja. Ismerjük meg tehát azon tannak ürességét és ferdeségét, melyet a népeknek ösztöne meghazudtol. Azt hiszitek, hogy Franciaország, midőn Bonapartének engedelmeskedett béres szolga alatt vélt állani? Franciaország hatalmasabb erőnek keze alatt érzé magát, mely még akkor is midőn rosra adta magát, magas természetének erélyességét fejlesztő ki: „A fejdelem bennem volt, — raondá ő maga, — rémséges lelkemben, mely az embereket és tárgyakat akaratomnak örvényébe vonta.“ Ő igazat szólott, s Franciaország hitt benne, midőn őt követte. Az alkotmányos hatalom nem silányabb, s nem is alacsonyabb eredetű az elnyomó katalomnál. Midőn a nemzetek a zsarnokságtól a szabadságra térnek által, akkor nincsenek többé mestereik, de azért nem fogadnak szolgákat helyükbe. Nékik akkor vezéreik vaunak, kiknek kezében a hatalom el nem satnyái, s kik, midőn fellállják a szükségét a közjó szerint eljárni, mind a mellett mindnyájuk között az elsők maradnak, az állodalom feje.

Ismétlem állításomat, nem hiú örömből, hogy egy theoria ellen küzdhetek, hanem azért, mert ezen theoriának, ha erőre kap, a leggyászosabb következményei vannak. Tudjátok, hogy miért lépnek fel ilyes korszakok után mindig a Cronvellek és Bonaparték? Azért, mert a felsőbb jellemek nem engedik magokat alacsonítani, tönkre tétetni. Űk érzik a hatalmat magokban, s ők kevévebbek mintsem hogy attól megfosztatnák magokat. Ok koszával telnek el a sokaság insolentájának láttára, mely magistratusaiban csak alattvalóit akarja szemlélni, s mely követeli a hatalomtól, hogy magát lealacsonítsa előtte, mielőtt néki parancsolna. Ok sokkal büszkébbek, mintsem hogy az uralkodást a gyalázattal együtt fogadnák el; s miután az emberek tapasztalásával bírnak, miután valamennyi ösvény ismeretes elüttök, melyen azokat megtámadhatni: öszves tudományukat, öszves erejüket, öszvés felsőbbségüket arra fordítják, hogy korlátlanul uralkodhassanak felettük. Ilyenkor ágy rémlik, mintha boszút állnának a társaságon, mintha gögre göggel, megvetésre meg-

Vetéssel válaszolnának, mintha megsértett kevélységükben mondanák magoknak: „miután szükséges, hogy vagy a nép vagy a hatalom legyen rabszolga: tehát a nép fog azzá lenni és nem a hatalom, mert a hatalom az én vagyok.“

Legyünk vigyázattal; azon eszmének uralkodása után, mely ellen most vívok, mindig ilyes jellemmel hirt a zsarnokság. Megrontjuk a többséget, mert lázadásra bírjuk, s bitortlásra bírjuk fel jogának megtagadása által.

Ha ellenben a hatalom nem képes győzni e vitában, ha fejet hajt az őt megalázó tannak, akkor méltóságát elvesztvén, erejét is elveszti. Minden önérzet kihal belőle: a vaksors martalékának véli magát, s elvész azon ellenmondás alatt, mely helyzete s a róla való vélemény között, mely hivatásának roppantsága és természetének gyengesége között keletkezik. Az ellenkezők nem egyeztethetnek meg egymással; nem lehet egyszerre parancsolni és szót fogadni, kormányozni és engedelmessé válni, működni mint vezér és gondolkozni mint szolga. Midőn a hatalom nem bír többé jogának érzetével, midőn a társaság nem bír többé a hatalom jogával: akkor a hatalom megszűnt lenni; a társaság és ő elváltak egymástól. — Zavarral és aggodalommal teljes állapot, midőn a kormányt bíró társaság csodálkozik hogy nem korrumpáltatik, midőn a hatalom ingadozva mozog oly helyben, melyet elfoglal a nélkül hogy betöltené.

Ezen állapotból csak egy feltétel alatt lehetséges a kibontakozás: ha a hatalom szolgáját hirdető tan megszűnik hitelt találni. Szükséges, hogy minden dolog visszatérjen a valósághoz, hogy a hatalom s az engedelmisség, a magistratus s a polgár között a törvényszerű viszonyok meg helyre álljanak. Emeljetek annyi gátat a zsarnokság ellen mennyit lehet; ruházatok fel a szabadságot mindazon biztosítékokkal, melyeket csak feltalálhattok; ez érdektekben, kötelességtekben, jogotokban áll. Soha nem fogtok szerfelett sok védelemben részesülni; az önkénynek s az igazságtalanságnak mindig elégséges ajtó fog nyitva maradni. De ne kívánjátok, hogy

a hatalom lemondjon magát megaláztában; ne vonjátok kétségbe természetének fennsőségét; váljék néki becsületére hogy nektek parancsol, váljék néktek becsületetökre hogy néki engedelmesskedtek. A felsőségnek szabad is kell is magát feláldoznia, de nem soha szolgává válnia. Csak az a valóóságos hatalom, melyet tiszteletben tartanak, s csak a többséget illetheti a tisztelet.

Ha a társaság megismeri, hogy az őt kormányzó hatalomnak joga van felette, ha viszonyos méltóságuk közös értelmében egyesülnek, — akkor csakhamar meghíúsulnak s elpárolognak azon áltan valamennyi következményei, mely elvül állítván fel, miszerint a kormány csak szolgál, ki nélkül, fájdalom, nem lehet ellenni, azon van, hogy minimumra szálítsa le működését a társaságra, s hogy magistrátusai és vezérei legyenek ugyan, de csak azon feltétel alatt, ha semmivé lettek vagy csaknem semmivé! Hatalom nélküli vezérek! Gépekkint ide oda állított magistrátusok, hogy csak meghatározott órákban, és ritka és előre kijelölt esetekben közbenjőjenek! Csaknem semmivé lett és még is fennálló kormány! mily agyrém! s egyszersmind mily tévesztése az emberi dől goknak s a világi ügyek folyamának! — Hogy ezen theoria oly hatalom ellen irányoztatik, melyet lerontani akarunk, azt értem; az eszköz jó, és sükere bizonyos. De ha e theoriát szabályul választjuk, midőn új rend alapítására, tartós hatalom alkotására törekszünk: akkor borzasztó hibát követünk el. Én úgy tudom, mint bárki más, hogy a mindent kormányzás örültsége boszontó és gyermekes; én tudom, hogy tért kell engedni a kereskedésnek, az iparnak, az egyéni tevékenységek, a társas erők kifejlesztésének, s hogy a hatalom sok dolgot ront és bont, ha ok nélkül nyúl hozzá. Mi sokkal többet szenvedtünk a zsarnokságnak praetensiójától: mindent tudni s mindent tenni, mintsem hogy méltó jogunk ne lenne, reá nehezeltetni. Én e szerint örömezt megismerem, hogy a hatalomnak csak annak helyén kell közbenjárnia, s hogy gyakran közbenjárt ott, hol csak gátul szolgált. De ha ezt mégis

merjük is, a kérdés változatlanul marad; mert ezen maxima: hadd csinálják magok, hadd menjen, egyike azon határozatlan axiómáknak, melyek valók vagy hibásak, a szerint mint alkalmazatnak, s melyek figyelmessé tesznek, de nem vezérlenek. Turgot ezt inkább hirdette mint bárki más, s még is ő volt azon miniszter, ki rövid kormányzásaközben, a legszamosabb intézményeket s határozatokat bocsátotta közre; ki legtöbb érdekléssel lépett viszonyba, s ki a hatalomnak minél nagyobb gyakorlatát vévé. Mikor szükséges volt, — fogják mondani; hiszen Turgot a közhatalmat éppen ezen közhatalom számtalan akadékoskodásainak és közbenjárásainak eltörlésére fordította. S azt hiszitek, hogy a felvilágosodott kormányok nem fognak ilyes szükségekkel találkozni ezentúl is, s hogy azon esetre, ha a jót akarják, nem fognak alkalmakat találni üdvös tevékenység gyakorlatára? Az emberi dolgok gyarlósága jóval tetemesb, mintsem hogy egyhamarjába kimeríthessék; és mennél inkább tökélyesbiül a társaság, annál inkább vágyakodik új tökélyek után. Vagy azt hiszitek, hogy a hatalom csak a rosznak elnyomására, büntetésére való, s nem egyszersmind arra is, hogy kezdeményezze a jót? Bizony, hatalmas egy fonákság, őt a társasággal való viszonyaiban megbénítani akarni, őt egy oldalról felfegyverkezni, s a másíkról elzsibbasztani! Bontakoztatok ki csalódástokból; a hatalom soha sem fog reá állani, s maga a társaság sem fogja túrni, hogy reá álljon. Ha kormányát kedveli, ha ez valóban tolmácsa és vezére, ha szoros kapcsolatban azonegy ösvényen haladnak előre: akkor a társaság a kormányt hívja fel a jónak eszközésére s a rosznak elhárítására; közbenjárását szorgalmazza, nem hogy kerülné. A társaság ilyenkor nem sokat bíbelődik azon theoriai félelemmel, mely a hatalom közbenjárásának veszélyeitől tart. A britt parlament Anglia vallási függetlenségét megalapította; Angliára nézve ebben rejtezett minden. Ettől kezdve a parlament hatalma azon erővé vált, melybe bízik, s melyhez minden alkalmal folyamodik Anglia, anélkül, hogy beavatkozásától

tartana, vagy terjedelmét rettegné. Ezen hatalom kormányoz, igazgat, elvkérdéseket szabályoz, magánérdekek fellett intézkedik; és a közönség nemcsak aláveti magát, hanem helyesli is az eljárást; mert, a publicisták daczára nem fél attól, miben üdvét lelte. Én nem bírálom e tényeket, én csak előadom őket. De én nem hiszek a parlament! souverainitás csalhatatlanságába, következőleg állandó és egyetemi törvényszerűségébe sem. Jogilag véve ezen souverainuitást nem illeti inkább a korlátlan hatalom, mint bármely más, s tényleg talán kelletinél többször gyakorlottá. Én is úgy vélekedem, hogy a hatalom nem mindenre való, s nem mindig üdvösséges; de ismétlem, hogy hívságos dolog a gyakorlatban, és elvben fonákság, a kormányt alárendelt s csaknem tehetetlen szerepre kárhoztatni akarni. A kormány vezére a társaságnak, és midőn a társaság ezen vezért törvényszerűnek hiszi, akkor benne foglaltatik s általa nyilatkozik a társasági élet; akkor őt illeti s természet szerint néki esik osztályrészüil mindannak kezdeményezése, mi a közérdeknek tárgyul s a közmozgalomnak alkalmid szolgál.

S midőn ilyes kormány valósággal létezik, akkor csak említésétek néki szemtelenül bérét, csak lobbantsátok szemére a fizetést, melyet húz, csak hívjátok fel, hogy érette magát előttetek megalázza. Azt fogja nektek mondani: hogy ő a társaság ügyeiben jár el, hogy a társaság ezt tudja, és akarja, hogy ügyei jól kezeltessenek. Néktek igazatok van, tökéletesen igazatok azt állítani, hogy egy kispénzzel sem kell többet kívánni a polgároktól, mint mennyit a közjó követel. Néktek jogotok van, tökéletesen tudnotok, mi célra szedetnek be s miképen alkalmaztatnak a közjövédelmek. De néktek nincsen okotok, s nincsen jogotok követelni, hogy mindent pénzzel kell felmérni, s hogy a legkevésbé drága kormány már ennélfogva a legjobb is. Hogy fogjátok a szabadság, a jólét, a dicsőség, a jó és szilárd kormány valamennyi következményeinek értékét meghatározni? Az orosz császár sokkal kevesebb tisztviselőt foglalkodtat, mint a

francia király. Az következik-e innen, hogy az oroszok jobban kormányoztatnak mint mi? Vegyük ezt fontolóra; ezen kérdések nem épen egyszerűek, és a valóságos gazdálkodásokat nem fejezhetni ki mindig számokkal. Nagy gazdálkodás rejlik a követek választásában, a személyek s a javak biztosításának élvezetében, a sajtószabadságban, még azon esetre is, ha az erőmű, melynek ez előnyököt köszönjük, sok költségbe kerülne. A forradalomnak és társas állapotunk jelen alkotmányának következtében, Európában jelenleg az egy Franciaország tudja, hogy mibe kerül kormánya. Megismerem, hogy az öszveg nagy, s ba meghaladja a szükségét, leebb kell szállítani. De aszabadíték, a ezé bek, a vallási türelmetlenség, a rendtelenség, a zsarnokság jóval többre kerülnek, ámbár látszatra néha kevesebbet fizetnek a polgárokkal. A szükség egyébiránt kissé bizonytalan mérték, melyet nebez felvetni. Hogy folytonosan, hogy gondosan meghányattassék, ebben rejlik a biztosíték. A hatalmat soha sem kell az alól felmenteni, hogy hasznosságát bebizonyítsa; de semmi szükség hogy győzzön bár vagy győzettség, ezen vitából mindig meggyengítve és megalázva bontakozzék ki. S hogy ez ne történjék, vigyáznia kell magának a hatalomnak, mert csak néki sikerülhet. Önmagából kell merítenie mind méltóságát mind erejét. A ki nem képes ezeket megragadni, annak nem adják őket oda.

Én kímélet nélkül támadtam meg a közvélemény tévedését a közigazgatás természetére nézve; de csak egyetlenegy kormány képes e tévedést legyőzni: a közérdekek kormánya, az melyet valóságos és törvényszerű felsőbbségek támogatnak és igazgatnak. Itt minden az eljárástól s a helyzettől függ. Az igazság nem bir oly kormányeszközökkel, melyeknek hasznát vehesse az, ki távol van az igazságtól. S Így valahogy ne csalatkozzék a minisztérium; én nem védem őt, midőn a hatalmat védelmezem. Sőt én bévádolom őt, hogy compromittálja a hatalmat, hogy ezt lefegyverkezve hamis theoriák ostromainak teszi ki Ti panaszkodtok,

hogy ezen teoriák hitelt találnak, s hogy elbizakodottságot fejlesztenek ki. Mit követtetek el, hogy megmenekedjetekek előle? Elfoglaltátok-e helyeiteket az ország élén? Gyűjtötétek-e magatok körül az ő természetes vezéreit, azon embebekét, kikbe a tömegek hisznek, s kikre magokat bízzák? Az új Franciaországgal lévén dolgotok, váljon az ő ösvényén jártok-e, s azon czél felé-e váljon, mely felé Franeziaország harmincz év óta törekszik? Dehogy! sőt különváltatok tőle; szövetségre léptetek elleneivel; oly tolaácso kát akartatok nyakára róni, kik őt nem értik, oly vezéreket, kikről semmit sem akar tudni; azon voltatok, hogy a választásokat, a sajtót, hogy mindent erőszakoljatok, azon, hogy egy fogással elferdítsétek a társaságot és kormányát. Mit kívántok hát? Ti kísérletet tesztek, Franciaországot azon ócska felsőbbségek keze alá visszatéríteni, melyeket elutasított, s mégis azt akarjátok, hogy önkéntes és valóságos felsőbbségeknek nézze őket, kikhez önmagától fordái a hatalom! Tisztviselőiteket arra kárhoztatjátok, hogy azt, a mi létezik, elfojtsák, s hogy láttassák azt, a mi nincs, és még is oly követeléssel álltok elő, hogy a nép körülöttök seregeljen, s hogy őket őszinte és törvényszerű orgánumainak vallja! Szóval, arra törekedtek, hogy a hatalomból egy nagy hazugságot faraghattok ki, s azt követelitek, hogy számot tarthasson azon tiszteletre, azon magas állásra s azon önkéntesen bévallott suprematiára, melyek csak az igazságot illetik! Ez kissé pogány lealázása a józan észnek. A ti hatalmatok hamis és mesterkélty; ne várjátok, hogy Franciaország azt oly szemmel tekintse, mintha természetes lenne és való. Hatalmatok nem gyökeredzik a nemzet földjében; ne hízelkedjetekek magatoknak azzal, hogy a nemzet szállásolni fog árnyékában. Tűrjétek azon helyzet következményeit, melyet magatok választottatok, s mely benneteket arra kárhoztat, hogy a köz-előítéletekben mindig csak akadályokat találjátok, hogy nem vonhatjátok ki belőlök azon kormány-eszközöket, melyeket más kezeknek nyújtánának.

Mit is mondok"? A rász még tovább terjed; azon hamis és antisocialis elemek, melyek a népfel ségről, az aristoeratiáról, a hatalom természetéről forgalomban levő eszméket jellemzik, általatok elevenítetnek fel; töletek kölcsönzi erejét és hitelét a tévedés. Franciaország szívesen cserélné bé a nép felségét a jog felségéért, az aristocratia gyűlöletét az egyenlőség való elveiért, a hatalom szolgaságát a természetes és valóban socialis felsőbb ségek uralkodásáért. De ti nem nyújtotok neki egyebet, mint Bonald absolutismusát, de Maistre csalhatatlanságát, és Lamennais passiv engedelmes ségét. Bizony, örülség volna részéről, ilyes csereberéhez járulnia. Ha választania kell a hibák között, jobb szereti a magáéit, mint a tiéteket “

Szükségesnek láttam, hogy az olvasót Guizot-, nak politikai irányával megismertessem, mielőtt az államférfiú működéseinek egyes adatait elősorolnám, Ő, ki dicsősége nek vallja, mit ellenei vádképen hoztak fel ellene, — hogy az eszmék empyreumából tért által a tények mezejére: jellemzőbb világításban tűnik fel előttünk, ha e rendet követjük fejtegetéseinkben. S a közlött mutatvány minden esetre érdekesb lészen az olvasóra nézve, s ezt képesebbé teendi, biztos szempontból tanuságos pillanatot vetni e nagy szerű életegészre, mint ha őt Cormenin erőtetett antithesiseinek új kiadásával jól tartottam volna.

Decazes befolyása végre gátot vetett az ultraroyalisták gyászos kísérleteinek, s az 1816-iki kamarák eloszlattak. Arról, hogy Guizot követnek választassák, szó sem lehetett, mert a júliusi napok előtt csak a bétöltött negyvenedik év nyitá meg a palais Bourbon ajtait még a leghiggadtabb egyéniség előtt is; de ő mind a sajtó mezején, mind pedig a ta-

nácsban híven támogatta az új közigazgatást; s az 1817. februarius 5-én hozott új választási törvényt, mely még 1815-ben általa, s Broglie, Mólé, Royer-Collard, Barante és Beugnot által terveztetett, 6' védette a Moniteurben az ultraroyalistapárt ellen. Ennek akkori feje, Viliéle kinyilatkoztatván: „hogy royalistái szabadság csak azon feltétel alatt eszközölhető, ha a törvényhozók a társasági hierarchia legalsóbb lépcsőjéig leszállván, ennek bennső viszonyait azaristocrátiával {elköltik “, kettős fokú választást sürgetett, olyformán hogy 50, vagy épen 25 franc egyenes adónál több ne követeltessek az elsőfokú választótól. Villéle-ék akkorban úgy vélekedtek, mint jelenleg a Gazette de France: hogy az általános vagy csaknem általános szavazási jog, kivált kettős fokú választás mellett, Franciaországot a régi monarchia embereinek kezébe játszaná. Guizot terve ellenben a középosztálynak ügykezett eldöntő befolyást biztosítani. A terv törvényté vált, s főpontjai ismeretesek lesznek az olvasó előtt. Egyenes választás, nem közvetett, nem kettős fokú. 30 éves kor és 30 J franc egyenes adó választási jogot ad; követé csak az választathatik, ki a negyvenedik esztendőt már elérte, s ki 1000 franc adót fizet. — A választók özsvés száma ezen törvény értelmében 90,878-ra, a választathatóké 16,052-re ment. — A szándéklott hatás el nem maradt, az rij választások tetemesen megcsökkentették az ultrák számát, s az aacheni congressus, mondják, hajlandó volt forradalmi rendszabályt látni az új törvényben. Más oldalról Guizot

több ízben megtámadtatt, hogy ez úton a „bourgeoisie“ kormányát s egyedüluralkodását ügyekezett megalapítani az öszves nép érdekeinek ellenére. Húsz évvel utóbb (1837-ben) e vádakra vonatkozólag ekkép nyilatkozott Guizot a kamarában:

„A régi monarchia emberei arról vádolták e törvényt, hogy a középosztály diadalát s tökéletes túlsúlyát a hajdani felsőbb osztályok s a tömeg rovására eredményezteté. Mint-hogy én ekkortájban sem követ, sem nyomatékosb kormánytag nem voltam, a sajtó mezején védettem a törvény javaslatot, s védettem név szerint, hivatalosan a Monitcurben, és védettem olyformán, hogy bévallottam, miszerint igen is a középosztálynak akarja a törvény biztosítani a kormányt, így hozván ezt magával az igazság, s az országnak érdeke. Most meg arról vádolnak, hogy a democratia jogait nem tisztelem eléggé. De épen annálfogva buktattatott meg mindenütt a democratia, mert ez a helyett, hogy önmagában emelkedett s a társaság természetes lépcsőit tekintetbe vette volna, — oly lépcsők, melyekhez emelkednie nálunk mindenkinek jogkörében áll, — inkább mindent, a mi nem szállott le hozzá, vak elbizakodottsággal eltolt magától. Nem elégtette a szabadságot, s minden kiválóságnak közös lapítását akarta. Ez volt a democratianak bukása. . . . Igen is, én azokhoz tartozom, kik ezen lapítási düh ellen vívnek; kik szünet nélkül felhívják az öszves nemzetet, a democratiaát, hogy emelkedjék fel, de kik néki azt is mondják egy úttal, hogy az emelkedéshez nem ért mindenki, mert ehhez képeség, értelmiség, erény, munka és mindennemű erőfeszítés szükséges. Én azt akarom, hogy mindenütt hol ezen tulajdonságok feltalál tathatók, a democratia az állodalomnak legmagasabb functiójáig emelkedbessék fel. ... De ezen tulajdonságok elkerülhetlenül szükségesek.“ „A kormányok hivatása felülről jó. Ezt csonkítani, gyengíteni, senkinek sem áll szabadságában. Ha nem tudunk emelkedni, nem fogjuk az

államhatalom hivatását illően méltányolni tudni. A kormányoknak most még kevésbé szabad kisserűekké válniok mint ezelőtt. A kormány becsülete kívánja, hogy erkölcsi nagysággal bírjon. Mások a forradalom nagyságával, s ismét mások a hódítás nagyságával bírhattak; bennünket mi illet, nekünk az eszmék s a jogok nagyságával kell bírunk.“

Azon időben, midőn Decazesnak Richelieu ellen a korona tanácsában s Viliéle és az ultraroyalisták egész serege ellen a kamarákban kellett küzdenie: a publicistáknak azon magasabb értelmiségekből álló kisebbsége, mely a követek kamarájában Royer-Collard, Jordan Camille és de Serre vezérlete alatt állott, s melynek az irodalom mezején Guizot volt első tolmácsa, — ideig óráig irányadólag hatott a minisztériumra, s Guizot 1818-ban államtanácsossá és 1819-ben a belügyek minisztériumában a megyei s községi igazgatás főigazgatójának nevezett ki. Ekkor készítette Guizot, Royer-Collard és Jordan Camille társaságában, azon ezernél több törvénycikkelyből álló kormányzási és közigazgatási chartát, mely rendszerének szempontjából valamenyi socialis és közjogi kérdést, a községtől a koronáig foglalván magában, „minisztériumot és ellenzékét egyiránt organismusa alá fogjon.“ DeBerry herczegnek meggyilkoltatását (1820) Decazes megbuktatására bányászván ki a royalista párt, a miniszterek doctrinair tanácsadói is elmozdítottak, s Guizot, Royerd-Collard, Jordan Camille és de Barante az államtanácsosok sorából kitöröltettek. Richelieu miniszteriuma nyugdíjjal kínálá meg Guizotot elbocsáttatásakor, de ő ezt el nem fogadta, s mint professor és

mint publicista, az idősb Bourbonágnak számüze-
seiglen minden tekintetben távol tartá magát a kor-
mánynyali érintkezésektől. Említettük már, hogy
„du gouvernement de la France depuis
la restauration stb.“ című munkája, melyből
felebb mutatványokat közlöttünk, 1820-ban jelent
meg. 1821-ben egy új röpiratot bocsátott közre:
„Des conspirations et de la justice poli-
tique“ (az összeesküvésekről s a politikai igazság-
szolgáltatásról), melyben Ezsaiásnak e verséből in-
dúlva ki: ne mondjátok: „összeesküvés“, valahány-
szor e nép azt mondja: „összeesküvés;“ az igazság-
szolgáltatásnak a kormánytöli függetlensége mellett
küzd, s a büntető eljárás politikai kellékeit fejtegeti.
Mindezen, mind 1822-ben megjelent „de la pei-
ne de mórt en matière politique“ (a halá-
los büntetésről politikai vétségeknél) című munkája
rövid idő alatt több kiadástért. Az utóbbikban a ha-
lálós büntetés ellen nyilatkozik. „A halálós bünteté-
sek, így szól, kivégzik az embereket, de a népek
érdekeit és érzelmeit egyiránt nem változtatják.

A hatalom megölhet egy, két s több egyént, megfe-
nyíthet egy, két s több összeesküvést; de ha ennél
egyebet nem tud, akkor mindig ugyanazon vesze-
delmekkel, ugyanazon ellenségekkel fog találkozni;
ha egyébhez is ért, akkor felmentheti magát az ölés
alól, nincs reá szüksége, kevésbé borzasztó csapá-
sokkal is fogja beérni.“ —

Történettudományi leczkét a Sorbonneban, hol
öregék és ifjak sereglettek körülötte, s hol a napi

kérdésektől elvonatkozva a francia monarchia legrégiebb időszakának emlékeit fejtegeté, csak 1822-ig folytatható. A kormány elrémült a professor egyre növekedő népszerűségének láttára, s tanácsosnak véle a leczkefolyamot felfüggeszteni. Mert a publicista elég merész volt a hatalom kicsapongásai és nyomorúságai elől lerántani az álarczát, a professort sújtotta a minisztérium! Guizot mosta sajtót választá tanszékéül, s historiai munkái, melyeket már 1812-ben Gibbon commentáriusával kezdett meg, értelmi felsőbbségét szintoly fényes világításban láttatják, mint publicistái dolgozatai. Én őt napjaink első történetírójának tartom.

1823-ban két nagyszerű gyűjteményt indított meg: „Collection des mémoires relatifs à l’histoire de France depuis la fondation de la monarchie française jusqu’à la XIII-e siècle“ (gyűjteménye azon emlékiratoknak, melyek Franciaország történeteire vonatkoznak, a francia monarchiának kezdetétől a XIII-dik századig) 31. kötet — és: „Collection des mémoires relatifs à l’histoire de la révolution d’Angleterre“ (gyűjteménye azon emlékiratoknak, melyek Anglia forradalmára vonatkoznak) 26 kötet. Guizot az egyes munkákat nagybecsű bevezetésekkel és jegyzetekkel ellátta, s nézeteit a francia előkorról, nevezetesen a carolingiai és merovingiai időszakról, „essais sur l’histoire de France“ (értekezések Franciaország históriájáról) 1824. című munkájában együvéfoglalta. Az angol forradal-

mi emlékiratok gyűjtése és keresztültanulása közben önnálló munkának írásához fogott e tárgyról, melynek első fele 1827-ben: „Histoire de la révolution d' Angleterre depuis l'avènement de Charles I. jusqu' á la restauration de Charles II. “ (az angol forradalom története I-ső Károly thronusra jutásától II. Károly visszahelyezéséig) cím alatt jelent meg, de mely fájdalom, e napig csonkán maradt. Guizotnak roppant érdemét mind a források gyűjtésére, mind az I. Károlyi korszak pragmaticus kidolgozására nézve nem régebben Dahlmann is kötelességének tartotta megismerni, s Guizot munkáját valamennyi angol és német történetíróké fölébe emelni. — Csak mellesleg említem, hogy Shakspeare Letourneur általi fordítását is sajtó alá javította e tájban Guizot, mert reá nézve minden esetre jellemzőbb Calvin életírása, melyet a „musée des protestáns célébres“ második füzetébe iktatott. Guizot rendkívüli tisztelettel viseltetik Calvin organisáló talentuma iránt, s találkoztak, kik kettőjük jelleme között hasonlatosságot láttak. S az olvasónak valóban úgy tetszik, mintha Guizot önmagáról szólana, midőn csaknem ideálképen állítja fel Calvint, „a középtermetű, sápadt sovány férfiút, ki időről időre jobbjával végigvonult homlokán, de kinek arczán nem lehetett nyomát látni a mély értelmi fáradalomnak, s ki mindig magasán hordta volt fejét,“—Calvint: „ki meg tudta ragadni a kormányt, mint egyike azon magas értelmi felsőbbségeknek, melyek egy korszak vagy egy nép élére állanak

— Calvint,, „ki a nagy socialis forradalmak azon második időszakának embere, midőn a feladás az, hogy a háború útján kivívott földön megállapításék a béke, olyas elvek szeiint s azon formák alatt, melyek ama forradalmak természetével megegyeznek.“ —

1826-ban az „encyclopédie progressive“ főigazgatóságát vállalá fel, de az első füzetek megjelenése után elakadván a munka, benne csak két cikkely jelent meg Guizottól: „abrégé,“ és „encyclopédie.“ Az utóbbiban oda nyilatkozik, hogy ezen szó „encyclopaedia,“ betű- és philosophiai értelmében, nem egyéb az ész gögjiének és ambióiójának hazugságánál, miután az emberész nem képes a különféle ismereteket valóban együvé fűzni, s a valóságos egységig eljutni. Szerinte az encyclopaediák az ősz vés ismereteknek gyűjteményei és raktárai, de nem organicus egészei. Egy évvel utóbb a „revue francaise“ című időszaki iratot alapította, melyet a júliusi forradalom félbeszakított, de mely 1836—39-ig új folyamatban jelent meg, s Gruizotnak számos dolgozatait, — egyebek között: „du catholicisme, du protestantisme et du philosophisme en France,“ (a katholicismusról, a protestantismusról és a pliilosophismusról Franciaországban) „la d é-mocratie de la société nouvelle“ (azújabb társaság democratiája), — foglalja magában. Megjegyzésre méltó, hogy Coquerell lelkész, szükségesnek látá az első helytt említett dolgozat elvei ellen a Protestantismus nevében óvást tenni. Pótolólag még

azt is említjük e helyit, hogy Hallam munkája az az angol alkotmányról Guizot által vezetett bé a francia irodalomba.

Az olvasó látja, hogy a történettudomány professorát tanszékéről leránthatta ugyan a minisztérium, de tétlenségre, hallgatásra nem kárhoztathatta. Pedig időközben súlyos csapás érte legbensejében a férfiút. Hitvese meghaláiozott. A mily gyengédlelkű, oly szilárd jellemű asszony nyúgalonnnal nézett a halál elébe. Búcsút vett családatól, fiától, férjétől, s hűgát Dilson Elisát (sz. 1804-ben) nőül ajánlá az özvegygé válandónak. 1827. aug. 1-én férjét arra kérte, olvasna neki valamit; Guizot—Bossuet beszédét választá a lélek halhatatlanságáról, s ez olvasásközben a beteg elhúnyt. Paulina katolika volt ugyan, de férje iránti hűségében a protestáns vallás szertartása szerint kívánt eltemettetni. Hűga 1828. végén csakugyan házasságra lépett Gruizotval, de néhány év múlva elhúnyt ő is, el az első hitvestől maradott fiú is, ki már oly szép reményekben ringatá az atyját! — Ennyi csapás mély nyomokat hagyott a komoly, a hallgató férfiú kebelében. Midőn 1837-ben féktelen ambitioról vádoltatott a követek kamarájában, május 3-án azon beszédében, melynek egy töredékét már ismeri az olvasó, ama vád ellen e szavakkal tiltakozott: „Önök uraim, hihetik nékem a mit mondok. Tetszett Istennek, velem oly örömekeket s oly fájdalmaikat megismertetni, melyek minden egyéb vesztesség irányában jéghidegen hagyják a lelket.“

Guizot 1827-ben az „aide — toi, le ciel t'aidera“ egyesület tagjává lett, hogy ezeu orgánum által, mint egyik biographusa mondja, üdvös befolyást gyakorolhasson a kamarai választásokra, — de részben talán azért is, mert negyvenedik évét már elérte, s így azon volt, hogy tulajdon személyében is helyet foglalhasson Franciaország képviselői között. Ezen egyesületben Guizot, Duchátel, Rémusat, Duvergier d'Hauranne mellett Carrelt és Cavaignacot is szemléljük, s igen valószínű, hogy az utóbbiaknak meszszebbre nyúló terveik voltak, mint az elsőeknek. Martignac minisztériuma alatt Guizot és Cousin felhatalmaztatok tanszéki előadásaik folytatására. 1828. apr. 9-én nyitá meg Guizot újra leczkéit, minden párt-célzások nélkül, komoly s tárgyhoz és tanszékhez szabott előadással. Leczkéinek ezen újabb folyamata: „histoire générale de la civilisation en Europe“ (az európai polgárisodás általános története) s „histoire de la civilisation en France“ (a polgárisodás története Franciaországban) cím alatt jelent meg; s lehetetlen, hogy az olvasó, bár mint örvendjen szerzőjüket a kormány élén látni, néha abbeli, talán kissé önös óhajtását elnyomja: vajha még olyas fordulatot is vennének a közügyek Franciaországban, melyek a professort, legalább ideig óráig, hogy kormánytapasztalásait is formulázhassa, meg visszaadnák a tanszéknek. Deus vobis haec otia! kiált az irodalom barátja, s a miniszternek — semmi kétség — lesznek pillanatai, midőn ez óhajtásban maga sem lát ellenséges indulatot, midőn osztozkodik benne.

1829. martius 1-jén államtanácsosi tisztébe visszahelyeztetett, de rövid idő múlva megbukott az engesztelődés zászlajával fellépett Martignacféle miniszterium, s Polignacnak kormányzása minden alkotmányos erőt új ellenzésre hívott fel. Guizot a „Temps“-ban s a „Journal des débats“-ban folytonos cikkekben támadá meg a kormány „gyászos“ irányát, s az ellenzék őt 1830-nak elején Lisieuxben(dép Calvados) követül választá. „Hiszem — így szólott politikai Hitvallomásában a választókhöz Guizot — hogy a követ hivatását egész terjedelmében fogom fel. Egy részről fenn kell tartanunk a biztosítékokat és jogokat, melyeket már is bírunk, más részről megszereznünk azokat, melyeknek hiányát érezzük. Az alkotmányos élet nálunk még csak kezdődik. . .“ Azon híres válaszfelíráshoz, melyben a kamara kinyilatkoztatá: „hogy a charta nem kegyelem, hanem jog képében sanctionálta a népnek közbenjárását az államügyek tanácsában“, „hogy ezen közbenjárás, ezen részletés a törvényhozásban és közigazgatásban megszűnt“, „hogy az igazságtalan bizalmatlanság Franciaország elvei és érzelmei iránt teszi a közkormány uralkodó gondolatát“, „s hogy Franciaország az anarchiát úgy nem akarja, mint nem a despotismust“, — ezen válaszfelíráshoz, melyet Royer-Collard, a követek kamarájának akkori elnöke, a „doctrinának atyja“ olvasott fel X-dik Károly előtt, Guizot jellemének öszves erélyességévei járult. Ebbéli beszédében mondái „az igazság csak nagynehezen jut. el a királyok cabinetéig, ne küldjük oda gyenge és halavány for-

mában; legyünk azon, hogy ne lehessen félreérteni a mit mondunk, s hogy érzelmeink loyaltásán se lehessen kétkedni.“ A minisztérium elosztatta a kamarát, de Guizot újra megválasztott, s midőn Párisba visszaérkezett, a júliusi rendelvények, melyek az idősb Bourbon-ágot megbuktatták, már megjelentek volt. Ezen rendelvények tartalma ismeretes leszen az olvasó előtt. Az időszaki sajtónak szabadsága felfüggesztett, a választási törvény módosítatt. a követek kamarája, még mielőtt összegyűlhetett volna, elosztattatott. A három nagy nap (jul. 27, 28, 29.) eseményeinek vázlata nem ide való; de e helytt megemlítendő, hogy a Párisban jelen volt követek nevében Guizot tette fel az óvást. „Alulírott törvényesen választott követek.... a fejdelem iránti kötelességüknek tartják, azon rendszabályok ellen óvást tenni, melyeket a korona tanácsosai, a király szándékainak kijátszásával, a törvényes választási rendszer felforgatása s a sajtószabadság megszüntetése által újabban keresztülvittek. Ezen . . . rendszabályok, alulírottak meggyőződése szerint, ellenkeznek az alkotmányos chartával, a pairkamara alkotmányos jogai-
val, a francziák közjogával s a törvényszékek hatáskörével és végzéseivel; ezen rendszabályok oly za-
varba ejthetik az államot, mely a jelennek békéjét s a jövőndő biztosságát egyiránt veszélyeztetné. Ennél-
fogva, alulírottak a király s az alkotmányos charta iránti hűségükben egyhangúlag óvást tesznek nem-
csak az érintett rendszabályok ellen, hanem mindaz ellen egyszersmind, mi belőlök keletkezhethék. S te-

kintetbe vevén egy oldalról, hogy a követek kamarája még nem volt constituálva, s hogy ennél fogva törvényesen el sem oszlattathatott; s más oldalról, hogy a követek kamarája még nem volt constituálva, s hogy ennél fogva törvényesen el sem oszlattathatott; s más oldalról, hogy a kísérlet, más követkamarát új és önkényes módszer útján alakítani, az alkotmányos chartával s a választóknak törvényes jogaikkal homlokegyenest ellenkezik, kinyilatkoztatják alulírottak: hogy magokat folyvást törvényesen választott . . . követeknek tekintik, . . . oly követeknek, kiknek helyébe újak csak olyatén választások útján küldethetnek ide, melyek a törvényben kijelölt elvek és formák szerint történtek. S ha alulírottak a valóságban nem gyakorolják mindazon jogokat, s nem járnak el mindazon kötelességekben, melyekkel őket törvényes megválasztásuk felkészíté, ez csak annál fogva történik, mert anyagi erőszak által akadályoztatnak, mely erőszak ellen óvást tenni soha meg nem szünendének. “ — Azon proclamatio, mely által a kamara az orleansi herceget az ország főhelytartójának nevezte ki, szinte Guizot tollából folyt, — s ha tekintetbe vesszük, hogy a felebbi óvás eredetileg jóval keményebben volt fogalmazva, mintsem minőnek a Tempsban olvassuk: talán nem vádolhatni Guizot-t auxesisről, mivel a lisieuxi választók előtt, utóbb kinyilatkoztató, hogy 1830. júliusban alkotmányos sympathiái vele életét is veszélyezteték; — s annyi kétségtelenül áll: hogy Guizot nem tartozik azok közé, kik július végén nagybölcsen s nagybiz-

tosau hallgattak, és augustus első felében a hatalom palástjába takaródzva emlegették a nagy napokat, melyeknek tüzeben, kivált az ő hozzájárulásuk által érlelődött meg az alkotmányosság kétségtelenül igen ízletes gyümölcse, ha azon mohóság után ítélni, melylyel kisujtolják!

A municipalis bizottság Gruizotot július 31-kén a cultus s a közoktatás minisztériuma ideiglenes biztosának nevezé ki, de ő e tisztet el nem fogadá; igen, más nap, a belügyek biztosságát. Augustus 11-kén Lajos Fülep által is ezen minisztériumnak tárczájával bízott meg. November 2-kán már kilépett a cabinetből, de hivataloskodásának rövid ideje alatt több nagyfontosságú törvényt részint indítványozott s illetőleg elfogadtatott a kamara által, részint előre készített. Ilyesek: a jurynek alkalmazása a sajtó- és politikai vétségekre; a sereg-quantumnak évenkinti megszavaztatása; új választói törvény (a választónak censusa 300fról 200-ra, a követé 1000 fról 500-ra, s az időkor 40 évtől 30-ra leszállítva, s ennél fogva a választók száma most már 200,000, a választathatóké 24,000 sat.); új helyhatósági és megyei törvény; sat. Egy pillanat e törvényekbe elégséges arra, hogy meggyőződünk, miszerint a miniszter őszintén lépett az alkotmányos haladás pályájára; azon körülmény pedig, hogy 86 praefectus (megyei elnök) közül 76 vagy elbocsátott vagy legalább elmozdítot, a nevetség világításában láttatja azon vádat, hogy a miniszter arra törekedett, miszerint X-dik Károly köz-

igazgatásának elveit és személyzetét változatlanul fenntarthassa! —

Igaz, Guizot néhány héttel a júliusi napok után már népszerűtlenné lett, de hogy mi oknál fog va, annak kitudásához nem nagy elmeél kívántatik; — az ok abban rejlett: hogy a doctrinair államférfiu a fegyelmet kormányban és ellenzékben egyiránt szükségnek látta, hogy az anarchiát egyiránt veszedelmesnek hirdette akár eszmékben mutatkozzék, akár utczai garázdálkodásokban, s hogy ezeknek irányában merész volt kimondani az „ellentállás“ szót, s a „megvetés“, melylyel a desorganisáló tanok emberei iránt viseltetik. Semmi sem jellemzi inkább a tömegek politikai rövidlátását s publicistái tapintathijányát, mint azon körülmény, hogy a párisi sajtónak egykét embere Németország bölcseivel, s ezek meg a mi államférfiainkkal képesek voltak Guizotnak politikai kétszínűségét s elv-árulását elhitetni, holott az újabb kor alig mutathat fel következetesebb jellemet az övénél. Mit tartsunk oly hatalomról — mondá ő huszonhat évvel ezelőtt, — melynek nincsen véleménye önmaga felől, mely nem tudja, hogy ki ő, hogy honnan származik, hogy mily czimnél fogva parancsol? A kétértelmű helyzetek legeslegrosszabbak. Ha magát az úr felkentjének tartja, hirdesse bátran; hinnünk kell magunknak magunkban, ha azt akarjuk, hogy mások Ingyenek bennünk. Ha a nép választójának tartja magát, írja fel homlokára; ha ennek hasznát akarjuk venni, büszkélkednünk kell benne. S Guizot, híven e nézethez, mindig nyíltan

vallotta bé öszves irányát, nemes önérzettel mutatott mindenkor rendszerére, mint olyasra, mely az új Franciaország eszméinek és érdekeinek terén emelkedik. Hogy valaki ezen elvek cultusát roszalja, azt felfoghatom, de mint lehessen józan észszel bennök habozást találni, azt által nem látom! Eljárásában nem hogy lengeséget, inkább túlságos makacsságot kivált némely közjogi formának az angol szerkezet-hez idomitása körül fedezhetne fel néha a vizsgálódó. S ha a desorganisáló irányok emberei őt valaha a magokénak vélték, vagy ha az alkotmányos eszmék devalorai, a politikai szükkeblüség s az innen származó kishitüség pópái őt patriarchájoknak gondolták, ez által csak ember- és tárgyismeretök keskeny látkörét tüntették ki.

Perier minisztériumát, mely programmjában kinyilatkoztatá, hogy elve a júliusi forradalomnak és ennélfogva a belőle keletkezett kormánynak is nem a lázadás, hanem a törvényszerű ellentállás a hatalom kicsapongásai irányában, híven támogató, csak a pairkamara újjárendezésére nézve ellenzésbe jött a minisztériummal, melynek törvényjavaslata az örökös pairség megszüntetésének elvéből indult ki, holott tuduivalóképen mind Guizot, mind Thiers azt örökösnek óhajtották. „Ti el akarjátok törölni az aristocriatiát a pairek kamarájában, — mondá ez utóbbik, — de ez úton minthogy nem vagytok képesek azt a társaságban eltörölni, majd be fog lépni a követek kamarájába, A nagy családu ifjak nem lehetendvén többé pairek, követekké fogják magokat

nevezetni.“ Guizot ekképen okadatolta nézetét e tárgyban: „Szükséges, hogy a pairek kamarája kormányhatalom legyen természeténél fogva, s tökéletesen különböző, tökéletesen független a kormánytól, a korona kormányától, állásánál fogva ... Az egy örökösség (mint ellentéte a korona általi kinevezetésnek) vezethet e célhoz.“

Az 1832. October 11-én alakult minisztérium, melynek elnöke Soult, de irányadói hg. Broglie és Guizot, amaz a külügyek, ez a közoktatás minisztere voltak (Thiers a belügyi miniszter kevesebb befolyással volt a kormányra, mert egy maga állott a doctrinaierek között, s mert minisztériumának közigazgatási része a kereskedési miniszter köréhez kapcsoltatott, olyformán hogy Thiers, úgy szólván, csak a rendőrségi ügyekben járt el); — az 1832. October 11-diki minisztérium alakításától kezdve ennek felbomlásáig 1834-ben, s csaknem valamennyi későbbi miniszteriális combinatiókban 1836. februarius 22-ig, s 1836. September 6-dikától 1837. április 15-dikéig, Guizot s néhány doctrinair társai túlsúlyyal bírtak e kormánynál. Az időbe esik a hadviselés Holland ellen Belgium ügyében, Antwerpennek bevétele, az 1834-diki lyoni és párisi zavaroknak elnyomatása, Berry herczegnének elfogatása a Vendéeban, a célbavett királygyilkosság által motivált, s részben csak mint ideiglenes intézkedések menthető 1835. szeptemberi törvények. A közoktatási ügyet mi illeti, itt mindenekelőtt az elemi oktatást szabályozó törvényt (1833. junius 28-áról) kell említenünk, a polgári sza-

badtság ezen hatalmas biztosítékát, melynek aligha vannak más ellenei, mint Montalambert s a hasonlók.

11,000 község, azaz: Franciaországnak egy negyede nyert csak ekkor iskolát; a községi oktatóknak szóló körlevélben olvassuk: „a tanító nem gyűjt kincseket, nem tesz szert hírnévre. Sorsa lévén életét monoton munkásságban eltölteni, s olykor-olykor a tudatlanság igazságtalanságával és háladatlanságával találkozni, gyakran elborulna s talán összeroskodna, ha erőt és bátorságot nem meríthetne egyébből mint a közvetlen és tisztán személyes érdek perspectivájából. Szükséges, hogy foglalkodásainak mély érzete és erkölsi jelentékenysége által lelkesítsék, hogy a komoly öröm, szolgálni az embereket s a közjót titkon elősegíteni, méltó bére legyen, melyet csak lelkiismerete nyújthat néki. Dicsősége abban áll, hogy nem kívánczik ki homályos és munkás állásából, hogy áldozatokat tesz, melyek alig vétetnek számba azok által, kik hasznukat veszik; szóval, hogy az emberekért fáradoz és bérét csak Istentől várja.“ Több új tanszék rendszerezése, a tudományok minden ágainak meleg pártolása, s kivált a Franciaország történeti emlékeinek gyűjtésére és kiadására fordított pénzerő tanúságot tesznek, hogy a miniszter nem követett el árulást azon tanulmányokon, melyek őt a kormányhoz juttatták.

1838-ig Guizot csaknem kirekesztőleg tudományos foglalkozásainak élt, s e tájban több dolgozatai jelentek meg a Revue Framjaiseben; de midőn az 1838-ik év végével Mólé minisztériuma ellen doctri-

nairekből, legitimistákból, a tierspárti s a szélső baloldali híveiből parlamentarista koalíció alakult, mely a minisztériumot megbuktassa s a főhatalmat alkotmányosabb közigazgatási s kormányrendszer elfogadására kényszerítse; s midőn a minisztérium pártolói ezen koalícióban nem láttak más célt, mint a megtámadott kormány örökösévé válhatni, — Gruizot válaszoló: hogy az ő célja mindig csak abban állott, miszerint a júliusi monarchia megmentessék s a képviselői kormányrendszerben rejlő erőre támaszkodva elleneivel diadalmasan megvívhasson.

„Miután ezen vita befejeztetett, folytató, két nagy vélemény, vagy, hogy parlamenti nyelven szóljak, két nagy párt alakult: az egyik kivált arra törekedve, hogy az államhatalmakat védje, alapítsa, végrehajtsa; a másik azon lévén, hogy a közszabadságokat védje, szilárdítsa, kiterjessze; egyik való vagy conservatív kormánypárt, a másik való ellenzéki vagy reformpárt, mindketteje őszinte és loyális, mindketteje társaságunk alapjaira nézve, dolgokat és személyeket, chartát és dynastiát illetőleg megegyezvén egymással, de mindenik külön szempontból tekintvén ezeket, s mindenik egynek-egynek a társaság ama két lényeges érdeke közül áldozván föl magát. Ez volt a képviselői kormány szabályszerű üdvös helyzete. De a helyett, hogy bennünket ezen ösvényen tovább vezetett volna, mit tőn a jelen minisztérium? Bizonytalanságba, zavarba, homályba ejtett bennünket, rendszer, elvek, tábor, zászló nélküli politikát láttunk felmerülni, örökös ingadozást, mindenüvé pislogva, minden oldalról rendszabályokat kölcsönözve, szövetségeket keresve, ma ezt, holnap egy másikat; semmi elhatározottság, semmi szilárdság, semmi egész. Tudják-e önök, mi neve ezen állapotnak? mi ezt anarchiának nevezzük. A restauratio idejében tíz évig az ellenzék soraiban

állottam, én akkor nem tettem egyebet, mint hogy az ellenzék törvényes eszközeit organisáltam, azonképen mint ahogy 1830. óta a kormány törvényes eszközeinek organisatiójára törekedtem. Személyes nagyravágyást is emlegettek, de öszves válaszom csak annak ismételésében áll, miszerint: ha nagyravágyás alatt valaki azon vágyat érti, hogy ügyemnek, melynek életemet szenteltem, kivívjam a győzedelmet, akkor igaza van, mert igenis ezen határtalan nagyravágyás bánt engem. Ha ellenben azon nyomorú személyes ambitiot értik alatta, mely abban áll, hogy valaki minden áron miniszter akar lenni, nincsen reá válaszom. — Én nem tartok többé a monarchiái zsarnokkénytől, melynek ostromait ezelőtt oly huzamosan tűrtük. De ezzel még be nem éri az ország, ez még nem elégséges jó kormánynak eszközlésére. A birodalomnak mind bel mind kiilligyeit értelmesen kell igazgatni. Jelenleg ez nem történik. Az állam nagy hatalmai a helyett hogy egymást kölcsönösen erősítenék és szilárdítanak, hogy egyik a másiknak segédével felemelkednék, gyengítik és alacsonitják egymást. A való baj, melynek áldozatul estünk, abban áll, hogy jelenleg köztünk a képviseleti kormány sem lényegére sem való céljára nézve nem létezik. Mindnyájan olvastuk Tacitusban az udvaroncokról: „omnia serviliter pro dominatione.“

Mólé bukott, s egy pár halvaszületett kormánymánykísérletután, 1840.martius 1-én alakult a Thiers-féle minisztérium, melynek jellemzését Thiers életirási vázlatában találja az olvasó. Guizot ekkor követségben járt el az angol udvarnál, s mint a béke rendszerének barátja oly eljárást követett, mely csak külsőleg lehetett öszhangzásban a harezot és háborút emlegető minisztériummal. Azon beszéd, melyet a művészetek londoni királyi academiájában ünnepélyes alkalommal az őt örömtombolással fogadó gyülekezetnek mondott, politikájának vég gondolatát in-

kábh fogja láttatni az olvasóval, mint néhány azóta közzétett diplomatai sürgönye.

„Századok múltak el, monda, mióta Vespasián császár a művészet minden remekeit, melyek a világ meghódítása után Rómában összegyűltek, egy helyt szándékozáván felállítani, a béke templomát választó e célra: hogy minden nemzetek, megfélelkezvén előbbi viszályaikról, közörömmel szemlélhesék e nagyszerű mutatványt. Kincs mi rokonabb volna egymással, mint béke és művészetek, természetes és hatalmas harmóniában állanak ezek amazzal. Ha ki az ellenkezőt hinné, vessen egy tekintetet arra, mi a közelebb múlt huszonöt év lefolyása alatt történt Európában. Nem állíthatni, hogy ezen évek a nagy és eredeti műteremtés korszakát tették, vagy hogy számos remekműveket mutathatnak fel, mik örök fényt árasztanak azon korra, melynek szülőttei. De a művészet ismerete és szeretete oda is kiterjedett, hol ismeretlen volt eddigien. Német- és Franciaországban szintűgy mint Angliában, a vidéken szintűgy, mint a fővárosokban nagyszámú középületek és emlékek emelkednek, nagyok és kisebbek, szerény vagy büszkébb követelésekkel. Jeles férfiak szobrai népesítik a nyilvános helyeket, s ha műkiállítás nyitunk a közönségnek, telvék látogatókkal a teremek. Festészet, szobrászat és zene a közönség Ízlésébe és modoraiba csepegtetvék, s csaknem népszerűekké lesznek.

Ez, uraim, valóban nagy áldás e korban s a társaság jelen állapotában. Mit tennének, mit kellene tennünk midazon egyénekk, azon milliókkal. kik szünet nélkül a polgárisodás, befolyás és szabadság élvezetei után törekesznek, ha kirekesztőleg csak a világi jólét, vagy a politikai élet szenvedelmei mutatnák ki nekik az irányt? ha nem gondolkoznának egyébről, mint kincsgyűjtésről és jogvitatásról? Nékik egyéb érdekekre, egyéb érzelmekre, egyéb örömekre van szükségük; nem hogy állapotuk javításától s a szabadságban előhaladástól tova ejtessenek, nem hogy a társadalmi élet nye-

reségeit csekélyeknek, megkülönböztetéseit hiúknak tekintsék: hanem hogy érdemesbökké s képesbökké váljanak magasabb állásukra, érdemesekké magok személyében meg tovább fejleszteni azon polgárisodást, melyre seregesen eljutottak és ezáltal eleget tenni természetünk azon hajlamának, azon ösztöneinek, melyeket physikai jólét ki nem elégíthet, nem egészen még a politikai szabadság nagyszerű játéka és kötelességei sem.

Azonképen mint az irodalom, mint a tudomány, úgy a művészetek is bírnak e hatalommal; ok tágas és szép pályát nyújtanak a férfi cselekvésének és békés örömeket árasztanak el; ők felingerlik a lelket és lecsendesítik egyszersmind; ők együvé hozzák és a megelégedés közös érzelmében egyesítik azokat, kik minden egyéb tekintetben, állásukra, szokásaikra, véleményeikre és vágyaikra nézve különböznek egymástól.

S így nemcsak magatoknak, uraim, nem egyedül tinnenmagatok örömeire mívelitek, pártoljátok a művészeteket. A királyi akadémia, ezen intézet, ezen műkiállítás czélja meszszebbre terjed, s magának a társaságnak javára. Mi örvendünk, hogy részt veheténk ez ünneplésben, mi rokon érzellemmel viseltetünk munkálódásai, kilátásai iránt. Ily alkalommal, ezen remekművek színe előtt, s azon érzelem befolyása alatt, melyet felköltének bennünk, mi vendégeitek vagyunk, uraim, de idegenek nincsenek közöttünk.“

Ezen szellemben, a polgárosító eszmék elnöklete alatt vitte Guizot 1840 October 29-dike óta Franciaország külügyeit, s közvetve, mint lelke a minisztériumnak, a francia birodalom belkormányát is. Szövetségben Angliával, — mit már Mirabeau is tanácslott haláloságján Talleyrandnak, s mit ez a júliusi forradalom után eszközlésbe vett, — tért nyitni ha bár csak lépésről lépésre a magasabb civilisatiónak; vagy a mi egyre megy ki: az anyagi és szel-

lemi javítások következetes láncolata által közelebb hozni a népek alkotmányos életének tartós korszakát, — talán lassabban mint 1789-ben, de annál biztosabban, talán kevesebb dicsőséggel is, de annál nagyobb haszonnal Franciaországra s az emberiségre nézve, — ez meggyőződésünk szerint öszves politikájának vezérgondolatja. A júliusi dynastiának megerősítése is csak eszköz néki e célra, e rendszer foganatosítására. s ha ő ezt a mindent túlzók, mindent élére állítók subversiv irányzatával szemközt conservativnak mondja: a haladás barátja soha se akadjon fel e szón, mely az ő szájában és Franciaországnak két forradalom utáni viszonyai között, mint felebb láttuk, az ész s a jog suprematiáját jelenti a szenvedelmek bitorlásaival szemközt, s melynek jó vagy rossz értelme természetesen csak attól van feltételezve: hogy a közrend és közszabadság áldásait akarjuk-e conserválni, vagy a szabadítékok s az anarchiának vitustánczát? „Mondanom kell a kamarának s az országnak, — így szólott 1843. februarius 1-én, — miszerint valóságos érdekeink egyenkint és öszvesen azt tanácsolják nekünk, hogy jó egyetértésben éljünk Angliával. Ezen érdekek sorában a tisztességes és hasznos békét legelsőnek tartom; nekünk erre szükségünk vagyion nemcsak az ország anyagi jólétének eszközlése, hanem a közerkölcsiség kedvéért is. Szükségünk van reá, hogy a munka és jörend diadalmaskodhassék az erőszak s a véletlen fajzatai felett. Ezek nagyok voltak és csodálatraméltók, de nem tagadhatni, hogy a császárság

évei csordultig telvén meg velök, azonképen mint a dicsőség forrásává lettek, úgy lettek a romláséva is. Én a békés, szabályszerű életnek adom az elsőséget. ... A jó külpolitikának érdeke is a béke mellett küzd. Mondják: Franciaországot azon gondolat aggasztja, hogy egy új, forradalomelleni coalitio van alakulóban ellene. Hogy az ország ilyesmitől ne tartasson ezentúl, szükséges az Angliávali jó egyetértésnek fentartása. Egy igen lényeges indító okot fogok még említeni, olyast, mely engem hatalmasan megkapott. Van egy ország Európában, hol az 1830-diki forradalom eseményei valóságos rokonszenvet költének fel a lelkekben, hol kormányunknak, királyunknak nevét tisztelettel említik: ez ország a szabadság országa, s a legconservativebb egyszersmind Európában, ez ország: Anglia. Higyék nekem önök, kormányunk csak nyerhet méltóságban az által, hogy ilyes baráttal bir. Európának egyéb országaiban vagyközönösséggel vétetnek ami ügyeink vagy épen aggodalmat okoznak; Anglia szeret, becsül, tisztel bennünket. Mind ez nyomatékkai bir valamennyi értelmes ember szemében. S mit kívánunk mi a kamaráktól? Talán hogy Franciaország érdekeiről lemondjanak, hogy ezeket ne védelmezzék, hogy az angoltól eltérő politikát ne kövessenek, ha alapos okuk van reá? Nem! Magunk rendszerét követnünk mind jogunk, mind kötelességünk, melyben önöknek szilárdsággal kell eljárniok, mert — gondolják meg jól — gyengeség Anglia irányában ártana nekünk, nem hogy használna.“ —

„Guizot — így szól egy író, kit a doctinairek iránti rokonszenvérül nem vádolhatni, s ki a jelen kormány valamennyi combinatióin kívül állván, nem jöhet a részrehajlás gyanújába, — Guizot azon éles-címével, melyet már megszoktunk benne, átlátta, hogy Franciaország szilárd alapon csak Angliával léphet szövetségre, mert a continens eszméi és előítéletei szüntelen ellene vannak irányozva, — s így azon gondolat támadt benne, hogy a kormányok kölcsönös hajlama mind Franciaországban, mind Angliában a két nemzet között uralkodott ellenszenveket annyira eloszlathatná, hogy ugyanazon ügy zászlaja alatt találkozhassanak, ha valaha háború vagy legálább komoly vita támadna Európában Guizot ezen eszmének létesítéséhez dicséretes szilárdsággal s csak nem történelmi következetességgel járult, s e tekintetben reá nézve a szónokszék rendkívüli s valószínű drámai érdekekkel bíró győzelmek színhelyévé vált. ... A nemzeti gyűlölések ösztöne gyászosan bányásztatott ki ellene, s ilyenkor szerfeletti élénkséggel védé a népszerűtlen elvet, s kelletlenül hangosabban hirdeté az angol szövetség politikai szükséges voltát azoknak, kik történelmi hagyományokká vált téveszméikhez szeretnek ragaszkodni. Talentumának mind izmossága mind élessége általmegy parlamenti vallomásaiba és rendszerébe; pedig gyülekezetekkel mindig kissé rézsútan kell bánni, hogy a szerfelettszabatos kérdések elöl megmenekedhessünk.

Egyébiránt Guizot ezen hiánynak fényes oldalával is bír, azzal: hogy nem csügged el soha. Vas

temperamentumán kívül még vallásos állandósággal van felkészítve, mely tőle barátjaira is elragad, mi úgy látszik, jellemvonása azoknak, kik magokat „hivatva“ érzik. A szónokszék viadalai, a felbőszült kamara napjai után kifáradtnak, lesujtottnak vélné őt az ember; — ő nyugodtan érkezik meg lakába, mintha a szélvész nem is zúgott volna. Az ellenzékben s a kormánynál Guizot mindig egyiránt nyugodt, mert a vezérnek bátorságát érzi magában; s mi lesz a közharczosokból, ha ő elcsüggedni találna? A ki őt házában látja, alig hiszi, hogy ő kezében tartja a birodalom sorsát; órái itt csendesen folynak le, mintha a családi élet volna az ő élete, mintha csak történetből vettetett volna a pálya síkjára. . . Pedig ezen erős lélek több ízben tétetett próbára az életben. Guizot elvesztette első és második házastársát, házastársakat, kiket imádott volt; elvesztette fiát, édes reményét, kit mint Young éjtszakáiban az atya, maga bocsátott le sírjába; az ő örömei, nem a világ örömei, ő ezeket nem ismeri. Guizot-t csak egy gondolat foglalkodtatja: hivatásának eleget tenni, s célját egyik vagy másik úton, nagy és kis eszközök, emberek és dolgok segédével elérni; s innen van, hogy ő mindenütt hatalom, a minisztériumban azonban képen mint az ellenzékben, s hogy ha helyzetét változtatja, még nem változtatja eszméit és célját. . . .“

Ilyennek ismerem Guizot-t, ilyenek mutatják őt forrásaim, melyekből merítettem s melyek nyitvák mindenki előtt. Ha valaki őt más forrásokból másnak

ismerné, nem fog helytelenül cselekedni, ha szemügyre veszi: melyikünknek forrásai kínálóznak nagyobb tisztasággal, az övéi-e vagy az enyéim.

S most engedje meg az olvasó, hogy Guizotnak mind publicistai, mind történettudományi munkáit újra ajánljam figyelmébe, melyeknek bővebb jellemzésére még néhány szót írok ki belőlök, e vázlatnak zárshavául:

„Ha az ellenzék nem lép fel cselekvőleg — így irt 1820-ban a Richelieuminiszterium idejében — ez nem csak onnan van, mert kevés eszköze van a cselekvéshez, hanem egyszersmind onnan, mert azon ösvények közül, hová hívják, külön egyet sem ismer biztosnak; mert azon rendszerek közül, melyek néki kínálóznak, egyhez sem, viseltetik erős hittel; mert azon tanok, melyeket az övéi gyanánt hirdetgetnek, nem felelnek meg többé összves érzelmeinek, nem elégítik ki többé minden érdekeit; mert azon összesereglési pontok, melyekre figyelmét kéri, fonák oldallal is bírnak. Az ellenzéknek, hogy központosításék, s hogy mint egész visszanyerje az erélyességet, új és tökéletesb valamire van szüksége, mely ne látasson vele mindig veszedelmet a segédben, félelemokot a reményelvben,[mely vele elhitesse elvégre, hogy végzetének való feloldásához, jövődjének kapujához elérkezett.

Ha ez megtörténik, ha kibontakozik a múltból, nem hogy ezt ellökje, hanem hogy foglya ne maradjon; ha nem zárkózik be többé azon avas formákba, melyek részben alkalmazhatlanokká és elégtelenné

váltak; ha újabb, nagy szerűebb elveket vall magáéinak, és ha valamennyi érdeknek nagyobb mértékben nyílik meg: akkor ismét egészsze fog válni, s meghatározott irányban szabályszerű és biztos mozgalomnak indulni. S akkor majd láthatja kiki, mint fog gyenge eszközeinek daczára magának ezer nyílást teremteni, mint fogja részünkre vetni öszves erejét a rász kormányrendszer elleni vitában. Azok is, kik jelenleg igen hatalmasnak hiszik az ellenzékét, távolról sem vetették fel öszves erejét; ők nem tudják, hol mindenütt feltaláltatható az ellenzék, ha közelebbről nézzük. Még a miniszteriális párt padjain is helyet fogott, magának a közigazgatásnak kebelében is létezik; a minisztérium számos embereket használ, kénytelen alkalmazni, kik nem gondolkoznak úgy mint ő, kik nem akarják azt, mit ő, kik maximáit, irányát roszalják, s kik csak azért maradnak vele szövetségben, mert másutt nem látnak semmi rendszert, semmi pártot, mely józanul azt várhatja velők, a mit óhajtanak. Franciaországban a pártatlan emberek jóval nagyobb számmal vannak, mint hinnők; annyi s oly különböző eseményeknek voltunk tanúi, a dolgok, az emberek, az eszmék annyi oldalról tűntek fel előttünk, hogy számos jó polgárok némi hajlamot nyertek a kétséghez, mely magokviseletét bizonytalanná teszi, s mely velők gyakran hajlamaikkal ellenkező helyzetet fogadtat el. Ők nem fognak ezen kétségkeskedésből kibontakozni, hogy oly tanok, oly irányok uralkodását ismerjék el, melyek kétségeik tárgyát teszik, melyek már is latra vettek, s

melyek nekik veszedelmeseknek látszattak vagy hibásaknak. Ok némi szilárdsággal csak oly eszmékhez fognak ragaszkodni, melyek kevésbé ingadoztattak meg a tapasztalás csapásai által, csak oly mozgalomhoz, mely őket nem vezeti többé ahhoz vissza, mi bizonytalanságaikat okozta. Ugyanezt mondhatnám azon nemzedékről, mely most lép fel a közéletben. Öt az ellenzék legerélyesebb elemének tartják általában. Eu nem hiszem, hogy csalódnának, s nem hiszem, hogy ezen nemzedék helytelenül cselekednék, midőn a jelenleg uralkodó rendszert elutasítja magától. De ne higgyétek, hogy olyatén ellenzékkel bé fogna elégedni, melynek a tizennyolczadik század s a forradalom egyedüli támaszpontjai Ő olyatén elveket akar, melyek az övéi, melyek termékek legyenek; olyasokat, melyek néki jövődőt ígérjenek s ne csak a múlt védelmével foglalkozzanak mindig. . . . Ő azt akarná, hogy az idő oly sebesen haladjon, mint eszméi. . . . Ő nem nagy nyomatékot helyez a szóvirágokba, s magasabb ambícióval bír, mintsem hogy a rendetlenség örömei vagy az anarchia viharai által kielégítenék. Ő nem hiszi, hogy a szabadság a törvényes rend fitymálásában állana, hogy jogainkat gyakoroljuk, ha magunkat kötelességeink alól felmentjük. Ő nem találja ízetlenségnek a mások tiszteletét, nem undorodik a szabálytól, nem fél az erős szükségétől s a komoly kötelességektől. Ő nem kíván a munka, s a való szabadság feltételei alól felmentetni. Ő napról napra inkább tanulja, hogy ezeknek elmellőzésével mindig távolabb

esünk a czéltól, s így hajlandó lesz bétöltésökre. Ő napról napra szigorúbb lesz mind önmaga mind mások iránt, lángjaival kevésbé pazar, kevésbé hajlandó oda engedni magát minden csábnak, s beelégedni a külszínnel. . . . O tudja, s napról napra inkább meggyőződik, hogy néki nem szabad senkinek eszközül szolgálni. — De ha a miniszterek azzal hízelkednek magoknak, hogy a pártoktól a végett távozott el, hogy hozzájuk álljon, nagyon csalódnak. Az ifjabb nemzedék, mint általában az ellenzék, mennéliukább halad előre az líj rend való elveinek s az ország való érdekeinek felfogásában, annál erősebbé és szigorúbbá fog válni egyszersmind. Több fegyelmet, több rendszerességet, több vigyázatot, hogy semmit el ne hanyagoljon, hogy ne veszélyeztessen semmit, mit kímélni kell és tisztelni, — mindezt nem annál fogva követeljük tőle, hogy gyengítsük, hogy útját álljuk, hogy urodalmát megszorítsuk, hanem ellenkezőkép épen a végett: hogy szilárdabbá váljék, hogy napról napra nagyobb tért nyerjen és valamennyi természetes szövetségeseit maga körül gyűjtse. A gyors és egyenes cselekvési eszközök jelen szűkében, az ellenzék általános magaviseleté, nyilvános physiognomija még fontosabbá válik. Jelenleg csak szándékait, irányát, képességeit mutathatja fel. Nem cselekszik ugyan, hanem a közfigyelem reá van fordítva; embereink vizsgálják, s a legparányiabb jelenségekben nyomozgatják, mit kell remélniük tőle, vagy mitől kell félniök irányában; oly mély, oly általános az érzelem, hogy őt illeti a jövő! S így irányozza

csak öszves mozgalmát ezen jövendő felé; előzze s támadja meg elleneit mindenik pályán, s ne elégedjék be azzal, hogy a hatalommal apró csetepatékban mérkőzhetik, melyek önkényes, de szelíd kormány alatt hajdanában multságul szolgáltak a szabadság unatkozásának; — más részről a rendetlenség amaz ösvényeire se csapjon át, melyek valamennyi rokonszenvet, valamennyi tévútra nem lökött közviszonyt elrettentenek és visszatolnak. Legyen erélyes és ildomos, kitűró és makacs; végre a helyett, hogy öszves erejét elpárologtatja és elkoptatja, mert mindent védelmezget, mindent palástolgat, hol a forradalom, hol Bonapartéban, — központosítsa azt inkább ama nagy és pozitív czél felé, mely a mi feladásunk: az ó közigazgatás megszüntetése az alkotmányos kormány alapítása által.“